



مرکز تحقیقات اسلامی

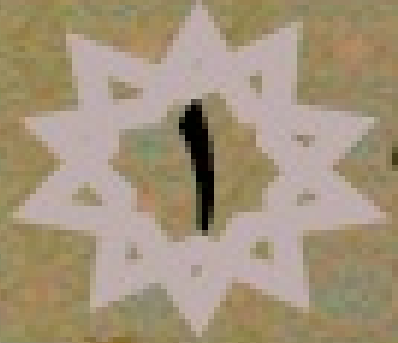
اصفهان

گامی



عمران  
علیه السلام

www. **Ghaemiyeh** .com  
www. **Ghaemiyeh** .org  
www. **Ghaemiyeh** .net  
www. **Ghaemiyeh** .ir



# تربیت پاکان

نویسنده: حسین مدرس طباطبائی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

# تربیت پاکان

نویسنده:

حسین مدرس طباطبائی

ناشر چاپی:

بی جا

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

## فهرست

فهرست	۵
تربت پاکان جلد ۱	۱۲
مشخصات کتاب	۱۲
[پیشگفتار]	۱۲
فهرست مطالب	۱۳
آستانه قم تاریخ، مجموعه بنا و اسناد	۲۰
اشاره	۲۰
۱ تاریخ و کتابنامه	۲۰
اشاره	۲۰
ضمیمه [کتابنامه مأخذ مربوط به آستانه قم	۲۶
أ- کتابها و رسائل مستقل:	۲۶
ب- چند مأخذ قدیم که ذکر آستانه قم در آن آمده است:	۲۶
ج- چند مأخذ دیگر:	۲۷
۲ مجموعه [بنا]	۳۰
اشاره	۳۰
۱- حرم و بیوتات متبرک	۳۰
تربت منور (تصاویر شماره ۲- ۱۲):	۳۰
دیواره کاشی (تصاویر شماره ۱۳- ۱۸):	۳۲
حرم (تصاویر ۱۹- ۲۰):	۳۳
گنبد:	۳۵
رواقها:	۳۵
مسجد بالاسر:	۳۷
مسجد موزه [ش ۲۱- ۲۴]:	۳۷
ایوان طلا و مرفاق و منارهها [ش ۲۵- ۴۰]:	۳۸
ایوان آینه و منارهها (تصویر شماره ۴۱):	۴۰
۲- صحن عتیق	۴۲
اشاره	۴۲
ایوان شمالی صحن عتیق (تصویر شماره ۴۲):	۴۳
سردر شمالی- ایوان جنوبی مدرسه فیضیه- (تصاویر شماره ۴۳- ۴۹):	۴۴
بقعه فتحعلی شاه (تصاویر ۵۰- ۵۱):	۴۵
بقعه محمد شاه (تصاویر ۵۲- ۵۷):	۵۰
بقاع دیگر صحن عتیق:	۵۳
۳- صحن نو	۵۴
اشاره	۵۴
ایوان شرقی (تصاویر ۶۲- ۶۳):	۵۷
ایوان جنوبی (تصویر شماره ۶۴):	۵۸
ایوان شمالی (تصویر شماره ۶۵):	۵۹
ایوانچهها:	۶۰
سردرها (تصاویر ۶۶- ۶۷):	۶۰
۴- مقابر پادشاهان صفوی	۶۲

- ۶۲ اشاره ..... مقبره شاه صفی: ..... مقبره شاه عباس دوم [تصاویر ۷۱- ۷۴]: ..... بقعه شاه سلیمان و شاه سلطان حسین [تصاویر ۷۵- ۸۰]: ..... ۳ اسناد ..... اشاره ..... ۱ وقفنامه‌ها ..... اشاره ..... ۱ وقفنامه مورخ رمضان ۵۹۴ حاکی از وقف چهار مجلد مصحف شریف با صندوق آن بر آستانه منور حضرت سنی فاطمه در این تاریخ: ..... (۲) وقفنامه‌ای از سومین دهه قرن هشتم بر آغاز بازمانده یک پاره از سی پاره قرآن که تنها شش برگ آن در میان اوراق انباشته‌شده در انبار آستانه به دست آمده و به شماره ۳۹۳ انبار در دفتر کتابخانه آستانه ثبت گردیده است: ..... ۳ وقفنامه سه دانگ قریه بطلیج‌رد سراجیه قم که آن را عمده الامراء العظام شاه قلی سلطان فرزند الامیر الکبیر مصطفی سلطان در رمضان ۷۶۰ بر آستانه قم وقف نموده است: ..... ۴ وقفنامه مشروح و مفصل شاه بیگی بیگم همسر شاه اسماعیل صفوی مورخ ۱۰ صفر ۹۲۹ که طی آن املاکی را در قم و سلطانیه بر مزار منور حضرت سنی فاطمه واقع در بیرون دروازه ساوه مدینه المؤمنین قم وقف داشته است: ..... (۵) وقفنامه قرآن شریف شماره ۲۶۷ موزه آستانه که آن را شاه طهماسب بر آستانه مقدس نیاز داشته است: ..... ۶ وقفنامه علی قلی بن شاه قلی خلیفه مورخ ذی قی - ۹۵۴ در آغاز جزوی از قرآن کریم (ش ۶۱ انبار - کتابخانه آستانه قم): ..... ۷ وقفنامه قرآن شماره ۱۵۴ موزه آستانه مورخ آغاز رجب ۹۶۱ مبنی بر وقف همین قرآن به وسیله محمد مهدی رضوی مشهدی به وکالت از جانب شاه طهماسب بر آستانه حضرت سنی فاطمه واقع در بیرون باروی شهر قم: ..... ۸ وقفنامه‌ای مورخ رمضان ۹۹۷ در آغاز نسخه‌ای از مصحف شریف که آن را سعادت نصاب دده بیک بر آستانه مقدس نیاز داشته است: ..... ۹ بازمانده وقفنامه‌ای گویا از قرن دهم بر نسخه‌ای از مصحف شریف با یادداشتی مورخ ع ۱ - ۱۱۸۲ حاکی از آن که این نسخه در تاریخ مزبور از درون ضریح مطهر بیرون آورده شده است: ..... ۱۰ وقفنامه مورخ ذی قی - ۱۰۰۱ که در آغاز دو پاره از قرآن کریم (کتابخانه آستانه - ش ۸۰ انبار) دیده می‌شود: ..... ۱۱ وقفنامه مورخ آغاز شوال ۱۰۲۳ در آغاز پاره‌ای از مصحف شریف که آن را حاجی سیف الدین عرب بر حرم مطهر وقف داشته است: ..... ۱۲ وقفنامه مورخ آغاز ذی قی - ۱۰۳۷ از شاه عباس اول با مهر میرزا رفیع الدین محمد صدر شهرستانی مربوط به یکصد و ده مجلد کتاب که این پادشاه در تاریخ مزبور بر آستانه مقدس و مدرسه آن وقف نموده، و اکنون جز چند مجلد در کتابخانه آستانه و مدرسه فیضیه قم چیزی ۱۳ وقفنامه‌های مورخ ۱۵ و ۱۷ و ۲۷ رجب ۱۰۵۲ در آغاز سی پاره قرآن کریم که جده ما جده شاه صفی بانی مسجد وزیر کاشان در سال ۱۰۵۵ بر آستانه مقدس وقف نموده و ثواب آن را به روان نواده خویش هدیه داشته است: ..... ۱۴ وقفنامه مورخ آغاز رجب ۱۰۵۳ بر نسخه‌ای از مصحف شریف که آن را مادر شاه صفی بر مضع فرزند خود وقف داشته است با شهادت نظام الدین محمد حسینی در پایین سند و «عرض» کتابداران مقبره مزبور در شعبان ۱۱۲۷ و ذی قی ۱۱۴۱: ..... ۱۵ وقفنامه مورخ دهه سوم ذی قی - ۱۰۵۳ بر یکی از قرآن‌های موزه آستانه که آن را خسرو امیر شکار بر مزار شاه صفی وقف داشته است: ..... ۱۶ وقفنامه قرآن شماره ۱۲۷ موزه آستانه مورخ اوائل ج ۲ - ۱۰۶۲ مبنی بر وقف همین نسخه از طرف سید اجل امجد میر ابو القاسم فرزند میر هاشم شیروانی نجفی بر آستانه مقدس، به گواهی حسین عاملی که نگارنده سند نیز هموست: ..... ۱۷ وقفنامه مورخ ۱۰۶۴ حاکی از وقف هفتاد و پنج مجلد کتاب در این تاریخ از جانب میر محمد هاشم گیلانی بر آستانه مقدس و مدرسه آن: ..... ۱۸ وقفنامه نسخه‌ای از مصحف شریف که آن را محمد مهدی حسینی در ۲۸ ع ۲ - ۱۰۷۷ بر خاکجای عباس دوم موقوف داشته است با عرض کتابدار آنجا مورخ رمضان ۱۱۰۶ و ۱۱۴۱: ..... ۱۹ وقفنامه مورخ ج ۲ - ۱۰۷۷ بر نسخه‌ای از نهج البلاغه که عینا در آغاز نسخه‌ای از استقصاء الاعتبار فی شرح الاستبصار محمد بن حسن بن زین الدین عاملی جیبی نواده شهید دوم نیز دیده می‌شود، با سجل «محمد امین الحسینی» در پایان: ..... ۲۰ وقفنامه قرآنی که آن را همسر شاه عباس دوم (مادر شاه سلیمان) بر مزار او وقف داشته است از همین سال‌ها (موزه - ۱۵۳): ..... ۲۱ وقفنامه نسخه‌ای از مصحف شریف که آن را صفی قلی حاکم دشتستان و وزیر فارس در همین سال‌ها بر خاکجای شاه عباس وقف نموده است با مهر «أَفْوَضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ عَيْدَهُ صَفِي قَلِي» در پایان: ..... ۲۲ وقفنامه مورخ ج ۱ - ۱۰۸۵ بر نسخه‌ای از مصحف شریف (موزه - ش ۱۵۱) که آن را شاه سلیمان بر روضه منور موقوف داشته است، با مهر «بنده شاه دین سلیمان است» در پایین سند دوجا: ..... ۲۳ وقفنامه مورخ ۱۲ رجب ۱۰۸۵ بر برگ آغاز مجلد اول شرح فروع کافی ملا خلیل قزوینی (ش ۶۰۶۶ - ق ۳ ر ۱۰ - کتابخانه آستانه قم که نسخه اصل است با خط و مهر شارح در آغاز کتاب) حاکی از وقف همین مجلد با سیزده مجلد دیگر بر مزار عباس دوم از طرف شاه سلیم ۲۴ وقفنامه مورخ ع ۲ - ۱۰۸۸ از صفر قلی بوزباشی چگنی بر برگ آغاز نسخه‌ای از مصحف شریف که وقف مضع شاه صفی نموده است: ..... ۲۵ وقفنامه مورخ رمضان ۱۰۸۹ در آغاز نسخه‌ای از مصحف شریف که آن را شاه سلیمان وقف نموده بوده است به انشاء آقا حسین خوانساری دانشمند مشهور این دوره - درگذشته ۱۰۹۸ - حسب الامر او: ..... ۲۶ وقفنامه مورخ رجب ۱۰۹۴ بر برگ آغاز نسخه‌ای از مصحف شریف (ش ۱۵۰ - موزه) که آن را آقا کافور صاحب جمع خزانه عامره بر روضه منور حضرت فاطمه معصومه نیاز داشته است: ..... ۲۷ وقفنامه مورخ ج ۹ - ۱۰۹۸ بر نسخه‌ای از مصحف شریف که آن را مادر شاه سلیمان بر آستانه مقدس وقف داشته، با گواهی و سجل مجلسی دوم پایین سند و مهر مادر شاه بالای آن با این سجع: ..... ۲۸ دو وقفنامه از ساوه در آغاز دو نسخه از مصحف شریف مربوط به همین قرن: ..... ۲۹ وقفنامه مورخ ۱۰ ذی - ۱۱۰۵ از مادر شاه سلیمان با مهر او در بالای سند، به انشاء مجلسی دوم و مهر او در پایان (قرآن ش ۱۵۳ - موزه) برای مضع شاه سلیمان: ..... ۳۰ وقفنامه مورخ ۱۲ شعبان ۱۱۱۸ از شاه سلطان حسین با مهر او در پایان بر نسخه‌ای از مصحف شریف (ش ۱۵۶ موزه) که آن را بر آستانه مقدس موقوف داشته است با سجل و گواهی میر محمد باقر ملاباشی خاتون‌آبادی درگذشته ع ۱ - ۱۱۲۷ در پایین سند: ..... ۳۱ وقفنامه نسخه شماره ۲۶۸ موزه از شاه سلطان حسین با مهر او، به خط آقا جمال خوانساری دانشمند نامور این دوره (درگذشته ۱۱۲۵): ..... ۳۲ وقفنامه مورخ ع ۱ - ۱۱۳۹ بر نسخه‌ای از قرآن مجید (ش ۳۷ - انبار) که آن را رفعت‌بنامه محمد ابراهیم خلف حاجی زین العابدین اصفهانی بر آستانه مقدس نیاز داشته است: ..... ۳۳ وقفنامه مورخ ج ۱ - ۱۱۴۰ بر نسخه‌ای از مصحف شریف (ش ۱۵۵ - موزه): .....

- ۳۴ وقفنامه مورخ آغاز صفر ۱۱۴۳ بر نسخه‌ای از قرآن کریم (ش ۱۴۲- موزه) که بر مقبره شاه سلطان حسین وقف داشته شده است گویا از همسر او مادر طهماسب دوم : ..... ۸۹
- ۳۵ وقفنامه مورخ ۱۲ رجب ۱۱۵۷ در آغاز چند پاره از قرآن با متن زیر و جز آن، مینی بر وقف این پاره‌ها بر روضه مطهر در سر مزار مرحمت‌پناه ابو الحسن خان: ..... ۸۹
- ۳۶ وقفنامه مورخ ذ ح- ۱۱۶۴ از امام قلی خان خلف غفران جایگاه بیجن بیک قرخلو: ..... ۹۰
- ۳۷ وقفنامه مورخ رمضان ۱۱۹۴ در آغاز نسخه ش ۲۶۷- انبار مینی‌بر وقف همین جزو از کلام الله مجید با بیست و نه جزو دیگر بر آستان مقدس: ..... ۹۰
- ۳۸ وقفنامه مورخ ۱۹ رمضان ۱۲۱۶ از فتحعلی شاه قاجار که هفت مجلد قرآن کریم در این تاریخ بر آستانه مقدس نیاز داشته است: ..... ۹۱
- ۳۹ وقفنامه مورخ ذ ح- ۱۲۲۱ بر نسخه‌ای از مصحف شریف که آن را دختر محمد رضا خان قاجار بر آستانه مقدس نیاز داشته است: ..... ۹۲
- ۴۰ وقفنامه بیوتات شاهی مورخ ۲۵ شوال ۱۲۲۲ از فتحعلی شاه براساس متن سنگ‌نیشته سردر غربی همین بناها که اکنون دانسته نیست کجاست و اینیه مزبور نیز بیست سال پیش ویران و جزء بنای مسجد اعظم شد. .... ۹۲
- ۴۱ چند نمونه از وقفهای خانوادگی بر مقابر آستانه مقدس: ..... ۹۳
- ۴۲ وقفنامه قندیل طلای مینای مرصع و یک مجلد قرآن کریم تقدیمی فتحعلی شاه مورخ شوال ۱۲۴۲ با دیباچهای مفصل که در اینجا قسمت اخیر آن با حذف دیباچه مزبور آورده می‌شود (بنگريد به روضه الصفا ۹: ۶۶۲): ..... ۹۴
- ۴۳ وقفنامه ده «سرتومن» از روستاهای بلوک فراهان قم مورخ رمضان ۱۲۴۴ ..... ۹۵
- ۴۴ وقفنامه مورخ صفر ۱۲۴۹ از خسرو خان والی کردستان با مهر «أَوْصُ أُمْرِي أَيْ اللَّهُ عِبْدَهُ خَسْرُو» در پایان و مهر «بنده مرتضی علی خسرو» در کنار سند (قرآن ش ۱۹۹ موزه آستانه): ..... ۹۵
- ۴۵ وقفنامه قرآنی که آن را ام سلمه دختر فتحعلی شاه به خط خود در شوال ۱۲۴۶ به پایان برده و بر خاکجای پدر وقف داشته است: ..... ۹۵
- ۴۶ دو وقفنامه از شاهزاده خانم فخر الدوله دختر فتحعلی شاه یکی مورخ یکشنبه ۱۵ رجب ۱۲۵۰ دیگری مورخ دوم ع ۱- ۱۲۵۹. .... ۹۶
- ۴۷ وقفنامه مورخ ۱۲۶۰ از میرزا محمد صادق فرزند میرزا جعفر کدخدای دار الخلافه طهران. .... ۹۷
- ۴۸ وقفنامه مورخ ع ۲- ۱۲۷۲ از ناصر الدین شاه قاجار در آغاز هفت پاره از مصحف شریف که آن را بر قبر پدر خود محمد شاه موقوف داشته است: ..... ۹۷
- ۴۹ وقفنامه مورخ ۱۵ ع ۱- ۱۲۹۵ ..... ۹۸
- ۵۰ وقفنامه سه دانگ از مجموع شش دانگ دیه گازران از روستای جعفرآباد ساوه با چهار دانگ باغ و آسیا و قلعه و بیوتات و مستغلاتی دیگر که آن را میرزا شفیع مستشار الملک مگرکانی در ۱۶ ذ ح- ۱۳۱۱ برای مصرف شام خدام آستانه مقدس و روضه‌خوانی در شبهای جمعه و ۲ اسناد و احکام مشاغل گوناگون آستانه ..... ۹۸
- اشاره ..... ۹۸
- تولیت قدیمی ..... ۹۹
- اشاره ..... ۹۹
- ۵۱ [۱] فرمان مورخ ۲۷ ج ۲۷- ۱- ۸۶۷ در واگذارن منصب نقابت و تقدم سادات و تولیت موقوفات «روضه منوره و تربت مقدسه حضرت سنی فاطمه» در قم به نظام الدین احمد رضوی. .... ۱۰۲
- ۵۲ [۲] فرمان مورخ شعبان ۸۷۴ از اوزون حسن آق‌قویونلو در تفویض منصب نقابت سادات و تولیت موقوفات مزار متبرک امامزاده معصومه سنی فاطمه و مزار متبرک امامزاده طاهر علی بن محمد الباقر و خطابت و تولیت و امامت مسجد امام حسن عسکری در قم به سید نظام ..... ۱۰۵
- ۵۳ [۳] فرمان مورخ ۱۵ رمضان ۸۸۴ از یعقوب بیک آق‌قویونلو در تفویض تولیت موقوفات آستانه قم و دیگر مناصب یادشده پیش به سید نظام الدین سلطان احمد و سید کمال الدین عطاء الله. .... ۱۰۵
- ۵۴ [۴] فرمان مورخ ۱۴ رجب ۹۰۴ از الوند بیک آق‌قویونلو در واگذارن تولیت آستانه قم و نقابت سادات آن شهر به سید مرشد الدین رشید الاسلام فرزند نظام الدین سلطان احمد رضوی. .... ۱۰۷
- ۵۵ [۵] فرمان مورخ آغاز ج ۲- ۹۱۸ از شاه اسماعیل اول در بخشودن برخی از مال و خراج موقوفات آستانه مقدس و تنفیذ سنن و رسوم دیرین درمورد حقایبه موقوفات این مزار و مسجد امام حسن عسکری قم و املاک سید رشید الاسلام متولی. .... ۱۰۹
- ۵۶ [۶] فرمان مورخ ۲۰ ع ۱- ۹۲۰ از همو در بخشودن مال و خراج موقوفات آستانه و مسجد امام حسن عسکری که تیول بوده است با واگذارن تولیت آنها به رشید الاسلام مزبور. .... ۱۰۹
- ۵۷ [۷] فرمان مورخ ۱۸ شوال ۹۳۱ از شاه طهماسب اول در واگذارن همه مناصب سید مرشد الدین رشید الاسلام رضوی که به موجب احکام و ارقام شاه اسماعیل در حق وی مضی بوده است به خصوص تولیت اوقاف قدیمه و جدیده سلطانی و بیگمی آستانه مقدس و مسج ..... ۱۱۳
- ۵۸ [۸] فرمان مورخ ۱۸ ج ۱- ۹۴۸ از همان پادشاه در واگذارن تولیت موقوفات آستانه مقدس و تولیت و امامت مسجد امام به سید شجاع الدین سلطان محمود فرزند سید مرشد الدین رشید الاسلام که که در این تاریخ درگذشته بوده است. .... ۱۱۳
- ۵۹ [۹] فرمان مورخ دهه نخستین ج ۲- ۹۷۲ از همان پادشاه درمورد تعیین شش نفر حافظ قرآن سوی حفاظ آستانه مقدس برای تلاوت در سر قبر سلطانم خواهر طهماسب. خطاب به امیر سلطان احمد متولی آستانه مقدس، و در آن از مدرس آستانه نیز یاد می‌شود. .... ۱۱۴
- ۶۰ [۱۰] فرمان مورخ شوال ۱۰۱۷ از شاه عباس اول در واگذارن سیورغال میر شمس الدین نقیب رضوی متولی سرکار قدیمی آستانه مقدس- از بابت مال و جهات قریه ایرین‌غارری که به سیورغال فرزندان امیر رشید الاسلام رضوی مقرر بوده است- به برادر او ظهیر الدین ابر ..... ۱۱۶
- ۶۱ [۱۱] مثال مورخ رمضان ۱۰۳۶ از میرزا رفیع الدین محمد شهرستانی صدر عباس اول و شاه صفی (مثال‌های صدور صفوی: ۱۷- ۱۸) در واگذارن تولیت قدیمی آستانه مقدس و مسجد امام و نقابت و پیشوایی مدینه‌المؤمنین قم و آستانه به میر محمد سعید رضوی. .... ۱۶
- ۶۲ [۱۲] مثال میرزا مهدی اعتماد الدوله صدر عباس دوم (مثال‌های صدور صفوی: ۱۹) در واگذارن تولیت قدیمی آستانه و تولیت و امامت مسجد امام و نقابت و پیشوایی آستانه و قم به میر محمد سعید رضوی مزبور با اشاره به مثال پیش. .... ۱۱۷
- ۶۳ [۱۳] مثال مورخ شعبان ۱۰۷۷ از میرزا ابو طالب رضوی صدر خاصه شاه سلیمان (مثال‌های صدور صفوی: ۱۹- ۲۰) درمورد وظیفه سیادت و نجابت‌پناه میر محمد علی رضوی قمی از بابت موقوفات آستانه مقدس. .... ۱۱۸
- ۶۴ [۱۴] مثال میرزا محمد باقر خلیفه سلطانی صدر شاه سلطان حسین (مثال‌های صدور صفوی: ۲۱- ۲۲) که تکلی از آن جزء بقایای اسناد خاندان متولی شرعی دیده شد و باقی آن را هنوز نیافتام. .... ۱۱۸
- ۶۵ [۱۵] سند دو رویه که در یک روی آن مثال میرزا محمد مقیم خلیفه سلطانی صدر طهماسب دوم (مثال‌های صدور صفوی: ۲۳) و در روی دیگر فرمان همین پادشاه در تنفیذ آن نوشته شده است. .... ۱۱۹
- ۶۶ [۱۶] فرمان نقابت گویا از آقا محمد خان قاجار بالای عریضه محمد یحیی الرضوی النقیب متولی شرعی آستانه مقدس با اشاره به احکام مربوط به این منصب از تیمور تا آن زمان. .... ۱۱۹
- ۶۷ [۱۷- ۲۰] چند سند از دوره قاجار: ..... ۱۲۰
- تولیت جدیدی (تفویضی) ..... ۱۲۲
- اشاره ..... ۱۲۲
- ۶۸ [۱۷] مثال دیوان الصداره ..... ۱۲۵



۶۹ [۲] فرمان شاه سلطان حسین .....

۷۰ [۳] فرمان طهماسب دوم .....

استیفاء .....

اشاره .....

۷۱ [۱] فرمان مورخ رمضان ۱۰۸۹ از شاه سلیمان در واگذارن استیفاءی موقوفات آستانه و مواجب آن به میرزا محمد جعفر قمی با اشاره به تصدی پدر او نسبت به این منصب. ....

۷۲ [۲] فرمان مورخ ع ۲- ۱۱۱۴ از شاه سلطان حسین در مقرر داشتن مبلغ ده تومان تبریزی از بابت وجوه تصدی مدفن شاه سلیمان در وجه وظیفه میرزا محمد ابراهیم مستوفی فرزند میرزا محمد جعفر مزبور. ....

۷۳ [۳] فرمان مورخ ع ۱- ۱۱۲۰ از همان پادشاه در واگذارن خدمت کلیدداری آستانه مقدس از تاریخ ۲۶ شوال ۱۱۱۸ به میرزا محمد ابراهیم مستوفی، با اشاره به رقمی که پیش‌تر در این باب صادر شده و مفقود گشته بود: .....

۷۴ [۴] مثال مورخ صفر ۱۱۳۴ از میرزا محمد باقر خلیفه سلطانی صدر خاصه شاه سلطان حسین (مثال‌های صدور صفوی: ۲۱- ۲۲) در واگذارن مجدد مقام استیفاء آستانه به میرزا محمد ابراهیم مزبور .....

۷۵ [۵] سند دو رویه مورخ ج ۱- ۱۱۳۶ که در یک روی آن مثال میرزا سید مرتضی خلیفه سلطانی (مثال‌های صدور صفوی: ۲۲) در تفویض استیفاء آستانه مقدس- که محمد رضی به نام خود گذرانیده بود به ضمیمه استیفاء متفرقه دار المؤمنین قم- به میرزا محمد ابراهیم .....

۷۶ [۶] فرمان مورخ ع ۱- ۱۲۲۹ از فتحعلی شاه قاجار در واگذاشتن خدمت استیفاء آستانه مقدس به میرزا ابراهیم و میرزا علی رضا فرزند او. ....

۷۷ [۷] فرمان مورخ ج ۲- ۱۲۳۵ از همان پادشاه در تفویض منصب کلیدداری حرم مطهر از آغاز لوی‌نیل به میرزا محمد ابراهیم مستوفی آستانه به ضمیمه شغل استیفاء، با تعیین پنج تومان نقد بابت مواجب کلیدداری برای او، خطاب به میرزا اسد الله متولی آستانه. ..

۷۸ [۸] فرمان مورخ ۱۲۴۴ از همان پادشاه بالای عرضه میرزا محمد ابراهیم مستوفی درباره موقوفه میرزا ابو القاسم حاکم قم خطاب به کیاکوس میرزا صاحب‌اختیار قم. ....

۷۹ [۹] فرمان مورخ صفر ۱۲۴۶ از همان پادشاه خطاب به میرزا اسد الله متولی آستانه مقدس .....

۸۰ [۱۰] فرمان مورخ ج ۱- ۱۲۵۹ از محمد شاه قاجار دربار همین خدمت برای میرزا علی رضا فرزند میرزا محمد ابراهیم مستوفی. ....

صاحب نسقی .....

اشاره .....

۸۱ [۱۱] فرمان مورخ ج ۲- ۱۱۵۳ از نادر شاه افشار در واگذارن خدمت صاحب‌نسقی آستانه قم به میرزا محمد مؤمن، با اشاره به فرمانی که پیش‌تر در همین‌باره به نام او صادر شده و ناپدید گردیده بود. ....

۸۲ [۱۲] فرمان مورخ ج ۲- ۱۱۶۰ از ابراهیم خان افشار که نام او در پایان مصرع دوم سجع مهر فرمان (کنار نخستین سطر آن) خوانده می‌شود مبنی بر تنفیذ میرزا مؤمن صاحب نسق در این خدمت: .....

۸۳ [۳] فرمان مورخ ج ۲- ۱۱۶۷ در تنفیذ و امضاء فرمان نادر شاه خطاب به بیگلر بیگی قم و متولی آستانه بالای عرضه محمد مؤمن صاحب نسق با مهر «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد مؤمن ۱۱۴۸» پشت عرضه، و مهر: .....

۸۴ [۴] فرمان مورخ ع ۱- ۱۲۱۲ از فتحعلی شاه قاجار .....

۸۵ [۵] فرمان مورخ رجب ۱۲۲۲ از فتحعلی شاه بالای عرضه داشت میرزا محمد علی صاحب‌نسق، با اشاره به احکام هاهان گذشته و آقا محمد خان قاجار و حکمی که پیش از این از همین پادشاه در این مورد و به نام این شخص صادر گردیده بود: .....

۸۶ [۶] فرمان مورخ محرم ۱۲۴۸ از فتحعلی شاه بالای عرضه داشت میرزا محمد علی صاحب‌نسق درباره مستمری او خطاب به کیاکوس میرزا حکمران قم. ....

۸۷ [۷] فرمان مورخ ج ۲- ۱۲۴۸ از فتحعلی شاه در امضای مقرری میرزا محمد علی صاحب‌نسق از آستانه، خطاب به کیاکوس میرزا و میرزا محمد رضا متولی‌باشی، بالای عرضه داشت صاحب‌نسق مزبور. ....

۸۸ [۸] فرمان مورخ ج ۲- ۱۲۷۱ از ناصر الدین شاه در واگذارن خدمت صاحب‌نسقی آستانه به میرزا محمد صادق فرزند میرزا محمد علی صاحب‌نسق، با اشاره به احکام و ارقام فتحعلی شاه و محمد شاه در تفویض این خدمت که ابا عن جد یا خاندان این میرزا محمد علی بود: .....

۸۹ [۹] تعلیقه میرزا محمد رضا متولی‌باشی آستانه قم در ابلاغ حکم شاه، مورخ ذ ح- ۱۲۷۱ با تخصیص مستوفی آستانه و با مهر متولی باشی بعد که پس از عهدداری تولیت بنابر معمول تعلیقه را توشیح نموده است، با اشاره به تعلیقه‌جات متولیان قدیم آستانه درباره این خده .....

۹۰ [۱۰] حکم نمرة ۷۱۳ مورخ ۱۲ صفر ۱۳۲۸ وزارت معارف و اوقاف و فوائد عامه مبنی بر تفویض صاحب‌نسقی آستانه به حاج میرزا محمد مهدی برادر میرزا محمد صادق مزبور: .....

۹۱ [۱۱] فرمان مورخ ذ ح- ۱۳۳۳ از احمد شاه قاجار در واگذارن صاحب‌نسقی آستانه به همان حاج میرزا محمد مهدی: .....

سرکشیکی .....

اشاره .....

I خاندان متولی قدیمی آستانه: .....

II خاندان سرکشیک رضوی: .....

اشاره .....

III خاندان میر عبد الکریم: .....

اشاره .....

۹۲ [۱] فرمان مورخ ج ۱- ۱۳۱۱ از ناصر الدین شاه در واگذارن مقرری حاجی سید تقی سرکشیک مزبور به فرزندان او سید ذبیح و سه تن دیگر: .....

۹۳ [۲] فرمان مورخ ذ ق- ۱۲۱۴ از فتحعلی شاه خطاب به کر بلائی حسین بیک نایب دار المؤمنین قم درباره وظیفه و تیولی سید حسین فرزند میر عبد الکریم قمی نخستین سرکشیک آستانه از این خاندان بالای عرضه داشت او با این متن: .....

۹۴ [۲] فرمان مورخ شوال ۱۲۱۹ از فتحعلی شاه در مورد وظیفه و تیول عالی‌جناب سید حسن سرکشیک و خادم آستانه قم، خطاب به عالی‌جاه حاجی محمد حسین خان بیگلر بیگی قم و اصفهان و کاشان. ....

۹۵ [۴] خطاب مورخ ذ ح- ۱۲۲۵ با مهر «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده علي اصغر در ابلاغ فرمان فتحعلی شاه مبنی بر واگذارن خدمت سرکشیکی آستانه قم به سید حسن مزبور. ....

۹۶ [۵] تعلیقه مورخ ج ۱- ۱۲۳۵ با مهر «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد حسين» (گویا صدر اصفهانی) در مورد تیول آقا سید حسن سرکشیک، خطاب به میرزا ابراهیم مستوفی پیشکار حکومت قم: .....

۹۷ [۶] فرمان مورخ شوال ۱۲۴۴ از فتحعلی شاه در واگذارن ضبط و نسق قریه تیرته فراهان موقوفه همین پادشاه به آقا سید حسن سرکشیک، خطاب به میرزا اسد الله متولی آستانه: .....

۹۸ [۷] فرمان مورخ رمضان ۱۲۵۰ از محمد شاه در امضاء فرمان مورخ ۱۲۴۳ فتحعلی شاه خطاب به صاحب‌اختیار دار الایمان قم پیرامون وظیفه و تیول آقا سید حسن سرکشیک: .....

- ۹۹ [۸] نامہ «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد باقر» به «مقرب الخاقان میرزا محمد رضا متولی باشی» از میان سال‌های ۱۲۵۰-۱۲۵۸، درمورد موقوفه تیرته و مواجب آقا سید حسن سرکشیک:..... ۱۴۷
- ۱۰۰ [۹] نامہ «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده نصر الله» (شاید صدر الممالک اردبیلی) به «عالی‌جاه نور چشم مکرم مهربان میرزا محمد رضا متولی» از سال ۱۲۵۸ که آقا سید حسن سرکشیک درگذشته بود و درخواست واگذارن منصب او به میر عبد‌الکریم فرز:.....
- ۱۰۱ [۱۰] تعلیقہ میرزا محمد رضا متولی‌باشی مورخ ذ ق- ۱۲۵۸ در واگذارن خدمت سرکشیکی آستانه که به آقا سید حسن سرکشیک مفوض بود به فرزند او میر عبد‌الکریم:..... ۱۴۸
- ۱۰۲ [۱۱] فرمان مورخ صفر ۱۲۵۹ از محمد شاه درمورد مستمری آقا سید حسن سرکشیک و واگذارن آن به چهار فرزند او:..... ۱۴۸
- ۱۰۳ [۱۲] فرمان مورخ شعبان ۱۲۶۵ از ناصر الدین شاه در قرار دادن بیست تومان نقد و ده خروار جنس به صیغه وظیفه در وجه آقا سید آقا (میر عبد‌الکریم) سرکشیک آستانه مقدس:..... ۱۴۹
- ۱۰۴ [۱۲] حکم مورخ محرم ۱۲۲۶ از «امام ویردی شاهی قلیچی» مبنی بر آن‌که وی سید حسن سرکشیک را نایب الزیاره خویش در آستانه قرار داده و پنج تومان و دو خروار غله مدد معاش در وجه او مقرر داشته است:..... ۱۵۰
- ۱۰۵ [۱۴] حکم مورخ ج ۱- ۱۲۲۷ از شاهزاده حسنعلی میرزا فرمانفرما در واگذارن نیابت زیارت خود به آخوند ملا علی قمی که متن آن به عنوان تنظیر نسبت به سند پیش در اینجا نقل شد:..... ۱۵۰
- ۱۰۶ [۱۵] تعلیقہ مورخ ع ۱- ۱۲۶۲ از میرزا محمد رضا متولی باشی در گماردن سید حسین فرزند میر عبد‌الکریم سرکشیک به خدمتگزاری آستانه مقدس:..... ۱۵۱
- ۱۰۷ [۱۶] تعلیقہ همان متولی‌باشی مورخ صفر ۱۲۶۴ در گماردن سید علی فرزند میر عبد‌الکریم سرکشیک به خدمتگزاری آستانه مقدس، با پشت‌نویسی حاجی میرزا محمد حسین مستوفی آنجا:..... ۱۵۱
- ۱۰۸ [۱۷] حکمی گویا از سال ۱۲۲۳ با مهر «أَوْضُ أُمْرِي إِلَى اللَّهِ عِبْدَهُ اسد الله دربارہ میرزا سید محمد ناظر مزارات شاهان در آستانه قم، که به عنوان تنظیر نسبت به چند سندی که پس از این خواهیم دید به نقل متن آن مبادرت شد:..... ۱۵۱
- ۱۰۹ [۱۸] حکم مورخ رجب ۱۲۹۷ از نایب السلطنه کامران میرزا خطاب به آقا محمد کریم میاشر و رئیس مقبره محمد شاه، مبنی به واگذارن منصب نظارت امور مقبره به سید حسین سرکشیک:..... ۱۵۲
- ۱۱۰ [۱۹] عرضه داشت اقل دعاگویان سید حسین سرکشیک سرکار فیض آثار درمورد مقرری نظارت مقبره محمد شاه، با دستخط ناصر الدین شاه بالای آن، از همان سال ۱۲۹۷:..... ۱۵۲
- ۱۱۱ [۲۰] رقم کامران میرزا نایب السلطنه خطاب به علی تقی میرزا رکن الدوله دوم حکمران قم و ساوه و زرنند مورخ ع ۱- ۱۳۰۴، درمورد مقرری آقا سید حسین سرکشیک از نایب مخارج روشنایی و قاری و قهوه و غلیان مقبره معتمد الدوله منوچهر خان گرجی واقع در ه:.....
- ۱۱۲ [۲۱] حکم امین‌السلطان میرزا علی اصغر خان صدر اعظم مورخ ۱۲ رجب ۱۳۰۷ در واگذارن تولیت مقبره منوچهر خان معتمد الدوله مزبور به سید حسین سرکشیک، خطاب به سپهدار حکمران قم:..... ۱۵۳
- ۱۱۳ [۲۲] حکم امین‌السلطان صدر اعظم مورخ رجب ۱۳۰۹ در واگذارن تولیت مقبره معتمد الدوله که به آقا سید حسین سرکشیک مرجوع و مفوض بود به فرزند او، با اشاره به این‌که وی در این اوقات درگذشته است:..... ۱۵۴
- IV** خاندان میر بهاء‌الدین:..... ۱۵۴
- اشاره ..... ۱۵۴
- ۱۱۴ [۲۳] فرمان کریم خان زند ..... ۱۵۴
- ۱۱۵ [۲۴] فرمان فتحعلی شاه قاجار مورخ شوال ۱۲۳۳ درباره مقرری میرزا بهاء‌الدین سرکشیک و فرزند او میرزا محمد حسین خادم و آقا سید حسن سرکشیک:..... ۱۵۵
- ۱۱۶ [۲۵] تعلیقہ میرزا محمد رضا متولی‌باشی ..... ۱۵۵
- ۱۱۷ [۲۶] فرمان ناصر الدین شاه ..... ۱۵۵
- تدریس ..... ۱۵۵
- اشاره ..... ۱۵۵
- ۱۱۸ [۱] فرمان مورخ ۱۰۹۶ از شاه سلیمان صفوی ..... ۱۵۷
- ۱۱۹ [۲] فرمان مورخ ۱۱۶۴ ..... ۱۵۷
- ۱۲۰ [۳] قبایلهای مورخ رمضان ۱۱۹۰ حاکی از آن‌که حضرت علامی میرزا محمد کاظم مدرس در این تاریخ قطعه ملکی را به وکالت از جانب مالک به عالی‌جناب میرزا محمد مهدی متولی آستانه فروخته است. .... ۱۵۷
- اشاره ..... ۱۵۷
- I** ..... ۱۵۷
- II** ..... ۱۵۸
- ۱۲۱ [۴] وقت‌نامه‌های مورخ رجب ۱۱۰۶ از مادر شاه سلیمان بر برگ آغاز دو مجلد از مختلف علامه (ش ۱۱۹۵ و ۱۱۹۶ کتابخانه آیت الله مرعشی قم) که چون در آن از مدرس مقبره شاه سلیمان یاد شده است استناد را در این‌جا نقل شد. .... ۱۵۸
- خطایب ..... ۱۵۹
- اشاره ..... ۱۵۹
- ۱۲۲ [۱] فرمان مورخ ذ ق- ۱۲۴۶ در تنفیذ حاج سید محمد خطیب آستانه مقدس در این منصب، با اشاره به «حکام مطاعه» پیشین، خطاب به میرزا اسد الله متولی آستانه:..... ۱۵۹
- ۱۲۳ [۲] فرمان مورخ ج ۱- ۱۲۴۹ در واگذاری نظارت بر معاملات موقوفات و دیگر امور آستانه به حاجی سید محمد خطیب مزبور. خطاب به فرزند ارجمند کامران کیاکوس میرزا حکمران قم:..... ۱۶۰
- ۱۲۴ [۳] فرمان مورخ ج ۲- ۱۲۵۱ از محمد شاه قاجار در واگذارن خدمت خطبه‌خوانی آستانه مقدس به همان حاج سید محمد. با اشاره به فرمان خاقان خلد آشیان در این باب:..... ۱۶۰
- حافظی ..... ۱۶۱
- اشاره ..... ۱۶۱
- ۱۲۵ [۱] تعلیقہ میرزا محمد مهدی متولی‌باشی مورخ ذ ح- ۱۱۹۳ در واگذارن خدمت یک نفر خادمی آستانه که به میر سید حسین فرزند میر محمد ظهیر حافظ حرم محترم مرجوع بود به میر سید حسن رضوی، بالای عرضه داشت او:..... ۱۶۲
- ۱۲۶ [۲] مصالحه‌نامه مورخ ج ۷ ۱- ۱۲۳۸ ..... ۱۶۳
- ۱۲۷ [۳] فرمان مورخ ج ۲- ۱۲۳۳ از فتحعلی شاه قاجار بالای عرضه داشت میرزا محمد ولد میرزا احمد حافظ سرکار فیض آثار که «شب و روز در آن آستان مقدس به تلاوت کلام الله مجید و دعاگوی اشتغال داشت»، در واگذارن مقرری پدر او از بابت مالیات قم به وی:..... ۱۶۳
- ۱۲۸ [۴] فرمانی دیگر از فتحعلی شاه درباره مقرری میرزا احمد حافظ سرکار فیض آثار و واگذارن آن به فرزند او:..... ۱۶۳

۱۲۹ [۵] تعلیقه میرزا محمد رضا متولی‌باشی مورخ ج ۲- ۱۲۷۲ در واگذاردن خدمت یک نفر خادمی به ملا آقاچان فرزند میرزا جونی حافظ سرکار فیض آثار، ..... ۱۶۳

۱۳۰ [۶] مصالحه‌نامه مورخ ۱ میزان سال ۱۲۷۴ ..... ۱۶۴

ضابطی ..... ۱۶۴

اشاره ..... ۱۶۵

۱۳۱ [۱] فرمان مورخ رجب ۱۲۱۲ از فتحعلی شاه با مهر «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده بابا خان» در پایان سند، در مورد وظیفه و تیول حاجی سید عبد‌الکریم ضابط آستان مقدس و دو تن دیگر از خدمتگزاران این آستان: ..... ۱۶۵

۱۳۲ [۲] خطاب «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد ابراهيم» در باب تیول حاجی میر عبد‌الکریم ضابط موقوفات آستانه مقدس: ..... ۱۶۵

۱۳۳ [۳] فرمان مورخ ج ۱- ۱۲۱۷ از فتحعلی شاه در واگذاردن خدمتگزاری در طلای روضه مقدس تقدیمی همین پادشاه به میر عبد‌الکریم موسوی قمی که همان ضابط موقوفات آستانه مقدس است بالای عرضه داشت او: ..... ۱۶۶

کفش‌داری ..... ۱۶۷

اشاره ..... ۱۶۷

۱۳۴ [۱] حکم مورخ ج ۱- ۱۲۱۹ از عباس میرزا نایب‌السلطنه در تنفیذ ملا محمد تقی قمی کفشدار آستانه در خدمت خود، خطاب به میرزا محمد مهدی متولی آستانه و حاجی محمد حسین خان بیگلر بیگی اصفهان و کاشان و قم. .... ۱۶۷

۱۳۵ [۲] فرمان مورخ ج ۱- ۱۲۲۳ از فتحعلی شاه در تنفیذ همان ملا محمد تقی کفشدار در خدمت حافظی و کفشداری آستانه خطاب به میرزا سید محمد متولی، بالای عرضه کفشدار مزبور که در آن گفته می‌شود این دو خدمت «با عن جد» موروثی وی بوده است: ..... ۱۶۸

۱۳۶ [۳] مصالحه‌نامه مورخ ج ۱- ۱۲۳۵ در تقسیم عایدات کفش خانه میان کشیک‌های سه‌گانه: ..... ۱۶۸

۱۳۷ [۴] تعلیقه مورخ ج ۱- ۱۲۵۲ از میرزا محمد رضا متولی باشی در واگذاردن خدمت کفشداری مردانه به ملا رضا وزیر فرزند ملا محمد تقی مزبور، بالای عرضه داشت او: ..... ۱۶۹

۱۳۸ [۵] عرضه کفش‌داران آستانه به میرزا علی اصغر خان امین‌السلطان صدر اعظم درباب کفشداری صحن نو احداثی او، و پاسخ و دستور وی در حاشیه عرضه مورخ رمضان ۱۳۰۴: ..... ۱۷۰

خدمت ..... ۱۷۰

اشاره ..... ۱۷۰

۱۳۹ [۱] فرمان مورخ ج ۱- ۱۱۹۵ از علی مراد خان زند بالای عرضه داشت سید محمد رضوی که در سلک خدام آستان ملایک پاسبان حضرت معصومه منسلک بود، در قرار دادن سه تومان نقد و سه خروار غله به صیغه وظیفه از بابت مالیات دار المؤمنین قم در وجه او: ..... ۱۷۱

۱۴۰ [۲] تعلیقه مورخ ج ۲- ۱۲۲۷ از میرزا سید محمد متولی‌باشی در واگذاردن خدمت یک نفر خادمی سرکار فیض آثار به آقا محمد باقر فرزند آقا محمد علی خادم، با توقع و ثبت «عبده اسحاق بن محمد ابراهيم» پشت سند: ..... ۱۷۱

۱۴۱ [۳] فرمان مورخ محرم ۱۲۳۳ از فتحعلی شاه بالای عرضه داشت سید حسین رضوی از خدام آستانه قم، درباره قلیل ملکی که او در بلده طیبه قم داشت: ..... ۱۷۲

۱۴۲ [۴] فرمان مورخ ج ۲- ۱۲۵۳ فتحعلی شاه درباره وظیفه و مقرری سید عبد‌الله فرزند سید ابراهيم خادم آستانه مقدس، بالای عرضه داشت فرزندان او: ..... ۱۷۳

۱۴۳ [۵] تعلیقه مورخ ج ۲- ۱۲۶۲ از میرزا محمد رضا متولی‌باشی در واگذاردن خدمت یک نفر خادمی به سید حبیب فرزند میر عبد‌الرحیم خادم سرکار فیض آثار: ..... ۱۷۳

۱۴۴ [۶] فرمان مورخ ج ۲- ۱۲۶۸ از ناصر الدین شاه درمورد مقرری عالی‌جناب آقا سید حسین که در آستانه مقدس حضرت معصومه دعاگوی وجود مسعود مبارک بود: ..... ۱۷۴

۱۴۵ [۷] فرمان مورخ ج ۱- ۱۲۹۱ از ناصر الدین شاه خطاب به اعتضاد الدوله حکمران قم و ساوه و نهاوند (? گویا ززند) در باب چند تن از خدمتگزاران آستانه مقدس که اخراج شده بودند: ..... ۱۷۴

۳ فردها و طومارها ..... ۱۷۵

اشاره ..... ۱۷۵

۱۴۶ [۱] نسخه‌ای از ترجمه کتاب قم در کاشان است مورخ شوال ۱۲۸۱ از روی «نسخه کهنه قدیمی که سلاله دودمان رسالت میرزا علی نقی فرستادند». .... ۱۷۵

اشاره ..... ۱۷۵

[نسخه مداخل و مخارج آستانه متبرکه حضرت معصومه علیها سلام در سال ۱۱۳۹] ..... ۱۷۶

[نسخه جمع و خرج آستانه متبرکه حضرت معصومه علیها سلام در سال ۱۱۴۷] ..... ۱۸۰

[نسخه مداخل و مخارج آستانه متبرکه حضرت معصومه علیها سلام در سال ۱۱۴۸] ..... ۱۸۲

۱۴۷ [۲] در اسناد خاندان مستوفی ..... ۱۸۴

۱۴۸ [۳] «طومار تقسیم یک‌جدا خروار غله مستمری سرکار فیض‌مدار که هرساله حسب الامر الاقدس از بابت مال و جهات دار المؤمنین قم در وجه عالی حضرات رفیع‌الدرجات خدام والا مقام مقرر است در معامله هذه السنه بونت‌لیل». با تعلیقه متولی باشی بالای سند این؟ ..... ۱۸۵

۱۴۹ [۴] مصالحه‌نامه اجاره مزارع و باغات و مستغلات و قراء وقفی سرکار فیض آثار مورخ ۱۲۶۰: ..... ۱۸۵

۱۵۰ [۵] «صورت فرش‌های سرکاری که در فراش‌خانه موجود است به تاریخ بوم شهر رجب المرجب ۱۲۸۵»: ..... ۱۸۷

۱۵۱ [۶] «کشیک‌نامه سرکار فیض آثار در معامله هذه السنه لوی نیل سرکشیکی عالی‌حضرت سلاله السادات آقا سید حسن سرکشیکی سرکار فیض آثار» با تعلیقه متولی‌باشی (میرزا اسد الله) مورخ ج ۱- ۱۲۳۶ بالای آن، این چنین: ..... ۱۸۷

۱۵۲ [۷] قرار کشیک آقا سید حسن و میرزا بهاد الدین مورخ ۲۴ شعبان ۱۲۴۵، با مهر و گواهی اطلاع میرزا اسد الله متولی‌باشی بالای آن و مهر دو سر کشیک در پایان: ..... ۱۸۷

۱۵۳ [۸] تعلیقه مورخ ج ۲- ۱۲۶۷ از میرزا محمد رضا متولی باشی درباره کشیک میر عبد‌الکریم و میرزا حسین سرکشیکی پس از کاستن شمار خدمتگزاران آستانه: ..... ۱۸۸

۱۵۴ [۹] کشیک‌نامه مورخ ج ۱- ۱۲۷۳ با تعلیقه میرزا سید حسین متولی‌باشی بالای آن. بنابر مفاد این سند میر عبد‌الکریم سرکشیکی و میرزا حسین سرکشیکی سرپرستی یک کشیک از سه کشیک آستانه را به مشارکت عهده‌دار بوداند: ..... ۱۸۹

۱۵۵ [۱۰] در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی- قم نسخه‌ای است در ۱۶۱ برگ به قطع رحلی ..... ۱۸۹

[تصاویر] ..... ۱۹۲

فهرس کتاب ..... ۲۰۹

۲۰۹	.....	اشاره
۲۰۹	.....	۱- اعلام انسانی
۲۳۲	.....	۲- اعلام جغرافیایی
۲۴۳	.....	۳- کتاب‌ها
۲۴۵	.....	۴- مآخذ
۲۵۳	.....	اسناد تولیت تفویضی
۲۵۴	.....	دو استندراک مربوط به صفحه ۱۱۴۵ این مجلد
۲۵۴	.....	درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

### مشخصات کتاب

سرشناسه : مدرسی طباطبائی، حسین، ۱۳۲۰-

عنوان و نام پدیدآور : تربت پاکان: آثار و بناهای قدیم محدوده کنونی دارالمومنین قم / مدرسی طباطبائی.  
مشخصات نشر : [بی‌جا: بی‌نا]، ۱۳۳۵ - (قم: مهر قم (چاپخانه)).

مشخصات ظاهری : ج.: مصور، نمودار، نمونه.

وضعیت فهرست نویسی : برون‌سپاری.

یادداشت : کتابنامه.

یادداشت : نمایه.

موضوع : زیارتگاه‌های شیعه -- ایران -- قم

موضوع : قم (استان) -- آثار تاریخی -- مصور

رده بندی کنگره : DSR۲۱۱۳ / م۷۴۴ ۱۳۳۵

رده بندی دیویی : ۹۵۵/۱۲۸

شماره کتابشناسی ملی : ۵۰۷۷۵

### [پیشگفتار]

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على سيدنا محمد و آله الطاهرين الائمة الهداة المهديين. اللهم احينا حياتهم و امتنا مماتهم.  
کتابی که با نام «تربت پاکان» در دو مجلد عرضه می‌شود بخشی از بررسی‌ها و مطالعات چندین ساله نگارنده آن پیرامون بناها و آثار قدیم شهرستان قم است. مواد اصلی این کتاب از هشت سال پیش به مرور گردآوری شده و قسمت-هایی از آن در همان هنگام به شکل مقالاتی نشر یافته بود، سپس مجموع آن یادداشت‌ها پیرامون چهار سال پیش در مجموعه‌ای مدون گردید که از آن وقت تاکنون برگ‌ها و مطالب آن بارها تعویض و تبدیل یافت و اکنون به این صورت به دست چاپ سپرده می‌شود.

در این نوشته با خصوصیات بناها و آثار قدیم شهرستان قم آشنا می‌شویم.

سبک معرفی، تفصیلی است لیکن کوشش بسیار به عمل آمده است که عبارات تا آنجا که به افاده مقصود زیان نرساند فشرده‌تر و کوتاه‌تر باشد و بیهوده سخن به درازا نکشد.

منطقه‌ای که آثار و بناهای قدیم آن را در این نوشته می‌شناسانیم محدوده کنونی فرمانداری شهرستان قم است، یعنی مدلول کنونی این نام، براساس نقشه سازمان آمار کشور که در آغاز مجلد دوم گذاشته شده است. از آن میان نیز تنها معرفی آثار دوره اسلامی در این دو مجلد انجام گرفته است، اما از بناهای

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲

دوره پیش از اسلام مانند آتشکده‌ها و پرستشگاه‌ها و نقوش کوه‌ها و تپه‌ها و اتلال و میل‌های میان راه‌ها و آثار بازمانده آبادی‌های قدیم این منطقه و غارها و بناهایی همچون قلعه گبری و کاروانسراسنگی و قصر دختر و دیگر قلاع و کاروانسراها و بناهای مربوط به آن دوره که شمار آنها در این محدوده کم نیست (نیز ابنیه مشابه آن در دوره اسلامی چون قلاع و کاروانسراهای این دوره و سدها و بازمانده باروها و نظایر آن) در این نوشته سخنی نیست. زیرا معرفی این گونه آثار به سبک صحیح علمی نیازمند آشنایی و تخصصی است که صاحب این قلم فاقد آن است، بنابراین صلاحیت و حق بحث در این مورد را ندارد. امید است که صاحب همتی از اهل فن به شناساندن آن گونه آثار محدوده مورد سخن نیز برخیزد.

\*\*\* اینک نخستین مجلد کتاب که ویژه آستانه مقدس قم است. این مجلد در سه بخش تدوین شده که بخش نخست تاریخ آستانه (همراه کتاب‌شناسی آن)، و بخش دوم معرفی بناها و تزیینات، و بخش سوم اسناد و احکام مربوط بدان خواهد بود. تقسیمات داخلی هر یک از بخش‌ها در آغاز آن گفته شده است.

قم - ماه رمضان سال ۱۳۹۵ (ه. ق)

سید حسین مدرسی طباطبائی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳

## فهرست مطالب

آستانه قم

تاریخ، مجموعه بنا و اسناد

مقدمه ۳

بخش اول

تاریخ و کتاب‌نامه

[۱۵ - ۴۱]

تاریخ ۱۷

کتاب‌نامه ۳۴

بخش دوم

مجموعه بنا

[۴۳ - ۱۱۹]

۱- حرم و بیوتات متبرک: تربت منور ۴۶

دیواره کاشی ۵۰

حرم ۵۲

گنبد ۵۶

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴

رواق‌ها ۵۷

مسجد بالاسر ۶۱

مسجد موزه ۶۱

ایوان طلا و مرافق و مناره‌ها ۶۲

ایوان آینه و مناره‌ها ۶۸

۲- صحن عتیق: ایوان شمالی صحن عتیق ۷۳

سردر شمالی (ایوان جنوبی مدرسه فیضیه) ۷۵

بقعه فتحعلی شاه ۷۸

بقعه محمد شاه ۸۸

بقعه مهد علیا ۹۱

بقاع دیگر صحن عتیق ۹۲

۳- صحن نو: کتیبه گرداگرد ۹۶

ایوان شرقی ۱۰۳

ایوان جنوبی ۱۰۵

ایوان شمالی ۱۰۶

ایوانچه‌ها ۱۰۸

سردرها ۱۰۹

۴- مقابر پادشاهان صفوی: مقبره شاه صفی ۱۱۲

مقبره شاه عباس دوم ۱۱۳

مقبره شاه سلیمان و شاه سلطان حسین ۱۱۷

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵

بخش سوم

اسناد

[۱۲۱-۳۸۲]

## I

وقف نامه‌ها: (۱) وقف نامه مورخ رمضان ۱۲۷۵۹۴

(۲) وقف نامه مورخ رمضان ۱۳۰۷۲۰

(۳) وقف نامه مورخ رمضان ۱۳۱۷۶۰

(۴) وقف نامه شاه بیگی بیگم مورخ صفر ۱۳۱۹۲۹

(۵) وقف نامه شاه طهماسب ۱۴۱

(۶) وقف نامه علی قلی خلیفه مورخ ذ ق- ۱۴۲۹۵۴

(۷) وقف نامه شاه طهماسب مورخ رجب ۱۴۳۹۶۱

(۸) وقف نامه شاه طهماسب مورخ رمضان ۱۴۷۹۹۷

(۹) وقف نامه از قرن دهم ۱۴۸

- (۱۰) وقف نامه مورخ ذ ق - ۱۰۰۱ ۱۴۸
- (۱۱) وقف نامه مورخ شوال ۱۰۲۳ ۱۴۹
- (۱۲) وقف نامه شاه عباس اول مورخ ذ ق - ۱۰۳۷ ۱۴۹
- (۱۳) وقف نامه جده شاه صفی مورخ رجب ۱۰۵۲ ۱۵۱
- (۱۴) وقف نامه مادر شاه صفی مورخ رجب ۱۰۵۳ ۱۵۲
- (۱۵) وقف نامه خسرو امیر شکار مورخ ذ ق - ۱۰۵۳ ۱۵۳
- (۱۶) وقف نامه مورخ ج ۲ - ۱۰۶۲ ۱۵۴
- (۱۷) وقف نامه میر محمد هاشم گیلانی مورخ ۱۰۶۴ ۱۵۵
- (۱۸) وقف نامه محمد مهدی حسینی مورخ ع ۲ - ۱۰۷۷ ۱۵۵
- (۱۹) وقف نامه جمشید خان قوللر آقاسی مورخ ج ۲ - ۱۰۷۷ ۱۵۶
- (۲۰) وقف نامه همسر شاه عباس دوم (از همین سال) ۱۵۸
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶
- (۲۱) وقف نامه صفی قلی حاکم دشتستان وزیر فارس (از همین سالها) ۱۵۹
- (۲۲) وقف نامه شاه سلیمان مورخ ج ۱ - ۱۰۸۵ ۱۶۱
- (۲۳) وقف نامه شاه سلیمان مورخ رجب ۱۰۸۶ ۱۶۲
- (۲۴) وقف نامه مورخ ع ۲ - ۱۰۸۸ ۱۶۳
- (۲۵) وقف نامه شاه سلیمان مورخ رمضان ۱۰۸۹ ۱۶۴
- (۲۶) وقف نامه آقا کافور صاحب جمع خزانه مورخ رجب ۱۰۹۴ ۱۶۵
- (۲۷) وقف نامه مادر شاه سلیمان مورخ ج ۱ - ۱۰۹۸ ۱۶۷
- (۲۸) دو وقف نامه از ساوه مربوط به همین قرن ۱۶۹
- (۲۹) وقف نامه مادر شاه سلیمان مورخ ذ ح - ۱۱۰۵ ۱۷۰
- (۳۰) وقف نامه شاه سلطان حسین مورخ ۱۲ شعبان ۱۱۱۸ ۱۷۰
- (۳۱) وقف نامه شاه سلطان حسین (به خط آقا جمال خوانساری) ۱۷۳
- (۳۲) وقف نامه مورخ ع ۱ - ۱۱۳۹ ۱۷۳
- (۳۳) وقف نامه مورخ ج ۱ - ۱۱۴۰ ۱۷۴
- (۳۴) وقف نامه همسر شاه سلطان حسین مورخ صفر ۱۱۴۳ ۱۷۵
- (۳۵) وقف نامه مورخ رجب ۱۱۵۷ ۱۷۶
- (۳۶) وقف نامه مورخ ذ ح - ۱۱۶۴ ۱۷۷
- (۳۷) وقف نامه مورخ رمضان ۱۱۹۴ ۱۷۸
- (۳۸) وقف نامه فتحعلی شاه قاجار مورخ رمضان ۱۲۱۶ ۱۷۸
- (۳۹) وقف نامه مورخ ذ ح - ۱۲۲۱ ۱۸۰
- (۴۰) وقف نامه فتحعلی شاه قاجار مورخ شوال ۱۲۲۲ ۱۸۱



- (۴۱) چهار وقف نامه از سال های ۱۲۳۰-۱۲۳۸ ۱۸۲
- (۴۲) وقف نامه فتحعلی شاه قاجار مورخ شوال ۱۲۴۲ ۱۸۵
- (۴۳) وقف نامه فتحعلی شاه قاجار مورخ رمضان ۱۲۴۴ ۱۸۶
- (۴۴) وقف نامه خسرو خان والی کردستان مورخ صفر ۱۲۴۹ ۱۸۶
- (۴۵) وقف نامه ام سلمه دختر فتحعلی شاه از سال ۱۲۵۰ ۱۸۷
- (۴۶) دو وقف نامه از سال های ۱۲۵۰ و ۱۲۵۹ ۱۸۸

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷

- (۴۷) وقف نامه میرزا محمد صادق کدخدای طهران مورخ ۱۲۶۰ ۱۸۹
- (۴۸) وقف نامه ناصر الدین شاه مورخ ع ۲- ۱۲۷۲ ۱۹۰
- (۴۹) وقف نامه مورخ ع ۱- ۱۲۹۵ ۱۹۱
- (۵۰) وقف نامه مورخ ذ ح- ۱۳۱۱ ۱۹۱

## II

اسناد و احکام مشاغل گوناگون آستانه: \* تولیت قدیمی ۱۹۵

- (۵۱) فرمان جهان شاه مورخ ج ۱- ۱۲۸۶۷ ۲۰۳
- (۵۲) فرمان اوزون حسن مورخ شعبان ۱۲۸۷۴ ۲۰۶
- (۵۳) فرمان یعقوب بیگ مورخ رمضان ۱۲۸۴ ۲۰۹
- (۵۴) فرمان الوند بیگ مورخ رجب ۱۲۹۰۴ ۲۱۳
- (۵۵) فرمان شاه اسماعیل مورخ ج ۲- ۱۲۹۱۸ ۲۱۶
- (۵۶) فرمان شاه اسماعیل مورخ ع ۱- ۱۲۹۲۰ ۲۱۸
- (۵۷) فرمان شاه طهماسب مورخ شوال- ۱۲۹۳۱ ۲۲۰
- (۵۸) فرمان شاه طهماسب مورخ ج ۱- ۱۲۹۴۸ ۲۲۴
- (۵۹) فرمان شاه طهماسب مورخ ج ۲- ۱۲۹۷۳ ۲۲۷
- (۶۰) فرمان شاه عباس اول مورخ شوال- ۱۳۰۱۷ ۲۲۹
- (۶۱) مثال میرزا رفیع شهرستانی صدر مورخ رمضان ۱۳۰۳۶ ۲۳۱
- (۶۲) مثال میرزا مهدی صدر از سال های ۱۳۰۶۳- ۱۳۰۷۳ ۲۳۳
- (۶۳) مثال میرزا ابو طالب رضوی مورخ شعبان ۱۳۰۷۷ ۲۳۴
- (۶۴) مثال میرزا محمد باقر خلیفه سلطانی صدر شاه سلطان حسین ۱۳۰۷۷ ۲۳۵
- (۶۵) سند دورویه از روزگار طهماسب دوم (فرمان شاه و مثال صدر) ۱۳۰۷۷ ۲۳۶
- (۶۶) فرمان آقا محمد خان قاجار ۱۳۰۷۷ ۲۳۷
- (۶۷) چند سند از دوره قاجار ۱۳۰۷۷ ۲۳۷
- \* تولیت جدیدی (تفویضی) ۱۳۰۷۷ ۲۴۳
- (۶۸) مثال مورخ رمضان ۱۳۰۷۷ ۲۴۹

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۸

(۶۹) فرمان شاه سلطان حسين مورخ ذ ح- ۱۱۳۴ ۲۴۹

(۷۰) فرمان طهماسب دوم مورخ ج ۲- ۱۱۴۲ ۲۴۹

\* استيفاء ۲۵۱

(۷۱) فرمان شاه سليمان مورخ رمضان ۱۰۸۹ ۲۵۴

(۷۲) فرمان شاه سلطان حسين مورخ ع ۲- ۱۱۱۴ ۲۵۵

(۷۳) فرمان شاه سلطان حسين مورخ ع ۱- ۱۱۲۰ ۲۵۶

(۷۴) مثال ميرزا محمد باقر خليفه سلطاني مورخ صفر ۱۱۳۴ ۲۵۷

(۷۵) سند دورويه مورخ ج ۱- ۱۱۳۶ (فرمان شاه و مثال صدر) ۲۵۹

(۷۶) فرمان فتحعلي شاه مورخ ع ۱- ۱۲۲۹ ۲۶۱

(۷۷) فرمان فتحعلي شاه مورخ ج ۲- ۱۲۳۵ ۲۶۱

(۷۸) فرمان فتحعلي شاه مورخ ۱۲۴۴ ۲۶۲

(۷۹) فرمان فتحعلي شاه مورخ صفر ۱۲۴۶ ۲۶۴

(۸۰) فرمان محمد شاه مورخ ج ۱- ۱۲۵۹ ۲۶۴

\* صاحب نسقى ۲۶۵

(۸۱) فرمان نادر شاه مورخ ج ۲- ۱۱۵۳ ۲۶۷

(۸۲) فرمان ابراهيم خان افشار مورخ ذ ق- ۱۱۶۰ ۲۶۹

(۸۳) حکم خداداد مورخ ج ۲- ۱۱۶۷ ۲۷۰

(۸۴) فرمان فتحعلي شاه مورخ ع ۱- ۱۲۱۲ ۲۷۱

(۸۵) فرمان فتحعلي شاه مورخ رجب ۱۲۲۲ ۲۷۲

(۸۶) فرمان فتحعلي شاه مورخ محرم ۱۲۴۸ ۲۷۴

(۸۷) فرمان فتحعلي شاه مورخ ج ۲- ۱۲۴۸ ۲۷۵

(۸۸) فرمان ناصر الدين شاه مورخ ج ۲- ۱۲۷۱ ۲۷۷

(۸۹) تعليقه متولى باشى مورخ ذ ح- ۱۲۷۱ ۲۷۸

(۹۰) حکم وزارت معارف مورخ ۱۲ صفر ۱۳۲۸ ۲۸۰

(۹۱) فرمان احمد شاه قاجار مورخ ذ ح- ۱۳۳۳ ۲۸۱

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۹

\* سرکشيکى ۲۸۳

(۹۲) فرمان ناصر الدين شاه مورخ ج ۱- ۱۳۱۱ ۲۸۵

(۹۳) فرمان فتحعلي شاه مورخ ذ ق- ۱۲۱۴ ۲۸۷

(۹۴) فرمان فتحعلي شاه مورخ شوال ۱۲۱۹ ۲۸۹

(۹۵) خطاب مورخ ذ ح- ۱۲۲۵ ۲۹۰

- (۹۶) تعلیقه مورخ ج ۱- ۱۲۳۵ ۲۹۱
- (۹۷) فرمان فتحعلی شاه مورخ شوال ۱۲۴۴ ۲۹۲
- (۹۸) فرمان محمد شاه مورخ رمضان ۱۲۵۰ ۲۹۳
- (۹۹) نامه‌ای از میان سال‌های ۱۲۵۰-۱۲۵۸ ۲۹۴
- (۱۰۰) نامه‌ای از سال ۱۲۵۸ ۲۹۵
- (۱۰۱) تعلیقه متولی‌باشی مورخ ذق- ۱۲۵۸ ۲۹۶
- (۱۰۲) فرمان محمد شاه مورخ صفر ۱۲۵۹ ۲۹۷
- (۱۰۳) فرمان ناصر الدین شاه مورخ شعبان ۱۲۶۵ ۲۹۹
- (۱۰۴) حکم امام ویردی شاهین قلیجی مورخ محرم ۱۲۲۶ ۳۰۰
- (۱۰۵) حکم شاهزاده حسنعلی فرمانفرما مورخ ج ۱- ۱۲۲۷ ۳۰۱
- (۱۰۶) تعلیقه متولی‌باشی مورخ ع ۱- ۱۲۶۲ ۳۰۲
- (۱۰۷) تعلیقه متولی‌باشی مورخ صفر ۱۲۶۴ ۳۰۳
- (۱۰۸) حکم مورخ ۱۲۲۳ ۳۰۴
- (۱۰۹) حکم نایب السلطنه کامران میرزا مورخ رجب ۱۲۹۷ ۳۰۵
- (۱۱۰) عریضه سید حسین سرکشیک و دستخط ناصر الدین شاه ۳۰۶
- (۱۱۱) رقم نایب السلطنه کامران میرزا مورخ ع ۱- ۱۳۰۴ ۳۰۶
- (۱۱۲) حکم امین السلطان صدر اعظم مورخ رجب ۱۳۰۷ ۳۰۷
- (۱۱۳) حکم امین السلطان صدر اعظم مورخ رجب ۱۳۰۹ ۳۰۸
- (۱۱۴) فرمان کریم خان زند مورخ ۱۱۸۸ ۳۱۰
- (۱۱۵) فرمان فتحعلی شاه مورخ شوال ۱۲۳۳ ۳۱۰
- (۱۱۶) تعلیقه متولی‌باشی مورخ ۱۲۶۳ ۳۱۱
- (۱۱۷) فرمان ناصر الدین شاه ۳۱۲
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۰
- \* تدریس ۳۱۳
- (۱۱۸) فرمان شاه سلیمان مورخ ۱۰۹۶ ۳۱۵
- (۱۱۹) فرمان مورخ ۱۱۶۴ ۳۱۵
- (۱۲۰) قباله دورویه مورخ رمضان ۱۱۹۰ و ع ۱- ۱۱۹۱ ۳۱۶
- \* خطابت ۳۲۰
- (۱۲۱) وقف‌نامه مادر شاه سلیمان مورخ رجب ۱۱۰۶ ۳۱۸
- (۱۲۲) فرمان فتحعلی شاه مورخ ذق ۱۲۴۶ ۳۲۰
- (۱۲۳) فرمان فتحعلی شاه مورخ ع ۱- ۱۲۴۹ ۳۲۱
- (۱۲۴) فرمان محمد شاه مورخ ج ۲- ۱۲۵۱ ۳۲۲

\* حافظی ۳۲۴

(۱۲۵) تعلیقه متولی باشی مورخ ذح - ۱۱۹۳ ۳۲۵

(۱۲۶) مصالحه نامه مورخ ج ۱ - ۱۲۲۸ ۳۲۷

(۱۲۷) فرمان فتحعلی شاه مورخ ج ۲ - ۱۲۳۳ ۳۲۷

(۱۲۸) فرمان فتحعلی شاه ۳۲۸

(۱۲۹) تعلیقه متولی باشی مورخ ج ۲ - ۱۲۷۳ ۳۲۸

(۱۳۰) مصالحه نامه مورخ میزان ۱۲۷۴ ۳۳۰

\* ضابطی ۳۳۱

(۱۳۱) فرمان فتحعلی شاه مورخ رجب ۱۲۱۲ ۳۳۱

(۱۳۲) خطاب محمد ابراهیم ۳۳۲

(۱۳۳) فرمان فتحعلی شاه مورخ ذح - ۱۲۱۷ ۳۳۴

\* کفشداری ۳۳۶

(۱۳۴) حکم عباس میرزا نایب السلطنه مورخ ذح ۱۲۱۹ ۳۳۶

(۱۳۵) فرمان فتحعلی شاه مورخ ع ۱ - ۱۲۲۳ ۳۳۷

(۱۳۶) مصالحه نامه مورخ ذح - ۱۲۳۵ ۳۳۸

(۱۳۷) تعلیقه متولی باشی مورخ ج ۱ - ۱۲۵۲ ۳۴۰

(۱۳۸) عریضه کفشداران به امین السلطان و پاسخ آن مورخ ۱۳۰۴ ۳۴۱

\* خدمت ۳۴۳

(۱۳۹) فرمان علی مراد خان زند مورخ ج ۱ - ۱۱۹۵ ۳۴۳

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۱

(۱۴۰) تعلیقه متولی باشی مورخ ع ۲ - ۱۲۲۷ ۳۴۵

(۱۴۱) فرمان فتحعلی شاه مورخ محرم ۱۲۳۳ ۳۴۵

(۱۴۲) فرمان فتحعلی شاه مورخ ج ۲ - ۱۲۴۳ ۳۴۷

(۱۴۳) تعلیقه متولی باشی مورخ ع ۲ - ۱۲۶۲ ۳۴۸

(۱۴۴) فرمان ناصر الدین شاه مورخ ع ۲ - ۱۲۶۸ ۳۴۹

(۱۴۵) فرمان ناصر الدین شاه مورخ ع ۱ - ۱۲۹۱ ۳۵۰

### III

فردها و طومارها: (۱۴۶) رساله علی آبادنامه سرکار محمد کاظم خان کاشانی ۳۵۲

(۱۴۷) نسخه جمع و خرج آستانه مربوط به ربع اخیر قرن سیزدهم ۳۶۸

(۱۴۸) طومار تقسیم غله مستمری آستانه مورخ ۱۲۱۳ ۳۶۹

(۱۴۹) مصالحه نامه اجاره موقوفات آستانه مورخ ۱۲۶۰ ۳۶۹

(۱۵۰) صورت فرش های سرکاری مورخ رجب ۱۲۸۵ ۳۷۳

- ۱۵۱) کشیک نامچه مورخ ج ۱- ۱۲۳۶ ۳۷۴
- ۱۵۲) کشیک نامچه مورخ شعبان- ۱۲۴۵ ۳۷۵
- ۱۵۳) کشیک نامچه مورخ ج ۲- ۱۲۶۷ ۳۷۶
- ۱۵۴) کشیک نامچه مورخ ذح- ۱۲۷۳ ۳۷۷
- ۱۵۵) ثبت موقوفات آستانه از کتابچه موقوفات و خالصه جات ۳۷۹  
تصاویر- فهرست ها  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۳

## آستانه قم تاریخ، مجموعه بنا و اسناد

### اشاره

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۵

### ۱ تاریخ و کتابنامه

#### اشاره

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۷

در سال ۲۰۱ هجری که امام علی بن موسی الرضا (علیه السلام) در مرو بودند یکی از خواهران حضرتش به نام «فاطمه»- که از پرهیزکارترین و دانشمندترین بانوان خاندان پاک پیغمبر و در تقوی و فضائل معنوی نمونه‌ای والا به شمار بود- به عزم دیدار برادر از مدینه به سوی خراسان عزیمت نمود، لیکن در میان راه نزدیک ساوه بیمار شده، ناگزیر به قم آمد و در این شهر پس از توقفی هفده روزه درگذشت و در زمینی که میزبان وی «موسی بن خزرج» در نقطه‌ای بیرون شهر آن

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۸

روز به نام «بابلان» داشت مدفون گردید. آنجا که امروز روضه مقدس اوست .

نخست بر سر تربت حضرت ستی فاطمه از بوریها سایه‌ای ساخته بودند و این شکل همچنان بود تا در نیمه دوم قرن مزبور «زینب» نواده امام جواد (ع) که پس از سال ۲۵۶ به قم آمد قبه‌ای بر تربت منور بنیاد کرد . این بنا تا پیرامون میانه قرن پنجم برجای بوده است، جز آن که درگاه غربی بنا را- که برابر رودخانه بود- ابو الحسین زید بن احمد بن بحر اصفهانی عامل قم در سال ۳۵۰ توسعه داد و بالا برد و دری بر آن نصب نمود .

این تربت شریف با ترغیب و تشویق پیشوایان دین از روز نخست زیارتگاه پیروان و دوستداران خاندان پاک پیغمبر بوده و در قرن سوم و چهارم از شهرهای دیگر مانند ری نیز برای زیارت بدان می‌رفته‌اند . از همان روزگاران بسیاری از

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۹

علویان و بزرگان نیز در مجاورت این تربت منور مدفون شده‌اند که از آن جمله در فاصله میانه دو قرن سوم و چهارم چند تن از نوادگان امام جواد (ع) که برای برخی از ایشان قبه‌ای پیوسته به قبه حضرت ستی فاطمه بنیاد نهادند و سادات حمزیه که دو

قبه در نزدیک تربت منور از آن ایشان بوده است ، قبه‌ای نیز سادات شجریه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۰

داشته‌اند و بعضی دیگر .

در پیرامون میانه قرن پنجم امیر ابو الفضل عراقی از رجال دوره طغرل اول سلجوقی (۴۲۹-۴۶۵) بنای روضه مقدس را تجدید نمود. این بنا تا نیمه دوم قرن ششم برجای بوده و گویا تا آغاز دوره صفوی پاییده است. عالم جلیل شیعی شیخ عبد الجلیل رازی قزوینی در کتاب شریف النقص - که پیرامون سال ۵۶۰ به نگارش درآمده است- در شمار امراء و بزرگان شیعی که عهده‌دار مناصب حکومتی بوده‌اند می‌نویسد:

«امیر ابو الفضل عراقی در عهد سلطان طغرل کبیر مقرب و محترم بود. باروی شهر ری او کرد و باروی قم او نهاد.

به مسجد جامع عتیق قم مناره‌ها او فرمود. مشهد و قبه فاطمه بنت موسی بن جعفر علیها السلام او کرد و خیرات بی‌مر که به ذکر همه کتاب بیفزاید»

در همین کتاب اطلاعاتی نفیس و منحصر درباره وضع آستانه قم در قرن ششم آمده است. از آن برمی‌آید که در نیمه دوم این قرن مشهد حضرت سنی فاطمه «با اوقاف و مدرسه و فقهاء و ائمه به زینت تمام و قبولی عظیم» بوده و «نور و نزهت و برکت مشهد سنی فاطمه بنت موسی بن جعفر ظاهر و باهر، و امرا و وزراء آن را معتقد- به آثار خیرات و انوار برکات که دیده‌اند و شنیده‌اند-»، و «اهل

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۱

قم به زیارت فاطمه بنت مطهره موسی بن جعفر که ملوک و امراء عالم- حنفی و شافعی- به زیارت آن تربت تقرب نمایند» می‌شتافته‌اند.

در آغاز قرن هفتم امیر مظفر بن احمد بن اسماعیل نواده مختص الملوک ابو نصر احمد بن فضل بن محمود کاشی وزیر مشهور سلطان سنجر سلجوقی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۲

مرقد شریف را با خشت‌های کاشی زرفام این عهد تزین نموده است. از وقف‌هایی که بعضی امرای بزرگ این دوره بر تربت منور نموده‌اند آگاهی‌هایی در دست است که پس از این خواهیم دید. در این قرن‌ها تا آغاز فرمانروایی سلسله صفوی آستانه قم از حرمت و عظمتی بسیار برخوردار بوده است. خواجه شمس الدین صاحب دیوان هنگامی که از ترس جان به هر سو گریزان بود به قم آمده، در این مشهد شریف فرود آمد و در آن مزار متبرک معتکف شد و امیری که توانسته بود خواجه را از پناه تربت منور بیرون برد مورد توجه و رعایت قرار گرفت و این نیک می‌رساند که این مزار در آن عهد از چه مایه حرمت و تقدس برخوردار بوده است.

در دوره تیموریان و ترکمانان و پیش از آن تولیت آستانه قم مقامی برجسته و بزرگ بود که- چنان که در جای خود خواهد آمد- با «نشان‌ها» و فرمان‌هایی مخصوص و مجلل از پادشاهان وقت تعیین می‌گردید.

\*\*\* با استیلای صفویان بر تاج و تخت در آغاز قرن دهم به همان گونه که دیگر مظاهر تشیع در ایران به یک‌باره راه کمال گرفت، مشاهد متبرک منسوب به خاندان گرامی پیامبر خدا (ص) نیز تحولاتی بسیار در جهت آبادانی و رواج و رونق و تجدید و تعمیر یافت. در دهه سوم این قرن شاه بیگی بیگم همسر شاه اسماعیل صفوی قبه پیشین حرم را برداشت و تجدید نمود و ایوان شمالی را بنیاد نهاد و املاکی بسیار بر آن موقوف داشت که وقف‌نامه او را پس از این خواهیم دید. شاه

دومین پادشاه این سلسله نیز نسبت به این مزار شریف توجه بسیار نمود و جز موقوفاتی که برای آن قرار داد در سفرهای خود به قم در ترویج و عمارت آن - چنان که دیگر مزارات این شهر - کوشش بسیار کرد. در سفر سال ۹۴۹ «همگی اوقات فرخنده ساعات به زیارت مشاهد متبرک و اماکن مشرفه که در آن بلده فاخره واقع است مصروف داشتند و در عمارت و رواج و رونق و نظم و نسق هر یک از آن مزارات با برکات توجه فرموده، مبلغ‌های کلی از خزانه عامره به جهت اخراجات آن شفقت کردند و بر بعضی امکنه و مزارات املاک وقف فرموده، بر مابقی سیورغالات تعیین کردند ...». او همه‌ساله چند هزار تومان زر نقد از خزانه عامره به آستانه معصومه قم و مشهد مقدس رضوی و حضرت عبد العظیم و اردبیل می‌فرستاد همچنان که هر ساله مبلغ‌های کلی زر به سادات قم و مشهد انعام می‌نمود.

در همین دوره اعتماد الدوله قاضی جهان حسینی وزیر طهماسب دیواره کاشی گرد مرقد را بنا نهاد. سردر شمالی صحن عتیق نیز به عهد طهماسب بنیان شد. دفن شاهزاده سلطانم خواهر کوچک او به سال ۹۶۹ در جوار آستان مقدس قم و پس از او دیگر شاهزادگان صفوی مانند شاهزاده زین العابدین میرزا فرزند

طهماسب در ۹۸۰، گوهر سلطان خانم فرزند دیگر او و دیگران نموداری از توجه خاص دربار صفوی به این مزار است که به‌خصوص به‌خاطر سلطه عثمانی بر مشاهد عراق عرب و ترکتازی‌های اوزبک بر مشهد رضوی پیوسته رو به فزونی بود. پس از طهماسب، شاه خدابنده که مادر او حدود نیم قرن یا بیشتر ساکن قم بود در آغاز جلوس بر تخت سلطنت به قم آمده، به زیارت آستانه مقدسه منوره سمیه سیده النساء فی العالمین سرافراز گشت. توجهات خاص دربار صفوی و اعتبار و حرمت آستان مقدس قم پس از این دوران نیازمند ذکر نیست و شواهد آن را از موارد مختلف تواریخ این عهد چون خلاصه التواریخ و عالم‌آرا و ذیل آن و خلدبرین و نقاوه الاثار و روضه الصفویه و جز اینها می‌توان دریافت.

دفن شاه صفی به سال ۱۰۵۲ در جوار حرم مطهر بنایی در جهت جنوب بر ابنیه حرم افزود و آن را بیش از پیش منظور نظر دستگاه فرمانروایی آن عصر ساخت که این خود در پیشرفت و توسعه و تکامل آستانه قم تأثیری بسزا داشت.

عباس دوم چندین بار به قم آمد و از گرد راه به زیارت حرم مقدس و مضجع صفی می‌شتافت و در ایام اقامت خود در این شهر که گاه از دو ماه درمی‌گذشت مکرر سعادت زیارت آستانه مقدس می‌یافت و به اطعام و انفاق بر عموم فقراء و مجاوران

فرمان می‌داد. در دوره او بنا بر آنچه از وصف شاردن سیاح فرانسوی مستفاد می‌شود بناهایی چند بر آستانه قم افزوده شده که برخی از آنها در تعمیرات فتحعلی شاهی از میان رفته است. وصف‌هایی که همین سیاح و تاورنیه و پیترو دلاواله و جملی کارری و دیگران از آستانه مقدس در این قرن و اندکی پس از آن نموده‌اند چهره‌ای روشن از وضع و حال آن عهد آستانه به دست می‌دهد.

شاه عباس دوم برای خود مدفنی در جنوب غربی حرم مطهر تهیه دید که پس از درگذشت به سال ۱۰۷۷ در آنجا به خاک رفت. موقوفات شاه سلیمان و وزراء و بزرگان در گاه او بر آستان مقدس و مضجع شاهان صفوی پس از این بسیار است. شاه سلیمان نیز برای خود مدفنی در همان جهت حرم تدارک دید که در سال ۱۱۰۵ در آنجا مدفون شد. به این ترتیب آستانه قم در دوره صفوی با این تحولات تغییراتی بسیار و دگرگونی آشکار یافت و مرافق و بیواتی بر آن افزوده شد.

افغان‌ها بنا بر آنچه نوشته‌اند همچنان که بر قم صدمه بسیار وارد آوردند از آستانه و قبور شاهان صفوی نیز مال بسیار یافته و به یغما برده‌اند. در این دوره جسد شاه سلطان حسین نیز در جوار حرم مطهر به خاک سپرده شد و مقبره‌ای دیگر تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۶

نیز از اجساد سی و یک تن شاهزادگان صفوی که به فرمان محمود افغان کشته شدند بر مقابر صفویان در جوار آستانه مزید گردید. پس از این دوره نیز بسیاری از بازماندگان دودمان صفوی در این مزار مدفون شده‌اند که از جمله آنهاست همسر شاه سلطان حسین و مادر طهماسب دوم که در ۱۱۸۰ درگذشت.

در سال ۱۱۶۲ میر سید محمد مرعشی که آن هنگام در قم بود و پس از آن از این شهر به مشهد رفته، با نام شاه سلیمان دوم تاج‌گذاری کرد مقرنس قبه مطهر را تجدید نمود و عمارت حرم را اصلاح و تعمیر کرد.

از این پس تا پایان قرن دوازدهم آستانه قم تحولات و تغییراتی دیگر نیز یافته است. این نکته نیز باید گفته شود که در دوره صفوی و پس از آن جز آنچه گذشت بیوتاتی دیگر نیز گرد مزار احداث شد و جز شاهان رجال دیگر این دوره هم در تعمیر و توسعه آستانه مقدس سهمی بسزا داشته‌اند.

\*\*\* فتحعلی شاه دومین پادشاه دودمان قاجار در دوران فرمانروایی خویش نسبت به قم و آستانه مقدس آن توجهی خاص داشت و در آبادانی آن دو کوششی بسیار نمود به طوری که باید گفت عظمت و توسعه آستانه مقدس در دو جهت تزینات و مرافق و بیوتات، و آبادانی و تجدید حیات قم پس از ویرانگری و کشتار افغانان و غارتگری و چپاول ابراهیم خان ابدالی و حمله و محاصره آقا محمد خان قاجار

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۷

در نیمه دوم ع ۱-۱۱۹۹ تا حدودی بسیار مرهون توجهات و اهتمام خاص این پادشاه بوده است.

او در آغاز سلطنت خود نذر نموده بود که مبلغ یکصد هزار تومان زر در تجدید بنا و افزودن مرافق و آراستن آستانه مقدس قم مصروف دارد و از این رو در نخستین سال سلطنت خویش «حکم همایون به تذهیب قبه فیض توأمان دره طاهره نبوی و بقعه طیبه بضعه موسوی یعنی معصومه قم صادر فرمود و اشارت رفت که قبل از اتمام تذهیب در زرین بر آن آستانه کروی آشیانه نصب کردند. به خسرو دین‌پرور چراغ علی خان نوایی در خورشید پیکر را به دار الایمان قم برده در جای خویش نصب گردید. تذهیب قبه منوره هم به نحو مقرر کما هو حق به عمل آمده، نقود کثیر و وجوه خطیر صرف این کار فرخنده آثار شد» و در سال بعد (۱۲۱۴) «لوی فلک‌فرسا از دار السلطنه طهران به سمت دار الایمان قم به عزم زیارت مضجع مطهر گوهر درج نبوت و رسالت فاطمه بنت موسی بن جعفر- علیهم صلوات الله الملک الاکبر- جهان‌آرا گردید. بعد از ورود به آن مکان فیض بنیان شرایط زیارت و خشوع و لوازم استکانت و خضوع به جای آورده، از حضرت ایشان استمداد همت و طلب شفاعت کردند و چند شب متوالی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۸

در آن بقعه مبارکه به تلاوت آیات و حفظ مواقیت صلوات عزت دارین و رستگاری نشأتین مسألت، و دامن عجزه و مساکین را از سیم و زر رشک دامن کان و علماء و سادات آن مکان را به رواتب مقرر و انعامات متکاثره و احسان بی‌پایان مسرور و شادمان فرمودند و معماران هنرپیشه و مهندسان اقلیدس اندیشه را به تعمیر بقاع و مساجدی که به مرور شهر و اعوام صفت اندراس و انهدام یافته بود اشارت رفت و حکم قضاآیین بر بنای مدرسه جدید معروف به فیضیه و تذهیب قبه میمونه حضرت معصومه و تعمیر مسجد امام حسن عسکری (ع) و تجدید دار الشفا و کاروانسرای وقفی آستانه مقدسه و حمام و بازار به جهت



زوار و مجاورین آستان ملایک آشیان شرف نفاذ یافت که نگاشتن شرح آن ابنیه سپهر بنیان بر صفحه بیان امکان نخواهد داشت.»

در بهار سال ۱۲۱۵ به دستور او «به تذهیب قبه پاک بضعه طیبه علت غایی آفرینش آب و خاک حضرت معصومه - صلوات الله علیها- و بنای مدرسه شروع رفت. معماران دانا و بنایان صنعت نما طاق قدیم را برداشتند و قبه استواری از نو بر نه رواق بلند طاق افراشتند و سدی محکم بر رودخانه قم که از سمت غربی آن روان است بسته و ساحت دو صحن کهن را به یکدیگر پیوسته، مدرسه روح‌فزا از اشکال هندسه با عرصه خلد معادل جنت مشاکل مشتمل بر حجرات و حیاض و جداول پرداخته‌اند هر حجره‌ای از آن غرفه‌ای از بهشت و انوار قدسش پیدا از گل و خشت مبنی بر چهار ایوان. در غربی آن- که از یک طرف مشرف بر فضای مدرسه است و از یک جهت به رودخانه- بالاخانه مخصوصه برای تمکن شهریار یگانه ساخته گشت و بر یک سمت صحن بالا که متصل به روضه عرش اساس است حجره‌های زرنگار و بر سمت دیگر آب‌انباری که سمک بر روی آن ایستاده و عقلای دورین از

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۹

خوض در آن سر به زانوی فکرت نهاده ترتیب یافت و قبه منوره به آیینی از خشتهای زرانودود زینت گرفت که آسمان را خشت زرین مهر از طاق دل افتاد و در صباح و مسا چرخ خمیده پشت با عینک مهر و ماه دیده به نظاره آن گشاد و برحسب حکم اشرف طلبه علوم دین و عارفان معالم یقین که قوانین ملت از ایشان برجاست و لمعه شرایع از مصباح بیانان برپاست از هر دریچه چون ملک بر دریچه‌های فلک در تسبیح‌خوانی و بر هر منظره چون مذاکران کروی بر مناظر روحانی در حل اسرار معانی با یکدیگر در مناظره و سخن‌رانی است.»

به اجمال پوشش زرین گنبد مطهر و دو در زریوش و بنای صحن عتیق و مأذنه زرین آن و اصل بنای مسجد بالاسر و مدرسه فیضیه و دار الشفا و تجدید تزیین حرم و ایوان شمالی و آغاز تذهیب همین ایوان و آینه‌کاری حرم از آثار فتحعلی شاه قاجار است که همه از همان وجه نذر انجام یافته است. جهانگیر میرزا قاجار ذیل وقایع سال ۱۲۵۰ در شرح ماجرای آخرین سفر فتحعلی شاه به قم می‌نویسد:

«در دار الایمان که مدفن بضعه موسی بن جعفر صلوات الله و سلامه علیها و علی آبائهاست خاقان مغفور خرج‌ها کرده و مدرسه و دار الشفا در کمال تنقیح ساخته و گنبد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۰

مقدس را در کمال خوبی به خشتهای طلا و درهای طلا و نقره آراسته‌اند و آنچه از اسباب زینت مثل قندیل طلا و نقره و زیارت‌نامه‌های مکمل به جواهر به قدر امکان در آنجا گذاشته‌اند. و در ایام سابق نذر فرموده بودند که صد هزار تومان در آن مکان مقدس خرج نمایند در این وقت که بدان مکان مقدس رسیدند بعد از زیارت و آستان بوسی محاسبه وجه نذریه را فرموده، هفده هزار تومان باقی مانده بود. قدری را نقد تحویل فرمودند که خشت طلا ساخته شده در رواق مبارک مصروف شود و قدری را هم مقرر فرمودند که از اصفهان روانه فرمایند تا تمام تنخواه نذر پرداخته آید ...»

در دار الشفایی که کنار مدرسه فیضیه برای آستانه مقدس ساخته بود جراح و طبیبی را مرسوم سالیانه از سرکار خسرو گیتی‌مدار معین رفت که مرضای زوار و غربای آن مزار کثیر الانوار را معالجه نموده و مطالبه حق‌العلاج نماید. قریه تیره از روستاهای بلوک ساروق اراک را «از حکام شرع خریده وقف آستانه متبرکه که حضرت معصومه علیها السلام کرد که حال در تصرف خدام آستانه مزبور است.»

در رمضان ۱۲۴۴ دیه سر تومن از روستاهای بلوک فراهان را نیز بر آستانه قم وقف داشت که وقف‌نامه آن در دفتر آستانه مقدس نگاهداری می‌شود. وقف‌نامه‌ای دیگر از او مربوط به هفت نسخه از مصحف شریف که در ۱۹ رمضان ۱۲۱۶ بر همین آستانه مقدس نیاز داشته بود در اسناد پایان همین مجموعه هست. در اواخر شوال سال ۱۲۴۲ قنبدلی که به هزار و دویست مثقال زر احمر و انواع لثالی و گوهر موزون

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۱

و مشحون بود و مقومان آن را به پنج هزار تومان قیمت کرده بودند به مضجع بضعه معصومه محترمه احمدی به شهر قم ایفاد رفت. متن وقف‌نامه این قنبدل مورخ به همین تاریخ نیز در اسناد پایان این مجموعه هست.

او برای خود مقبره‌ای نیز در جوار حرم مطهر در ضلع شمالی صحن عتیق بنیاد نهاد. در آغاز کار «وقتی که فخر الدوله به عتبات عالیات رفت مقرر فرمود که به قدر پنجاه من از خاک پاک تربت عالی رتبت حضرت امام همام حسین بن علی علیهما السلام مخصوص محل مرقد خاقانی آورده باشد و در بارگاه معصومه قم مضجعی لطیف ساختن فرموده، آن تربت پاک را زینت مرقد خود قرار داده و سنگی مرمر را به حجاری و نقاری امر کرد و اشارت راند که نقش پیکر بی‌مثال خاقانی را بر روی آن مرمر بر وجهی اشبه منقوش و منبت کردند و اشعاری چند بر این حالت از طبع صاف جناب صاحب دیوان میرزا محمد تقی علی‌آبادی صادر و بر آن صفحه محکوک و مثبت افتاد». او در طول روزگار سلطنت خود مکرر به قم آمد و از بناهای

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۲

خویش در آستانه و شهر و از همین مقبره خود دیدار کرد. آخرین دیدار در روز دوشنبه ۱۸ ج ۱- ۱۲۵۰ بود که برای سه روز در قم توقف داشت و سپس به اصفهان رفت و در شب ۱۹ ج ۲- ۱۲۵۰ در آنجا درگذشت و در روز پنجشنبه ۴ رجب جسد او به قم رسید و در همین مقبره به خاک رفت.

محمد شاه قاجار هم به اقتضای پدر بقعه‌ای برای خود در ضلع غربی همان صحن فراهم آورد که اکنون مدفن اوست. او در سفر اخیر خود به قم که در اواخر زندگی انجام داد در تزئین و آرایش این بقعه اهتمام تمام مبذول داشت.

در نیمه دوم قرن سیزدهم و سپس قرن حاضر تغییرات بسیار در آستانه پدیدار شده و بیوتاتی نو افزوده شده است که شرح آنها در کتاب‌های مربوط - به خصوص راهنمای قم - آمده و نیازی به بازگو کردن آنها نیست. مهمترین این تغییرات بنای صحن نو به وسیله میرزا ابراهیم و میرزا علی اصغر خان امین السلطان در سال‌های ۱۲۹۹-۱۳۰۵ و ملحقات آن از ایوان آینه و مأذنه‌ها و جز آن است. آغاز بنای این صحن را ماجراهاست که در جای خود باید نقل شود و در برخی مصادر نیز به اجمال از آن یاد رفته است.

از این دوره نوشته‌های مورخ بر بناها و درها و جز آن در حرم و ملحقات آن بسیار دیده می‌شود که این بحث را با فهرست اجمالی برخی از آنها - که مربوط به خود حرم نه مقابر و بقاع و بیوتات وابسته به آن است - به پایان می‌بریم:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۳

۱۲۷۴ پایان کتابه ضریح سیمین حاکی از ساخت و نصب آن در این سال (ماده تاریخ در دیوان سروش: ۱۲۷۶)

۱۲۷۶ تاریخ درهای خاتم تقدیمی میرزا نصر الله فراهانی

۱۲۷۸ تاریخ ساعت اهدائی مشکوه الملک

۱۲۸۵ تاریخ بنای مأذنه‌های ایوان طلا به وسیله حسین خان شهاب الملک شاهسون

۱۲۹۳ انجام کتابه در خاتم تقدیمی عزت الدوله خواهر ناصر الدین شاه

۱۲۹۶ انجام کتیبه سردر کریاس راهرو میان دو صحن

۱۳۰۱ انجام کتیبه ایوان شمالی صحن عتیق

۱۳۰۱ تاریخ تذهیب قبه مأذنه‌های ایوان طلا به وسیله کامران میرزا نایب السلطنه

۱۳۰۲-۱۳۰۵ پایان کتیبه‌های صحن نو و ایوان‌ها و سردرهای آن

۱۳۰۵ تاریخ پوشانیدن ازاره حرم با سنگ مرمر به وسیله اسماعیل خان امین الملک برادر امین السلطان (تحفه الفاطمیین ۱: ۱۴۲)

۱۳۱۰ پایان کتابه در سیمین تقدیمی حسینقلی خان نظام السلطنه

۱۳۱۴ کتابه در سیمین دیگر از همو

۱۳۱۸ پایان کتیبه رواق جنوبی حرم حاکی از تعمیر آن با افزودن همین کتیبه به دستور امین السلطان

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۴

### [ضمیمه] کتاب‌نامه مأخذ مربوط به آستانه قم

#### أ- کتاب‌ها و رسائل مستقل:

۱- برقی، سید علی اکبر: راهنمای قم، نشریه دفتر آستانه قم، ۱۳۱۷ ش، رقی، ۱۷۱ ص + ۶۴ ص عکس.

۲- صفی، سید مهدی: زندگانی حضرت معصومه، کتابفروشی صفی [قم]، ۱۳۴۷ ش، رقی، ۱۲۳ ص. از این کتاب ملخصی نیز در ۷۶ ص به قطع جیبی چاپ شده است.

۳- محمدی اشتهاردی، محمد: زندگی نامه حضرت معصومه، انتشارات علامه [قم]، ۱۳۵۰ ش، جیبی، ۲۰۲ ص + ۱۶ ص عکس.

۴- مفلس، شیخ محمد حسین: احوالات حضرت فاطمه معصومه، مخطوط .

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۵

۵- منصوری، مهدی: حیاة الست یا زندگانی حضرت معصومه، کتابفروشی صفی [قم]، ۱۳۸۰ ق، رقی، ۳۲ ص. چاپ‌های دیگر هم دارد.

#### ب- چند مأخذ قدیم که ذکر آستانه قم در آن آمده است:

به ترتیب تاریخ تدوین:

۱- قمی، جعفر بن محمد بن قولویه در گذشته ۳۶۸-۳۶۹ ه: کامل الزیارات، چاپ نجف- ۱۳۵۶ ق، به اهتمام عبد الحسین امینی تبریزی، صفحه ۳۲۴.

۲- صدوق، محمد بن علی بن بابویه قمی در گذشته ۳۸۱: عیون اخبار الرضا، چاپ قم- ۱۳۷۷ ق، جلد دوم، ص ۲۶۷.

۳- صدوق، محمد بن علی بن بابویه قمی: ثواب الاعمال، چاپ سنگی تبریز- ۱۲۹۸ ق، صفحه ۵۶.

۴- قمی، حسن بن محمد بن حسن: کتاب قم [تألیف به سال ۳۷۸ ه]، ترجمه فارسی، چاپ ۱۳۱۳ ش- تهران، به کوشش سید

جلال الدین تهرانی، صفحه ۲۱۳-۲۱۷.

۵- رازی قزوینی، عبد الجلیل بن ابی الحسین بن ابی الفضل: النقص (نگاشته پیرامون سال ۵۶۰ هـ)، چاپ ۱۳۷۱ ق- تهران، به کوشش میر جلال الدین محدث ارموی، ص ۱۶۴/۱۶۵/۲۲۰/۶۴۳.

۶- ابن اسفندیار، بهاء الدین محمد بن حسن کاتب: تاریخ طبرستان [نگاشته سال ۶۱۳ هـ] ملحقات- قسم سوم، چاپ کلاله خاور- تهران، ص ۱۶۰-۱۶۱.

۷- رشید الدین فضل الله: جامع التواریخ، چاپ کتابفروشی اقبال- تهران، ۱۳۳۸ ش، به کوشش بهمن کریمی، ص ۸۰۸-۸۰۹.

۸- مستوفی، حمد الله: تاریخ گزیده [نگاشته شده به سال ۷۳۰ هـ]، چاپ تهران- ۱۳۳۶ ش، به کوشش عبد الحسین نوائی، ص ۲۰۵.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۶

### ج- چند مأخذ دیگر:

مأخذی که در زیر نام برده می شود چند نمونه از کتاب هایی به دو زبان فارسی و عربی است که هر یک بخش و عنوانی برای آستانه قم دارد کتاب نامه تفصیلی این گونه مصادر و کتاب هایی دیگر که از آن نکته یا نکاتی در این باب و درباره تحولات آستانه استفاده می شود- مانند تقریبا همه کتابهای تاریخ دوره صفوی و پس از آن، و بسیاری از دیوان های شعر- نیز مقالات مربوط، کتابی می خواهد.

(۱) رازی- محمد: آثار الحجّه، چاپ قم- ۱۳۳۲ ش، جلد یکم ص ۷-۱۰.

(۲) ارباب قمی- محمد: اربعین الحسینیه، تهران- ۱۳۳۰ ق، ص ۴-۷.

(۳) دالمانی- هانری رنه: از خراسان تا بختیاری، ترجمه فرهوشی، چاپ تهران- ۱۳۳۵، ص ۸۵۰-۸۵۷.

(۴) فیض- عباس: انجم فروزان، چاپ قم- ۱۳۲۲، ص ۵۶-۱۴۴.

(۵) ارجستانی کچوئی- محمد علی: انوار المشعشعین، مجلد سوم، باب هفتم، نور مشعشع سوم: ص ۲۶۸-۲۷۵ عکس کتابخانه آقای مرعشی- قم.

(۶) زاهد جلیل (و) رهبانی محمد رضا: ایران زمین، چاپ تهران- ۱۳۴۸، ص ۱۳۴-۱۳۵.

(۷) مجلسی- محمد باقر: بحار الانوار، چاپ کمپانی، جلد یازدهم- ص ۳۱۷ و چهاردهم- ص ۳۴۰ و بیست و دوم- ۲۹۶/۲۹۷.

(۸) فیض- عباس: بدر فروزان، چاپ قم- ۱۳۲۴، ص ۵-۶.

(۹) بدایع نگار- میرزا مهدی خان: بدایع الانوار فی احوال سبع الائمة الاطهار، چاپ ۱۳۰۶ ق- تهران، ص ۲۸۵-۲۸۸.

(۱۰) حسینی قمی- محمد مهدی: بوارق، نسخه ش ۱۸۶ کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار وش ۳۷۱۰ کتابخانه ملی ملک- تهران.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۷

(۱۱) ارباب- محمد تقی بیگ: تاریخ دار الایمان قم: چاپ قم- ۱۳۵۳، ص ۳۳-۳۷.

(۱۲) فیض- علی اکبر: تاریخ قم، مخطوط، باب سیزدهم و باب چهاردهم.

(۱۳) فقیهی- علی اصغر: تاریخ مذهبی قم، چاپ قم- ۱۳۵۰، ص ۸۴-۹۶.

(۱۴) طباطبائی تبریزی- محمد حسن: تبصره المسافرین نسخه ش ۱۴ ب کتابخانه دانشکده ادبیات تهران، ص ۱۱-۲۲.

- (۱۵) آل بحر العلوم - جعفر: تحفة العالم فی شرح خطبة المعالم، چاپ نجف - ۱۳۵۵ ق، جزء دوم: ص ۳۶ - ۳۷.
- (۱۶) مفلس - شیخ محمد حسین: تحفة الفاطمیین، باب سوم از مجلد اول، ص ۷۶ - ۲۵۳ نسخه اصل.
- (۱۷) ضیاء السلطنه - میرزا علی مشتاقی نعمت‌اللهی: تحفة الفقراء، چاپ شده در مجلد ۱۶ فرهنگ ایران زمین، ص ۱۷۴ - ۱۸۴.
- (۱۸) فیض - عباس: جدی فروزان، چاپ قم - بی تاریخ، ص ۸۸ - ۱۰۹.
- (۱۹) کجوری - شیخ باقر واعظ: جنه النعیم، چاپ تهران - ۱۲۹۶ ق، ص ۴۵۹.
- (۲۰) فخر الواعظین خلخالی - محمد باقر: جنات ثمانیه، نسخه ش ۲۸ تاریخ آستان قدس رضوی خاتمه کتاب.
- (۲۱) قرشی - باقر شریف: حیاة الامام موسی بن جعفر، جلد دوم، چاپ دوم [نجف - ۱۳۹۰ ق] ص ۴۳۸ - ۴۳۹.
- (۲۲) حسینی رضوی - صفی الدین محمد: خلاصه البلدان، مطلب پانزدهم از فصل سوم از باب چهارم.
- (۲۳) سقازاده - رضا: دریای سخن، چاپ تهران - کتابفروشی مصطفوی، جلد یکم، ص ۱۸۹ - ۱۹۹.
- (۲۴) مقدس زاده - محمد: رجال قم، چاپ تهران - ۱۳۳۵، ص ۶۷ - ۷۳.
- (۲۵) خوانساری - محمد باقر: روضات الجنات، چاپ هشت جلدی جدید، جلد چهارم، ص ۸ - ۹.
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۸
- (۲۶) محلاتی - ذبیح الله: ریاحین الشریعة در ترجمه دانشمندان بانوان شیعه، جلد پنجم، چاپ تهران - ۱۳۷۵ ق، ص ۳۱ - ۳۶.
- (۲۷) خوانساری - محمد بن علی اکبر: ریاض الرضا، مخطوط، روضه هیجدهم و نوزدهم.
- (۲۸) خوانساری - جمال الدین محمد: زیارات، نسخه کتابخانه آقای مرعشی - قم، خاتمه کتاب در زیارت معصومه قم و عبد العظیم (ذریعه ۲۰: ۳۱۷).
- (۲۹) کارری - جملی: سفرنامه، ترجمه عباس نخجوانی و عبد العلی کارنگ، چاپ تبریز - ۱۳۴۷، ص ۵۴ - ۵۶.
- (۳۰) دولواله - پیترو: سفرنامه، ترجمه شعاع الدین شفا، چاپ بنگاه ترجمه و نشر کتاب - تهران، ص ۴۳۵ - ۴۳۶.
- (۳۱) دیولافوا - مادام: سفرنامه، ترجمه فرهوشی، چاپ تهران - ۱۳۳۲، ص ۱۸۵ - ۱۸۸.
- (۳۲) فلاندن - اوژن: سفرنامه، ترجمه حسین نور صادقی، چاپ دوم [اصفهان - ۱۳۲۴] ص ۱۰۵ - ۱۰۶.
- (۳۳) فوریه: سه سال در دربار ایران، ترجمه عباس اقبال، چاپ تهران - ۱۳۲۶، ص ۲۵۸ - ۲۶۰.
- (۳۴) نظام الملک - میرزا عبد الوهاب خان: سفرنامه تهران به شیراز، چاپ شده در فرهنگ ایران زمین - مجلد سیزدهم، ص ۲۰۱ - ۲۰۵.
- (۳۵) افضل الملک - میرزا غلامحسین خان: سفرنامه قم، نسخه شماره ۶۹۷ کتابخانه مجلس شورای ملی - تهران، ص ۷۳ - ۷۶ / ۲۰۶ - ۲۳۳ / ۴۳۷ - ۴۵۸.
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۹
- (۳۶) قمی - حاج شیخ عباس: سفینه البحار، چاپ افست کتابفروشی سنائی - تهران، جلد دوم، ص ۳۷۶ - ۳۷۷ و ۴۴۶.
- (۳۷) شاردن: سیاحت‌نامه، ترجمه محمد عباسی، جلد سوم، چاپ امیر کبیر - تهران [۱۳۳۶]، ص ۶۲ - ۷۸.
- (۳۸) مدرسی طباطبائی - حسین: فرمان‌های ترکمانان قراقویونلو و آق قویونلو، چاپ قم - ۱۳۵۲، ص ۳۸ - ۴۳ / ۶۲ - ۶۷ / ۸۲ - ۸۷ / ۱۱۸ - ۱۲۳.
- (۳۹) فرهنگ ایران زمین، مجلد نوزدهم، تهران - ۱۳۵۲، ص ۱۱۸ - ۱۳۵.
- (۴۰) تهران - سازمان حفاظت آثار باستانی ایران: فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی ایران، چاپ تهران - ۱۳۴۵، ص ۱۸۳ -

- (۴۱) تستری- محمد تقی: قاموس الرجال، چاپ مرکز نشر کتاب- تهران، جلد یازدهم، ص ۳۰.
- (۴۲) مدرسی طباطبائی- حسین: قم در قرن نهم هجری، چاپ قم- ۱۳۵۰، ص ۱۲۶-۱۳۵.
- (۴۳) قم- اداره فرهنگ: قم را بشناسید، چاپ قم- ۱۳۲۸، ص ۵۰-۵۱ و ۳۷.
- (۴۴) تاورنیه- ژان باپتیست: کتاب تاورنیه، ترجمه ابو تراب نوری، چاپ تهران- ۱۳۳۱ ق، ص ۱۳۷-۱۴۰.
- (۴۵) ارباب- محمد تقی بیگ: کتابچه حالات دار الایمان قم، مخطوط، فیلم ۳۸۴۳ دانشگاه، ۳۱ ر- ۳۲ پ.
- (۴۶) افضل الملک- غلامحسین خان: کتابچه تفصیل و حالات دار الایمان قم، نسخه ش ۵۵۱۴ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ص ۱۹.
- (۴۷) فیض- عباس: گنجینه آثار قم، جلد یکم، چاپ قم- ۱۳۴۹، ص ۳۷۷-۶۶۹.
- (۴۸) رازی- محمد: گنجینه دانشمندان، جلد یکم، چاپ تهران- ۱۳۵۱، ص ۱۲-۲۵.
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۰
- (۴۹) محلاتی- ذبیح الله: مآثر الکبراء فی تاریخ سامراء، جلد سوم، چاپ تهران- ۱۳۲۸، ص ۲۴۵-۲۴۸.
- (۵۰) عمادزاده- حسین: مجموعه زندگانی چهارده معصوم، جلد دوم، چاپ دوم [تهران- ۱۳۳۴]، ص ۳۷۳-۳۸۰.
- (۵۱) ناصر الشریعه- محمد حسین: مختار البلاد یا تاریخ قم، چاپ دوم، به کوشش علی دوانی، قم- ۱۳۴۲، ص ۷۳-۱۱۳.
- (۵۲) کرمانشاهی- آقا احمد: مرآت الاحوال، فصل هشتم از مقصد نخست از مطلب پنجم (ش ۵۵۵۱ کتابخانه مجلس).
- (۵۳) کاشانی- محمد هادی بن شاه مرتضی: مستدرک الوافی، کتاب روضه (مجلد آخر)، جزء ۱۲، باب ما جاء فی فضل قم و آبه و اهلها، ۶۵ ر- ۶۷ پ نسخه اصل متعلق به آقای سید محمود مرعشی در قم.
- (۵۴) نوری- حاجی میرزا حسین: مستدرک الوسائل، چاپ عکسی کتابفروشی اسلامیة- تهران، جلد دوم، ص ۲۲۷.
- (۵۵) آل کمونه حسینی- عبد الرزاق: مشاهد العتره الطاهره و اعیان الصحابه و التابعین، چاپ نجف- ۱۳۶۷ ق، ص ۱۶۳-۱۶۴.
- (۵۶) قمی- حاج شیخ عباس: مفاتیح الجنان، خاتمه باب سوم (باب زیارات) مطلب دوم.
- (۵۷) خراسانی- ملا هاشم: منتخب التواریخ، چاپ علمیه اسلامیة- تهران، ص ۴۸۹-۴۹۸.
- (۵۸) قمی- حاج شیخ عباس: منتهی الامال، تهران- ۱۳۳۱ (کتابفروشی علمیه اسلامیة)، جلد دوم، ص ۱۶۱-۱۶۲.
- (۵۹) سپهر- عباسقلی: ناسخ التواریخ، جزء امام کاظم، چاپ تهران- ۱۳۶۶ ق، جلد سوم، ص ۶۷-۷۱.
- (۶۰) عاملی- محمد بن حسن، شیخ حر: وسائل الشیعه، چاپ جدید در بیست مجلد، جلد دهم، ص ۴۵۱-۴۵۲.
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۱
- (۶۱) سایکس- سرپرسی: هشت سال در ایران، ترجمه حسین سعادت نوری، چاپ اصفهان- ۱۳۱۵، جلد یکم، ص ۱۵۹-۱۶۳.
- (۶۲) معیر الممالک- دوست علی: یادداشت‌هایی از زندگانی خصوصی ناصر الدین شاه، چاپ تهران ص ۱۵۵-۱۵۷.
- \*\*\* با آن که بنا نبود در این کتاب‌شناسی از مقالات مربوط به آستانه مقدس قم سخنی رود مشخصات دو مقاله که بسیار سودمند و ارزنده است در پایان این کتاب‌نامه آورده می‌شود:
- \* ستوده- منوچهر: کتیبه‌های آستانه مقدسه قم (مرقد مطهر)، معارف اسلامی- نشریه سازمان اوقاف- شماره ۲ دوره جدید (۱۶ مسلسل)- بهار ۱۳۵۳، صفحات ۳۲-۳۸.
- \* همایونی- صادق: تعزیه حضرت معصومه (گوشه‌هایی از فولکور ایران)، مجله کاوه- چاپ مونیخ، آلمان غربی- شماره ۴۱

و ۴۲- مرداد ۱۳۵۱، صفحات ۱۸۵-۱۹۲.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۴

## ۲ مجموعه [بنا]

### اشاره

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۵

آستانه قم در حال حاضر مرکب از این بناها و «بیوتات» است:

۱- خاکجای حضرت سستی فاطمه و بقعه فراز آن با رواق‌ها، و دو مسجد بالاسر و موزه، و دو ایوان طلا- و آینه، و گنبد و مناره‌ها.

۲- صحن عتیق با سردر شمالی آن و مقابر پادشاهان قاجار.

۳- صحن نو با ایوان‌ها و سردرها و مناره‌ها.

۴- مقابر پادشاهان صفوی در مجاورت تربت منور.

سبک ترکیب بیوتات و مرافق مزبور چنین است:

در میان، بقعه منور است که بر فراز تربت شریف بنیاد گردیده و گرداگرد آن رواق‌هاست. در شمال بقعه ایوان طلا و در شرق ایوان آینه دو مدخل رئیسی حرم است که برابر هر یک صحنی گسترده (در شرق صحن نو و در شمال صحن عتیق) قرار دارد. رواق غربی بقعه به مسجد بالاسر می‌پیوندد که مسجد نو بنیان «اعظم» اثر مرحوم آیت الله بروجردی پیشوای پیشین شیعه در مجاورت آن قرار گرفته است. در سوی جنوب و جنوب غربی مقابر پادشاهان صفوی و پس از آن صحن مقابر مزبور است که اکنون به مسجد موزه تبدیل یافته است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۶

### ۱- حرم و بیوتات متبرک

#### تربت منور [تصاویر شماره ۲-۱۲]:

مرقد شریف حضرت سستی فاطمه در میان بقعه با بلندی ۱/۲۰ و درازا و پهنا ۲/۹۵ در ۱/۲۰ متر قرار گرفته و با کاشی‌های نفیس و زیبای زرفام آغاز قرن هفتم پوشیده شده است. سازنده این کاشی‌ها محمد بن ابی طاهر بن ابی الحسین است که چند اثر دیگر از او می‌شناسیم.

کاشی‌های روی مرقد که لوح مزار شمرده می‌شود مرکب از پانزده قطعه خشت بزرگ (۶۰\*۴۰ س م) است که در پنج ردیف- هر ردیف سه عدد- قرار گرفته و متن آن با نقش و نگارهای ظریف و کتابه‌های قرآنی به این شرح

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۷

تزیین یافته است.

۱- گرداگرد خشت‌ها در لبه مرقد از چهار سو کتیبه‌ای است به ثلث برجسته در زمینه گل و بوته طلائی که متن آن صلوات

کبیر است به این شرح:

اللهم صل على المصطفى و المرتضى و البتول و الحسن المجتبی و الحسين الشهيد و السجاد و الباقر و الصادق و الکاظم و الرضا و التقی و النقی و الزکی و العسکری و الامام المنتظر المهدي صلوات الله عليهم اجمعين و اصحابه الغر الراشدين. اللهم وال من والاهم و عاد من عاداهم و انصر من نصرهم و اخذل من خذلهم و العن من ظلمهم و عجل فرجهم و اهلك اعدائهم. اللهم احشرنا مع آل طه و يس بمحمد و الائمة الهادين .

۲- سپس کتیبه‌ای دیگر است با پهنای بیش از ۱۵ سانتی متر گرداگرد مرقد به ثلث برجسته که متن آن پس از بسمله «آیه الکرسی است تا «يُخْرِجُوهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ. أُولَئِكَ» و کتیبه در همین جا پایان می‌گیرد. آغاز این کتیبه از گوشه راست پایین مرقد است.

۳- پس از آن کتیبه‌ای دیگر است گرداگرد مرقد با پهنای چند سانتی متر به نسخ ریز متضمن آیات ۱۶-۳۷ سوره آل عمران که از گوشه راست بالای تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۸

مرقد با «بسمله» آغاز شده و در همان جا با عبارت «صدق الله العظيم» انجام گرفته است.

۴- پس از آن گرداگرد کتیبه‌ای دیگر است به خط کوفی دوره تکامل با پهنایی همانند کتیبه دوم که متن آن آیه «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ...» است تا عبارت «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّا» .

این کتیبه در بالای لوح مزار نزدیک نخستین ردیف کاشی‌ها با انحراف و انحنا به داخل متن به شکل سه گوشه درآمده و به این ترتیب دولچکی از نقش و نگارهای زیبا و ظریف در پیشانی لوح پدید آمده است که برحسب معمول لوح‌های مشابه با دو گوی فیروزه‌فام در دو سو آراسته شده است.

۵/ ۶- آرایش اسپر تولیدشده از انحاء کتیبه مزبور تا پایین نقش و نگارهای بدیع همانند لچکی‌های پیشانی است جز آن که گرداگرد دو خشت میانه ردیف سوم و چهارم در دو سو و بالا کتیبه‌ای با پهنای حدود ده سانتی متر به ثلث طلایی مشتمل بر شش آیه آغاز سوره تبارک (تا «عَذَابُ جَهَنَّمَ وَ بَسَّ الْمَصِيرُ. صدق الله العظيم») و در خشت میانه ردیف چهارم گذشته از آن کتیبه سه جانبی دیگری نیز با پهنای چند سانتی متر متضمن آیات ۱۰-۱۳ سوره یونس (تا «فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ صُورَةَ مَرٍّ») به ثلث ریز قرار دارد.

به این ترتیب بر روی کاشی‌های لوح مرقد چهار کتیبه سراسری و دو کتیبه سه جانبی یکی گرد دو خشت میانه و دیگری گرد خشت وسط ردیف چهارم قرار دارد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۹

و جز اینها عبارت زیر نیز در بالای خشت میانه ردیف پایین به خط برجسته میان چهار گوشه‌ای مستطیل خوانده می‌شود:

کتبه و عمله محمد بن ابی طاهر بن ابی الحسین

بدنه مرقد از چهار سو با قطعات بزرگ و کوچک کاشی آراسته شده و در بالا و پایین آن، دو کتیبه پهن بر خشت‌های بزرگ به ثلث درشت زیبا در زمینه آراسته میان دو حاشیه چند سانتی متری از آیات قرآنی دیده می‌شود. متن کتیبه درشت بالا که مانند همه نوشته‌های دیگر بدنه از زاویه شمال غربی آغاز می‌شود چنین است:

امر بترکیب هذه الكتابة الصينية العبد الضعيف الفقير المحتاج الى رحمة الله تعالى و غفرانه مظفر بن احمد بن اسمعيل ابن الوزير الشهيد معين الدين احمد بن فضل بن محمود ابتغاء لمرضاة الله تعالى و تقربا اليه و الى رسوله محمد و آله الطاهرين



صلوات الله عليه و عليهم اجمعين. اللهم اغفر للمؤمنين و المؤمنات و المسلمين و المسلمات الاحياء منهم و الاموات برحمتك يا ارحم الراحمين. كتبه ابو زيد في الثاني من رجب سنة ٦٠٢. تربت پاكان ؛ ج ١ ؛ ص ٤٩

حاشیه بالای این کتیبه سوره یس تا آیه ٤١ و در حاشیه پایین آیات ٤٢-٨٢ نوشته شده. و دو آیه باقی مانده این سوره و سپس سوره «هَلْ أَتَى» در حاشیه بالای کتیبه درشت خط پایین- که متن خود آن دو آیه پایان سوره بقره: «أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ...» با رقم و عبارت «صدق الله العظيم و صدق رسوله الكريم و نحن على ذلك من الشاهدين. كتبه ابو زيد» در پایان است- خوانده می شود. حاشیه زیرین این کتیبه نیز سوره «الرحمن» است.

تربت پاكان، ج ١، ص: ٥٠

آرایش بدنه در فاصله این کتیبه ها پنج ردیف قطعات کاشی کوبی و نیمه کوبی با متن نقش و نگار و حاشیه ها از سوره های کوچک و روایات کوتاه مذهبی و گاه ابیات فارسی به خط نسخ است که فواصل میان آنها را با قطعات کاشی فیروزه ای پر کرده اند. چهار لبه بدنه مرقد در زاویه ها از هر دو سو آراسته به حاشیه ای با پهنای نزدیک بیست سانتی متر از خشت های زمینه طلائی محرابی شکل با نقش و نگار در متن و روایات کوتاه و عبارات مقدس در حاشیه است که از کاشی های بدنه متمایزند و در پایان کتبه حاشیه یکی از آنها رقم «کتبه علی بن محمد بن ابی طاهر» دیده می شود.

### دیواره کاشی (تصاویر شماره ١٣-١٨):

گرداگرد مرقد دیواره ای به بلندی دو متر، و درازا و پهنای تقریبی  $4/80 * 4/40$  متر قرار دارد که آن را اعتماد الدوله قاضی جهان حسینی در سال ٩٥٠ بنیاد نهاده و با کاشی معرق آراسته است. این دیواره اکنون با ضریح سیمین پوشیده است. زمینه کاشی های مزبور لاجوردی و نقش و نگار، و در قسمت بالای دیواره کتیبه ای است به ثلث سفید با پهنای تقریبی بیست سانتی متر و با این متن:

اللهم صل على النبي محمد المصطفى و صل على الامام على المرتضى و صل على سيدة النساء العالمين (كذا) و ... و صل على الامام زين العابدين و صل على الامام الباقر محمد و صل على الامام الصادق جعفر و صل على الامام الكاظم موسى

تربت پاكان، ج ١، ص: ٥١

و صل على الامام على الرضا و صل على الامام محمد التقى و صل على الامام على النقى و صل على الامام العسکری و صل على الامام التمام محمد المهدي الهادي صاحب الزمان و خليفة الرحمن القائم بالحق الداعي الى الصديق المطلق صلوات الله عليه و عليهم.

اتفق عمارة هذه الروضة المنورة المقدسة التي شرفتها سمية قره عين النبي فاطمة بنت مولانا و سيدنا ابى ابراهيم موسى ابن جعفر بن محمد بن على بن الحسين اخوه الحسن بن على بن ابى طالب و عمه محمد التقى و على النقى و الحسن الزكى و محمد المهدي صاحب العصر و الزمان و خليفة الرحمن [في زمن] باسط مهاد الامن و الامان ما حى الكفر و الطغيان ناشر العدل و الاحسان هادي الخلائق الى اشرف الاديان السلطان ابن السلطان ابو المظفر طهماسب بهادر خان خلد الله تعالى ملكه و سلطانه و افاض على العالمين بره و احسانه و ابد ظلال معدلته على مفارق المسلمين الى يوم الدين. كتبه على الحسيني سنة ٩٥٠.

در هریک از سه ضلع شمالی و جنوبی و شرقی دو چهار گوشه مستطیل برای دیده شدن مرقد منور به جای گذارده شده و اکنون جز آن در قسمت پایین پا (شرقی) به مقدار یک در برای ورود به داخل روضه مقدس باز و مرقد شریف به درستی و

کمال نمودار است.

در جانب راست این درگاه، در آغاز بدنه شرقی میان تزئینات نقش و نگار کاشی، ترنجی است چهار گوشه که در میان آن این عبارات به ثلث دیده می شود:

امر ببناء هذه العماره ...

اعتماد الدولة القاهرة القاضی جهان الحسینی

مدخل ورود روضه مقدس پیش تر از سوی شمال بوده که فتحعلی شاه دری

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۲

پوشیده با صفحات زرین بر آن نیاز داشته است. بالای این در- چنان که در تصویر دیده می شود- قصیده‌ای از فتحعلی خان صبا در بیست و دو بیت نوشته شده و بیت آخر آن چنین است:

بنوشت صبا ز بهر تاریخ زرین بود این در از شهنشاہ

که برابر با سال ۱۲۱۳ است.

این دیواره کاشی- چنان که گذشت- با ضریح سیمین پوشیده شده است.

در پایه ضریح مزبور بر سنگ‌های مرمر قصیده‌ای از صبا با تاریخ ۱۲۴۰ و بر بالای ضریح قصیده‌ای از شاعری قمی کتیبه بوده که در تعویض اخیر نیز عینا تجدید گردیده است.

### حرم [تصاویر ۱۹-۲۰]:

بقعه‌ای که اکنون بر فراز تربت منور استوار است از آغاز دوره صفوی است و چنان که گذشت آن را شاه بیگم دختر مهماد بیگ بکتاش موصلو، همسر شاه اسماعیل به سال ۹۲۵ در جای ساختمان پیشین حرم بنیاد نهاده است. باز گذشت که مقرنس کاری سقف در میانه قرن دوازدهم تجدید شده است.

بدنه و سقف این بنا آراسته به کاشی‌های نفیس معرق بوده که در میانه قرن سیزدهم به وسیله کیکاوس میرزا فرزند فتحعلی شاه- که آن هنگام حاکم قم بود- با آینه پوشیده شده است. از آرایش‌های کاشی ظریف قرن دهم تنها مشبک‌های گرداگرد برجای مانده که نمودار چگونگی تزئینات پیش است.

نمای عمومی بنا از سطح بقعه تا بالای نخستین کتیبه سراسری- که مسافت

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۳

تقریبی آن به شش متر و اندی می‌رسد- هشت گوشه با هشت صغه در اضلاع بقعه است و پس از آن قاعده گنبد و سقف با مقرنس‌های تزئینی به تعداد زیاد قرار دارد.

از اره بنا تا نزدیک یک متر و نیم از سنگ مرمر است و پس از آن کتیبه‌ای سراسری از کاشی معرق به خط ثلث طلایی و سفید در زمینه لاجوردی با پهنای سی و چند سانتی‌متر میان دو حاشیه از کاشی فیروزه‌ای دیده می‌شود. این کتیبه در درگاه‌های هشت گانه بریده می‌شود و آغاز آن کنار در ورود از ایوان طلا و انجام آن در جانب دیگر همین در است. با این تذکر که پیش تر میان حرم و رواق جنوبی (خاکجای شاه صفی) با دیواره‌ای گویا مشبک بسته بوده و قسمتی از کتیبه نیز بر این دیوار قرار داشته است که پس از تغییر شکل بقعه شاه صفی و برداشته شدن دیواره، آن قسمت از کتیبه بر دیوار غربی بنای

مقبره- که کتیبه اصلی آن فروریخته بود- نصب، و در ردیف آن باقی کتیبه با استفاده از متن و خط کتیبه حرم تکمیل شده است. با نقل این قسمت از کتیبه حرم به رواق مزبور، دو کلمه پایان روایتی که در اینجا نوشته بوده بر پایه شرقی درگاه جنوبی برجای مانده است که در متن منقول کتیبه خواهیم دید.

متن این کتیبه چند حدیث نبوی است در مورد دوستی خاندان پیغمبر و ستایش از پیروان آنان، که تکمیل بحث را به نقل آن تبرک می‌جوید:

بسمه تیمنا بذکره- روی عن الامام الذی هو بالحق ناطق ابی عبد الله جعفر الصادق علیه الصلوٰه و السلام مسندا الی رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم: اذا کان یوم القیامه نادی مناد ایها الخلائق انصتوا فان محمدا یکلمکم [درگاه شمال غربی] فینصت الخلائق فیقول النبی یا معشر الخلائق من کان له عندی ید او منة او معروف فلیقم حتی اکافیہ فیقولون بأبائنا

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۴

و امهاتنا ای ید او منة او معروف لنا الیک و المنة و المعروف [درگاه غربی] لله و لرسوله علی جمیع الخلائق. فیقول بلی من آوی احدا من اهل بیتی و رواهم و کساهم من عری و اشبح جائعهم فلیقم حتی اکافیہ فیقوم اناس قد فعلوا ذلك فیأتی النداء من عند الله یا محمد یا حبیبی [درگاه جنوب غربی] قد جعلت مکافاتهم الیک الجنة فاسکنهم من حیث شئت، قال فیسکنهم فی حیث الوسیلة. قال النبی صلی الله علیه و آله و سلم: شیعة علی هم الفائزون [درگاه جنوبی] بقلبه و لسانه. صدق رسول الله. قال النبی صلی الله علیه و آله و سلم مثل اهل بیتی کمثل سفینه نوح من ركب فیها نجی و من تخلف عنها غرق. صدق رسول الله. قال النبی [درگاه جنوب شرقی] صلی الله علیه و آله و سلم انی اوشک ان ادعی فاجیب و انی تارک فیکم الثقلین کتاب الله حبل ممدود من السماء الی الارض و عترتی اهل بیتی فانظروا کیف تخلفوننی فیهما. صدق. قال النبی صلی الله [درگاه شرقی]- ایوان آینه] علیه و آله و سلم الجنة حرمت علی من ظلم اهل بیتی و آذانی فی عترتی و من اصطنع صنیعة الی احد من بنی عبد المطلب و لم یجازه علیها فانا اجازیه علیها اذا لقینی غدا یوم القیامة. صدق. قال النبی صلی الله علیه و آله و اولاده و سلم [درگاه شمال شرقی] و الذی نفس محمد بیده لو ان عبدا جاء یوم القیامة بعمل سبعین نبیا ما قبل الله ذلك منه حتی یلقیه بولایتی و ولایة اهل بیتی. و قال النبی انا و اهل بیتی شجرة فی الجنة و اغصانها فی الدنیا فمن شاء اتخذ الی ربه سیلا. صدق رسول الله.

کتیبه در همین جا در درگاه شرقی پایان گرفته است.

پس از آن بدنه بقعه تا زیر کتیبه سراسری نخستین- که نزدیک سه متر مسافت است- آینه کاری است که در دو صفحه زرین

پنج سطری با یک متن که میان آینه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۵

کاری‌های دو سوی درگاه ورود شمالی (از سوی ایوان طلا) بر پایه‌ها نصب است تاریخ انجام آن چنین ذکر شده است: «بنای آینه کاری بقعه مبارکه در اواخر دولت خاقان خلد آشیان فردوس مکان اسکنه الله فی روضات الجنان فتحعلی شاه قاجار در اوائل دولت بندگان اسکندر شان دارا دربان قیصر پاسبان السلطان بن السلطان و الخاقان بن الخاقان ابن الخاقان السلطان محمد شاه قاجار خلد الله ملکه و دولته الی یوم المیعاد صورت اتمام پذیرفت و بانی این بنا سرکار عظمت مدار نواب مستطاب والا شاهزاده اعظم کیکاوس میرزا زید عمره و دولته جهت آموزش خاقان فردوس مکان غفر الله له. سنه ۱۲۵۱. متن کتیبه سراسری یادشده نیز که به خط ثلث برجسته با پهنای بیش از نیم متر گچ‌بری شده است نخست در اسپر درگاه شمالی- بالای در ورود از ایوان طلا- سه بیت عربی در مدح حضرت مولای متقیان با این مطلع و مقطع:

و هل غیره زوج فاطماو فی غیره هل اتی «هل اتی»

و پس از آن سوره دهر و پنج آیه- پایان سوره حشر و سپس با فاصله «قال الله تعالی» آخرین آیه سوره فتح (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ الَّذِينَ مَعَهُ ...) است که به جمله «صدق الله العظيم و صدق رسوله الکریم و نحن علی ذلك من الشاهدین» در جانب راست همان درگاه پایان می پذیرد .

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۶

پس از این کتیبه پوشش سقف و پایه های آن تا نقطه مرکزی مقرنس کاری است که با آینه تزئین شده، و گرداگرد قاعده درونی گنبد- چنان که گذشت- هشت مشبک با آرایش های ظریف کاشی از پیش برجاست.

### گنبد:

بر فراز تربت منور گنبدی به بلندی شانزده متر (از سطح بام) برپاست که در سال های ۱۲۱۵-۱۲۱۸ به دستور فتحعلی شاه پس از برداشتن قبه پیشین بنا و با خشت های زرین آراسته شده و کار تذهیب آن را «استاد محمود معمار قمی» به پایان برده است. محیط قسمت استوانه ای گنبد از درون حرم ۶۶/۲۸ و از بیرون ۶۰/۳۵ است که از سطح بام تا نود سانتی متر آجر تراش و سپس تا یک متر دیگر از کاشی خشتی فیروزه ای، و پس از آن چهار متر باقی مانده ارتفاع ساقه گنبد و ۶۰ سانتی متر مقرنس روی آن تا نوک گنبد همه با خشت های زراندود آراسته شده است .

متن کتیبه گرداگرد گنبد به نستعلیق آقا مهدی ملک الکتاب طهرانی قصیده ای از فتحعلی خان صبا به شرح زیر است که در میان هر دو مصرع آن نام های پروردگار (یا غفران، یا سبحان، یا حنان، یا منان ...) و میان هر دو بیت نام «السلطان فتحعلی شاه قاجار» به ثلث محمد الحسینی نقش گردیده است. کتیبه از شمال (سمت ایوان طلا) آغاز می شود:

آتش موسی عیان از سینه سینا ستی یا که زرین بارگاه بضعه موسا ستی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۷ بضعه موسی بن جعفر فاطمه کز روی قدر خاک در گاهش عبیر طره حورا ستی

نوگلی رنگین ز طرف گلشن یاسین بود آیتی روشن به صدر نامه طاها ستی

پرتوی از آفتاب اصطفای مصطفاست زهره ای از آسمان عصمت زهرا ستی

پستی صحن حریمش را به پا طاق حرم کین مکان عزت و آن مسکن عزا ستی

صحن او را هست اقصی پایه عزت چنان کز شرف مسجد سقف مسجد اقصا ستی

محمد صادق ناطق اصفهانی قصیده ای در باب تذهیب این گنبد دارد که طبق معمول برخی قصائد دیگر او هر مصرع آن ماده تاریخ بناست و متن آن در دیوان وی و چندین مجموعه و جنگ مخطوط کتابخانه های دانشگاه و جز آن دیده می شود و در بسیاری جاها از جمله ریحانة الادب ۴: ۱۵۴-۱۵۶ (چاپ اول) نیز به چاپ رسیده است.

### رواقها:

گرداگرد روضه منور را رواق های حرم فرا گرفته است که در اینجا به اجمال یکایک وصف می شود:

در سوی جنوب رواقی با درازا و پهنای ۸/۷۰ در ۵/۷۰ متر قرار دارد که فاصل میان روضه منور و مسجد موزه است. این رواق که به وسیله امین السلطان در سال ۱۳۱۸ به این صورت تزیین گردیده است پیش تر به عنوان مقبره شاه صفی شناخته می شد و بدنه و سقف آن- بنا بر آنچه از وصف های سفرنامه نویسان اروپایی که در دوره صفوی از قم دیدار کرده اند (به خصوص شاردن که وصف دقیق تری

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۸

نموده است) و از تصویر چاپ شده در سیاحت نامه شاردن برمی آید- با تزیینات ظریف هنری آراسته بوده است. گرداگرد بنا کتیبه ای سراسری بوده که بر آن سوره جمعه را به خطوط طلایی نقش نموده بودند. لیکن تزیینات مزبور به گذشت روزگار فروریخته و در دوره قاجار چنان که دیدیم تجدید شده است.

ازاره این رواق همانند روضه منور به بلندی ۱/۸۰ متر از سنگ مرمر است که بر فراز آن کتیبه ای در بدنه دو سو به خط ثلث طلایی در زمینه لاجوردی بر کاشی معرق میان دو حاشیه هشت سانتی متری کاشی فیروزه ای دیده می شود. قسمت اول این کتیبه چنان که گذشت از همان کتیبه سراسری حرم و باقی آن نیز بر اساس متن و خط آن است. متن کتیبه مزبور در دو بدنه روبه روی هم میان درگاه بقعه شاه عباس و حرم، و درگاه رواق جنوب شرقی و حرم عینا یکی است که تکرار شده و آن چنین است:

قال النبی صلی الله علیه و آله و سلم: اربعه انا لهم شفیع یوم القیامه و لو اتوا بذنوب اهل الارض، المکرم لذریتی و القاضی لهم حوائجهم و الساعی لهم فی امورهم عند ما اضطروا الیه و المحب لهم بقلبه و لسانه.

در پایان کتیبه بدنه میان درگاه رواق جنوب شرقی و حرم افزوده شده است:

صدق رسول الله صل الله [کذا]. حسب الامر حضرت میرزا علی اصغر خان صدر اعظم اتمام یافت ۱۳۱۸.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۹

پس از پایان متن پیش در دنباله کتیبه بدنه میان حرم و درگاه بقعه شاه عباس این متن آغاز می شود که چند کلمه ای در همین بدنه و باقی مانده در دو بدنه روبه روی یکدیگر، میان درگاه های یاد شده تا مسجد موزه نوشته شده است:

قال الصادق علیه السلام: اذا کان یوم القیامه نادى مناد ایها الخلائق انصتوا فان محمدا صلی الله علیه و آله یکلمکم فتنصت الخلائق فیقوم النبی صلی الله علیه و آله فیقول یا معشر الخلائق من کان له عندی ید او منة او معروف فلیقم حتی اکافیه فیقولون یا بآئنا و امهاتنا ای ید او منة او معروف لنا الیک و المنه و المعروف لله و لرسوله علی جمیع الخلائق، فیقول بلی من آوی احدا من اهل بیتی و رواهم و کساهم من عری و اشبع جائعهم فلیقم حتی اکافیه، فیقوم اناس قد فعلوا ذلك فیأتی النداء من عند الله یا محمد یا حبیبی قد جعلت مکافاتهم الیک الجنة فاسکنهم من حیث شئت، قال فیسکنهم فی حیث الوسیله.

بالای این کتیبه بدنه و سقف بنا سراسر آراسته به کاشی های معرق لاجوردی همین دوره است که در میان آنها پایین قوسی غربی طاق بند مجاور حرم عبارت «عمل حاجی غلامعلی» خوانده می شود.

بالای سقف این رواق سراسر غرفه ای است که از یک سو به روضه منور و از سوی دیگر به دیوار مسجد موزه می پیوندد.

\*\*\* در مدخل روضه منور از سوی ایوان آینه در شرق نیز رواقی است که اکنون از جنوب تا رواق جنوبی و از شمال تا کنار دار الحفظ ادامه یافته، و به این ترتیب گرداگرد روضه را از جنوب تا آخرین نقطه زاویه شمال شرقی فرا گرفته است.

این رواق ها که سراسر آراسته به آینه کاری (با ازاره مرمر) و از همین رو دارای جلوه ای خاص است جایگزین تقسیمات پیشین است که به عنوان مسجد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۰

پایین پا و خزانه و کشیک‌خانه وجود داشت. در همه این رواق گسترده کتابه‌ای جز یکی دو نوشته کوتاه نو بر متن آینه‌ها دیده نمی‌شود.

رواق میانه با دو در که هر دو به تازگی بر حرم نیاز داشته شده است یکی در مدخل ورود از ایوان آینه و دیگری در مدخل روضه منور محدود می‌شود.

این رواق گنبدی دو پوش دارد که در بالای روی سقف، دو غرفه آینه‌کاری با شاه‌نشین‌ها و صفه‌ها بر پایه هشت ستون آینه‌کاری و گچ‌بری زیبا ساخته شده است.

\*\*\* در جانب غرب روضه منور نیز سراسر رواقی است که میانه حرم و مسجد بالاسر قرار دارد و از دو سوی دیگر به صحن عتیق و خاکجای شاه عباس دوم می‌پیوندد و به همه اینها راه و درگاه دارد. و به این ترتیب جز در سوی ایوان طلاگرداگرد حرم را رواق‌ها فراگرفته است چه بنای مقبره شاه عباس در زاویه جنوب غربی نیز کنون در حکم رواق است و آن پس از این ذیل سخن از «مقابر پادشاهان صفوی» وصف خواهد شد.

رواق مورد بحث مرکب از سه قبه است که اصل بنای دو قبه رفیع آن از

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۱

شاهزاده تقی میرزا حسام السلطنه فرزند فتحعلی شاه قاجار به سال ۱۲۳۶ و سومی با سقفی کوتاه حجره غربی مجاور ایوان طلاست که پیش‌تر مقبره بوده و اکنون از آن صورت خارج و به رواق‌ها منضم گردیده است.

ازاره رواق مورد بحث سراسر به بلندی دو متر و نیم سنگ مرمر و بالای آن همه آینه‌کاری است که نوینان است با کتیبه‌ای نیز نو که در همین دو سه سال اخیر افزوده شده است.

سقف قبه شمالی رواق با کاشی معرق آراسته شده است.

### مسجد بالاسر:

پس از رواق غربی بنایی است وسیع و نو، چهارده در چهل و هشت متر، که بر سراسر آن سقفی بی‌ستون سایه افکننده و «مسجد بالاسر» نامیده می‌شود.

این سقف بزرگ از فراز مقبره شاه سلیمان نیز که در میان قسمتی از این بنا افتاده است می‌گذرد. دیواره و نورگیرهای مسجد با کاشی معرق و سنگ و کتیبه‌های قرآنی آراسته شده است که همه نو و از چند سال اخیر است.

### مسجد موزه [ش ۲۱-۲۴]:

در جنوب روضه منور نیز پس از گذشتن از رواق جنوبی گنبدی بزرگ است که پیش‌تر «صحن زنانه» خوانده می‌شد و اکنون «مسجد موزه» نام دارد.

پوشش سقف و قاعده گنبد و محراب با کاشی‌کاری زیبا و بدیع و کتیبه‌های متعدد، و دیواره‌ها با آینه به سبکی جالب آرایش شده که همه آنها نو و از سی سال اخیر است.

این بنا در مجموع از آثار ماندنی هنر این عصر شمرده می‌شود.

### ایوان طلا و مرافق و مناره‌ها [ش ۲۵-۴۰]:

در مدخل حرم از جانب شمال «ایوان طلا» قرار گرفته است که سردر ورود حرم از آن سو شمرده می‌شود. بنای این ایوان هم زمان با ساختمان کنونی حرم در دوران شاه اسماعیل صفوی به سال ۹۲۵ انجام گرفته و با دو ایوان کوتاه‌تر دیگر که در چپ و راست آن قرار دارد از آثار خوب نیمه نخستین قرن دهم به شمار می‌رود.

این ایوان با دهانه و پهنای ۹ در ۸/۷۰ متر و بلندی چهارده متر، ازاره آن در هر سه سو از کف تا بلندی ۱/۸۰ متر آراسته به قطعات کوچک کاشی فیروزه‌ای هشت گوشه، و در میان آنها قطعات کوچک تر قهوه‌ای رنگ است که با حاشیه‌ای از کاشی زمینه لاجوردی نقش و نگار در چهار سو احاطه شده و بر فراز آن کتیبه‌ای به ثلث سفید در زمینه لاجوردی گرداگرد ایوان به پهنای نیم متر بر کاشی معرق دیده می‌شود. متن این کتیبه که در گاه «دار الحفاظ» آن را به دو نیمه می‌کند چنین است:

روی الزمخشری فی تفسیره الموسوم بالکشاف و الثعلبی فی تفسیره الموسوم بکشف البیان عن رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم قال: الا- و من مات علی حب آل محمد مات شهیدا، الا و من مات علی حب آل محمد مات مغفورا، الا و من مات علی حب آل محمد مات تائبا، الا و من مات علی حب آل محمد مات مؤمنا مستکمل الايمان، الا و من مات علی حب آل محمد بشره ملک الموت بالجنة ثم منکر و نکیر، الا و من مات علی حب آل محمد زف الی الجنة کما تزف العروس الی بیت زوجها، الا و من مات علی حب آل محمد فتح له فی قبره بابان الی الجنة، الا و من مات علی حب آل محمد جعل الله قبره [درگاه دار الحفاظ] مزار ملائکة الرحمة،

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۳

الا- و من مات علی بغض آل محمد جاء يوم القيامة مكتوبا بين عينيه آيس من رحمة الله، الا و من مات علی بغض آل محمد مات كافرا، الا و من مات علی بغض آل محمد لم یشم رائحة الجنة. صدق.

اللهم صل علی المصطفى محمد و المرتضى علی و البتول فاطمة و السبطين الحسن و الحسين و زين العباد علی و الباقر محمد و الصادق جعفر و الکاظم موسی و الرضا علی و التقی محمد و النقی علی و الزکی حسن و الحجّة القائم محمد المهدي صاحب الزمان ائمة الهدی و مصابیح الدجی بهم اتولى و من اعدائهم ا تبرء

پس از این کتیبه بدنه ایوان سراسر تا ارتفاع دو متر دیگر آراسته به کاشی‌های معرق زمینه لاجوردی آغاز عهد صفوی است که جلوه‌ای خاص دارد. و پس از آن کتابه سراسری دیگری به ثلث سفید در زمینه لاجوردی با پهنای شصت سانتی متر گرداگرد ایوان هست که از کنار پایه طاق‌بند ایوان (نزدیک یک متر دور از لبه ایوان) آغاز شده و در جانب دیگر در ردیف آن پایان می‌گیرد. چنین است متن آن:

الحمد لله الذى هدانا لهذا و ما كنا لنهتدى لولا ان هدانا الله. اما بعد فقد اتفق بناء هذه العمارة الرفيعة و الروضة المقدسة المنيعة فى زمن خلافة السلطان الاعدل الاعلم خليفة الله فى العالم مالك رقاب الامم مولى ملوك العرب و العجم حامى اهل بلاد الايمان ماحى آثار الكفر و الطغيان ناشر العدل و الاحسان باسط مهاد الامن و الامان هادى الخلائق الى اشرف الاديان المختص بعناية الملك المنان السلطان بن السلطان بن السلطان

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۴

ابو المظفر شاه اسماعیل بهادر خان. اللهم خلد میامن معدلته و آثار مرحمته علی مفارق المسلمین و اید و شید قواعد ارکان سلطنته [و] خلافته الی یوم الدین لاعلاء کلمة الحق و ترویج مذهب الائمة المعصومین بالنبی العربی ابی القاسم محمد خاتم النبیین و سید الاولین و سند الاخرین صلی الله علیه و آله و عترته الطیبین الطاهرین و سلم تسلیمًا دائمًا ابدًا سرمدًا و الحمد لله اولًا و آخرًا و باطنًا و ظاهرا فی تاریخ شهر رجب المرجب من سنة خمس و عشرين و تسعمائة هجرية نبوية. کتبه ولی الحسینی . بالای کتیبه مقرنس های سقف ایوان با خشت های زرانود پوشیده شده و این قسمت تا کنار طاق بند ایوان در جلو ادامه یافته است. زیر مقرنس ها- بالای نام شاه اسماعیل در کتیبه کمر بندی- نام ناصر الدین شاه قاجار به خط نستعلیق بر خشت های زرانود، و در پیشانی ایوان میان دولچکی بر کاشی معرق نام فتحعلی شاه قاجار به همان خط ثبت است.

قوسی طاق بند که پایه آن نیز در طرح کاشی متغایر، و از پایین با سایر قسمت ها متمایز است در بالای کتیبه کمر بندی و پیوسته به آن، کتیبه ای دیگر به سبک عمودی دارد که از قوس شرقی آغاز شده و در سوی دیگر روی قوس غربی پایان می گیرد. این کتیبه به ثلث سفید در زمینه لا-جوردی، و متن آن که با «قال الله تبارک و تعالی» آغاز می شود آیه نور (الله نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ ...) آیه سی و ششم سوره نور تا پایان آیه سی و نهم همین سوره است و به جمله «صدق

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۵

الله العلی العظیم و صدق رسوله النبی الکریم و نحن علی ذلک من الشاهدین و الشاکرین» پایان می پذیرد. در انتهای این کتیبه میان دو ترنج سفید کوچک این دو عبارت:

عمل حسن القمی کتبه نور الاصفهانی

و در پایان آن قسمت از کتیبه که روی قوس شرقی است در محل تلاقی دو قوس میان ترنج هایی مشابه این دو عبارت:

عمل استاد ... کاتبه رضا الرضوی

و بر قوسی طاق بند پیشاپیش این کتیبه، در محل تلاقی دو قوسی، میان آرایش های کاشی کاری در دو سو، این دو عبارت:

عمل استاد محمد معمار قمی عمل محمود بن استاد محمد قمی

سنه ۱۲۲۵

خوانده می شود. نام هنرمندانی که مقرنس های زرین ایوان را از مس تراشیده و به زر آراسته اند به این شکل در دو طرف ایوان میان مقرنس ها ثبت است:

«عمل عباس علی ولد مصطفی قلی تبریزی»

«عمل استاد اسد الله ولد استاد مهدی زرگر»

\*\*\* در درگاه ورود این ایوان به حرم ایوانچه ای است که «دار الحفاظ» خوانده می شود چه در آنجا حفاظ قرآن و قاریان آستانه به تلاوت قرآن می پرداخته اند.

این ایوانچه با پهنای حدود ۱/۵۰ و بلندی ۴ و دهانه ۳ متر آراسته به کاشی معرق از همان نوع کاشی ایوان، با کتیبه ای در دو بدنه دو سوی درگاه ورود حرم، در ردیف کتیبه پایین ایوان طلا و با همان سبک و خط است که متن آن چنین است:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۶

قال مصنف عیون اخبار الرضا فیما جاء عن الرضا علیه السلام فی زیارة فاطمة بنت موسی بن جعفر علیهم السلام:

حدثنا ابی و محمد بن موسی بن متوکل قال حدثنا علی بن ابراهیم بن هاشم عن ابیه عن س [عد] بن س [عد] قال [سألت ابا الحسن الرضا علیه السلام من زیارة فاطمة بنت موسی بن جعفر علیهم السلام فقال من زارها فله الجنة. صدق ابن رسول الله و



صلی الله علی محمد خاتم النبیین و آله و عترته الطیبین الطاهرین .

فتحعلی شاه قاجار در سال ۱۲۲۱ دری آراسته به صفحات زرین بر آستانه نیاز داشته که میان این ایوان و روضه مقدس نصب بود و اکنون آن را برداشته و دری نو به جای آن گذاشته‌اند، لیکن پایه آن در که از سنگ مرمر نقش‌ونگار شده است همچنان برجاست. گرداگرد این «چهارچوب» مرمرین ابیات زیر به نستعلیق آقا مهدی ملک‌الکتاب خوانده می‌شود:

این آستان بضعه موسی بن جعفر است کز افتخار روی سلاطین بر این در است

این آستان آن حرم آمد که جبرئیل در بام عرش پایه آن چون کبوتر است

کوثر نتیجه‌ایست از آن قطره‌های شور کز ابر چشم زائر این در مقطر است

لیک زائران و خروش معلمان صدره ز صوت شهیر جبریل خوش تر است

این زیب و فر که زیب و فر از این حرم گرفت هم از ارادت ملک دادگستر است

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۷ دارای دهر فتحعلی شه که تیغ اودر ملک دین سلاله شمشیر حیدر است

میخی فتاده گر به تک از نعل پاره‌اش زان دیده ستاره برین در مسمر است

نعلی پریده گر ز سمندش به مرز هند در بوم روم نعلک زرین قیصر است

اندیشه عاجز است ز ذکر ثنای او کز هرچه برتر است به صد پایه برتر است

در این حریم کامده هم پایه حرم ایوان و قبه و در از او زیور زر است

کلک صباش از پی تاریخ زد رقم کز دل مدام چهر سلاطین باین در است

بالا تر از سردرگاه مرمر میان آرایش‌های کاشی معرق در یک ترنج بیت زیر به صورت پیوسته در چهار سطر کوچک به

نستعلیق سفید بر کاشی لاجوردی نوشته شده است:

درگاه تو قبله‌گاه جان است محراب زمین و آسمان است

\*\*\* در دو سوی ایوان طلا- دو ایوان دیگر با بلندی بیش از ۱۰ و پهنای ۲ و دهانه ۵ متر هست که نیز از بنای صفوی حرم

بازمانده و سراسر بدنه آن از پیشانی و اسپر و قوسی‌ها و جرزها تا نزدیک سطح زمین به قیاس ایوان طلا آراسته به کاشی‌های

معرق همان دوره است.

بر فراز ایوان طلا دو مأذنه استوانه‌ای رفیع به بلندی ۱۷/۴۰ (از سطح

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۸

بام، و از کف صحن حدود ۳۱/۵۰) و قطر ۱/۵۰ قرار دارد. پوشش مأذنه‌ها کاشی گرهی به شکل مارپیچ است که در میان

پیچ‌ها نام‌های «الله» و «محمد» و «علی» به خط بنائی خوانده می‌شود. در قسمت بالای مأذنه‌ها مقرنسی لطیف در سه ردیف

پرداخته‌اند که زیر آن گرداگرد کتیبه‌ای پهن به خط سفید مشتمل بر آیه «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ» (بر مأذنه غربی)

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ» (بر مأذنه شرقی) و بالای آن تالار چه به بلندی دو متر و اند بر دوازده ستون چوبی گرداگرد و

ستونی سنگی در میان دیده می‌شود و پس از آن سقف و قبه و میله بالای مأذنه‌ها زرانود است.

مأذنه‌ها را محمد حسین خان شاهسون شهاب‌الملک حکمران قم به سال ۱۲۸۵ بنا کرده و قبه آنها را شاهزاده کامران میرزا

نایب السلطنه به سال ۱۳۰۱ زرانود نموده است.

**ایوان آینه و مناره‌ها [تصویر شماره ۴۱]:**

در مدخل حرم از جانب شرق نیز ایوانی رفیع به بلندی ایوان طلا و پهنای ۷/۸۷ و دهانه ۹ متر قرار دارد که به خاطر پوشش آینه کاری آن «ایوان آینه» خوانده می شود و آن را میرزا علی اصغر خان امین السلطان صدر اعظم همزمان با بنای صحن نو در آغاز این قرن بنیاد کرده است.

این ایوان اثری هنری و نفیس از هنرمند مشهور دوره قاجار استاد حسن معمار قمی است که در بنا و تزیین آن هنرنمایی بسیار کرده و برخی آثار آن در

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۹

آزاره ایوان به بلندی بیش از یک متر از سنگ مرمر است که هر بدنه ای با یک قطعه سنگ بزرگ آراسته شده و بالای آن همه بدنه ایوان تا سقف آینه کاری است که مقرنس سقف از نظر هنری مقامی والا دارد، و به طور کلی این ایوان از آثار خوب هنر دوره قاجار شمرده می شود.

در کمر بند ایوان کتیبه ای است سراسری از سنگ مرمر با پهنای حدود سی سانتی متر به خط ثلث رجبعلی خادم مشهدی که متن آن به وسیله یکی از علماء آن دوره قم به نام شیخ محمد حسن نادی تنظیم شده و چنین است:

اللّٰه نور السموات و الارض مثل نوره کمشکوّه فیها مصباح المصباح فی زجاجه الزجاجه كأنها کوکب دری یوقد من شجره مبارکه زیتونه لا شرقیه و لا غربیه یکاد زیتها یضیء و لو لم تمسسه نار نور علی نور یهدی اللّٰه لنوره من یشاء و یضرب اللّٰه الامثال للناس و اللّٰه بکل شیء علیم

و بعد لقد حاز اصل المجد و الشرف و جاز کل سلف و خلف ببناء هذا الصحن و الایوان المباهی فی زهو جماله ابهی قصور الجنان- فی دوله الامن و الامان و دوره العدل و الاحسان عهد السلطان علی الاطلاق و الخاقان بالاتفاق، الشهیر بصفاته بل هی تشتهر بذاته، الجدییر لها بحقیقته کما انها لا تجدر الا بحضرتہ، السلطان بن السلطان بن الخاقان بن الخاقان بن الخاقان السلطان ابو المظفر و الانتصار ناصر الدین شاه قاجار لا زالت

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۰

بقاع الارض بندی عدله مطلوله و سیف الشریعه المطهره فی ایامه مسلوله- جناب الاجل الاکرم و حضرة الاعظم الافخم ذو المعالی التي دلت علی طیب الاعراق و المحامد التي انعقد علیها الاتفاق، و خفقت علی شریف رأسه من المکارم و البنود و خضع لهیئته سلطان العساکر و الجنود، و خر لجلاله السید و المسود و ذلت لصعوته الصواری من الاسود، وزیر الخاقان امین السلطان میرزا علی اصغر خان، نجل سمی خلیل الرحمن فخر عصره و فحل دهره، فلا غرو ان یجری الجود علی عرق مثله و تلوح مخایل اللیث فی شبهه قد ارتقی الی مدارج عالیه و معارج سامیه و هیء له و ساده الصدارة و خلف منه اماره الوزارة و منه اصول هذه العماره، فالجناب الاجل النبیه خلف صدق من ابیه

بابه اقتدی امین فی الشرف و لكن الفضل یكون للخلف

و ارخ عام للبناء ان ترم فحاسبین «هذه جنه قم»

کتابه رجبعلی الخادم [۱۳۰۳]

میان ایوان و رواق شرقی حرم ایوانچه ای است که تزیینات آن نیز درست مانند ایوان است. بر سردر گاه مرمر حرم از این ایوانچه عبارت «من زار فاطمه بقم فله الجنة» به نستعلیق مشکی در پیشانی، و عبارت «عمل عباس قلی حجار طهرانی» به نستعلیق ریز میان ترنجی کوچک بالای پایه راست درگاه خوانده می شود.

پیشانی ایوان و همچنین جزرهای دو سو و بدنه تالار جلوی ایوان- که بر چهار ستون سنگی بزرگ برافراشته است- آراسته به

کاشی معرق است که در میان آنها جای به جای میان ترنج‌هایی نام‌های پروردگار، و در دو سوی پیشانی عبارت «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» از آیه نور میان دو ترنج دیده می‌شود. دهانه تالار دوازده متر است که در دو سو- برای ورود به ایوان- کفشکن و فراز آن

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۱

تالارچه‌ای پیوسته به دو شاه‌نشین کنار ایوان قرار دارد که آن نیز آراسته به آینه کاری، و سقف هر دو و تالار جلوی ایوان تخته‌پوش خاتم کاری است. قطعه سنگ‌های پایین ایوان نیز از بیرون آراسته به نقش‌ونگار و پایه‌های چهار ستون با نقش‌هایی از چهره و پیکر انسانی است.

\*\*\* بر فراز پایه‌های دو سوی ایوان دو مأذنه است که هریک یا بلندی ۲۸ متر از سطح بام و ۴۲ متر از سطح زمین (با قطر ۸۳۰/۳ متر) رفیع‌ترین بناهای آستانه و اثر استاد حسن معمار به سال ۱۳۰۳، و سبک کار آن در تصاویر مشخص است.

مأذنه‌ها از سطح بام تا ۳ متر هشت‌ضلعی متساوی و سپس نیم‌متری مقرنس و آن‌گاه یک متری استوانه‌ای و سپس تا دو متر و نیم دیگر دوازده گوشه برجسته و پس از همه اینها تا زیر مأذنه چوبی استوانه‌ای است که در بالا گرداگرد کتیبه‌ای با پهنای حدود یک متر به خط درشت دیده می‌شود و متن آن در یک سو «لا- حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم» و در سوی دیگر «سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر» است. سپس مقرنسی به پهنای حدود یک متر و بالای آن مأذنه چوبی و قبه مأذنه‌هاست.

پوشش هر دو مأذنه از بالا تا پایین سرتاسر کاشی گرهی است که در میان آن جای به جای نام‌های پروردگار خوانده می‌شود. از سطح بام تا مأذنه چوبی بالا- راه‌پله‌ای مارپیچ گرد میله سنگی میان مأذنه‌ها هست که این میله سنگی، میان‌تهی بوده و با سرب گداخته آکنده‌اند و آن را حافظ مأذنه‌ها ساخته‌اند.

در برخی از مآخذ و سفرنامه‌های ایرانی نوشته‌اند که این دو مأذنه مانند برخی موارد مشابه- از جمله منارجنبان اصفهان- متحرک است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۲

## ۲- صحن عتیق

### اشاره

صحن عتیق با درازا و پهنای ۳۵/۷۰ در ۳۴/۷۰ جایگزین دو صحن کوچک دوره صفوی است که به وسیله فتحعلی شاه قاجار به این شکل درآمد (مآثر سلطانی):

پایان وقایع سال (۱۲۱۵). در ضلع جنوبی این صحن ایوان طلا- و ایوان‌های دو سوی آن و در سه جانب دیگر شانزده بقعه- از جمله مقابر دو پادشاه قاجار- قرار دارد که ایوان‌ها پیش‌تر با بنای حرم وصف شد و وصف دیگر قسمت‌ها در اینجا انجام می‌گیرد.

گرداگرد صحن عتیق و پیشانی ایوان‌های بقاع کاشی کاری نو است و کتیبه نوبیان فراز آن گرداگرد قصیده معجزیه ناطق اصفهانی است که به مناسبت تذهیب گنبد در سال ۱۲۱۸ سروده و چنان‌که پیش گذشت متن آن در بسیاری جاها آمده است

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۳

در مدخل این صحن از شمال (مدرسه فیضیه) که پیش تر راه حرم از آن سو بوده است سردری باشکوه از دوره طهماسب صفوی در جانب مدرسه فیضیه و ایوانی از دوره قاجار در داخل صحن قرار دارد. در مدخل صحن از مسجد اعظم در ضلع غربی نیز ایوانی کاشی کاری است که بنا و تزئین آن نو و از همین چند سال اخیر است. در ضلع شرقی نیز کریاس و راهرو میان این صحن و صحن نو قرار دارد.

### ایوان شمالی صحن عتیق [تصویر شماره ۴۲]:

این ایوان با بلندی پیرامون ۱۲ و دهانه و پهنای ۸/۷۵ در ۲/۵۰ متر با سقف مقرنس و بدنه گچی ساده و کاشی کاری در پیشانی و جرزها و کتیبه‌ای در کمر بند بنا- که همه از دوره قاجار است- روبه روی ایوان طلا قرار دارد. متن کتیبه مزبور ابیاتی است به نستعلیق این چنین:

«به عهد خسرو جم جاه ناصر الدین شاه که سوده رفعت وی پی به تاج کیکاوس  
جناب تولیت آرا، سمی سبط دویم که قدر اوست بر از دانش عقول و نفوس  
خود این مقرنس شایان و این بلند ایوان که رشک انجم کیوان و چرخ آیینوس  
به زیب صحن گزین دخت موسی جعفر جناب فاطمه اخت خدیو خطه طوس  
شعاع شمع شبستان عصمت کبری شفیعہ دو سرا، کردگار را ناموس  
خلیل وار برافراخت آن چنان که نواخت مسیح روز و شب اندر فراز او ناقوس

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۴ چو شد ز هجر نبی یک هزار و سیصد و یک ز چرخ داد عطارد به کلک سید بوس  
نمقه میرزا عمو»

بر فراز درگاه کوتاه، زیر این کتیبه سنگ نبشته‌ای به درازا و پهنای ۱/۲۰ در ۰/۵۳ متر نصب است مشتمل بر وقف نامه قنات ناصری قم به نستعلیق در ۱۶ سطر با این متن:

«ابو المظفر و النصر ناصر الدین شاه غازی

چون منظور نظر و مکنون خاطر سلطان السلاطین شاه دریا دل باذل دین پرور عدل گستر، السلطان بن السلطان بن السلطان و الخاقان بن الخاقان بن الخاقان ناصر الدین شاه قاجار ابد الله دولته آن است که در هر زمان انهار جاری مرحمت فرمایند که قاطنین و عابرین از فلوات فقر و زحمت به سرچشمه فرات رحمت برسند بناء علی هذا وقف مؤبد شرعی فرمودند در ابتدای هذه السنه تخاقوی ئیل یک رشته قنات ناصری را که از مرحمت شامل در دار الایمان قم دائر و احداث فرمودند و به عهده کفالت و اهتمام مقرب الخاقان میرزا حسن خان مستوفی حاکم قم و ساوه به اتمام رسیده است بر عامه اهل این بلد شریف و عابرین سبیل گردانیدند مشروط بر این که در خارج بلد به ضیاع و عقار و زراعات و باغات نرود و در داخل بلد از قرار تفصیل ذیل به محلات قسمت شود و تولیت را به نفس نفیس خود و سلاطین آتیه ایران مفوض فرمودند:

محلہ عشقعلی - هفت طاق

محلہ چهار مردان - هفت طاق

محلہ مسجد جامع - سه طاق

محلّه باغ پنبه و عربستان- پنج طاق

محلّه باغ قلعه- دو طاق

محلّه الوندیه- شش طاق

محلّه سیدان- هفت طاق

محلّه سنگ‌بند- پنج طاق

محلّه کوچه تنگ و دولتخانه و رضاباد- چهار طاق

محلّه موسویان و میان شهر- هفت طاق

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۵

از جهت امور اتفاقیه و کسر شهور- دو طاق

جمع- شصت طاق

خلاف کننده این شرایط ملعون خواهد بود. فی شهر ربیع الثانی ۱۲۷۸.

راقمه ابو الفضل بن فضل الله»

میان این ایوان با سردر صحن (ایوان جنوبی فیضیه) کریاسی فاصل است که بالای آن غرفه‌ای قرار گرفته و از این غرفه پنجره‌ای به سردر مزبور و سه دریچه پهلوی یکدیگر به همین ایوان بالای کتیبه، زیر مقرنس سقف گشوده می‌شود.

بالای ایوان «نقاره‌خانه» مانندی است با قبه‌ای هرمی و زراندود بر پایه هشت ستون چوبی با سرستون‌های منبت از فتحعلی شاه بر خشت‌های زرین پیشاپیش که رو به ایوان طلاست نام فتحعلی شاه به نستعلیق ثبت است.

روی پایه شرقی ایوان ساعتی است که آن را حاج میرزا علی مشکوه الملک به سال ۱۲۷۸ نیاز داشته و قبه زراندود کوچکی فراز آن دیده می‌شود.

### **سردر شمالی - ایوان جنوبی مدرسه فیضیه - [تصاویر شماره ۴۳ - ۴۹]:**

این سردر به بلندی پیرامون ۱۲/۵۰ و پهنای ۴ و دهانه ۶/۵۰ (با احتساب جرزه‌های دو سو: نزدیک ۱۱/۲۰) متر با دو تختگاه در دو سو هریک به پهنای یک متر و نیم- بالای ردیف پله‌ها- از آثار نفیس دوران صفوی در قم است. دری قدیم میان این سردر و ایوان شمالی صحن عتیق فاصل است که باید از آن نگاهداری شود.

پوشش ازاره ایوان به بلندی یک متر و نیم بالای ردیف پله‌ها و سکوها کاشی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۶

خشتی دوره قاجار، و آرایش بدنه تا زیر کتیبه کمربندی سراسر کاشی معرق زمینه لاجوردی صفوی است که در این قسمت بالای درگاه، خشتی لوزی از کاشی مشتمل بر نام‌های «الله، محمد و علی» به خطوط بنائی، و سپس بالای آن در یک سطر میان تزیینات کاشی کاری این دو بیت به نستعلیق طلایی دیده می‌شود:

الهی به حق بنی فاطمه که بر قول ایمان کنی خاتمه

اگر دعوتم رد کنی و قبول من و دست و دامان آل رسول

و در کنار آن به ثلث ریز به سبک عمودی نوشته شده است:

کتابه اسمعیل بن ابراهیم الاسترابادی

بالای این قسمت کتیبه سراسری بنا به ثلث سفید (جز در مورد نام شاه- میان کتیبه- و کلمه «بمحمد» در قسمت اخیر آن که به خط طلائی است) در زمینه لاجوردی از همان کاشی معرق به پهنای پیرامون نیم متر با این متن قرار دارد:

بسمه تیمنا بذکره- قد اتفق بناء هذه العماره الشريفه و السده السنیه [و] العتبه العلیه الفاطمیه فی زمان دولت سلطان اعظم السلاطین برهان اکارم الخواقین خلف الانبیاء و المرسلین خلیفه الائمه الطاهرین المعصومین مشید مبانی الشریعه المصطفویه مؤسس اساس المله المرتضویه رافع الویة العدل و الاحسان

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۷

السلطان بن السلطان ابو المظفر شاه طهماسب بهادر خان ایده الله تعالی بالنصر و التأیید و قرن سلطنته و شوکتہ بالخلود و التأیید، و لا زال الدهر مساعدا له فی اقامه عماد الدین المتین و القدر موافقا لما یرام فی زمانه الشریف من اعلاء معالم الشرع المبین بمحمد و آله اجمعین بسعایه نقاوه اکابر السادات و النقباء الامیر شرف الدین اسحق تاج الشرف الموسوی. فی سنه ۹۳۹.

در قسمت بالای همین کتیبه سراسر با خط کوفی طلائی دو آیه اخیر سوره بقره (أَمَّنَ الرَّسُولُ ... تا جمله «لَا تُؤَاخِذُنَا إِن نَّبِینَا») نوشته شده است. سپس با فاصله «قاب بندی» نقش و نگار گچی رنگین، سقف مقرنس زیبا و خوش طرح و لطیف و رنگ آمیزی شده بنا قرار دارد که در جلو به شمسه‌ای بزرگ و برجسته و گچ‌بری و رنگ آمیزی شده با نقش و نگار (با ۲۰ تیزه، ۴۰ رو) کنار مرکز تلاقی دو هلالی طاق‌بند پایان می‌گیرد.

هلالی‌های طاق‌بند تا نقطه مرکزی آراسته به کاشی معرق است که در محل تلاقی آن دو میان کاشی‌ها در زمینه سفید گنجانده شده است:

عمل سلطانی قمی

جرزهای دو طرف و پیشانی و لچکی‌های این سردر با کاشی معرق و نقش و نگارهای ظریف و عالی آراسته شده که در این میان نقش گلدان با دو طاوس در پایین جرزها و شاخه و گل و بوته بالای آن از ظرافتی خاص برخوردار است. در پیشانی سردر- میان لچکی‌های دو سو- در دو ترنج بزرگ هر یک چهار نام «محمد» و چهار «علی» به خط سفید به شکل «متعکس» رسم شده است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۸

### بقعه فتحعلی شاه [تصاویر ۵۰-۵۱]:

در یکی از بقاع ضلع شمالی صحن عتیق که در غرب ایوان شمالی و پیوسته به آن قرار دارد فتحعلی شاه قاجار به خاک رفته است. آرایش‌های این بقعه از آثار هنری نفیس دوره قاجار است.

بقعه با محیط ۲۱ متر هشت ضلعی با صفیه‌هایی در هر سو، و آرایش بدنه در بالای ازاره تا سقف گچ‌بری برجسته با نقش و نگار و گل و بوته است. در شمال مقبره با فاصله سه درگاه دو طبقه گچ‌بری و آراسته آسایشگاهی به پهنای و درازای ۳ در ۵ متر قرار دارد که درهای نورگیر آن بالای حجرات جنوبی مدرسه فیضیه گشوده می‌شود.

جلو مقبره ایوانی به بلندی بیش از ۱۰ و دهانه و پهنای ۶ در ۲ متر با سقف مقرنس و بدنه گچی ساده قرار دارد که در بغله و

اسپر آن سنگ نبشته‌هایی با این متن‌ها دیده می‌شود (به ترتیب از بغله چپ در گاه تا بغله راست):

۱- سنگ نبشته بغله شرقی: «هو الحی الذی لا یموت

شاهها شدی از جهان، جهان بی تو مباددر پیکر چاکران روان بی تو مباد  
در عهد تو هرگز دل ناشاد نبوداکنون دل خلق شادمان بی تو مباد

\*

خاقان که جهان را ز عدالت آراست آسایش خلق را چنان دید که خواست  
پاداش عمل بین که از این پس جاویدخود شد ز جهان و نام نیکش برجاست  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۹ خاقان که جهان به رایگاننش دادندچون داد امان به خلق امانش دادند  
گفتند که این نتیجه معدلت است این مرتبه در جزای آتش دادند

\*

خاقان که همه ملک جهاننش دادنددر خسروی آنچه خواست آتش دادند  
با خلق خدای چون نکوکاری کردبردند و بهشت جاودانش دادند

« ۲- سنگ نبشته اسپر چپ در گاه، در متن: «اعمال خیری که در دولت عهد خاقان مبرور به ظهور رسید و قدری در این سنگ

نوشته شد

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

جهان باز بازیچه نو نمودشهی برنشاند و شهی در ربود  
چو فتح علی شه پیرداخت گاه محمد شه آراست تاج و کلاه  
مبندش دل آن را که دلبند نیست پذیرای رأی خردمند نیست  
بسی ناسزاوار و نادلکش است جهانی که فتحعلی شه کش است  
چو پنجاه شد با هزار و دویست ستاره ابر خاکیان خون گریست  
همی باصفهان ترک شاهی بگفت به خاک قم اندر به شاهی بخفت  
به دارای نو باد دوران به کام به شاه کهن دار ملک السلام

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۸۰

کتابه محمد حسین اصفهانی

عمل محمد حسین حجارباشی الاصفهانی

وفات شب جمعه نوزدهم شهر جمادی الثانی. دفن در شب جمعه سوم شهر رجب ۱۲۵۰هـ.

(بر ترنج‌های گرداگرد سنگ نبشته به عنوان حاشیه):

«اللَّهُ / محمد / علی / فاطمه / حسن / حسین / علی / محمد / جعفر / موسی / علی / محمد / علی / حسن / مهدی

در دار الخلافه: / مسجد سالاری / مسجد خان مروی / مسجد مادر شاه / مدرسه صدر / مدرسه دار الشفا / مسجد میرزا مسیح /  
مسجد شاه / مسجد حاج علی / مسجد حکیم رشتی / مسجد میرزا موسی / مسجد یونس خان / بی بی زبیده / بی بی فاطمه / امام زاده  
جی / امام زاده داود / مسجد خان سالار / مسجد کرمان / مسجد دار العباده یزد / مسجد کرمانشاه / مسجد زنجان / مسجد تبریز /  
مدرسه بالای شاهرود / بند شوشتر / مدرسه بروجرد / کاروانسرای ری / کربلای معلی: / ضریح سید الشهداء / آینه روضه / آینه

ایوان/قنديل طلا- / مناره طلا- / تعمير خيمه گاه / مدرسه حضرت / ضريح نقره حضرت عباس / کتبه کاشی / کاظمین علیهما السلام: / ضريح نقره / پرده مروارید / علم مروارید / جقه مرصع / گنبد طلا / ایوان طلا / قلعه شاه نجف / مدرسه شاه نجف / حمام شاه نجف / قنديل شاه نجف / تعمير گنبد نجف / جقه مرصع / حضرت عبد العظیم: / ضريح نقره / مدرسه حضرت / امامزاده قاسم / امامزاده زید / سامرا: / گنبد صاحب الزمان / مدرسه حضرت / سقاخانه / معصومه قم: / علی بن جعفر / خاک فرج / ضريح نقره / گنبد طلا / ایوان طلا / مدرسه فیضیه.

به اهتمام بنده درگاه سهراب»

۳- سنگ نیشته اسپر راست، در متن:

«دادگر فتحعلی شاه که بود مظهر رحمت حق ناصر دین

تا چهل سال به عز و اقبال بد به اسلام نگهبان و معین

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۸۱ راند موبک به صفاهان از ری به گه تیر مه آن شاه مهین

در جمادی دوم نوزدهم شب آدینه به هنگام پسین

ناگه از هاتف غیبی بشنود ابشروا الجنة از روی یقین

مرغ روحش ز سعادت آباد کرد پرواز سوی علیین

چون همایون تن پاکش در قم سوم شهر رجب گشت دفین

کلک غرقی پی تاریخ نگاشت سنه الف و مأتین و خمسین

کتبه احمد بن محمد نصیر الرضوی

عمل استاد محمد علی حجار قمی»

در حاشیه:

خاقانم و یک جهان گناه آوردم در حضرت معصومه پناه آوردم

مهر نبی و حب علی را یا رب بر درگاه کبریا گواه آوردم

\*

خاقانم و وامانده ز دیهیم و کلاه ز اورنگ خلافت شده دستم کوتاه

اندر حرمت به مسکنت جسته پناه یا فاطمه اشفعی لنا عند الله»

۴- سنگ نیشته بغله غربی:

«خاقان که زمانه را مهین داور بود بر تارک جمله خسروان افسر بود

دیهیم خلافت به محمد شه دادزی رحمت حق شتافت کش درخور بود

\*

خاقان که ز معدلت جهان کرد آباد داد دل خلق را به دلخواهی داد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۸۲ چون رخت ز اورنگ خلافت بر بست ایزد در رحمتش به رخ باز گشاد

\*

خاقان که بهشت سرنوشتش آمد از طینت پاک خوش سرشتش آمد

خرمن خرمن عطای غفاری یافت این موهبت از حاصل کشتش آمد



این بقعه کز آئینه نگارین آمدخود رشک نگارخانه چین آمد  
 قرغی بی اتمام چو تاریخش جست الف و مأتین و خمس و خمسین آمد»  
 در مدخل و دو جانب بقعه سه در منبت نصب است که بر هریک ابیاتی به نستعلیق نوشته شده است به این ترتیب:  
 ۱- بر در مدخل بقعه (آغاز از حاشیه چپ لنگه چپ):

«به امر شاه زمان داور فرود و فراز افتخار جهان این در رواق افراز  
 به عهد خسرو عرش آستان محمد شاه که ذکر امنش و از هشت خلد نعمت و ناز  
 که یاد عهدش و از نه سپهر برگ و نواکه خسروانش به درگه نهاده روی نیاز  
 بزرگ بار خدایی که از خدای بزرگ ز هرچه بار خدایان به داوری ممتاز  
 لطیف عنصرش از نور ذات بی سایه؟؟؟- رید گوهرش از فرود بی انباز  
 توان به ذات ز عقل نخست بردش پی بلی شدن به حقیقت توان ز راه معجاز  
 تربت پاکان، ج ۱، ص: ۸۳ تطاولی نرسد تا به صعوه در عهدش به احتیاط فرو دوختند دیده باز  
 ز مضجع شهی این کاخ خلد را همدم ز مرقد مهی این بقعه عرش را همراز  
 دمی هزار طوافش ز زائران به عراق به سال یک ره اگر طوف محرمان به حجاز  
 ستوده فتحعلی شه که در جهان و جنان مواد برده سجودش. مجردات نماز  
 خجسته معتمد الدوله آن که کینش و مهر به دین و دولت دشمن گداز و دوست نواز  
 جهان جود منوچهر خان که بخشد زر برون نرفته هنوزش سبیکه از دم گاز  
 ز امر او چو ازین در بدین حرم زیورز حکم وی چو از این در به این حریم طراز  
 دبیر عقل به اثبات سال تاریخش نگاشت این در عالی ز معتمد شده باز»  
 ۲- بر در غربی (آبدارخانه):

«در زمان خسرو غازی محمد شه که هست تیغش اندر روز کین انباز تیغ بو تراب  
 آفتاب خسروان گیتی ستانی کو گرفت مشرق و مغرب بدان سرعت که گیرد آفتاب  
 تف توپش هر کجا خون مخالف نیل خیزسیل خیراتش بدیدم آیه شیء عجاب  
 زین نبیره در جنان بالیده جان پاک جدزین پسر نازیده در فردوس جان پاک باب  
 از پدر آمد سیاوش و شن ز جد کاوس کوس حبذا کیخسروی کارد به بند افراسیاب  
 این حرم کز پایه آمد مهبط روح القدس مضجع پاک ... داور مالک رقاب  
 تربت پاکان، ج ۱، ص: ۸۴ پایه درگاه او راز آسمان است احترازشمسه ایوان او را ز آفتاب است اجتناب  
 دادگر فتح علی شه آن که از لوح و قلم شاه فرد انتخاب اندر جهان یابی کتاب  
 آستین افشان چو شد زین خاکدان از سوک او چرخ را تا دامن محشر بین نیلی ثیاب  
 این همایون در ز امر شاه خورشید احتشام گشت زیب این رواق از خان مریخ احتساب  
 اعتماد دین و دولت کز ضمیر صائبش ملک و ملت را کمال و دین و دولت را نصاب  
 خان کیوان در منوچهر آن که از فر ملک چرخ زنگاری خیامش روشنان زرین قباب

یافت چون زین در طراز این بقعه فرخ که گشت محرم از حرمت حریم کعبه این ایدر جناب  
از پی تاریخ سالش ز در قم پیر خرد کین در کعبه مقام از داور جنت مآب  
«۱۲۵۷»

۳- بر درب شرقی (فاصل میان این بقعه و بقعه قهرمان میرزا):  
«این در که کعبه اش ز شرف اندر اعتکاف فردوسش از علا به قصور اندر اعتراف  
در گاه خسروی که فلک را درش مناص دربار داوری که ملک را درش مطاف  
شاهنشهی که از مه و خورشید رایتش مه انخساف یافته خورشید انکساف  
فتحعلی شه آن که ملوک و ملایکش آورد در جهان و جنان گرد در طواف  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۸۵ در فرش خاکیان به رواقش در ازدحام از عرش قدسیان به طوافش در ازدحام  
خان خجسته چهر منوچهر خان که مهررویش در استتار چو رایش در انکشاف  
اکفی الکفات معتمد الدوله کز سخنان داده کن فکان کف کافیش را کفاف  
در رتبه ایست یوسف قدرش که ایدر اوزالیست چرخ و مهر به دست اندر این کلاف  
محکم به دستیاری او پای اعتدال کوه ز پایمردی او دست اعتساف  
امرش کند به گوهر اجرام اختلال منعش برد ز عنصر اضداد اختلاف  
رنجور ملک را به تن از رای او توان سرسام خصم را به سر از تیغ او رعاف  
از امر او که همچو قدر نی درش بد از حکم او که همچو قضا نی درش خلاف  
شد افتتاح این در خاتم که تا ابدایمن ز انسداد و مصون باد ز انصراف  
تاریخ سالش از خردم شد سؤال و گفت بر این در از مقام در کعبه در طواف  
«۱۲۵۷»

در میان بقعه خاکجای فتحعلی شاه است که قطعه سنگی نفیس از مرمر به درازا و پهنای  $۱/۴۰ * ۲/۲۵$  متر بر آن قرار دارد.  
روی این قطعه سنگ پیکره شاه را به برجستگی چند سانتی متر بر آورده اند. نقش و نگارهای روی سنگ و پیکره شاه ظریف و  
زیبا و هنرمندانه ساخته و پرداخته شده است.

بالای این سنگ در میان، نام شاه و روبه روی چهره او این عبارات به

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۸۶

نستعلیق ریز خوانده می شود:

«از نتایج افکار ابقار طبع گوهر بار شاهنشاه دین پناه ابد الله ملکه و دولته:

از جان گذشته ایم و به جانان رسیده ایم از درد رسته ایم و به درمان رسیده ایم

ما را به سر توقع سامان خویش نیست کز سر گذشته ایم و به سامان رسیده ایم»

گرداگرد سنگ با پهنای ده سانتی متر ابیات زیر به نستعلیق- و در میان آنها بر ترنج‌هایی نام‌های پروردگار به خط ثلث- نوشته  
شده است:

«سپاس تو ای پاک پروردگاره جان اندرم تا به روز شمار

به یکتائیت هر که را رای نیست خرد را به مغز اندرش جای نیست

پدیدار کردی پی نیک و زشت به محشر دو در از جحیم و بهشت  
ز تو خاک پیغمبر پاک شد از این خاکدان پا بر افلاک شد  
به جای نبی برنشاندی علی ز نسل علی یازده تن ولی  
به دل مهر ایشان چو جان پرورم بر این هستم و هم بر این بگذرم  
مرا برنشاندی به تخت شاهی به رویم گشودی در فرهی  
مرا ملک ایران و توران زمین سراسر سپردی به تیغ و نگین  
به آرامش این سرای سپنج که جای شکنج است و تیمار و رنج  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۸۷ چو خرم بهشتی بر آراستی بدان زیب و زینت که خود خواستی  
عجب نبود از لطف ای کردگار که در هر دو گیتی بوم شهریار  
از این گفت من بخردان برخوردارند که از دانه‌ای ره به خرمن برند»

پایین تصویر شاه در متن سنگ، نزدیک حاشیه مزبور نام هنرمندی که پیکره شاه را ترسیم نموده است (عبد الله خان نقاش باشی اصفهانی) به این صورت به نستعلیق ریز:  
کمترین بنده شه عبد الله

و در میان حاشیه پایین بر ترنج‌هایی نام دیگر هنرمندانی که در تهیه این اثر هنری سهیم بوده‌اند به این صورت‌ها:  
ناظمه محمد تقی علی آبادی (گوشه راست)  
کاتبه زین العابدین کاشانی (میان)  
العامل محمد حسین حجارباشی (گوشه چپ)  
ثبت است.

بر دیوار زاویه شمال غربی بقعه، قطعه سنگی دیگر از مرمر به درازا و پهنای ۲/۸۰ \* ۱/۳۰ متر مشتمل بر خلاصه زندگی فتحعلی شاه و شرح کارهای او نصب است. این متن را فاضل خان گروسی از کلام الملوک میرزا تقی علی آبادی برگزیده است. در پایین لچکی راست بالای این قطعه سنگ عبارت «راقمه محمد حسین تربت پاکان، ج ۱، ص: ۸۸

الطهرانی»، و پایین لچکی چپ عبارت «حجاری استاد محمد حسین» به چشم می‌خورد.

### **بقعه محمد شاه [تصاویر ۵۲-۵۷]:**

مقبره محمد شاه قاجار در ضلع غربی صحن عتیق پیوسته به بنای کنونی مسجد بالاسر نیز از آثار نفیس هنری دوران قاجار است جز آنکه قسمتی از آرایش‌ها و تزیینات آن به گذشت زمان از میان رفته است.

این بنا با محیط حدود بیست و یک متر و بلندی ۱۰ متر هشت گوشه با چهار شاه‌نشین دو طبقه در جهات اصلی است که آرایش همه آنها گچ‌بری و نقش و نگار رنگ آمیزی شده است. سقف مقرنس گچی آینه کاری است که با طلا و لاجورد به سبکی خوش آراسته شده و زیر آن بدنه‌های قسمت شانزده ضلعی قاعده سقف نیز بر همین قیاس با نقش و نگار و نورگیرهای آن با مشبک‌های گچ‌بری زیبا پوشیده شده است.

در پایین قسمت شانزده ضلعی کتیبه‌ایست به نستعلیق که پشت آینه نوشته شده و مشتمل بر هشت بیت است. بیشتر این کتیبه سالم است جز آن که به مرور زمان آینه‌ها تیره شده و تا گردگیری و اصلاح نشود متن درست ابیات را نمی‌توان تشخیص داد. در فاصل میان دو طبقه صدف‌های چهار سو، در کمرگاه بقعه هشت تصویر رنگین و نفیس نقاشی پشت آینه قرار داده شده است این چنین:

ضلع جنوبی: شاه اسماعیل صفوی / شاه عباس

ضلع شرقی: شاه طهماسب / شاه سلیم

ضلع غربی: فتحعلی شاه / آقا محمد خان

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۸۹

ضلع شمالی: عباس میرزا / محمد حسن خان قاجار

در زوایای فرعی در پیشانی صدف‌های شرقی و درهای خاتم غربی بقعه، بر هر یک بیتی به خط نستعلیق بر آینه نوشته شده که متن هر یک چنین است:

شمال غربی:

در روزگار دولت دارای تاج بخش سلطان عصر ناصر دین سایه اله

جنوب غربی:

میرزا تقی اتابک اعظم امین ملک کهف امم امان خلائق امین شاه

جنوب شرقی:

معمار رأی همت عالیش بر فراشت این بقعه مبارکه خلد جایگاه

شمال شرقی:

شوکت سؤال کرد ز تاریخ و چرخ گفت مسجود باد مضجع دارای دین پناه

در مدخل ورود بقعه از صحن عتیق و درگاه غربی آن، همچنان که پیشاپیش صدف‌های گرداگرد بقعه، درهایی خاتم با کتیبه‌هایی پیرامون هر یک نصب بوده که اکنون برخی از آن درها برجای نیست و کتابه و تزیینات خاتم کاری باقی نیز بیشتر فرو ریخته است. این است بیت آغاز کتابه در درگاه غربی - که مدخل بقعه مهد علیاست - در بالای لنگه راست:

این آستان کراست که از آسمان برست وین بارگه که دربانش خاقان و قیصر است

در کتابه میان همین در بازمانده نوشته‌ای به این شکل خوانده می‌شود:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۹۰

«به عهد دولت ناصر الدین شاه به جهت بقعه جنت فراز محمد شاه قاجار / ... اتابک اعظم میرزا تقی خان ...»

روی خاکجای محمد شاه در میان بقعه قطعه سنگی مرمر به درازا و پهنای ۲/۷۰ در ۱/۴۰ قرار دارد که بر آن پیکره شاه را به برجستگی چند سانتی‌متر برآورده‌اند با این دو رقم درون دو ترنج کوچک در پایین آن بر لبه دو سو:

«تربیت یافته محمد شاه رضوان مکان سید حسین /

عمل کمترین بنده درگاه محمد علی الاصفهانی سنه ۱۲۷۰»

و این دوازده بیت به نستعلیق گرداگرد سنگ:

«خدایو جهان شاه یزدان پرست که بودش سپهر برین زیردست

محمد شه آن شاه انجم سپاه که بودش فلک تخت و پروین کلاه  
هزار و دو صد سال با شصت و چارچو از دور هجرت بشد روزگار  
پس از چارده سال فرماندهی جهاننداری و فر شاهنشهی  
ششم روز شوال بنهفت چهرتنش در زمین شد روان بر سپهر  
سپهری نهان گشت در زیر خاک فرو رفت خورشیدش اندر مغاک  
به گل شد علی رغم آن کس که گفت که خورشید بر گل نشاید نهفت  
خطا گفتم او زنده بر تخت زرنشسته است لیکن به شکل دگر  
نه یک گلبن است آن که در هر بهار گلی چون گل رفته آرد به بار  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۹۱ ز شمعی چو شمع دگر بفروخت نیاری سخن گفت کان شمع سوخت  
که شمع نخست است گر تا قیام دو صد شمع روشن کنی زان مدام  
الهی که این شمع بیگانه سوز بود تا شب حشر گیتی فروز»

\*\*\* پیوسته به بقعه محمد شاه، در غرب آن، بقعه همسر او مهد علیای سوم مادر ناصر الدین شاه قرار دارد که راه آن از درون  
بقعه محمد شاه است. این بقعه با بلندی چهار متر و نیم و درازا و پهنای ۶/۲۰ در ۳/۵۰ آراسته به گچ بری های ظریف با  
آینه کاری در میان آنهاست که چگونگی آن در تصاویر نمایان است.  
بر قبر مهد علیا در میان بقعه قطعه سنگی مرمر است به درازا و پهنای تقریبی دو متر در یک متر، با نقش و نگارهای هنرمندانه و  
نفیس و این ابیات به نستعلیق در متن:

«دخت امیر یگانه قاسم قاجار آن که چو گنجی به زیر خاک نهان شد  
راد نیایش بود فتحعلی شه آن که چهل سال زیب تخت کیان شد  
جفت محمد شه آن که همچو سلیمان زیر نگین اندرش زمین و زمان شد  
ما در صاحب قران عصر که ملکش از ملک العرش با هزار قران شد  
شه پسر و شه نیا و شاهش شوهر خود نه شگفتی بود که شاه زنان شد  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۹۲ مغفرت و رحمت از خدای طلب کرد سوی جنان رفت و هرچه خواست همان شد  
رفته نود از پس هزار و دو صد سال رو به محمد خدیجه ای ز جهان شد  
۱۲۹۰»

در دو ترنج کوچک میان ابیات بالا:

کته العبد/ غلامرضا سنه ۱۲۹۶

زیر ابیات در مربعی مستطیل بر لبه مرقد:

«عمل حاجی محمد علی حجار طهرانی و میرزا علی اکبر حجار ولد مشار الیه»

بالای سنگ در صدر ابیات بالا درون یک بیضی ظریف به نستعلیق درشت:

هو الحی الذی لا یموت

و بر لبه زیرین بیضی به نستعلیق ریز:

«به حسن مراقبت جناب جلالت مآب عضد الملک علی رضا خان قاجار دام مجده العالی اتمام یافت»

گرداگرد متن سنگ حاشیه‌ای است که بر آن به خط ثلث ابیات عربی مشهور «الهی بنی عربی و رسول مدنی» را برآورده‌اند.

پیوسته به این بقعه در جهت غربی آن مقبره‌ای دیگر است از شاهزادگان قاجار که میان این دو، چند درگاه گچ‌بری ظریف فاصل است. پوشش این مقبره کم‌عرض دوم نیز مانند مقبره مهد علیا و تزئینات آن دو مشابه است.

### بقاع دیگر صحن عتیق:

قرینه بقعه محمد شاه در سوی دیگر ضلع غربی صحن عتیق بقعه منوچهر خان معتمد الدوله گرجی ارمنی - حکمران اصفهان در میانه و نیمه دوم قرن گذشته -

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۹۳

با محیط و ارتفاعی همانند مقبره محمد شاه، و با شاه‌نشینی در عقب بقعه قرار دارد که نقش و نگار سنگ‌های مرمر ازاره و تصاویر بدنه آن هنرمندانه، و سقف آن مقرنس آینه با شمسه‌ای گچ‌بری در میان است. کتیبه‌هایی که گرد بقعه و درهای مثبت آن بوده است بیشتر فرو ریخته و سه ماده تاریخ که از پایان سه کتیبه از آن جمله برجای مانده است چنین است: انجام کتابه کمربندی بقعه:

پی تاریخ اتمامش بهار آورد این مصرع ز داود فلک چاکر بقم این بقعه شد برپا  
انجام کتابه گلوبند گنبد:

کلک کوکب زد رقم تاریخ سالش را که بادجایگاه معتمد دائم بفردوس برین  
پایان کتابه گرداگرد یکی از درهای خاتم:

چو انجم به تاریخ این در بگفت در بقعه معتمد شد پدید

۱۲۶۴

\*\*\* قرینه بقعه فتحعلی شاه نیز در سوی دیگر ضلع شمالی صحن عتیق بقعه میرزا حسن خان مستوفی الممالک پدر میرزا یوسف صدر اعظم آشتیانی قرار دارد که در خصوصیات بنا همانند بقعه فتحعلی شاه و با گچ‌بری‌های برجسته آراسته است. این ابیات در کمربند ایوان سردر بقعه به خط نستعلیق نوشته شده و مربوط به دوره شاهی فتحعلی شاه است:

تبارک الله ازین روضه بهشت سرشت که سرزند شرف خاکش از سرشت بهشت

ز بهر آستر فرش آستانش بود که تار اطلس افلاک دست قدرت رشت

شد از ارادت خسرو ز گنبد عالیش چو آفتاب عیان صد هزار زرین خشت

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۹۴ ستوده فتحعلی شه که در حدیقه دل‌به‌جز نهال هوای نبی و آل نکشت

دعای دولت او باد در صباح و مساء درود شیخ حرم با سرود پیر کنشت

\*\*\* در بقعه کوچک میان مقبره فتحعلی شاه و راهرو صحن به مدرسه فیضیه، قهرمان میرزا فرزند عباس میرزا و برادر محمد شاه مدفون است که سنگ مرمر روی قبر او اثری هنری است. آرایش گچ‌بری بقعه نظام الدوله نیز در ضلع جنوبی کنار ایوان طلا شایسته ذکر است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۹۵

صحن نو و بزرگ آستانه مقدس در شرق حرم بنای میرزا علی اصغر خان امین السلطان اتابک است. گرداگرد این صحن سی و چند بقعه کوچک و بزرگ بنا شده که مهم‌ترین آنها بقعه مدفن خود اتابک است با تزئینات آن، پیوسته به ایوان آینه در ضلع غربی.

صحن نو مرکب از دو قسمت پیوسته است. قسمت بزرگ‌تر هشت گوشه (اضلاع شرقی و غربی هر یک ۷۶/۶۰ و اضلاع شمالی و جنوبی هر یک ۴۶/۸۰ و چهار ضلع در جهات فرعی هر یک ۳/۷۰ متر) و قسمت کوچک‌تر به صورت زائده‌ای در میان ضلع شرقی به شکل پنج گوشه (اضلاع شمالی و جنوبی ۱۰ متر و اضلاع فرعی ۵/۸۰ متر) گسترش یافته، و در محل گسترش این زائده بر پایه‌های دوسو، دو مأذنه به بلندی سیزده متر از سطح زمین با محیط ۹/۹۰ به شکل هشت ترکی بالا رفته که پوشش هر دو، کاشی گرهی با ترنج‌هایی در میان از نام‌های مقدس

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۹۶

الله و محمد و علی است.

گرداگرد صحن، بالای ایوان‌های پیشاپیش حجرات، کتیبه‌ای از کاشی خشتی زمینه لاجوردی به عرض ۵۰ سانتی‌متر هست که طول آن در مجموع از دویست و پنجاه متر درمی‌گذرد و بر آن دو قصیده از فتح‌الله شیبانی کاشانی - مصرعی به نستعلیق سفید و مصرعی طلایی - نوشته شده است. قصیده اول از کنار درگاه ورود این صحن از صحن عتیق، پیوسته به ضلع شمال غربی آغاز شده و کنار ایوان شرقی پایان گرفته، و سپس قصیده دوم از سوی دیگر ایوان تا پایان ضلع شمال شرقی کتیبه شده است [تصاویر شماره ۵۸-۶۱]:

چنین است قصیده نخست:

«زمین شد از دو بنا رشک آسمان برین یکی بنای خلیل و یکی بنای امین  
خلیل رحمن گشت او بدان بنای قویم امین سلطان گشت این بدین بنای متین  
یکی به مکه و آن کعبه خدای بزرگ یکی دگر به قم و جای بضعه یاسین  
بدان نماز برد هر کراست دین درست بدین نیاز برد هر کراست رای رزین  
به روزگار بناها بسی نهادستندولی نه چونین محکم نهاد و خوب آیین  
رواق و طاقش بر آسمان نهاده اساس زمین و خاکش بر فرق فرقد و پروین  
خزینه‌های فراوان هزینه گشته بر آن اگرچه کرده در آن گنج نام نیک دفین  
کسی که باز بماند به دهر از او آثار کجا بماند از ایشان یکی اثر چونین  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۹۷ جهان رسانده بسی مردمان به عزت و جاه‌چه زان که باد جهانش همه به زیر نگین  
خدای عرش چو با بنده [ای] نظر دارد چنین اثرها ماند از او به روی زمین  
چنین بنا نه به خلیج در است و نه به طراز چنین اثر نه به چین اندر است و نه ماچین  
گر این بنا نگرد سخت شرمسار شود کسی که کرد ایا صوفیا به قسطنطین

تمام خلقت و اصل این بنای و در بر اودگر بناها چون در مشیمه‌اند جنین بدین بنا که ز آب و گل این وزیر نهاده باد رفت همه نام آذر بر زین در آن بنا سخن از آفتاب و آذر بود در این بناست همه ذکر مالک الارضین کجا به بانی او زین بنا که ماند به جای فلک درود فرستد ملک کند تحسین نه بر به بیهده بر ملک و دین امینش کرد خدا یگان ملوک زمانه ناصر دین کجا به فره شاهنشاهی فر است او میان بیضه کند فرق خاد از شاهین شهی که گر ز خرد شاه خسروان پرسی خرد چه گوید گوید بیا و شاه بین در او حصافت بو ذر جمهر و آصف دید که می پیاده شود از کفایتش فرزین ز مکرمت نظری کرد سوی او که شد او از آن نظر به سعادت ز خواجگان مهین کجا طواف که روحشان همین خاک است که جسم دختر احمد درو شده است مکین تربت پاکان، ج ۱، ص: ۹۸ دری به خلدبرین زین مکان فراز و تو نیزببینی آن در ارت هست چشم باطن بین مکان فاطمیان در سپهر عرش خداست و گر به خاک نشان بی چو این مکان گزین همان که شیعه خاص علی و آل علی است اگر نخفت در این خاک روح اوست غبین به طوس و قم ز پیمبر دو گوهرند به خاک که خاک زین دو شرف بسته بر سپهر برین پدرش خفته به طوس است مام او ایدرندیم رضوان آن وین رفیق حور العین پدر اساس نهاد و پسر به آخر برد که باد رحمت ایزد بسی بر آن و بر این چنان که مسجد اقصای را همی داود بنا نهاد و سلیمانش بر فرود آذین اگر چه بقعه آنجا ز پیش بود به پای ضریح آن سیمین بود و قبه‌اش زرین بنا مگو که عروسی است کاسمان بلندبہشت و طوبی و کوثرش می کند کابین کنون به فر شهنشاه عصر و فضل اله وزیر صدر نشان است و بدر صدرنشین پدرش بود به سلطان امین و سلطان خواست پس از پدرش به حشمت فراید و تمکین فرود نک همه خواجگان به خدمت او به فخر بسته میانند از کھین و مهین کسی که شاه سوی او نظر کند نه شگفت اگر زمانه ببندد بر اسب بختش زین که گر اثر نهد این گونه می نهد به جهان کجا اساسش محکم تر از دژ رویین تربت پاکان، ج ۱، ص: ۹۹ مؤید است به روح القدس ز ایزد پاک، وز آب و خاک مقدس سرشته است و عجین چه آیتی به ازین کو نهد چنین آثار که بازماند از او تا به روز بازپسین کجا خرد بتواند قیاس چرخش کرد اگر کنی به مثل کوه و بحر را تخمین علی اصغر اگر نام دارد او ز پدر علی اکبر یارش بود به علین بدین علی همه ارواح می دعا گویند به خاصه روح علی بن جعفر و یقظین گناهکار اگر سوی او پناه برد حرام گردد بر او مهالک سجین و گر کسی بنشیند به زیر سایه او به هیچ غم نکند خاطرش زمانه حزین دو صف فرشته شب و روز اندر اوست به پای صفی به سوی یسار و صفی به سوی یمین



به شهریار جهان و بدین بزرگ وزیر صفی دعا کند و صف دیگری آمین بنای او چه به آخر رسید و گشت تمام خدای حافظ آن کرد جبرئیل امین بدین دلیل همی تا جهان به جای بود به پای خواهد بود این بنای نغز چنین و گر بخواید روزی قضا به خاک رود نباشدش به جز این خاک بستر و بالین به دین پاک و دل پاک و رأی و خاطر پاک خدای پاکش باشد همیشه یار و معین درین کتیبه هم از بحر طبع شیبانی کشد به رشته سر کلکش این لئال ثمین تربت پاکان؛ ج ۱؛ ص ۱۰۰ تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۰۰ که نه بنایی ازین به کسی تواند کردنه هم ثنایی از این گونه محکم و شیرین همیشه تا نبود آب را گرانی خاک همیشه تا که نماند به لاله بر نسرین به باغ ملک رخ او چو لاله تازه و تر به کام دولت کارش همه چو ماء معین» در پایان این قسمت کتیبه و در ردیف آن کنار ایوان شرقی صحن ترنجی است که در بالا و پایین آن این عبارت و در میان بیت زیر به نستعلیق ریز نوشته شده است:

«سررشته دار این بنا آقا میرزا سید تقی بن میرزا سید هاشم بن حاجی میرزا طاهر مستوفی تفرشی دارد از حضرت معصومه طمع روز جزا که شفیعش شود از لطف و کرم نزد خدا»  
قصیده دوم چنین است:

«چو مرد پر هنر افتاد و بخت بودش یار چنین بماند از او در جهان به جای آثار کجا به در که او بر نهد فرشته جبین کجا به سایه او آسمان برد زنهار به روزگار نگرده عزیز هر که نکرده دست خویش همی خوار درهم و دینار کسی که درهم و دینار خوار مایه گرفت از او به جای بماند چنین اثر بسیار ز زر سرخ خردمند نام جوید و بس که نام عز نبرد هر که زر نسازد خوار ولی اگر نبود فر ایزدی با مرد همی زند به در گنج خویش بر مسمار نه در دلی نهد از مکرمت به جا اثری نه در گلی نهد آثاری او به نقش و نگار تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۰۱ اثر به دهر بسی مانده اند لیک نماند چنین اثر که در او عقل گم کند هنجار کدام اثر که همه روز جبرئیل امین به پر خویش برد گردش از در و دیوار کدام اثر که به هر سر که سجده برد در او همی درود فرستد محمد مختار کدام اثر که به هر تشنه [ای] که خفت در آن به دست خویش دهد آب حیدر کرار کدام اثر که غباری که زو بلند شود به دیده بر کشد از فخر گنبد دوار چنین اثر که نهد جز کسی که حشمت او به دین و دولت از این گونه کرده است هزار بدین بنا و بدین کارهای فرخ اوست که برگزید شه او را از این همه اختیار مظفری ملکی خسروی خداوندی که شد زمانه به فرش همه بهشت و بهار به روزگار همایون و عهد فرخ اوزمین ز چرخ برافزود رتبت و مقدار ستوده [ای] که به دربار هیچ شاه نبود چنین وزیر نکوسیرت و نکو کردار چنین بنا که توانست بر نهاد جز او که خیره گردد از دیده اولو الابصار

به ویژه آن که بدین خاک ازین بزرگ وزیرچنین بنایی برپا شد آسمان کردار  
بنا نه گوئی یک لخت از بهشت برین فروکشیده و اندر زمینش داده قرار  
رواق‌هاش چو افلاک بی‌فساد و خلل عمادهاش چو البرز محکم و ستوار  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۰۲ نه جنت است و چو جنت مقام رحمت حق‌نه کعبه است چو کعبه است قبله ابرار  
به پاک تربت دخت رسول کرده است این‌علی بن ابراهیم فخر آل و تبار  
به بخت و سال جوان و به رأی و دانش پیرز اسب جهل پیاده به رخس عقل سوار  
به سوی او نظر مردمان پاک‌نظرپناه سالک و درویش و ملجأ زوار  
عزیز کرده خدا نام او به هر دو جهان که خوار کرد بدین کار خیر زر عیار  
یگانه در همه فضل است و فضل ایزد بین که فضل او بفزاید به مهر هشت و چهار  
اگر به مملکت ایدون امین سلطان است امین یزدان است او به حکمت و اسرار  
هزار سر الهی نهفته در دل او که زان یکی نه فزون گفته‌اند بر سردار  
به سر شاه و به سر اله اوست امین به جان و دلت ز بو نصر این سخن بسیار  
از آن شه از پدرش عز و جاه او افزود که دید فخر پدر گشت او به علم و وقار  
پدر درخت بدو این وزیر یار درخت پدر صدف بدو این خواجه لؤلؤ شهوار  
هر آینه ز صدف خوب تر بود لؤلؤچنان که خوب‌ترند از درخت‌ها اثمار  
امیدم آن که ز یزدان ز مکرمت نظری است بر آن که گفت و بر آن کو نویسد این اشعار  
ایا کسی که بدین کاخ بگذری روزی یکی به رحمت ازین رفتگان به یاد بیار  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۰۳ هزار و سیصد و سه چون گذشت از هجرت به آخر آمد این قصر و این بلند حصار»  
و پس از آن در پایان کتیبه آمده است:

«به سعی و اهتمام مقرب الحضرة العلیة آقا میرزا عبد المولی به اتمام رسید. راقمه میرزا آقا»

\*\*\* در این صحن گذشته از ایوان آینه- که وصف آن با بنای حرم گذشت- سه ایوان دیگر در اضلاع شرقی و شمالی و جنوبی از درون، با سه سردر به موازات هریک از بیرون، و دو ایوانچه- به عنوان درگاه راهرو- در دو سوی ایوان آینه در ضلع غربی هست که همه با کاشی‌کاری و مناره‌هایی کوتاه آراسته شده و از آن جمله ایوان شرقی از آثار نفیس هنری است که در زیر نخست از آن و سپس از دیگر ایوان‌ها و سردرها وصف می‌شود.

### ایوان شرقی [نصاویر ۶۲-۶۳]:

این ایوان که رویاروی ایوان آینه قرار دارد با دهانه ۷/۸۰ و پهنای ۷/۳۰ و بلندی ۱۳/۶۰ متر، جز در ازاره آراسته به کاشی گرهی طلایی‌رنگ در سراسر بدنه است که میان حاشیه‌ای زمینه لاجوردی از کاشی‌های مشابه قرار گرفته و از زیبایی خاص برخوردار است.

پوشش سقف ایوان مقرنسی لطیف و خوش‌قطار است که با همان کاشی‌های طلایی‌رنگ، و درون مقرنس‌ها با نقش گل آراسته شده است. میان مقرنس‌کاری سقف و آرایش بدنه کتیبه‌ای سراسری به ثلث سفید در زمینه لاجوردی دیده می‌شود که

متن آن چنین است:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۰۴

«روی فی السماء و العالم من البحار انه لما اخرج المأمون علی بن موسی الرضا علیه السلام من المدینه الی المرو سنه مأتین خرجت فاطمه اخته فی احدی و مأتین بطلبه فلما وصلت الی ساوه مرضت فسألت کم بینی و بین قم قالوا عشره فراسخ فامرت خادمها فذهب بها الی قم و انزلها فی بیت موسی بن خزرج بن سعد و الاصح انه لما وصل الخبر الی آل سعد اتفقوا و خرجوا الی ان يطلبوا منها النزول فی ارض قم فسبق بینهم موسی بن خزرج فلما وصل الیها اخذ بزمام ناقته و جرها الی قم و انزلها فی داره فكانت فیها سته عشر یوم ثم قبضت الی رحمه الله و رضوانه فدفنها موسی بن خزرج بعد التغسیل و التکفین فی ارض له و هی التی الان مدفنها و بنی علی قبرها من البواری سقفا الی ان بنت زینب بنت الجواد علیه السلام قبه علیها. و روی فی البحار ان زیارتها تعادل الجنه. قد تم فی سنه ۱۳۰۳. کتبه خادم الروضه الرضویه رجبعلی»

بالای این کتیبه در میان ایوان، زیر مقرنسها، درون صفحه قاب بندی کوچکی به نستعلیق سفید این مصرع- که زبان حال معمار هنرمند ایوان استاد محمد باقر قمی است- دیده می شود:

«دارم امید محبت ز امین السلطان» نام این استاد هنرمند در ترنج بالای درگاه نورگیر ایوان از دلان ورود صحن به این شرح نوشته شده است:

«عمل استاد محمد باقر بنا»

جرزهای دو سوی ایوان و پیشانی آن نیز آراسته به کاشی گرهی است که در بالای آن زیر هره لب بام کتیبه ای به ثلث سفید در زمینه لاجوردی مشتمل بر آیات ۷۴-۷۵ سوره زمر (قال الله تبارک و تعالی: وَ سِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ ... تا:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۰۵

فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ) با عبارت «قد تم فی شهر شعبان سنه ۱۳۰۳. حرره خادم الروضه الرضویه رجبعلی» قرار دارد.

### ایوان جنوبی [تصویر شماره ۶۴]:

در جنوب صحن نو ایوانی دیگری است با بلندی دوازده متر و اند، و دهانه و پهنای ۷ در ۴/۴۰ متر که بدنه و پیشانی و جرزهای آن با کاشی گرهی لاجوردی آراسته شده و سقف آن ساده است. در کمر بند ایوان این کتیبه به ثلث سفید دیده می شود:

«روی عن انس بن مالک قال كنت ذات یوم جالسا عند النبی صلی الله علیه و آله اذ دخل علی بن ابی طالب علیه السلام فقال یا ابا الحسن الی الی ثم اعتقه و قبل ما بین عینیه و قال یا علی ان الله عز اسمه عرض ولایتک علی السموات و الارض فسبقت الیها السماء السابعة فزینها بالعرش ثم سبقت الیها السماء الرابعه فزینها بالبيت المعمور ثم سبقت الیها السماء الدنیا فزینها بالکواکب ثم عرضها علی الارضین فسبقت الیها مکة فزینها بالکعبه ثم سبقت الیها المدینه فزینها بی ثم سبقت الیها الکوفه فزینها بک ثم سبقت الیها قم فزینها بالعرب و فتح الله لهم بابا من ابواب الجنه. و روی صفوان قال كنت عند ابی الحسن علیه السلام فجری ذکر قم و اهله و میلهم الی المهدي فترحم علیهم و قال رضی الله عنهم، ثم قال ان للجنه ثمانیه ابواب واحد منها لاهل قم و هم من خیار شیعتنا من بین سایر البلاد خمر الله تعالی ولایتنا فی طیتهم. و روی عن الصادق علیه السلام انه قال ان لعلی قم ملکا رفرف علیها بجناحیها لا یریدها جبار بسوء الا اذابه الله کذوب الملح فی الماء. قد فرغ من التحریر فی شهر ربیع الثانی الخادم رجبعلی»

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۰۶

در قسمت بالای متن این کتیبه، گرداگرد، آیه الکرسی به خط کوفی آبی رنگ ریز افزوده شده که با «اعوذ بالله من الشیطان الرجیم» آغاز می شود و به «لَمَّا انْفَصَّامَ لَهَا وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» پایان می پذیرد. بالای درگاه ورود، میان ترنجی، عبارت «یا غفار الذنوب و یا حبیب الله (!) ادرکنی. سنه ۱۳۰۳» - که گویا ایمائی به نام بناکنندگان یا آرایشگران ایوان است - به نستعلیق ثبت است.

در پیشانی ایوان بر لچکی های دو سو - میان دو ترنج - عبارت «یا حنان» در زمینه سفید و کنار آن در قاعده مناره ها در دو سو عبارت «نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَ فَتْحٌ قَرِيبٌ»، و در بالای ایوان زیر هر لب بام این آیات به نستعلیق سفید - با نام ناصر الدین شاه در میان به خط طلائی - دیده می شود:

«در زمان دولت دارای عصر ناصر الدین شه خداوند کریم  
ساخت این بنیان امین سلطان رادبر نیاز بضعه موسی الکظیم  
پور ابراهیم علی اصغر نمود این بنا را برتر از عرش عظیم  
۱۳۰۵»

### ایوان شمالی [تصویر شماره ۶۵]:

در شمال صحن نو نیز ایوانی دیگر است مانند ایوان جنوبی در سبک بنا و تزئین، جز آن که متن کتیبه کمربندی خط ثلث این ایوان چنین است:

«روی عن عدة من اهل الری انهم دخلوا علی ابی عبد الله علیه السلام و قالوا نحن من اهل الری فقال مرحبا باخواننا من اهل قم فقالوا نحن من اهل الری فاعاد الکلام، قالوا ذلك مرارا فاجابهم بمثل ما اجاب به فقال علیه السلام ان لله

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۰۷

حرما و هو مکة و ان للرسول حرما و هو المدينة و ان لامیر المؤمنین حرما و هو الکوفة و ان لنا حرما و هو قم و ستدفن فیها امرأه من اولادی تسمى فاطمه من زارها وجبت له الجنة. و روی ان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم لما اسرى رأى ابلیس بارکا بهذه البقعة فقال له قم یا ملعون فسمیت بذلك. و روی عن ابی عبد الله جعفر بن محمد الصادق علیه السلام انه قال اذا اصابکم بلیه و عناء فعلیکم بقم فانه مأوی الفاطمیین و مستراح المؤمنین.

و روی عن ابی الحسن علی بن موسی الرضا انه قال ان للجنة ثمانیه ابواب واحد منها لاهل قم. قد فرغ من التسوید رجبعلی الخادم المشهدی فی سنه ۱۳۰۳»

متن کتابه خط کوفی ردیف بالای این کتیبه به خط آبی چنین است:

«إِنَّ اللَّهَ وَ مَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيمًا. اللهم صل علی محمد النبی و الوصی و البتول و الحسنین و السجاده و الباقر و الصادق و کاظم و الرضا و التقی و النقی و العسکری و صاحب الامر و العصر و الزمان صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین.

اللهم ان هؤلاء ائمتنا و سادتنا و قادتنا و هداتنا و رعاتنا.

اللهم وفقنا لطاعتهم و ارزقنا شفاعتهم و احشرنا فی زمرةهم و اجعلنا ممن فاز بولايتهم بكرمك»

سپس به خط کوفی ریز در انجام این کتابه، بالای دو کلمه اخیر:

نمقه رجبعلی الخادم

در پیشانی ایوان بر دو ترنج میان لچکی های دو سو عبارت «یا ابا عبد الله» در زمینه سفید، و کنار آن در قاعده مناره های دو طرف ایوان «إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا»، و در بالای ایوان زیر هر لب بام ایات زیر به نستعلیق سفید در زمینه لاجوردی (و در میان نام ناصر الدین شاه) دیده می شود:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۰۸ «عهد ملک ناصر دین آن که یافت کرسی و دیهیم ازو زین و زیب

گشت امین شه و صدر مهین بانی این صحن خوش دلفریب

صادق پروانه به تاریخ گفت نصر من الله و فتح قریب

۱۳۰۲

کتابه میرزا آقا»

### ایوانچه ها:

در دو سوی ایوان آینه، در ضلع غربی صحن نو- چنان که گذشت- دو ایوان کوچک به عنوان درگاه راهرو، یکی میان صحن نو و صحن عتیق و دیگری میان این صحن و صحن زنانه سابق (مسجد موزه) با دهانه بیش از سه و پهنای یک متر قرار دارد که گرداگرد هر یک کتیبه ای به خط ثلث، و روی هر یک از پایه های دو سوی آنها دو مناره کوچک و کوتاه (یک زوج) دیده می شود. متن کتیبه ایوانچه شمالی به خط علی اکبر فیض چنین است:

«روی صاحب کتاب المناقب الفاخرة فی العتره الطاهره بسنده عن ابن عباس رضی الله عنه قال: قال رسول الله صلی الله علیه و آله انا مدینه العلم و علی بابها فمن اراد العلم فلیأت الی الباب. ثم قال یا علی انا مدینه العلم و انت الباب کذب الذی زعم ان یصل الی المدینه لامن الباب. بنی هذه نظام المجد تاج الحاج میرزا سید حسین متولی باشی. حرره علی اکبر فیض فی سنه ۱۲۹۶. به سعی و اهتمام میرزا علی محمد به اتمام رسید»

متن کتیبه ایوانچه دیگر (جنوبی) نیز چنین است:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۰۹

«روی فی البحار عن واسط بن سلیمان عن ابی الحسن علی بن موسی الرضا انه قال ان للجنه ثمانیه ابواب و لاهل قم واحد منها فطوبی لهم ثم طوبی. و روی رجل من اهل الری قال: قال ابو الحسن علی بن محمد بن علی بن موسی علیهم السلام انما سمی قم لانه لما وصلت السفینه الیه فی طوفان نوح قامت و هو قطعاً من بیت المقدس. و روی عن الائمة لولا القمیون لضاع الدین. کتابه الخادم المشهدی رجبعلی ۱۳۰۳»

### سردرها [نصاویر ۶۶-۶۷]:

صحن نو در سه جانب شرق و شمال و جنوب سه درگاه ورود دارد که سردرها در هر سه سو آراسته به کاشی کاری، و بر فراز سردرهای شمالی و جنوبی دو مناره کوچک چند متری و بالای سردر شرقی چهار مناره (دو زوج) است.

در کمر بند سردر شرقی این ایات به نستعلیق سفید:

«به عهد ناصر دین خسرو سپهر وقار به حول و قوه پروردگار لیل و نهار  
ز بهر حضرت معصومه ساخت اندر قم امین سلطان این صحن آسمان مقدار  
سرود سید غمخوار بهر تاریخش ز بعد هجرت احمد هزار و سیصد و چار  
نمقه میرزا آقا  
۱۳۰۴»

و در بالای سردر مزبور این ابیات (با نقش «نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَ فَتْحٌ قَرِيبٌ» در ترنج‌های لچکی‌های دو سو):  
«به عهد خسرو گیتی خدیو ناصر دین که نازد از سر انگشت وی کلاه و نگین  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۱۰ برای دختر موسی بن جعفر آن که ز قدر سپهر سوده به خاک درش هماره جبین  
امین شاه علی اصغر بن ابراهیم عیان نمود به سطح زمین بهشت برین  
چو شد تمام به تاریخ گفت پروانه بنای صحن بکلی بهشت روی زمین  
۱۳۰۳»

و بالای درگاه ورود همین سردر میان ترنجی به نستعلیق سفید عبارت:  
«انا مدینه العلم و علی بابها  
۱۳۰۳»

و در کمر بند سردر شمالی این ابیات:  
«یا رب به حق پرده نشین دیار قم پاکیزه گوهر صدف اعتبار قم  
قم گشته از شرافت معصومه باصفا چون روضه بهشت برین گشته پر ضیا  
شاهان به درگهش همه آورده التجابی شک که می رود به بهشت از ره عطا»  
و بالای همین ایوان این ابیات (با نقش «یا علی مدد» در ترنج‌های لچکی‌های دو سو):  
«به عهد ناصر دین شهریار با تعظیم ابوالمظفر غازی خدایگان کریم  
بنا نهاد به توفیق کردگار این صحن وزیر اعظم علی اصغر بن ابراهیم  
چو بهر دختر موسی بن جعفر از سر صدق امین سلطان آراست این ستوده حریم  
برای مصدر تاریخ گفت پروانه سیاق کعبه ثانی ز پور ابراهیم  
۱۳۰۳»

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۱۱  
و بالای پیشانی سردر جنوبی این ابیات (با نقش نام ناصر الدین شاه در بالا و «بسم الله الرحمن الرحيم» در میان پیشانی و «هو  
الله تعالی» میان دو لچکی و «إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ۱۳۰۲» بر پایه مناره‌ها):  
«به عهد ناصر دین شهریار ملک آرای امین سلطان آراست این ستوده سرای  
سرود صادق پروانه بهر تاریخش بین به ملک قم اینک در بهشت بیای  
۱۳۰۳»

دیده می شود (در کمر بند سردر جنوبی نوشته‌ای نیست).

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۱۲

## اشاره

چهار تن از شاهان صفوی: شاه صفی، شاه عباس دوم، شاه سلیمان و شاه سلطان حسین در جوار تربت منور به خاک رفته‌اند که مقابر آنان به روزگار خود بسیار مجلل و معظم بوده و تولیت خاص و اوقافی مخصوص داشته است. چنین است وصف بنا و بازمانده آثار هریک از این مقابر:

### مقبره شاه صفی:

نخستین پادشاهی که از این خاندان در قم به خاک سپرده شد شاه صفی بود که در ۱۲ صفر ۱۰۵۲ در کاشان درگذشت و جسد او به قم نقل شده، در رواق جنوبی حرم مدفون گردید.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۱۳

پیش‌تر گفته شد که بر فراز قبر شاه صفی بنایی شکوهمند برپا بوده که تزیینات سقف و بدنه آن از میان رفته است. بقایایی از کتابه سراسری پایین مقبره که متن آن سوره جمعه و به خط ثلث محمد رضا امامی اصفهانی بوده است تا اوائل این قرن بر پایه‌های بنا برجای بوده و در سال ۱۳۱۸ به دستور میرزا علی اصغر خان امین السلطان- چنان که در انجام کتیبه موجود دیده می‌شود- کتیبه‌ای نو به جای آن نهاده‌اند.

در حال حاضر از مقبره شاه صفی جز صندوق خاتم مدفن که در موزه آستانه نگاهداری می‌شود هیچ اثر برجای نیست. این صندوق اثری است بس نفیس از هنر خاتم کاری و منبت دوره صفوی، که بر گرداگرد هریک از چهار بدنه آن آیاتی از سوره «یس» را تا پایان برآورده‌اند به ثلث و گویا از همان محمد رضا امامی [تصاویر ۶۸-۷۰].

### مقبره شاه عباس دوم [تصاویر ۷۱-۷۴]:

شاه عباس دوم در زاویه جنوب غربی حرم در بقعه‌ای باشکوه به بلندی ۱۲ و درازا و پهنای ۸ متر به خاک رفته است. این بقعه دوازده ضلعی است که چهار ضلع آن درگاه ورود به حرم و مسجد موزه و دو رواق جنوبی و غربی حرم، و هشت ضلع دیگر صفت‌هایی است به بلندی ۳ و دهانه و پهنای ۲ در ۰/۰۶۰ متر.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۱۴

ازاره بقعه تا بالای کتیبه کمربندی به بلندی ۳/۷۰ متر قطعات بزرگ مرمر است که در پایه‌ها (فواصل صفت‌ها) به شکل ستون حجاری شده، و در صفت‌ها با نقوشی رنگین از طلا و لاجورد به شکل گل و بوته آراسته گردیده که در مجموع از نفاست و زیبایی بسیار برخوردار است و این قطعات با همان نقش‌های رنگین و زیبا دو راهرو بقعه به حرم و رواق جنوبی را نیز زینت داده است.

بالای ازاره کتیبه‌ای است بر سنگ مرمر به ثلث برجسته محمد رضا امامی مشتمل بر سوره جمعه با رقم:

فی سبع و سبعین و الف. کتبه محمد رضا الامامی

در پایان.

پس از آن دوازده بدنه گچی به شکل نما با نقوشی رنگ آمیزی شده گرداگرد بقعه دیده می شود. سپس کتیبه سراسری دیگری است به ثلث طلایی مشتمل بر سوره قیامت و آیه نور، و پس از آن سقف بقعه بر پایه نماهایی کوچک تر و نورگیرها با آرایش هایی همانند بدنه.

قبر در میان بقعه قرار گرفته که صندوق مسین فراز آن را- که پیش تر با صفحات زرین آراسته بوده- به موزه آستانه منتقل ساخته اند و پایه آن مرکب از چند قطعه مرمر سفید با بلندی چند سانتی متر اکنون باقی است. در کناره این سنگ ها به طور مایل، گرداگرد، به پهنای ده سانتی متر این ابیات به نستعلیق ثبت است:

جمشید به اخلاص ز شاه اسلام چون منصب تولیت گرفت از انعام  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۱۵ طاهر به نیابتش مشرف چون شد با راستی این مزار را کرد تمام  
از سیم و زر خزانه تحویلش داد چون کار جهان از او بنا شد به نظام

\*

آن را که شفیع از دل و جان است غلام صندوق به سرکاری او گشت تمام

\*

بر مرقد پاک پدر آن زبده ناس یعنی صفی ثانی افلاک اساس

صندوق چو ساخت عقل تاریخش گفت صندوق مزار شاه عالم عباس

بر بازمانده صندوق روی قبر که اکنون در موزه آستانه است نوشته ای دیده نمی شود.

پیشاپیش درگاه ورود جنوبی این بقعه از صحن زنانه پیش ترها ایوانی به عنوان سردر ورود بوده که اکنون نیست. جز آن که کتیبه کمربندی آن- که پس از ویرانی ایوان به سردر بقعه شاه سلیمان و شاه سلطان حسین نقل گردیده بود- اکنون بالای کتیبه سراسری بقعه شاه سلطان حسین که مدخل ورود موزه آستانه است نصب است. متن کتیبه دوازده بیت است این چنین:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۱۶ «هذه جنات عدن فادخلوها خالدین زائران را از صریر در رسد بر گوش جان

ز التفات پادشاه صورت و معنی صفی شد سرافراز مهم تولیت جمشید خان

گشت حسب الحکم مأمور بنای روضه ای کز بلندی سایه اش بر عرش باشد سایبان

روضه ای کارامگاه صالحان بر ساختش گفته ای فردوس باشد یا بهشت جاودان

کرد بنیاد اساس بارگاهی کز شکوه می نویسد از ادب رفعت پناهش آسمان

کرده اند آرایش سقف و جدار روضه اش از طلا و لاجورد و آفتاب آسمان

خشت ایوان بلندش غیرت خورشید و ماه صحن ایوان رفیعش مهبط کروبیان

وصف صندوق مزار شاه حد خامه نیست همچو سوسن گر سراپای قلم گردد زبان

شد تمام از معجز اقبال شاهی این بناتا مگر همچون حرم گردد مطاف انس و جان

حور شد از سنبل گیسو در او جاروب کش مشتری بر رغم کیوان گشت در وی پاسبان

باد یا رب تا ابد از عمر و شاهی کامیاب تا بود از مهر و مه روشن چراغ آسمان

این رقم زد از پی تاریخ معمار قضا مهبط صفح الهی مرقد صاحب قران

سنه ۱۰۷۷»

\*\*\* ضمن تعمیرات چند سال پیش چند سنگ قبر بزرگ از زیر خاک بقعه نمایان



تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۱۷

شد که دوتای آن مربوط به قرن دهم بود. یکی با این متن:

«وفات مرحومه مغفوره سعیده آقا شاه خاتون بنت حمزه بیک بن بکتاش بیک موصولو در یوم الاثنین ۴ شهر ذی قعدة الحرام سنه ۹۴۱»

و دیگری از «محمد صادق شاملوئی» در گذشته ۹۴۹ که آن را پریخان دختر او بر قبر وی وقف نموده است. این دو سنگ دانسته نیست چرا به اداره آموزش و پرورش قم نقل شد که در این چند سال همان جا کنار حیاط اداره مانده و در چند زمستان گذشته سنگ قبر آقا شاه خاتون با افروختن آتش میان آن، از میان به دو نیمه شده است.

### بقعه شاه سلیمان و شاه سلطان حسین [تصاویر ۷۵-۸۰]:

شاه سلیمان در بقعه‌ای واقع در جهت جنوب غربی بقعه شاه عباس دوم به خاک رفته است. جسد شاه سلطان حسین نیز در راهرو ورود همین بقعه- در شرق بنا- که با خود بقعه از نظر تزئین همانند و یکسان است مدفون است.

ازاره بقعه و راهرو به بلندی ۱/۳۰ متر از سنگ مرمر است که با نقش و نگارهای رنگین از گل و بوته و با ستون‌هایی ظریف و کوچک در دو سوی شاه‌نشین‌های بنا آراسته شده، و بالای آن تا ۷۲ سانتی‌متر دیگر گچ‌بری نقش‌ونگار رنگ آمیزی شده و سپس کتیبه‌ای است سراسری و گچ‌بری با پهنای ۰/۴۷ مشتمل بر سوره حشر که در زاویه جنوب غربی با رقم:

«کتبه ابو طالب الحسینی الخطیب القمی فی سنه ۱۱۰۷»

پایان می‌گیرد. بالای این قسمت بدنه و سقف در حال حاضر گچی ساده و فاقد تزئین است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۱۸

صندوق قبر شاه سلیمان در میان بقعه قرار دارد و در کنار آن اکنون سنگ قبری است با خطوط و نقوش ظریف که پیش‌تر در راهرو میان دو صحن آستانه بوده و سپس به اینجا نقل گردیده است. روی سنگ میان کتابه‌های قرآنی گرداگرد ابیاتی است با این مقطع:

«سال فوتش چو بجستم گفتند آه از مهتر ما نوری بک

[۹۸۸]

قد توفی السعید المرحوم نوری بیک بن مهتر میرزا بیک بن مهتر منصور عفی عنهما. عمل استاد خواجه حاتم بن عبد المطلب خراسانی سنگ تراش»

\*\*\* در بقعه مدفن شاه سلطان حسین بالای کتیبه سراسری گچ‌بری، کتیبه‌ای دیگر به خط نستعلیق بر کاشی دیده می‌شود. این کتیبه پیش از سال ۱۳۷۶ قمری در جانب خارجی همین بقعه بر سردر ورود نصب بوده و پس از تغییرات صحن زنانه و تبدیل آن به مسجد موزه، با تکمیل و تعمیر کامل قطعات شکسته و فرسوده آن به اینجا نقل یافته است. و آن مرکب از دو قسمت است که قسمتی مربوط به مقبره شاه عباس بوده و متن آن در بحث از همان بنا نقل شد و قسمتی دیگر بنا بر آنچه از خود کتیبه برمی‌آید مربوط است به بقعه‌ای که میرزا ابو طالب خان قزوینی حاکم قم به سال ۱۲۶۰ بر قبر مادر خود بنیاد کرده، و اکنون دانسته نیست که آن در چه جای صحن زنانه قرار داشته است. این قسمت نیز مشتمل بر هفت بیت است این چنین:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۱۹ «در همایون روزگار پادشاه دین‌پژوه خسرو غازی محمد شه اکلیل و هور

آمد اندر ملک دین غوث الوری فخر الامم نصرت دنیا و دین کھف امان صدر صدور  
عصر معموری این ویرانی ایران زمین خاصه مصر قم که ویران بود ز احداث دهور  
راد بو طالب کز او پروانه فرماندهی داشت بر سکان آن ملک از اناث و از ذکور  
ساخت این ایوان کیوان پاسبان را بس شگرفت تا که قبر پاک مادر پاس دارد از قبور  
الغرض شد مضجع آن مهد عصمت چون تمام عصمت آباد سنین شد رحمت آباد شهور  
ز در قم کوکب پی تاریخ سالش بی درنگ باد این کاخ همایون مسکن آن پاک حور  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۲۱

## ۳ اسناد

### اشاره

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۲۳

در اینجا متن چند طغرا از اسناد و احکام آستانه حضرت فاطمه معصومه با توضیحاتی درباره هریک به این ترتیب دیده می‌شود: نخست متن چند وقف‌نامه و سپس اسناد و احکام خاندانی برخی از دودمان‌های وابسته به آستانه، و آن‌گاه چند نمونه از «فرد» های مستوفیان آنجا (نسخه‌های جمع و خرج سرکار فیض آثار).

این گونه اسناد که از هریک آن نکات ارزنده تاریخی و جغرافیایی گوناگون درباره قم و آستانه و جز آن به دست می‌آید اگر همگی جمع‌آوری و تدوین گردد مجموعه‌ای بسیار نفیس فراهم خواهد آمد. به‌خصوص از این نظر که قسمتی از این اسناد که شمار آن کم نیست مربوط به تولیت و جهات دیگر مقابر شاهان صفوی و قاجار است که برخی از آن چاپ نیز رسیده و ارزش آنها پوشیده نیست. از این

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۲۴

دست اسناد در بحث حاضر جز یکی دو نمونه نیامده، و به چند سند که مربوط به خود آستانه و مشاغل گوناگون آن است اکتفا رفته است.

در بسیاری از اسناد مربوط به قم نیز به طبع از این مزار یاد می‌شود از جمله در احکام و ارقام پادشاهان صفوی و کریم خان زند برای رودخانه قم که هر

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۲۵

به چند سال طغیان می‌کرده و به بیوتات آستانه زیان می‌رسانده است. از این اسناد هم نکاتی مهم درباره تحولات این مزار به دست می‌آید و برای تدوین تاریخ تفصیلی آستانه حتما باید به آنها نیز نگریست.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۲۶

## ۱ وقف‌نامه‌ها

### اشاره

چند نمونه از وقف‌نامه‌های آستانه قم که بیشتر وقف‌نامه کتاب‌ها و قرآن‌هایی است که در کتابخانه و موزه و انبار آستانه به جای مانده است. وقف‌نامه‌های مربوط به املاک و اموال آستانه بیشتر در طی سالیان دراز به وسیله موقوفه‌خواران معدوم یا پنهان شده، و نشر آنچه به تفاریق باقی است نیز خالی از محذور نیست.

با این همه نمونه‌هایی از این قبیل وقف‌نامه‌ها نیز در این بحث دیده می‌شود.

شماره‌ای قابل توجه از این گونه اسناد از دوره قاجار است که بنائی بر نقل آن نبود و نمونه را یکی دو متن از آن میان انتخاب و در پایان گذاشته شد و به یکی دو سند دیگر نیز به اجمال اشاره رفت. از برخی دیگر از آنها هم شاید در بخش بعد یاد، و بر نکاتی استشهاد شود.

اسنادی بسیار نیز درباره امور مربوط به موقوفات آستانه در دست است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۲۷

بیش از یک صد طغرا سند مربوط به موقوفه تبرته (قریه وقفی فتحعلی شاه قاجار) و شریف‌آباد (وقفی شاه سلطان حسین) در دو خاندان سرکشیک معصومی و بهاء‌الدینی قم هست. چند صد طغرا نیز در باب کاروانسرا و دکاکین موقوفه میرزا ابو القاسمی در خاندان مستوفی قم به نظر رسید. اوراقی دیگر نیز جسته گریخته نزد افرادی دیگر در باب موقوفات پیشین آستانه دیده و از برخی نیز عکس گرفته شد که همه از چندین رهگذر ارزنده و در تحقیقات مربوط به آستانه و بررسی‌های جغرافیایی تاریخی پیرامون قم و جز آن سودمند است لیکن نقل متون آنها در وسع یک یا دو مجلد نیست.

این نکته هم گفته شود که برخی از کتب و مصاحف وقف آستانه قم اکنون در کتابخانه‌ها و موزه‌های دیگر است و برای تدوین تاریخ تفصیلی این مزار باید به این نسخ و آغاز و انجام آنها نیز نگریسته شود.

### **۱ وقف‌نامه مورخ رمضان ۵۹۴ حاکمی از وقف چهار مجلد مصحف شریف با صندوق آن بر آستانه منور حضرت سنی فاطمه در این تاریخ.**

این وقف‌نامه بر برگ آغاز نسخه‌ای از قرآن کریم (ش ۳۹۲ انبار) که اخیراً از انبار آستانه مقدس بیرون آورده شد دیده می‌شود.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۲۸

در این نسخه زیر آیات قرآن ترجمه آن به فارسی کهن و شیوا- گویا از سده پنجم- نوشته شده که نگارنده آن را با همه تفاسیر کهن فارسی که تاکنون به چاپ رسید است سنجید و هیچ‌یک از آنها نبود.

از این سند برمی‌آید که ابو عیسی احمد بن ابی شجاع نازویه در رمضان ۵۹۴ این مصحف را- که در چهار مجلد بوده و اکنون جز دو مجلد آن در دست نیست- بر آستان مقدس قم وقف کرده، و محمد ابن علی بن محمد بن فادشاه رضوی بر جریان وقف شهادت داده است. جز این خط یکی دیگر از رضویان قم با تاریخ شعبان ۸۱۳ در پایین وقف‌نامه دیده می‌شود.

[وقف] ... الاجل العالم المحترم اثیر الدین نجم الاسلام سید الکفء و ال ... الامائل و الافاضل شمس العرب تاج الوزراء ابو عیسی احمد بن ابی شجاع ... زاذ نازویه حرس الله علوه و ادام سموه هذا المجلد من المصحف ...

[التف] سیر مع ثلث مجلدات مع الصندوق علی الروضة المقدسة و الت [ربه] ...

المنورة للسيدة الشریفة الرضية الطاهرة فاطمة بنت الامام المطهر ... موسی بن

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۲۹

جعفر الکاظم صلوات الله و سلامه علیهما، علی ان یکون مو [قوفا وقفا] صحیحا شرعیا مؤیدا مخلدا لا یباع و لا یوهب و لا یورث ا [لی ان یرث الله] الارض و من علیها و هو خیر الوارثین و لا یرج منها الا برهن وثیق، فم [ن بدله بعد] ما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ ان الله سمیع علیم. و کتب [فی] شهر الله المبارک رمضان سنه اربع و تسعین و خمس مائه. [یادداشت‌ها: ۱] بشهادة العبد محمد بن علی ابن محمد ابن فادشاه الرضوی.

[۲] نظر به العبد ال ... مخلص فی سنه ست و ...

[۳] نظر فیه شرف ...

[۴] نظر فیه و استفاد منه العبد الفقیر الی الله تعالی محمد بن [ابی] الفتوح بن یحیی الرضوی [فی شهر] الله شعبان العادل [... ثلا] ث عشر و ثمانمائه.

[۵] نظر فیه و استفاد منه بقدر الوسع و الطاقه العبد فضل الله بن الحسین بن الحسن بن ... الصوفی حرره ... فی ... حجه ثمان و سبعین و ...

## **(۲) وقفنامه‌ای از سومین دهه قرن هشتم بر آغاز بازمانده یک پاره از سی پاره قرآن که تنها شش برگ آن در میان اوراق انباشته شده در انبار آستانه به دست آمده و به شماره ۳۹۳ انبار در دفتر کتابخانه آستانه ثبت گردیده است.**

از این سند برمی آید که عبد العظیم بن محمد بن فتحان یا فرزند او این نسخه مصحف شریف را در سی پاره به سال هفتصد و بیست یا چیزی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۳۰

بیشتر بر مزار حضرت ستی فاطمه واقع در ظاهر (خارج) شهر قم، کنار رودخانه وقف نموده است. این سند پیش از این با توضیحات در رساله «خاندان فتحان» به عکس (ش ۱) و حروف (ص ۸-۹) نشر شده است.

باید دانست که آستانه مقدس قم تا اواسط دوره صفوی بیرون شهر قرار داشته است. از این نکته پیش از این سند، در جامع التواریخ رشیدی یاد شده است. در برخی اسناد و وقف نامه‌ها که پس از این در این بخش می بینیم نیز به همین موضوع اشاره می شود. شواهد دیگر آن را در دوره‌های بعد، از خلاصه التواریخ قاضی احمد قمی و عالم آرای عباسی و مآخذ دیگر روزگار صفوی می توان به دست آورد.

وقف هذا الجزؤ الی آخر الاجزاء الثلثین من المصحف المجید علی القبه المشرفه و الروضه المطهره الی هی مضجع المعصومه الطاهره ستی فاطمه بنت الامام الاطهر موسی بن جعفر علیها و علی آبائها التحیه و السلام بظاهر بلده قم علی شاطی الوادی، علی کل من دخل القبه و زار الروضه ..... ورین و المجاورین و الحاضرین و ال ... ن من المؤمنین .... المسلمین ليقروا فیها ..... الجزو ...

من القبه بحال .... عظیم بن ابی الفضائل محمد بن فتحان .... و لوالدیه و حشره فی زمره المصطفی و عترته .... عشرین و سبعمائه بتبریز.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۳۱

## **۳ وقفنامه سه دانگ قریه بطلیجرد سراجیه قم که آن را عمده الامراء العظام شاه قلی سلطان فرزند الامیر الکبیر مصطفی سلطان در رمضان ۷۶۰ بر آستانه قم وقف نموده است.**

از این سند در «نسخه جمع و خرج سرکار فیض آثار» مورخ بارسئیل ۱۱۴۷ یاد می‌شود.

#### **۴ وقفنامه مشروح و مفصل شاه بیگی بیگم همسر شاه اسماعیل صفوی مورخ ۱۰ صفر ۹۲۹ که طی آن املاکی را در قم و سلطانیه بر مزار منور حضرت سنی فاطمه واقع در بیرون دروازه ساوه مدینه المؤمنین قم وقف داشته است.**

اوتاجلو بیگم دختر مهماد بیگ بن حمزه بیگ بکناش موصلو است که در سال ۹۴۶ به دستور شاه طهماسب از تبریز به شیراز تبعید شد و در آنجا درگذشت و در مزار بی بی دختران به خاک رفت .

«از آثار خیرات مشارالیها قریه حسن آباد ورامین ری است که بر مدینه مشرفه علی راقدها الف سلام وقف فرموده و محصول آن از آن تاریخ الی یومنا هذا به سادات مستحقین می‌رسد.

دیگر عمارت رفیعہ روضه مقدسه مطهره سمیه سیده النساء فی العالمین معصومه است که معماران همت آن علیا حضرت در خطه قم به اتمام رسانیده‌اند و قریب به هزار تومان املاک نفیس وقف آن

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۳۲

مزار موهبت آثار فرموده و آن نیز خیری است جاریه.

دیگر عمارت گنبد عالی که موسوم است به جنت‌سرا در جنب قبه مقدسه صفویه در «دار الارشاد اردبیل ...». تعمیر پل دختر در نزدیک میانه- آذربایجان شرقی- به سال ۹۳۳ گویا از هموست . هموست که در جنه النعیم حاجی ملا باقر واعظ کجوری به نام «شاد بیگم دختر عماد بیگ» یاد شده و بنای روضه منور را در ۵۲۹ بدو نسبت داده‌اند . نیز هموست که در سفرنامه هانری رنه دالمانی به عنوان «دختر حمزه‌نام» از او یاد شده و تجدید بنای حرم را بدو منسوب داشته است . افضل الملک و محمد تقی بیگ ارباب او را دختر امیر تیمور گورکانی پنداشته‌اند.

او را خواهری بوده است به نام «بیکسی خانم» که در این سند یاد شده، و در پشت سند شماره ۵۷ همین مجموعه در فهرست رقبات موقوفه و مسلمیات و سیورغالات آستانه قم از مسلمیات «زاویه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۳۳

بیکسی خانم» سخن رفته است. سنگ قبر یکی دیگر از افراد این خاندان (آقا شاه خاتون دختر حمزه بیگ، عمه شاه بیگی بیگم) در تعمیرات اخیر مقبره شاه عباس دوم از زیر خاک بیرون آمد.

در فرمان مورخ ۱۸ شوال ۹۳۱ شاه طهماسب و برخی اسناد دیگر که پس از این خواهیم دید از موقوفات نام برده شده در این سند با عنوان «موقوفات بیگمی» یاد می‌شود. اکنون جز یکی دو مورد همگی این موقوفات و اوقاف دیگر شاهان و امراء صفوی از صورت خود خارج شده و به تصرف مالکان خصوصی درآمده است.

تولیت این وقف بنا بر آنچه در این متن مصرح است با سید مرشد الدین رشید الاسلام- تولیت شرعی آستانه مقدس- بوده که نسب او در این سند با آنچه پس از این در فرمان مورخ ۹۰۴ الوند بیگ از اسناد تولیت شرعی آستانه خواهیم دید اندک جدایی دارد.

این متن که به خاطر دارا بودن نام تعدادی از اماکن و محال قدیم قم از رهگذر جغرافیای تاریخی این شهر سندی بسیار مهم است در اینجا براساس سواد از آن متعلق به قرن یازدهم چاپ می‌شود. چند سطری از آغاز این سواد چنان که می‌بینیم از میان رفته است:

... لا تأخذه سنة ولا نوم، تاهت الافكار في مسالك حكمته. ثم الصلوة والسلام التامات ... على نبيه وحببه المرتقى بتوفيق الله تعالى على مراقى النبوة والاهتداء، الصاعد بتأييده على مصاعد الرسالة والاجتباء، الذى نسخ بسطوة رسالته جميع الملل والاديان وارتفع بسلطان نبوته آثار البغى والطغيان ونزل فى كمال جلاله جواهر القرآن واخبر عن نبذ من كثير مناقبه الباهرة آيات الفرقان محمد قاضى محاكم الجود وصاحب اللواء الممدود، حاكم ديوان امضاء القضاء بحسب الانتظام، قاطع مهمات ارباب الحاجات بسواطع الاحكام. و على العالم بدقائق حقايق علوم الاولين والاخرين والواقف بمستودعات خواطر ارباب الحق تربت پاكان، ج ۱، ص: ۱۳۴

واليقين، الذى قواعد ارشاده تبصرة و ذكرى لارباب الامصار و نافع شرايع احكامه وسيله و ذريعه لاصحاب الاستبصار، تحرير تنقيح كلماته المهدبة نهج البلاغة و مختلف مبياناته البليغة نثر اللالى بين ذوى الفصاحة على الجامع لکنوز غرايب انوار المعارف و رموز عجائب ازهار العوارف، الذى رفع بجواهر بيانه ببيان اساس الولاية فى الغاية القصوى و رصص بسواطع بيانه مباني الهداية والتقى. و على آله و اولاده المعصومين الهادين الى دار السلام، المؤيدين من عند الله ذى المجد والانعام، الفايقين على الاولياء الفخام، السابقين فى مضمار التقى على اهل الاسلام، صلوة ممتدة الى قيام الساعة و ساعة القيام.

و بعد بر رأى رزين ارباب فهم و فراست و فكر متين اصحاب علم و كياست مخفى نيست بلکه مثل طليعه صبح صادق روشن و تابان و مانده رخساره آفتاب جهانتاب رخشان و درخشان است که بهترين بندگان ملك ديان كسى است که چون به نظر كيميا اثر ربانى منظور و به تأييد و توفيق سبحانى منصور گردد و پرتو اشعه اعطاف نامتناهى الهى بر صفحه صحيفه روزگار او ظاهر، و آثار انوار الطاف بى بدایت يزدانى بروجنات ايام او باهر شود اضاعت فرصت نموده، شرايف اوقات و لطايف ساعات خود را به نشر مكرمات و اذاعت خيرات معطوف و نفايس اموال دنيوى را جهت اكتساب ثواب اخروى مصروف دارد، و اشتغال به چيزى و اقدام به امرى كند که موجب حصول مطالب و وصول مآرب او گردد.

و چون عليا حضرت مخدومه عظمى بانوى كبرى، ملكه ملكات عالم سرور مطهرات امم، منعمه محسنه مكثره مكرمه معظمه مطهره رفيعه جليله حاكمه عادله سلطانه الخواتين المطهرات محرزة انواع السعادات و اصناف المكرمات، مشرفه سرير رفعت و حشمت على الاطلاق مزينه اريکه سولت و سعادت بالاستحقاق، بانيه مبرات عظيمه مؤسسه اساس خيرات جسيمه، آثار طهارت و صلاح از خيام

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۱۳۵

رفعتش تابان و انوار نظافت و فلاح از حجال عظمتش درخشان، عصمة الدنيا والدين شاه بيگى بيگم بنت حضرت امارت مآب مكرمت ايباب، دولت قباب سعادت نصاب رفعت انتساب، افتخار اعظم امراء عجم اختيار افاحم حكام عالم، الواصل الى جوار رحمة الله امير كمال الدولة و الامارة و الاقبال و الدين مهماد بيك ابن حضرت امارت و سعادت دستگاه، مغفرت قباب رضوان مآب، عمدة امراء زمانه قدوة كبراء اوانه، المستريح الى جوار رحمة الله حمزه بيك بكتاش موصلو خلدت ايام عظمتها و عفتها و عصمتها و رفعتها،

موفق است به توفيقات بى نهايت و مساعد است به سعادات بى غايت و مهبط احسانات عظيمه و مورد انعامات جسيمه است و به نعم كثره فايز و به انواع عطايا مخصوص است، خواست که ذكر جميل و اجر جزيل و آثار خيرات و امارات مبرات بر جريده روزگار باقى ماند و موجب ارتقاء او بر مراقى درجات اخروى و اصعاد او بر مصاعد غرفات عقبوى گردد و سبب نيل او به ثواب بى حساب و خلاص او از اليم عقاب شود چنانچه حديث صحيح حضرت رسول ثقلين و نبى خافقين افضل الخلايق و كاشف الحقايق - صلوات الله و سلامه عليه و آله الطاهرين - به تصحيح اين معنى فصيح صريح است حيث قال: «ان ما يلحق

المؤمن من حسناته بعد موته علم علمه و نشره او ولد صالح تركه او مسجد بناه او نهر اجراه او صدقة اخرجها من ماله في صحته و حياته يلحقه بعد موته». و ايضا قال صلى الله عليه و آله الطاهرين: اذا مات ابن آدم انقطع عمله الا عن ثلاث صدقة جارية و علم ينفع به و ولد صالح يدعوله بعد وفاته».

فوقفت عن اصدق نية و اخلص طوية و اصفاً عقيدة قرية الى الله تعالى و طلبا لمرضاته- في حالة تصح منها جميع التصرفات الشرعية و ساعة تنفذ من امثالها جملة التبرعات السمعية لاتصافها بصفات الكمال و انعاتها بنعوت الاستبداد و الاستقلال تربت پاكان، ج ١، ص: ١٣٦

من العقل و البلوغ و الرشيد و الدراية و الهداية و وجدان الطواعية و الاختيار و فقدان الكراهية و الاجبار- جميع الاملاك و المواضع التي انتقلت من الملاكك بالحق الى عليا حضرتها بالانتقالات الشرعية و المبايعات السمعية و الان حقها و في تصرفها الشرعي بالملكية بلا مانع و منازع كما نطقت بذلك صكوك شرعية و محلات سمعية مسجلة بسجلات قضات المسلمين و ولات المؤمنين.

## I

فمنها عشرون سهما من اصل اربعة و عشرين سهما (و السهم عبارة عن الزيوار باصطلاح اهالي تلك الديار) من جميع الباغ المدعو لنجروود الواقع في ناحية «وازكروود» من اعمال مدينة المؤمنين قم المحدود باراضى قرية لنجروود و باراضى قرية خورها باد و باراضى مزرعة جنداب آباد و بخافة نهر لنجروود. مع جميع قطعة الارض المشهور بارض سفيد الواقع تحت الاراضى المدعوة بجنداب المحدودة بطاحونة ورثة الرئيس مظفر و باراضى مزرعة جنداب و بالشارع و بباغ بزرگ.

## II

و منها ثلث تام شايح من جميع المزرعة المدعوة شريك آباد من مزارع قرية قاسم آباد من قرى مدينة قم المحدود بمزرعة فرج آباد و باراضى مزرعة نجيب آباد المشهور بخاك سفيد و بمزرعة زعلاباد و بجبل دانيان و بالشارع و اليه الممر.

## III

و منها ثلث و نصف سدس تام شايح من جميع المزرعة المدعوة خطير آباد من مزارع قمروود من اعمال بلدة قم المحدود باراضى شريف آباد و باراضى مزرعة جمالان و بحافة نهر داروپشته و باراضى مزرعة بيان آباد مع مثله من القنوات المتعلقة به.

## VI

و منها سدس تام كامل شايح من جميع القرية المشهورة و المدعوة بكوارود و لا بكوار من قرى و ازكروود من اعمال مدينة قم المحدود كما قيل باراضى

تربت پاكان، ج ١، ص: ١٣٧

مزرعة فستجان و بصحارى عزيز آباد و كمال آباد و بدولاب لنجروود و بصحارى لنجروود، مع ثلثين تامين شايحين من جميع الطاحونة المدعوة بمياتين.

## V

و منها ثلث تام شايح من المزرعة المدعوة خزانجرد من توابع و زاكروود من اعمال مدينة قم المحدود باراضى قاسم آباد و باراضى زعل آباد و باراضى على آباد و محمد آباد و بحصار شمس آباد و بصحارى قرية سراجيه مع مثله من القنوات المتعلقة به. و مع نصف تام شايح من جميع الباغ المدعو بعين الزاد و من جميع الباغ المدعو بشيرزاد. و الباغان المذكوران مكرومان و داخلان في المحدود المذكور.

#### IV

و منها جميع الباغ المحاط عليه الواقع خارج مدينة قم المدعو بباغ میانرود المحدود باراضى قرية قلاور من الطرفين و بشارع نهر صفى آباد من الطرفين.

#### IIV

و منها جميع الباغ المدعو بباغ بيشه الواقع فى قرية كرمجگان من قرى مدينة قم المحدود بباغ چاله و بحافه نهر القرية المذكورة و بباغ محمد و بباغ شهاب- و هذا الباغ مكروم و مشجر و مشتمل على اثنى و عشرين منا من القمح بوزن قم- و جميع الباغ المدعو بباغچه الواقع فى القرية المذكورة المحدود بباغ بيشه و بباغ شيخ محمد و میانده و باراضى معروفة بدرخت میانين مع مجرى شربه من قنوات القرية المذكورة و الباغ المذكور مشتمل على .. عشرة من من القمح.

#### IIIV

و منها نصف تام كامل شايح من جميع القرية المدعوة پرچون الواقع فى ناحية سجاس رود من اعمال بلدة سلطانية المحدود باراضى قرية دشير و باراضى تپه تاو و جنبد .. و برباط كائن هناك.

#### XI

و منها نصف تام شايح من جميع القرية المدعوة دشير الواقع فى

ترتت پاكان، ج ١، ص: ١٣٨

الناحية المذكورة المحدود باراضى القرية المذكورة و باراضى داودتپه و كهرازك و بموضع يدعى «ميل سربند».

بجميع توابع الاملاك المذكورة و المضافات و المنسوبات و المتعلقة و الملحقات و الاراضى و الصحارى و الجبال و التلال و الوهاد و الانجاد و السواقى و المساقى و الابنية و العمارات و حق الشرب للمحال المذكورة من العيون و الانهار و القنوات، سيما حق الشرب لسدس قرية كوار المذكور و هو سدس من نهر كوار على الرسم القديم و القانون المستقر، و كافة الحقوق الشرعية و قاطبة الضمانم المليية:

على مرقد الحضرة العلية العالية السامية الطاهرة الزكية الشريفة الطيبة البهية التى قد خصها الله سبحانه و تعالى بالذات المنورة القدسية و الملكات المعنبرة القدوسية، اللامعة من سرادقات عزتها لوامع الهداية و الصلاح، الطالعة عماوراء استار عظمتها انوار العصمة و الفلاح، الطايرة على اوج سماء السعادة بجناح النجاح القائمة بعرايض الطاعات فى الغدو و الرواح، و جعل باب مشهدها الشريف قبله لمرادات ارباب الاكتاف و صير فناء مضجعها المنيف كعبة مطالب الاكابر و الاشراف و وجه الى سدته السنية اعظام الاطراف و دل الى تقبيل عتبته الرفيعة اصحاب المجد و العفاف، وفق خلص العباد للاحرام الى زيارة حرمها و ايدهم بحسن التأييد ليحوموا حول مرقدها، سمية سيدة نساء العالمين، شرف الفاطميات الطاهرات بنص الائمة الطاهرين، التى قال فى حقها اخوها حضرة امام الجن و الانس ابو الحسن على بن موسى الرضا عليه و آبائه افضل الصلوة و التحية و الثناء: «من زار اختى فاطمة بقم و جبت له الجنة» ستي فاطمة على آبائها و عليها الصلوة و السلام و التحية و الاكرام، الواقع هذا المرقد المنور المتبرك خارج درب ساوه من دروب بلدة المؤمنين قم من بلاد عراق العجم المستغنى عن التحديد و التوصيف لغاية الشهرة و نهاية المعرفة فى محلها.

ترتت پاكان، ج ١، ص: ١٣٩

وقفا صحيحا شرعيا مؤبدا مخلدا دائما سرمدا بتا بتاتا باقيا بقاء السموات و الارض و العرش جامعا لجميع الشرائط و الاركان عاريا عن المفسدات و البطلان حاليا بما يوجب الدوام خاليا عن الانقطاع و الانصرام جاريا على حكم الاسلام و اردا على منهج شريعة



خير الانام محمد عليه افضل التحية و اكمل السلام من الله الملك العلى العلام. رجاء ان يوصل ثوابه الى روح اختها الاعيانى و هى الخاتون المعظمة المكرمة المكبرة المفخمة الجليلة الموقرة الحسينية النسيبة، تاج النساء و الخواتين ملكة ملكات العالمين، ذات السعادات بين المسلمين، السعيدة المرحومة المبرورة المدعوة بيكسى خانم فبمقتضى ذلك لاتباع الموقوفات كلها و لا بعضها و لا- يوهب و لا- يرهن و لا- يملك بوجه ملك و لا يتلف بوجه تلف و لا ينقص بوجه نقص بل يكون قائما على اصله محفوظا على محله مقرونا بشرايطه الى ان يرث الله الارض و من عليها و هو خير الوارثين.

و شرطت الواقفة الواقفة على ما اعد الله لها فى المواقف التولية فى الموقوفات المذكورة لعاليجناب المولى المرتضى الاعظم المجتبى الاكرم الاقدم الافخم، افتخار العترة الطاهرة قره عيون ارباب السيادة، مركز دايرة السعادة و الاعتلا محيط نقطة المكرمة و الاجتبا، لا محمده الا و هو بها فايز و لا مكرمة الا و هو عليها حايز، المستعين بعناية الله الملك العلام السيد مرشد الملة و السيادة و النقابة و السعادة و التقوى و الدين رشيد الاسلام بن عاليجناب المولى المجتبى الاكرم الاتقى الاورع الافخم افتخار السادات بين الامم اختيار ارباب السعادات فى العجم السيد شمس الملة و السيادة و النقابة و الدين محمد ابن عاليجناب المولى المقتدى الاعظم الاسبق الاكرم، و لاج رتاج الغزو الكرم راتب امارات النقابة فى العجم، ناصب اعلام السيادة بين الامم عمدة ارباب الغزو و النعم اسوة اصحاب المجد و الكرم، السعيد الحميد المبرور المغفور، المستريح الى جوار رحمة الله الملك

تربت پاكان، ج ١، ص: ١٤٠

المعين الصمد السيد زين الملة و السيادة و النقابة و التقوى و الورع و الدنيا و الدين سلطان احمد الرضوى النقيب ابد الله تعالى ظلال سيادته و نقابته، بلا شرك و مداخله سهيم و بعده لا كفى و ارشد و اصلح اولاده الذكور ثم لارشد و اكفى و اصلح و ازكى اولاد اولاده الذكور نسلا بعد نسل و عقبا بعد عقب، و ان انقرضت الذكور من الاولاد المذكورين يكون التولية لبناته ثم لبنات بناته، الاكفى فالاكفى و الارشد فالارشد و الاصلح فالاصلح نسلا بعد نسل و عقبا بعد عقب، و ان انقرضت الاولاد بالكلية يكون التولية لوالى الوقف فى هذا الزمان. و يكون عشر محاصيل الموقوفات من الكل للمتولى.

و شرطت ايضا ان يصرف المتولى من محصولاتها بعمارة المرقد المنور المعطر المذكور و بعمارة رقباتها الموقوفة عليها و بما تحتاج اليه من اضائة السرج و اعادة الفرش و الاوانى و غير ذلك، و ما فضل عن ذلك يصرف الى ساير المصالح و المصارف فى المشهد المقدس كما يراه و يستصوبه المتولى بحسب الشرع الشريف.

فلا- يحل لسلطان و لا- لقاض و لا حاكم و لا وارث و لا وزير و لا امير و لا نايب و لا لاحد يؤمن بالله و اليوم الاخر تغيير هذا الوقف و لا تبديله و لا نسخه و لا نقضه و لا تغيير متولىه و لا ازاله شىء من شروطه و لا التصرف فى شىء من اوقافه او فى حاصله بغير شرط الواقف، فمن فعل شيئا من ذلك فقد باء بغضب من الله و سخطه و مقتته و عليه لعنة الله و الملائكة و الناس اجمعين، لا يقبل منه صرف و لا عدل.

و اما من قام بشروط الواقف و لم يتجاوز شيئا من مقرراته فالله تعالى معاونه فى جميع اموره و مجازيه و يغفر له و يكافيه، و يختم له بالخير و الحسنى و رزقه فى الدنيا و العقبى ما يشتهيه و يتمنى، ان الله لا يضيع اجر من احسن عملا. و ذلك بعد ان رجعت الواقفة المومى اليها عنم يمكنها الرجوع منه بموجب الشرع المقدس رجوعا شرعيا.

ثم بعد جريان الوقف المشروح المذكور ازالته يدها عن التصرف فى

تربت پاكان، ج ١، ص: ١٤١

الموقوفات المذكورة و تمكنت و تسلطت المتولى المشار اليه فى التصرف فى الموقوفات بالوقفية على الشروط المذكورة و القيود المزبورة تمكينا و تسليطا شرعيين. و غب رعاية المقدمات الشرعية و المنميات المليئة اتصل بصحة مضمون الكتاب

الصواب هذا و مشروعیه الخطاب المستطاب ذا الاحكام الشرعیة لحكام المسلمين و قضاء المؤمنین ابد الله تعالی ظلال شرایعهم و معالیهم و افاداتهم الی یوم القیام و الدین.

و حرر ذلك فی العاشر من شهر صفر ختم بالخیر و الظفر لسنة تسع و عشرين و تسعمائة هجریه نبویه. الحمد لله رب العالمین و الختم بالصلوة علی خاتم النبیین محمد و آله الطاهیرین المنتجبین.

### **(۵) وقفنامه قرآن شریف شماره ۲۶۷ موزه آستانه که آن را شاه طهماسب بر آستانه مقدس نیاز داشته است.**

تاریخ این وقف به علت پاره شدن قسمتی از پایان سند دانسته نیست.

باسمه سبحانه

الحمد لله الواقف الموفق للخیرات الهادی الی سبل المبرات و الصلوة علی نبیه صاحب الایات و المعجزات و آله الطاهیرین و عترته الطاهرات.

و [بعد] فقد وقف اعلیحضره السلطان الاعظم الخاقان الاعدل الافخم [مال] ک [رقاب] الامم، مولی خواقین العرب و العجم، سید الملوک و السلاطین قهرمان الماء و الطین [حاف] ظ بلاد الله ناصر عباد الله، مصداق افصاح السلطان العادل ظل الله، الغازی [فی] سبیل الله، الهادی لدین الله، الموفق بتوفیق الله الملك المولی الاعلی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۴۲

المنان [ن] السلطان بن السلطان ابو المظفر شاه طهماسب بهادر خ [ان] لازالت آیات سلطنته علی صفحات الکاینات بالدولة و الجلال مبینة، و [فواتح] سور مصاحف عدالته ببسملة العظمة و الاجلال مزینه.

هذا المصحف المجید و الفر [قا] ن الحمی [دع] لی الروضة المقدسة المعطرة المنورة المطهرة العلیه العالیه الاقدسیة ( [سمیه] سیده نساء العالمین ستی [فاطمه] ) حفت بالانوار القدسیة الواقعة فی دار [الایمان] قم فهی بین الریاض کالفردوس بین الجنان و بین البقاع بمنزلة الروح بین الابدان لیتنفعون به [قرائه]؟ و تلاوة فیها وقفا صحیحا شرعیا .... و قد شرط اعلی حضره الخاقان [الوا] قف المشارال [یه] ان [لا یخرج من] الروضة المذكوره و لا یباع .....

.....

### **۶ وقفنامه علی قلی بن شاه قلی خلیفه مورخ ذق - ۹۵۴ در آغاز جزوی از قرآن کریم (ش ۶۱ انبار - کتابخانه آستانه قم).**

او علی قلی خلیفه ذو القدر مهرداد از امرای بزرگ شاه طهماسب است که خود و پدرش از اوائل عهد او تا سال ۹۶۹ حکومت قم داشتند و در سال ۹۶۹ پس از سی سال و اندک که حکومت آن ولایت بدیشان متعلق بود از این مقام برکنار شد. علی قلی سلطان ذو القدر قور غلو نواده شاه قلی خلیفه مهرداد که از سوی شاه خدا بنده حکومت قم و از جانب شاه عباس منصب مهر

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۴۳

داری یافت باید برادرزاده این شخص باشد.

در کتابچه ثبت موقوفات و خالصهجات کشور ذیل سخن از موقوفات قم و مضافات از مزرعه علی قلی خلیفه که دو رشته قنات داشته و نام آن در دفاتر ثبت دوره صفوی آمده بوده است یاد می شود.

وقف کرد محرر این حروف علی قلی بن شاه قلی خلیفه مهرداد این جزو را بر مزار متبرک کثیر الانوار حضرت ستی فاطمه علیها السلام به شرط آن که نفروشد و نبخشند و به محلی دیگر نبرند. خلاف کننده در لعنت و سخط (باری عز اسمه) و نفرین ائمه معصومین علیهم السلام خواهد بود. تحریرا فی غره شهر ذی قعدة سنه اربع و خمسين و تسعمایه هجریه نبویه.

## **۷ وقفنامه قرآن شماره ۱۵۴ موزه آستانه مورخ آغاز رجب ۹۶۱ مبنی بر وقف همین قرآن به وسیله محمد مهدی رضوی مشهدی به وکالت از جانب شاه طهماسب بر آستانه حضرت ستی فاطمه واقع در بیرون باروی شهر قم.**

میر محمد مهدی رضوی فرزند میر محسن رضوی قمی است که از اشراف افاضل مشهد و مورد احترام و توجه مردمان آن شهر بود.

این میر محسن در قم به دنیا آمده و در این شهر پرورش یافته و در جوانی همراه پدر خود میر رضی الدین محمد از قم به مشهد مهاجرت نموده، و در آنجا نزد ابن ابی جمهور احسائی - دانشمند و محدث مشهور این قرن - درس خوانده و از او اجازه روایتی مورخ ۸۹۷

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۴۴

گرفته است که متن آن در اجازات بخار دیده می شود. ابن ابی جمهور چند کتاب از تألیفات و آثار خود را به نام این سید نگاشته است که از آنهاست کشف البراهین فی شرح زاد المسافرین .

میر محسن پس از حمله ازبک به مشهد مقدس، از آن شهر به قم باز گشت و در ۹۳۱ در گذشت. قاضی احمد قمی در وقایع همین سال می نویسد:

«و هم در این سال میر محسن رضوی والد مرحوم میر محمد مهدی که از جمله فضلالی عصر خود بود رحلت نمود. قبرش در صفة مزار متبرک امام زاده واجب التعظیم سلطان علی بن الامام الهمام محمد الباقر علیهما السلام در مشهد بارکرسف کاشان (میر مرحوم با خلف بهتر از خود میر محمد مهدی در ایام فترت خراسان و استیلای ازبکان از مشهد مقدس رضویه نقل به قم نمودند اما پیش تر اوقاف ایشان در موضع رهق و مشهد بارکرسف به مطالعه و مباحثه اشتغال داشتند. میر سلیقه شعر داشت و جمیع مسائل را به نظم در آورده، اکثر اشعار عربی را به نظم ترجمه فرموده و کم کتبی است که او صحت نداده و تحشیه نکرده بود چنانچه معلوم شد که یک لحظه اوقاف آن غفران پناه بلاطائل صرف نشده. از آثار وی این قصیده در مدح حضرت مولی است .....».

در کناره برگ پایان نسخه ای از مراسم سلار که در کتابخانه مرکزی دانشگاه است و آن را نیای سوم همین میر محسن (علی بن

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۴۵

حسین بن فادشاه رضوی قمی) نوشته و در چاشت پنجشنبه ۱۵ ع ۱ - ۶۷۵ به پایان برده است خطی از او با این متن دیده می شود:

«هذا الكتاب خط جدی العالی رحمه الله و انا العبد محسن بن محمد بن علی بن محمد بن علی المذکور رحمهم الله.»

«میر محمد مهدی» خود از دانشمندان قرن دهم بوده و محقق علی بن عبد العالی کرکی - در گذشته ۹۴۰ - به سال ۹۳۷ در قم به او اجازه روایت داده است. قاضی احمد ضمن وقایع سال ۹۷۶ که سال در گذشت اوست می نویسد:

«در شب شنبه ۱۱ ربیع الاول سنه مذکوره غفران پناهی میر محمد مهدی رضوی قمی که از اعظام سادات و علماء زمان به کثرت فضائل و کمالات و حید دوران بود در دار السلطنه قزوین رحلت نمود و میر حضور قمی در تاریخ وفات او یافته: «حشر او با علی و اولادش». نعش او را به دار المؤمنین قم نقل کرده، در منزل وی که در جوار حضرت سمنیه سیده نساء العالمین سلام الله علیها واقع است و آن را وقف نموده، به بقعه محمدیه موسوم ساخته بود دفن نمودند. میر جامع معقول و منقول و حاوی فروع و اصول بود. از شاگردان مولانا احمد ایوردی بود. در کاشان به مطالعه اشتغال داشت. بعضی اوقات نیز نزد والدش میر محسن تحصیل کرده بود. خط رقاع و ریحان به دستور استادان می نوشت.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۴۶

سلیقه اش در انشاء و تعیین عبارات بی نظیر بود. در خدمت شاه سپهر اعتلا (طهماسب) از تمامی افاضل و علماء ممتاز و مستثنی بود. رتبه شأنش زیاده از صدور بود اگرچه به صدارت مایل بود. از مصنفاتش شرح ارشاد و شرح جعفریه و رساله به رعایت صله رحم و سادات. حواشی و تعلیقات بسیاری بر کتب فقهی دارد ...».

سید حسین کرکی دانشمند نامور قرن یازدهم به واسطه نور الدین محمد از همین سید روایت می کند. او را فرزندان و نوادگانی دانشمند است که نام و سرگذشت آنان در بسیاری از مصادر دیده می شود. قبر او اکنون در نزدیک صحن نو آستانه در بقعه ای که هنوز هم به همان نام «محمدیه» مشهور است قرار دارد.

تیمنا باسمه سبحانه تعالی شأنه

الحمد لله منزل التنزیل و الصلوة علی رسوله محمد سید کل عظیم و جلیل و آله المعصومین امناء الدین و حفظة الشرع من التغبیر و التبذیل.

و بعد فقد وقت و حبست و ابدت هذا الكتاب الکریم و الخطاب الشریف القویم علی الزوار التالین فی الروضة المقدسة المنورة الزکیة الفاطمية (سلام الله و تحياته علی المدفون بها) الواقعة بخارج سور مدینه قم حمیت عن الافات و التلاطم  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۴۷

بوکالة النواب المستطاب الاعلی المعلی (... [طهماسب الح] سینی الموسوی الصفوی) خلدت ظلال جلال سلطنته و شوکته و حشمته و اقباله ملاح بدر الدجی و کالة صحیحة شرعیة علی سبیل المشافهة و المکالمه، وقفاً صحیحاً شرعياً بحیث لا یباع و لا یوهب و لا یرهن و لا یرهن و لا یستعار و لا یخرج من تلك الروضة المعطرة و عماراتها المتصلة بها و المنتسبة إليها و ان کان الاخراج المذكور للتلاوة و التفأل و التبرک و غیر ذلك مما یخالف مقتضى الوقف الشرعی و الحبس الدینی و الشرط الاسلامی. فمن غیر شیئا مما ذکرنا و اغمض عینه عما زبرنا فعلیه لعنة الله و الملایکه و الناس اجمعین. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونہ ان الله سمیع علیم و کان ذلك فی قصبه نخجوان ضینت عن الحدیثان غرة شهر الله الاصم الاصب رجب المرجب من شهر سنة احدى و ستین و تسعمایه هجریه محمدیه.

راقم تلك الكلمات بیده الفانیة و واقف هذا الكتاب العظیم بالوكالة المزبورة المسطورة تراب عتبه الرضا محمد مهدی الرضوی المشهدی خصه الله بعنایاته (۴).

## ۸ وقفنامه ای مورخ رمضان ۹۹۷ در آغاز نسخه ای از مصحف شریف که آن را سعادت نصاب دده بیک بر آستانه مقدس نیاز داشته است:

وقف نمود این کلام الله مجید را سعادت نصاب توفیق آثاری دده بیک بر مزار متبرک و روضه مطهره منوره سدره مرتبه

(ستی فاطمه علیها السلام) وقفی صحیح شرعی، مشروط آن که در روضه تلاوت نمایند و از روضه و حوالی بیرون نبرند و نفروشد و نبخشند. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۴۸

و صلی الله علی محمد و آله الطیبین الطاهرین. و کان ذلك فی رمضان المبارک سنه ۹۹۷.

## ۹ بازمانده وقفنامه‌ای گویا از قرن دهم بر نسخه‌ای از مصحف شریف با یادداشتی مورخ ع ۱- ۱۱۸۲ حاکی از آن که این نسخه در تاریخ مزبور از درون ضریح مطهر بیرون آورده شده است:

[هو الوا] قف الموفق

... الکتاب و الصلاة علی خیر من اوتی الحکمة و فصل الخطاب و علی آله المبینین لترجمان الفرقان علی نهج الحق و الصو [اب] ... [و بعد فقد وقف] ذلك المصحف المجید الذی لا- یأتیه الباطل من بین یدیه و لا من خلفه تنزیل من حکیم حمید الجناب المتحلی بآیا ... اسمه الحسن موفقا بتوفیق الله ذی الفضل و المنن و هو نجل الموفق بالتوفیقات الالهیه المقرب بالحضرة الشاهیه موصوفا بعلو الهمة و ... [علی الرو] ضة المنورة المقدسة المطهرة البهية السنية الفاطمية حفت بالانوار القدسية و الاثار الرضویة تقربا الی الله الکریم ...

## ۱۰ وقفنامه مورخ ذ ق- ۱۰۰۱ که در آغاز دو پاره از قرآن کریم (کتابخانه آستانه- ش ۸۰ انبار) دیده می‌شود:

هو

این جزو وقف است بر روضه متبرکه مطهره منوره علیه سدره مرتبه ستی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۴۹

فاطمه علیها الصلوة و التحیة و الثنا، وقفا صحیحا شرعیا فی شهر ذی قعدة الحرام سنه احدى و الف.

[مهر:] الفقیر الی الله

عیسی القاضی

۹۹۸

## ۱۱ وقفنامه مورخ آغاز شوال ۱۰۲۳ در آغاز پاره‌ای از مصحف شریف که آن را حاجی سیف الدین عرب بر حرم مطهر وقف داشته است:

قد وقف هذا الجزء من القرآن علی الحضرة الشریفة المتبرکه که حضرة سیدتنا و مولاتنا فاطمه ابنه سیدنا و مولانا الامام موسی بن جعفر علیه التحیة و السلام الحاجی سیف الدین بن حاجی محمد فلعن الله من سرقه و تصرف فيه تصرفا مغیرا لحاله. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم.

[مهر:] الواثق بالملک الصمد

سیف الدین بن محمد

وقف نمود این دو سوره را حاجی سیف الدین عرب بر آستانه مقدسه منوره ستی فاطمه علیها الصلوة و السلام که در آستانه تلاوت نمایند. طمع کننده و فروشنده به لعنت خدا و رسول گرفتار شود. به تاریخ غره شهر شوال سنه ۱۰۲۲.

**۱۲ وقفنامه مورخ آغاز ذ ق - ۱۰۳۷ از شاه عباس اول با مهر میرزا رفیع الدین محمد صدر شهرستانی مربوط به یکصد و ده مجلد کتاب که این پادشاه در تاریخ مزبور بر آستانه مقدس و مدرسه آن وقف نموده، و اکنون جز چند مجلد در کتابخانه آستانه و مدرسه فیضیه قم چیزی از آن به جای نمانده است.**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۵۰

او در همین تاریخ یکصد و بیست مجلد کتاب نیز بر آستانه ری و مدرسه آن نیاز داشته که سه نسخه از آن جمله برجای مانده و در آغاز آنها وقفنامه کتابها درست به همین صورت که در اینجا می بینیم آمده است .

متن وقفنامه مورد نظر پیش از این در فهرست کتابخانه مدرسه فیضیه ۱: ۵۶ و مجله وحید: ش ۱ سال نهم به نقل از آغاز نسخه تفسیر ابو الفتح رازی- روض الجنان- ش ۱۱۶۴ کتابخانه مزبور نشر شده است :

به تاریخ غره شهر ذی قعدة الحرام سنه ۱۰۳۷ وقف نمود این کتاب را با یکصد و نه مجلد کتاب دیگر کلب آستانه علی بن ابی طالب عباس الصفوی الحسینی بر روضه مقدسه منوره عرش درجه فاطمیه کاظمیه موسویه علی مشرفها الف الف التحیه و بر مدرسه آستانه مزبوره واقعه در دار المؤمنین قم که طلبه آنجا از او منتفع شوند مشروط بر آن که از روضه مقدسه مذکوره و مدرسه مزبوره بیرون نبرند و هر کس بیرون برد در خون حضرت ابی عبد الله الحسین شریک بوده باشد. فمن بدله بعد ما سمعه فانه آثم قلبه.

[مهر:] افوض امری الی الله الغنی

رفیع الدین محمد الحسینی الموسوی

۱۰۲۷

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۵۱

**۱۳ وقفنامه های مورخ ۱۵ و ۱۷ و ۲۷ رجب ۱۰۵۲ در آغاز سی پاره قرآن کریم که جده ما جده شاه صفی بانی مسجد وزیر کاشان در سال ۱۰۵۵ بر آستانه مقدس وقف نموده و ثواب آن را به روان نواده خویش هدیه داشته است.**

بیشتر پاره های مزبور اکنون در دست است و بر برگ آغاز هریک وقفنامه زیر با اندک جدایی و گاه تلخیص به خط محمد هاشم نجمی نویسنده کتابه های همان مسجد کاشان دیده می شود:

قربة الی الله تعالی و طلبا لمرضاته نواب مستطاب قمر رکاب خورشید احتجاب علیه عالیه جده ماجده خاقان رضوان مکان عیین آشیان شاه صفی الصفوی علیه الرحمة و الغفران این جزو کلام الله مجید را با بیست و نه جزو دیگر مثل این مجلد مجدول مذهب وقف مؤبد و حبس مخلد فرمود بر آستانه متبرکه معطره منوره معصومه مدفونه به دار المؤمنین قم صلوات الله علیها، و ثواب آن را هدیه فرمود به روح پرفتح خاقان رضوان مکان.

و شرط فرمود که از آن آستان مطهر بیرون نبرند الا به مجامع ختم قرآن به جهت تلاوت آن در دار المؤمنین مذکور، و نخرند و نفروشد و مورد رهن و اجاره و سائر معاملات ن سازند. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه.

و کان ذلک فی ۱۵ شهر رجب المرجب سنه اثنی و خمسين و الف [کتابه مجمد هاشم نجمی].

**۱۴ وقفنامه مورخ آغاز رجب ۱۰۵۳ بر نسخه‌ای از مصحف شریف که آن را مادر شاه صفی بر مضجع فرزند خود وقف داشته است با شهادت نظام الدین محمد حسینی در پایین سند و «عرض» کتابداران مقبره مزبور در شعبان ۱۱۲۷ و ذ ق ۱۱۴۱:**

هو الله سبحانه و تعالی

وقف فرمودند و حبس مؤبد شرعی نمودند نواب مستطاب قمر رکاب ناموس العالمین اعنی علیه عالیہ والده ماجده نواب اشرف ارفع این کلام مجید ربانی را بر مزار کثیر الانوار نواب خاقان فردوس مکان رضوان آشیان (... شاه صفی انار الله برهانه) و جعل الجنة مکانه که شیعیان به تلاوت آن قیام نموده، ثواب آن را به روح پرفتوح آن حضرت هدیه نمایند وقفی مؤبد و حبسی مخلد که نخرند و نفروشدند و مرهون نساژند و مورد سایر معاملات نساژند و از آن مزار فایض الانوار بیرون نبرند. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمہ علی الذین یبدلونہ. و کان ذلک فی غرۃ شهر رجب المرجب سنہ ثلث و خمسين و الف من الهجرة. [حاشیہ:]

هو- قد تشرف بهذه ... و انا العبد الفقير الضعيف المحتاج الى رحمة الله الملك الغني المغنی نظام الدین محمد بن محمد بن الحسين الحسينی عفی عنهم بمحمد و آله الطاهرين المعصومین. آمین یا رب العالمین.

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۱۵۳

**۱۵ وقفنامه مورخ دهه سوم ذ ق - ۱۰۵۳ بر یکی از قرآن‌های موزه آستانه که آن را خسرو امیر شکار بر مزار شاه صفی وقف داشته است.**

این متن با اندک جدایی در آغاز و انجام این نسخه از مصحف شریف هست با عرض‌های کتابدار مقبره در شوال ۱۰۷۷ و ذ ق ۱۱۴۱:

هو الواقف علی السرائر

مطلب اعلی از تحریر این کلام صدق انتظام آن که غلام به اخلاص قدیمی و بنده در گاه شاهی (خسرو امیر شکار) این کلام الله مجید را وقف مؤبد و حبس مخلد نمود بر مزار شریف و مدفن متبرک نواب خاقان فردوس آشیان رضوان مکان (شاه صفی الصفوی الموسوی) انار الله برهانه و جعل فرادیس الجنان مکانه واقع در جنب مرقد مطهر و ضریح معطر حضرت امام زاده واجب التعظیم لازم التکریم (معصومه سستی فاطمه بنت الامام المعصوم موسی الکاظم علیهما السلام) که واقع است در دار المؤمنین قم. وقفی صحیح شرعی مقرون به شرایط معتبر که حفاظ و قاریان و علما و صلحا در آن مکان شریف به تلاوت آن در ایام و لیالی متبرک قیام نمایند و ثواب آن را به روح پرفتوح خاقان مغفور رضوان مکان هدیه نمایند مشروط آن که از آن مکان متبرک بیرون نبرند و نخرند و نفروشدند و مرهون نکنند و نبخشند و مورد سایر معاملات نساژند. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمہ علی الذین یبدلونہ ان الله هو السميع العليم. و کان ذلک فی العشر الثالث من شهر ذی قعدة الحرام سنہ ثلاث و خمسين و الف هجریه.

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۱۵۴

**۱۶ وقفنامه قرآن شماره ۱۲۷ موزه آستانه مورخ اوائل ج ۲ - ۱۰۶۲ مبنی بر وقف همین نسخه از طرف سید اجل امجد میر ابو القاسم**

## فرزند میر هاشم شیروانی نجفی بر آستانه مقدس، به گواهی حسین عاملی که نگارنده سند نیز هموست:

بسم الله الرحمن الرحيم

قد وقف هذا المصحف الكريم كلام الله الذي لا يأتيه الباطل من بين يديه و لا من خلفه السيد الاجل الامجد الاسعد الامير ابو القاسم بن المرحوم المبرور الامير هاشم الشيرواني المولد النجفي الاصل على من له اهليه التلاوة في الروضة المقدسة روضة المعصومة بقم عليها و على آبائها الصلوة و السلام وقفا صحيحا شرعيا لا يباع و لا يوهب و لا يرهن و لا يتصرف فيه بوجه ينافي الوقفية. و شرط مع ذلك ان لا يخرج عن حصار الحضرة المقدسة و لا يبقى عند احد من المجاورين خارج دار الحفاظ من سكان الحضرة المقدسة اكثر من شهر، فان كان له حاجة و هو من اهل التلاوة فيأتي به الى المتولى و يريه اياه ثم يأخذه باذن مجدد مع كمال الاحتياط في حفظه عما يوجب الفساد و التلف. و جعل التولية و النظر فيه لكل من له القيام على مصالح الروضة المقدسة.

اثابه الله تعالى و اجزل له الاجر و وفقه لاصلاح آخرته و دنياه و لعن الله من بدل او غير ما رسمه و شرطه او تصرف فيه بما ينافي الوقفية. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه.

جرى ذلك و حرر في اوائل شهر جمادى الثاني من شهور سنة اثنین و ستین

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۱۵۵

و الف هجریه على مشرفها الصلوة و السلام و التحية. و كتب شاهدا به العبد الاقل حسين العاملی عفی الله تعالى عنه.

## ۱۷ وقفنامه مورخ ۱۰۶۴ حاکی از وقف هفتاد و پنج مجلد کتاب در این تاریخ از جانب میر محمد هاشم گیلانی بر آستانه مقدس و مدرسه آن.

این متن در آغاز سه نسخه از این کتابها که اکنون در دست است با جداییهایی دیده می شود. با مهر محمد معصوم حسینی در پایان:

هو

این کتاب را وقف نمود با هفتاد و چهار جلد کتاب دیگر سیادت و فضیلت پناه امیر محمد هاشم گیلانی بر روضه آستانه مقدسه منوره سدره مرتبه سنی فاطمه علیها التحیه و السلام. مشروط به این که از روضه مذکوره و مدرسه آن بیرون نبرند به ایصال توفیق آثاری حاجی خضر قمی فی یونتیل سنه ۱۰۶۴.

## ۱۸ وقفنامه نسخه‌ای از مصحف شریف که آن را محمد مهدی حسینی در ۲۸ ع ۲- ۱۰۷۷ بر خاکجای عباس دوم موقوف داشته است با عرض کتابدار آنجا مورخ رمضان ۱۱۰۶ و ۱۱۴۱:

غرض از این نوشته شرعیه آن که بنده در گاه خلائق پناه (محمد مهدی حسینی) وقف مؤبد شرعی نمودم این قرآن مجید و

کلام حمید را بر مزار کثیر

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۱۵۶

الانوار نواب سلطان جنت مکان و خاقان خلد آشیان المستغرق فی بحار رحمة (.....) السلطان بن السلطان و الخاقان بن الخاقان (السلطان شاه عباس الثاني الصفوی الموسوی بهادر خان) طاب الله ثراه و جعل الجنة مأواه که در آن مشهد معطر و مرقد منور



شیعیان به تلاوت آن قیام نمایند و ثواب آن به روح مطهر نواب خاقان خلد آرامگاه واصل و عاید گردد، و تخلیه ید مالکانه نموده به تصرف وقف گذاشتم و صیغه شرعیه گفتم، وقفا صحیحا شرعیا بحیث لا بیاع و لا یوهب و لا یصلح و لا ینقل بوجه من الوجوه و سبب من الاسباب. و جری ذلک فی ثامن عشرین شهر ربیع الثانی سنه ۱۰۷۷.

### **۱۹ وقفنامه مورخ ج ۲- ۱۰۷۷ بر نسخه‌ای از نهج البلاغه که عینا در آغاز نسخه‌ای از استقصاء الاعتبار فی شرح الاستبصار محمد بن حسن بن زین الدین عاملی جعی نواده شهید دوم نیز دیده می‌شود، با سجل «محمد امین الحسینی» در پایان.**

بنابر مفاد این وقفنامه جمشید خان قوللر آقاسی- رئیس غلامان شاهی، در گذشته ۱۰۷۹ در قندهار در ج ۲- ۱۰۷۷ از جانب شاه سلیمان به تولیت مقبره شاه عباس دوم منصوب شده و به قم آمده و انواع خیرات و میرات به عمل آورده است از آن جمله چندین مجلد کتاب از قرآن و صحیفه و نهج البلاغه و کتب حدیث و جز آن- که تفصیل آن در دفاتر آن سرکار ثبت بوده- بر طلاب و صلحاء قم و زایرین وقف داشته که این دو نسخه از آن جمله برجای مانده است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۵۷

از این جمشید خان در کتیبه ایوان جنوبی مقبره شاه عباس دوم که اکنون بالای کتیبه سراسری بقعه شاه سلطان حسین نصب است و در نوشته گرداگرد سنگ‌های مرمر روی قبر همین پادشاه که پایه صندوق مسین قبر بوده است با همین وصف «تولیت» یاد می‌شود.

جمال الدین بن مولانا جمشید غلام خاصه صفوی واقف نسخه‌ای از شرح مواقف سلطانیه- ش ۳۵۸ گوهرشاد مشهد- در رجب ۱۱۲۹ می‌تواند فرزند او باشد .

در این متن گفته می‌شود که چنان که طلاب مزار از مطالعه هریک از کتاب‌های مزبور فارغ باشند اهل مدارس خارج شهر و آن گاه طالبان علوم در مدارس شهر بهره خواهند برد. از این برمی‌آید که آستانه مقدس و مدارس و بیوتات گرد آن تا این دوره بیرون شهر شمرده می‌شده است همچنان که نام «پشت‌باره» در مورد کوچه شرقی محل پیشین گورستان آستانه (بابلان) تا این زمان شاهی است بر آن.

بسم الله الرحمن الرحيم

چون همگی همت والانهت نواب کامیاب اشرف ارفع اقدس (همایون اعلی) مصروف بر آن است که ثواب انواع خیرات و میرات به روح پرفتح نواب خاقان خلد آشیان (صاحب قران طاب ثراه) واصل و عاید گردد بنابراین به تاریخ شهر جمادی الاخر سنه ۱۰۷۷ غلام اخلاص کیش خیراندیش خود خادم الفقرا

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۵۸

و مخدوم الامراء جمشید خان متولی و قوللر آقاسی را به تمشیت این امر مقرر فرمودند و مشار الیه حسب الامر (الاعلی) به دار المؤمنین قم آمده، انواع خیرات و میرات به عمل آورد.

از آن جمله این مجلد را با سایر کتب دیگر از قرآن مجید و صحیفه کامله و حدیث و غیر ذلک که تفصیل آن در دفاتر آن سرکار ثبت است وقف شرعی و حبس مؤبد ملی نمود بر طلبه علوم دینی و صلحاء دار المؤمنین مذکور و واردین آن، مشروط بر آن که مدرس و طلبه مزار کثیر الانوار خاقان خلد آشیان هرگاه از مطالعه و انتفاع هریک از مجلدات مسطوره فارغ باشند اهل مدارس خارج شهر و بعد هم طلبه مدینه مسفوره از مطالعه آن بهره‌مند گردند و ثواب آن به روزگار فرخنده آثار نواب

(اعلی) و به روح کثیر الفتوح نواب خاقان (صاحب قران طاب ثراه) عاید گردد و کتب موقوفه را از حدود دار المؤمنین مذکور بیرون نبرند و نفروشدند و نبخشند و مرهون نسازند و سوای مدرس آن اگر احدی اراده اخراج یکی از کتب مذکوره از کتابخانه و مدرسه آن سرکار داشته باشد کتابدار آن سرکار مادام که مرهون و وثیقه ای که گنجایش داشته باشد نگیرد ندهد و زیاده از یک ماه نگاه ندارند. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ.

## **۲۰ وقفنامه قرآنی که آن را همسر شاه عباس دوم (مادر شاه سلیمان) بر مزار او وقف داشته است از همین سالها (موزه - ۱۵۳):**

[الحمد لله الوا] قف علی السرائر المطلع علی الضمائر و الصلوة و السلام الاتمان الاکملان [علی سید الا] کابر و الاصاغر محمد و عترته و ذریته و عشیرته خیر العشایر.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۵۹

و بعد [این صحیفه] میمنت انجام شرعی المبدأ و الختام مخبر و مشعر است به ذکر آن که علیا حضرت ملک سیرت ... سپهر منزلت بلقیس الزمانی نواب علیه عالیه اعنی والده ماجده نواب اشرف ارفع (همایون اعلی) موفق به توفیقات ربانی گشته، در اشرف اوقات و ایمن ساعات ابتغاء [لوجه الله و طلبا] لمرضاته این قرآن مجید را وقف نمود بر مزار کثیر الانوار نواب ... رضوان جایگاه فردوس آشیانی شاه عباس ثانی تعمده الله بغفرانه و اسکنه بجبوحه [جنانه که در] آستانه شریفه شیعیان و حفاظ تلاوت نموده، ثواب آن به روزگار فرخنده آثار ...

[عاید و واصل گردد و تولیت آن] را بر نفس نفیس خود مادام که در قید حیات بوده باشند ... و بعد از آن بر متولیان آن آستانه منوره، مشروط بر آن که از آن آستانه ... بالجمله برخلاف وقف مذکور ... نمایند، وقف صحیح شرعی خالی و بری [از هر عیب و نقص] ی. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ. طمع کننده [به لعنت و سخط] خدا و نفرین حضرت ... صلی الله علیه و آله [گرفتار شود] ...

## **۲۱ وقفنامه نسخه ای از مصحف شریف که آن را صفی قلی حاکم دشتستان و وزیر فارس در همین سالها بر خاکجای شاه عباس وقف نموده است با مهر «أَفْوُضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ عَبْدَهُ صَفِي قَلِي» در پایان.**

در مجموعه ش ۲۴۵۴ کتابخانه مرکزی دانشگاه (ش ۱۱، ص ۱۲۱-۱۲۲) وقفنامه قرآن صفی قلی خان هست که باید دید با موضوع بحث ما ارتباطی دارد یا نه.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۶۰

هو الواقف الموفق

باعث بر تنمیق این کلام و غرض از ارتسام این ارقام ذکر و بیان آن است که چون کارآگاهان عالم بالا و رموزدانان ملا اعلی به موجب کریمه «تَوْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ» و «تُعَزُّ مَنْ تَشَاءُ» لوای دولت و عظمت این دودمان خلافت نشان را که سلاله کریمه سید اخیار صلی الله علیه و آله و ذریه طیبه ائمه اطهار صلوات الله عليهم اجمعین اند به مقتضای «إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ» به اوج گردون برافراشته اند تا اصناف ناس در ظل ظلیل ایشان علی قدر درجاتهم در مهد امنیت و آسایش قرار یافته، به یرتو اشعه این دولت عظمی به حظی لایق مستسعد و بهره مند بوده باشند و ایشان این معنی را ذریعه دولت دو جهانی ساخته، در رعایت جانب عباد الله دقیقه ای فوت و فرو گذاشت نمی نمایند- ذلك فضل الله يؤتیه من یشاء و الله ذو الفضل العظیم-.

بنابراین بر جمعی از غلامزادگان فدوی که ابا عن جد کمر ولای این خاندان عز و اعتلا را بر میان جان بسته، به مزید جانفشانی و صوفی‌گری ممتاز و به خاک بوسی این درگاه خلافت پناه پیوسته سرفراز بوده و می‌باشند واجب و متحتم است که به قدر مقدور درازای مواهب لا تعد و لا تحصی مراسم شکرگزاری به جای آورند.

بناء علی هذا کمترین غلامزادگان فدوی (صفی قلی حاکم دشتستان و وزیر فارس) این کلام الله مجید وقف نمود بر مزار فایض الانوار نواب (خاقان خلد آشیان صاحب قران علیه الرحمۃ و المغفرۃ و الرضوان) که قاری ثواب قرائت و تلاوت آن را هدیه به روح مطهر و مرقد معطر آن صدرنشین ایوان جنت نماید تا موجب

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۶۱

ثواب جزیل و اجر جمیل بوده باشد. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ.

**۲۲ وقفنامه مورخ ج ۱- ۱۰۸۵ بر نسخه‌ای از مصحف شریف (موزه- ش ۱۵۱) که آن را شاه سلیمان بر روضه منور موقوف داشته است. با مهر «بنده شاه دین سلیمان است» در پایین سند دوجا:**

هو

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الواقف على السرائر المطلع على الضمائر، و الصلوة و السلام على خاتم انبيائه محمد اشرف الاوائل و الاواخر و على آله و اولاده المعصومين عن جميع الكباير و الصغائر ماتلى القرآن فى المساجد و المنابر.

اما بعد بناير فرمان قضا توأمان نواب کامياب اشرف اقدس ارفع همايون اعلى اعنى السلطان الاعظم الاعدل الافخم و الخاقان الامجد الاكرم، مالک رقاب الامم، باسط بساط الامن و الامان رافع لواء العدل و الاحسان قانع بنیان الجور و الطغيان، مشيد اساس الشريعة الغراء المصطفوية مروج قوانين الطريقة الزهراء المرتضوية، المؤيد من عند الله الملك المنان، السلطان بن السلطان بن السلطان و الخاقان بن الخاقان سلطان شاه سلیمان الحسينی الموسوی الصفوی بهادر خان لا زالت عتبه مثلما لشفاه الاساطين و معفرا لجباه السلاطين.

این مصحف مجید و فرقان حمید را و کلاء دیوان اعلى وقف مؤبد و حبس مخلد نمودند بر کافه شیعیان اسد الله الغالب مظهر العجائب و مظهر الغرائب، مفرق الکتاب لیث بنی غالب، مطلوب کل طالب امام المشارق و المغرب، بدر

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۶۲

الدجی و كهف الوری و سند اهل التقی، يعسوب المسلمين و قائد الغر المحجلين امير المؤمنين (علی بن ابی طالب صلوات الله و سلامه و عتره الطاهرين) که در روضه متبرکه مقدسه معصومه علیها افضل الصلوات و اکمل التحیات تلاوت نمایند و ثواب آن در عاجل و آجل به روزگار فرخنده آثار آن قدوه سلاطين روزگار و اسوه خواقین کامکار واصل و آیل گردد. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ.

تحریرا فی شهر جمادی الاول من شهور سنه خمس و ثمانین بعد الالف.

۱۰۸۵.

**۲۳ وقفنامه مورخ ۱۲ رجب ۱۰۸۵ بر برگ آغاز مجلد اول شرح فروع کافی ملا خلیل قزوینی (ش ۶۰۶۶- ق ۳ ر ۱۰- کتابخانه آستانه قم که نسخه اصل است با خط و مهر شارح در آغاز کتاب) حاکی از وقف همین مجلد با سیزده مجلد دیگر بر مزار عباس دوم از طرف**

## شاه سلیمان. با مهر «أَفْوُضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ نَجْفَ قَلْبِي ۱۰۸۳» در پایین سند:

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الواقف على السرائر والخفيات و العالم بالضمائر و النيات الذى وفق كرام عباده بوفور الخيرات و ظهور المبرات. و الصلوات الساميات و التحيات الناميات على اكرم البريات و اشرف اهل الارضين و السموات محمد سيد الكائنات و اوصيائه ذوى المدارج العاليات و المعارج و الدرجات صلوات الله و سلامه عليه و عليهم اجمعين الى يوم الدين.

بنابر توجه خاطر ملكوت ناظر خورشيد مظاهر نواب كامياب سپهر ركاب

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۱۶۳

(اشرف اقدس اعلى) ابد الله ظلال رأفته و مرحمته على مفارق الانام و خلد الله ملكه و سلطانه الى يوم القيام به صدور امرى كه منتج ارتقاء مدارج رفيع است تقربا الى الله و طلبا لمرضاته در اين ايام ميمنت فرجام وقف فرمود اين كتاب شريف را با سيزده مجلد ديگر از شرح احاديث كلينى كه كل چهارده مجلد بوده باشد بر مرقد منور و مزار منيع القدر نواب (خاقان خلد آشيان شاه عباس صاحب قران انار الله برهانه) فتح الله تعالى على مضجعه ابواب الجنان كه در كتابخانه آن سركار فيض آثار مضبوط و در حريم آن بقعه رفيع مقدار مبسوط مى بوده، خدمه تقوى شعار بل و اعيان دولت ابد استقرار و مشرفين آن مزار كثير الاثار به مطالعه آن بهره مند فيوضات مى گشته، ثواب آن به روزگار فرخنده آثار همايون اعلى و روح مطهر آن پادشاه جم جاه جنت آرامگاه عايد گردد. مقرر آن كه كتب مذكور را از دار المؤمنين قم بيرون نبرند و از مخالفت محترز باشند. تحريراً فى ثانى عشر شهر رجب المرجب سنه خمس و ثمانين و الف من الهجرة النبوية.

## ۲۴ وقفنامه مورخ ع ۲ - ۱۰۸۸ از صفر قلى يوزباشى چگنى بر برگ آغاز نسخه‌اى از مصحف شريف كه وقف مضجع شاه صفى نموده است :

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۱۶۴

هو

بسم الله الرحمن الرحيم

بعد حمد الله تعالى و الصلوة و السلام على خير خلقه و صفيه و حبيبه و رسوله على يرته و آله الطيبين الطاهرين. وقف صحيح شرعى و حبس صريح ملى نمودم كمترين بندگان در گاه خلاق پناه (صفر قلى يوزباشى چگنى) اين كلام مجيد ربانى و فرقان حميد سبحانى را بر روضه شريفه و مرقد مطهر رفيعه اعلى حضرت عليين مضجع (خاقان رضوان مكاني شاه صفى انار الله برهانه) كه در آن روضه حفاظ آن آستان و ساير شيعيان به تلاوت آن اشتغال نمايند و ثواب آن را بر روح مقدس پرفتوح آن رضوان مكان هديه نمايند. وقفا صحيحا صريحا شرعيا. تحريراً فى شهر ربيع الاخر من شهر سنه ثمان و ثمانين بعد الالف. سنه ۱۰۸۸.

## ۲۵ وقفنامه مورخ رمضان ۱۰۸۹ در آغاز نسخه‌اى از مصحف شريف كه آن را شاه سلیمان وقف نموده بوده است به انشاء آقا حسين خوانسارى دانشمند مشهور اين دوره - در گذشته ۱۰۹۸ - حسب الامر او :

وافى ترين سوره‌اى از سوره كتاب كريم مواهب بى منتهاى ربانى سوره مائدات نعم عظيمه‌اى است كه همواره اعلى حضرت

نواب کامیاب سپهر جناب

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۶۵

عالمیان مآب مصطفوی آداب مرتضوی القاب، منتخب مجموعه شاهان شاه بیت قصیده غرای سلاطین زمان، آب و رنگ گلستان دین و دولت گلگونه بهارستان ملک و ملت، برازنده لباس دارایی طرازنده افسر سروری و کشورگشایی، آیه رحمت نامتناهی خورشید افق ظل الهی، السلطان بن السلطان و الخاقان بن الخاقان شاه سلیمان الصفوی الموسوی الحسینی بهادر خان خلد الله ملکه و سلطانه تقویت امور دین و ترویج سنن حضرت سید المرسلین را پیشنهاد همت والا و نصب العین نظر حقانیت انما ساخته‌اند.

آیتی از آیات بینات کتاب آسمانی تأییدات سلطانی آن که درین ولا این قرآن مجید را وقف شرعی فرمودند بر حضرات عالیات مطهرات عرش درجات سدره مرتبات، خازنان معارف الهی و معادن رحمت نامتناهی، شافعان روز جزا پیشوایان طریق هدی، شارعان شرع مبین برگزیدگان حضرت رب العالمین اعنی حضرات چهارده معصوم علیهم الوف التحیه و السلام. مقرر و مشروط آن که صدف این گوهر گرانمایه آستانه مقدسه منوره متبرکه عرشیه ملکوتیه سماویه معصومیه فاطمیه علی مشرفها و آبائها الائمه صنوف الصلوٰه و التحیه بوده، سکنه و زوار آن روضه مبارکه فیض نگار از یمن تلاوت و قرائت آن ذخیره‌اندوز سعادات دو جهانی کردند. وقفا مخلدا شرعیا. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ، ان الله سمیع علیم.

و جرى ذلك في شهر رمضان المبارك من شهور حجة تسع و ثمانين بعد الالف. و كتب الداعي لدوام الدولة القاهرة محمد حسين عفی عنه.

**۲۶ وقفنامه مورخ رجب ۱۰۹۴ بر برگ آغاز نسخه‌ای از مصحف شریف (ش ۱۵۰- موزه) که آن را آقا کافور صاحب جمع خزانه عامره بر روضه منور حضرت فاطمه معصومه نیاز داشته است.**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۶۶

با سجد و مهر میرزا ابو طالب رضوی صدر خاصه شاه سلیمان مورخ ۲۹ رجب همین سال:

بسم الله الرحمن الرحيم

لالی گرانبهای ستایش و ثنا وقف نثار ساحت قدس کبریای کریمی است جل شأنه که بیت المعمور صومعه عبودیتش را به نورافشانی مشاعل جهان افروز هدایت بی‌منتهی و پرتو مصابیح آیات تامه کلام معجز نما روشنی داد، و دراری نور افزای درود لا- یعد و لا- یحصی زینت کریاس گردون اساس رسول واجب التکریمی است بهر برهانه که صدق صباح دعوی رسالت ابدمدتش پرتو ظهور نیر ...

نورانی کالشمس فی الضحی مبرهن نمود. علیه و آله صلوات الله الملك الجلیل ما وقف قار علی آیات التنزیل و تلا تال القرآن بالترتیل.

و بعد بر قاریان صفحات الواح دانش و واقفان رموز اسفار کتاب آفرینش محتجب و مستور نیست که چون به حکم کلام معجز نظام سید انام علیه افضل التحیه و السلام که «لا- احصی ثناء علیک، انت کما اثیت علی نفسک» عاکفان صوامع حق پرستی را زبان فصاحت بنیان از ادای فرایض ثنا گستری کردگار بی‌همتا جز به تلاوت آیات کامله قرآنی و قرائت بینات

عادله فرقانی قاصر و نارساست.

بنابراین عالی حضرت رفیع منزلت منبع مرتبت، رفعت و اقبال پناه عزت

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۶۷

و دولت و اجلال دستگاه، توفیق آثاری معتمد الخاقانی، حاج الحرمین الشریفین آقا کافور صاحب جمع خزانه عامره از روی صفای نیت و خلوص طویت قربۀ الی الله تعالی و طلبا لمراضاته این یک مجلد کلام الله حمید مجید را وقف مخلص و حبس مؤبد فرمودند بر گلشن آرایان ریاض دین مستبین و نخل پیرایان حدایق شرع مبین، مترجمان آیات کلام رب العالمین واقفان اسرار معارف اولین و آخرین، وسایط آفرینش کاینات علل غائیة ایجاد موجودات، کلمات جامعه صحایف علوم اعنی حضرات عرش درجات سدره مرتبات چهارده معصوم صلوات الله و سلامه علی مضطجعهم و قائمهم الی قیام الساعة و ساعۀ القیام. مقرر و مشروط آن که قرارگاه آن مشکوۀ الانوار احمدی و مخزن اسرار محمدی صلی الله علیه و آله، روضه منوره مقدسه مطهره معطره معصومه واجبة التعظیم و التکریمه قم بوده، هر آن قاری که به گل گشت آن روضه بهیه سرافراز و به گل بانک تلاوت آیات آن با عندلیبان عالم قدس هم آواز گردد ثواب آن تلاوت و اجر آن قرائت را وقف نماید بر آستان ملائک یاسبان آن راهنمایان خلد برین صلی الله علیهم اجمعین، و عالی حضرت واقف معظم الیه را نیز به دعای خیر و طلب مغفرت و حصول درجات رفیعه یادآوری کند. و تولیت آن را مفوض و مرجوع نموده به متولی آستانه مزبوره که به لوازم تولیت و شرایط آن علی کرور الایام هر که بوده باشد قیام و اقدام نماید. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم. و کان ذلک فی شهر رجب المرجب سنة ۱۰۹۴.

**۲۷ وقفنامه مورخ ۹ ج ۱ - ۱۰۹۸ بر نسخه‌ای از مصحف شریف که آن را مادر شاه سلیمان بر آستانه مقدس وقف داشته، با گواهی و سجل مجلسی دوم پایین سند و مهر مادر شاه بالای آن با این سجع:**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۶۸ «از فاطمه مادر سلیمان دارد در حشر چشم احسان»

هو الواقف علی الضمائر

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذي نزل القرآن و بین فيه الاحكام و الصلاة و السلام علی فخر المرسلین و سید الانام الذي نزل به روح الامین علی قلبه لیکون نذیرا للانام، و آله الائمة الکرام الذین هم حفظة الشرع و حملة القرآن الی قیام الساعة و ساعۀ القیام. و بعد سبب تبیین این کلمات صحت آیات شرعیت بینات آن که وقف مخلص شرعی فرمودند و کلاء اجلاء نواب مستطاب قمر رکاب خورشید احتجاب قدسیة الالقب فاطمه سیرت مریم سریرت خدیجه منزلت صفوراطینت بلقیس مرتبت، پرده نشین حرم سلطنت و شهریاری محجوبه حجاب عظمت و بختیاری، حاکمه سرپرده دولت و کامرانی حاویه اسباب دولت دو جهانی، گرامی درج گوهر گرانهای شاهی زبینه برج مهر عالم افروز شاهنشاهی علیه عالیہ متعالیه ادام الله ایام دولتها و حشمتها الی یوم الدین این قرآن مجید و فرقان حمید را بر روضه منوره مقدسه متبرکه معصومه مطهره جلیله القدر و المنزلة صلوات الله علیها و علی آبائها الطاهرین که واقع است در مدینة دار المؤمنین قم، و تولیت آن را تفویض فرمودند به متولی جلیل القدر آستانه مزبوره و بعد از او به هر کس که حسب الرقم مبارک اشرف متولی باشد.

مشروط به آن که از روضه مقدسه به جای دیگر نقل نمایند مگر آن که در نقل آن از آنجا رعایت حفظ و حراست آن منظور

باشد و حفاظ و زوار روضه مزبوره تلاوت نمایند و ثواب آن را به روزگار فرخنده آثار نواب اشرف اقدس

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۱۶۹

ارفع همایون اعلى و نواب مستطاب واقفه موفقه عايد ساخته، بعد از فراغ از تلاوت فاتحه‌ای به جهت خلود دولت ابدمدت بخوانند. و صیغه شرعیه جریان یافت. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سمیع علیم.

و كان ذلك في التاسع من شهر جمادى الاولى ختم بالاحسن و الاولى من شهر سنة ثمان و تسعين و الف، ۱۰۹۸.

(پایین سند:)

بسم الله الرحمن الرحيم - لقد اجريت الصيغة على الشروط المرقومة و كالة عن الحضرة العلية العلية. و كتب الداعي لدوام

الدولة القاهرة الباهرة احوج العباد الى عفو الله الغنى محمد باقر بن محمد تقى عفى عنهما. تربت پاكان ؛ ج ۱ ؛ ص ۱۶۹

مهر: [محمد باقر العلوم

### ۲۸ دو وقفنامه از ساوه در آغاز دو نسخه از مصحف شریف مربوط به همین قرن:

وقوف آستانه متبرکه که معصومه سلطان سنی فاطمه قم کرد به رضا و رغبت پری خواند بنت خواجه پیر قلی شیرازی ساکن ساوه.

صد هزار لعنت بر فروشندن و خریدنده و کسی که برین طمع کند. آمین یا رب العالمین.

\* وقف نمود قریبه الی الله و طلبا [لمرضاته] توفیق آثار خواجه یادگار علی ا [بن] خواجه شمس الدین ... شعر باف ساوجی به

نیا [بت] والده صالحه موفقه مکرمه مرحو [مه] کزل آغاء بنت خواجه باملا... [این] کلام سبحانی و تنزیل آسمانی [را بر

روضه] متبرکه سدره ملایک ... معصومه سنی فاطمه بنت مو [سی بن جعفر] علیه و علیهما السلام ...

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۱۷۰

### ۲۹ وقفنامه مورخ ۱۰ ذح - ۱۱۰۵ از مادر شاه سلیمان با مهر او در بالای سند، به انشاء مجلسی دوم و مهر او در پایان (قرآن ش ۱۵۳ -

موزه) برای مضجع شاه سلیمان:

هو

هو الواقف علی الضمائر

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى انزل الكتاب على عبده ليكون للعالمين نذيرا، و الصلوة على [محمد] سيد المرسلين و عترته الطيبين الذين اذهب

الله عنهم الرجس و طهرهم تطهيرا.

[و بعد] لقد وقفت المهدي العلي و الستري الكبرى، ناموس العالمين عصمة الدنيا و الدين ام السلطان المبرور و الخاقان المغفور

هذا القرآن المجيد و الفرقان الحميد على كافة المؤمنين ليتلوه في جوار ضريح ولده الانور و يهدوا ثوابه الى روحه الاطهر و

جعل توليته و حفظه الى من نصب من جهة سلطان العصر مد الله لجلاله لتوليته ذلك المرقد المعطر على ان لا يباع و لا

يوهب و لا يعطل و لا يخرج من حوزة الوقف. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه. و استكتب الداعي لدوام

الدولة القاهرة الباهرة محمد باقر بن محمد تقى عفى الله عن جرائمهما في عاشر شهر ذى الحجة يوم الاضحى سنة ۱۱۰۵ و الحمد

لله اولا و آخرا و صلى الله على فخر النبیین محمد و آله الاطهرين الاقدسین.

۳۰ وقفنامه مورخ ۱۲ شعبان ۱۱۱۸ از شاه سلطان حسین با مهر او در پایان بر نسخه‌ای از مصحف شریف (ش ۱۵۶ موزه) که آن را بر آستانه مقدس موقوف داشته است با سجل و گواهی میر محمد باقر ملاباشی خاتون آبادی در گذشته ع ۱- ۱۱۲۷ در پایین سند:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۷۱

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى وقف فرق الانام على مواقف الفرقان و مفارقه، و اوصل ايدى اهل الاسلام الى ايدى القرآن و مرافقه. و الصلوة و السلام على سيد السادات و منبع السادات محمد الذى وقف على سدته السنية العلية صنوف التحيات الطيبات، و آله و عترته المعصومين امناء الدين الميين ذوى المعجزات الباهرات، سيما امير المؤمنين و امام المتقين على بن ابى طالب واقف اسرار النبوة و هادى زمرة المسلمين و المسلمات.

و بعد چون خاطر عاطر و ضمير منير نيكوسراير اعلى حضرت فلک رفعت ثريا مرتبت شهريار کامکار عالی شان پادشاه والجاه بلند مکان، ماه آسمان کرامت خورشيد تابان فلک شهامت، گلشن آرای گلزار شريعت غرا طراوت افزای بوستان ملت زهرا، نوربخشای چراغ دولت آباء کبار زينت فزای سرير سلطنت اجداد عالی مقدار، زبان مبارکش لاله گلزار حراست دين ميين - کف گشاده اش سحاب درر بار ساحت آمال ساکنان روى زمين، گوهر بحر سخايش زينت تاج افتخار پادشاهان - خنده صباح اقبالش نشاطبخشای قلوب جهانيان، عتبه دولتش از تابش انوار عنايات قادر معين ما صدق «و زَيْنَاها لِلنَّاظِرِينَ» - اخلاق پسندیده اش مظهر آثار «ليذهب غَيْظُ قُلُوبِهِمْ و يَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ»، همت شايانش مصحف سلطنت را سوره اعلى - روزگار عدالتش از خورشيد لطف قادر توانا نمونه «و النَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى»، اعنى السلطان المؤيد و الخاقان المسدد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۷۲

شاه سلطان حسين الصفوى الموسوى الحسينى بهادر خان خلد الله ظلال جلاله على مفارق اهل الايمان

پيوسته متوجه تعظيم اولاد امجاد ائمه معصومين و تزئين و ترويج مراقد شريفه آن برگزیدگان ايزد معين است درين ايام سعادت فرجام وقف مخلد لازم شرعى و حبس مؤبد جازم ملی فرمودند قربۀ الى الله تعالى و طلبا لمرضاته اين قرآن شريف و مصحف منيف را بر تمام شيعيان امير المؤمنين و پيروان ائمه معصومين صلوات الله عليهم اجمعين وقفا لازما مخلدا مؤبدا بتا بتلا صحيحا شرعيا الى ان يرث الله الارض و من عليها و هو خير الوارثين.

و در ضمن اين وقف صريح شرط شرعى فرمودند که اين قرآن مجيد هميشه در آستانه منوره متبرکه که امامزاده لازم الاحترام سيده جليله عالی مقام، دره فاخره صدف بحر مواج «و ما اَرْضَيْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ» کوکب درخشنده سماء ذات ابراج ائمه معصومين، فاطمه بنت امام مؤمنان و مقتداى کون و مکان، خازن اسرار مکنونه خداوند آسمان و زمين نور دیده حضرت سيد الانبياء و المرسلين، قرۀ العين امير المؤمنين حيدر امام به حق موسى بن جعفر عليهما و على آبائهما المعصومين الوف صلوات المصلين بوده، آن را از آستانه منوره مذکوره بيرون نبرند و نفروشدند و نبخشند و رهن نکنند و شيعيان که وارد آن آستانه شوند از روى اين قرآن تلاوت نمايند و برخلاف شريعت غرا آن را معطل نگذارند. فمن بدله بعد ما سمعه فانما ائمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم.

و اعلى حضرت واقف خلد الله سلطانه و افاض على العالمين بره و احسانه ثواب اين وقف را خالصا لوجه الله هديه روح پاک و تحفه مضجع تابناک آن امامزاده جليلۀ الشان نمودند. و كان ذلك فى ثانى عشر شهر شعبان المظم سنه ۱۱۱۸.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۷۳



[پایین سند:]

بسم الله الرحمن الرحيم - الحمد لله و الصلوة على رسول الله و آله حجج الله. و بعد فغب ان جرت صيغته الوقف و تحقق جميع ما يجب تحققه من صحة الوقف و لزومه على النهج المقرر من الشرع الانور الاظهر كتب ... الداعي لابود الدولة القاهرة الباهرة السلطانية الحسينية محمد [باقر بن اسماعيل الحسيني الخاتون آبادي ..].

**۳۱ وقفنامه نسخه شماره ۲۶۸ موزه از شاه سلطان حسين با مهر او، به خط آقا جمال خوانساری دانشمند نامور این دوره (در گذشته ۱۱۲۵):**

وقف نمود قربته الي [الله تعالى] اين كتاب مستطاب را به و كالت نواب اشرف اقدس ارفع [اعلى لا زالت ظلال جلاله العالى] بر كافه شيعيان اثني عشرى از ذكور و اناث، و ثواب آن را هديه نمود به ارواح مقدسه حضرات مطهرات سدره مرتبات عرش درجات [چهارده معصوم صلوات الله عليهم اجمعين]. و كتب الداعي لدوام دولته القاهرة الباهرة جمال الدين محمد الخوانسارى.

[مهر:] ...

و هرکس این کتاب مستطاب را از این آستانه متبرکه که عرش درجه بیرون ببرد به لعنت خدا و رسول گرفتار شود. آمین یا رب العالمین.

**۳۲ وقفنامه مورخ ع ۱ - ۱۱۳۹ بر نسخه‌ای از قرآن مجید (ش ۳۷ - انبار) که آن را رفعت پناه محمد ابراهیم خلف حاجی زین العابدین اصفهانی بر آستانه مقدس نیاز داشته است:**

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۱۷۴

هو المعين الواقف على الضمائر

الحمد لله رب العالمين و صلى الله على محمد و آله اجمعين.

و بعد وقف مؤبد و حبس مخلد صحيح صريح شرعى نمود حضرت رفعت پناه محمد ابراهيم خلف مرحمت پناه حاجى زينل عابدین اصفهانی این جلد کلام الله مجید ربانی را که در آستانه مقدسه مطهره عرش درجه (حضرت معصومه علیها التحیه و السلام) هریک از سادات و حفاظ آن آستان ملایک پاسبان و کافه مؤمنین تلاوت نموده، ثواب او را به روح پرفتوح حضرت علیها التحیه و السلام قربت نموده. به شرط آن که از آن آستان ملایک پاسبان بیرون نبرند و نبخشند و به عاریه ندهند و خلاف کننده به لعنت خدا و نفرین رسول گرفتار گردد. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه.

تحریرا فی شهر ربیع الاولی من شهر سنه ۱۱۳۹.

**۳۳ وقفنامه مورخ ج ۱ - ۱۱۴۰ بر نسخه‌ای از مصحف شریف (ش ۱۵۵ - موزه):**

به تاریخ شهر جمادی الاول سنه ۱۱۴۰ عالی حضرت نجابت و رفعت و معالی پناه عمدۀ الاشباه و الاقران كهف الحاج الحرمین الشریفین حاجی محمد رضی خلف مرحوم حاجی مرداش این کلام الله حمید مجید را وقف آستانه مقدسه منوره مطهره عرش درجه اسد الله الغالب و مطلوب کل طالب امیر المؤمنین و یعسوب

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۷۵

الدين على بن ابي طالب عليهما الف الف التحية نموده، صيغه وقفيت به قانون مذهب حق ائمه اثني عشرى گفته، توليت آن را به خازن خزانه آن ثانی فردوس برین تفویض نمود. وقفا صحیحا شرعیا مادامت السموات و الارض و هو خیر الوارثین، فمن تعرض لا بطالها و تصرف فیها بغير شرط واقفها فقد باء بغضب من الله و سخط و مأواه جهنم و بس المصیر. امید که ثواب این معنی به روزگار آن متشبت ذیل ولای آن خاندان سدره مکان عاید شود. آمین یا رب العالمین.  
[مهر:] ...

### **۳۴ وقفنامه مورخ آغاز صفر ۱۱۴۳ بر نسخه‌ای از قرآن کریم (ش ۱۴۲- موزه) که بر مقبره شاه سلطان حسین وقف داشته شده است گویا از همسر او مادر طهماسب دوم :**

هو الواقف

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الواقف على سريرة كل واقف و المطلع على نية كل مخالف و مؤالف المتفضل على جميع الانام بالنعم و المعارف. و الصلوة و السلام على سيدنا و نبينا ابي القاسم محمد الشفيح فى اعظم المواقف و على آله الهداة ابي الفضائل و العوارف الذين شرقت برطاتهم المشاعر و المواقف ماهبت فى البرارى الرياح العواصف.  
اما بعد غرض اصلى و منظور كللى از نگارش این کلمات شرعیة الدلالات آن است که در اسعد زمان و احسن اوان نسایم توفیقات ربانى و رشحات تأییدات یزدانى نهال احوال خیر فال علیاحضرت حواسیرت مریم سریرت فلک جناب خورشید احتجاب ناموس العالمین عصمت الدنيا و الدین مثمر این ثمر گردیده که

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۷۶

خالصا لوجه الله تعالى وقف صحیح شرعى نمود این یک جلد قرآن مجید ربانى را بر کافه مؤمنان و شیعیان و سایر مترددین و متوطنین بلده المؤمنین قم که در سر مزار کثیر الانوار نواب فردوس قباب مالک رقاب تلاوت نموده، ثواب آن را به روح کثیر الفتوح نواب همایون سابق الذکر هدیه نمایند مشروط آن که از سر مزار کثیر الانوار مزبور بیرون نبرند. وقفا صحیحا شرعیا و حبسا صریحا ملیا بحیث لا یباع و لا یوهب و لا یرهن. فمن بدله بعد ما سمعه فانما ائمه على الذين یبدلونه.  
فى غرة شهر صفر سنة ۱۱۴۳.

### **۳۵ وقفنامه مورخ ۱۲ رجب ۱۱۵۷ در آغاز چند پاره از قرآن با متن زیر و جز آن، مبنی بر وقف این پاره‌ها بر روضه مطهر در سر مزار مرحمت پناه ابو الحسن خان:**

هو الواقف على الضمائر

وقف صحیح شرعى نمودند این مجلد کلام مجید و فرقان حمید را بر سر مزار مرحمت و غفران پناه ابو الحسن خان طاب ثراه و جعل الجنة مثواه، مشروط بر آن که مجلد مزبور را تلاوت نموده و ثواب آن به روح پرفتوح مرحمت پناه عاید گردد. مشروط بر آن که نفروشدند و رهن نگذارند. هر آن کس خلاف آن نماید به لعنت الهی گرفتار گردد. فمن بدله بعد ما سمعه فانما ائمه على الذين یبدلونه. تحریرا شهر رجب المرجب سنة ۱۱۵۷.

هو الواقف على السرائر

وقف صحیح شرعی و حبس مؤبد ملی نمود این مجلد کلام حمید مجید ربانی را مع نه مجلد دیگر که مجموع سی جزو تمام کلام الله بوده باشد (بر روضه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۷۷

مطهر و منور حضرت معصومه علیها التحیه و الثنا) علیا جناب بلقیس آداب عصمت و عفت و خدارت دستگاه زبده المخدرات شرف جهان خانم همشیره مرحمت و غفران پناه ابو الحسن خان. مشروط بر آن که نفروشد و هبه نمایند و هر وقت که در سر مزار مرحوم مزبور بوده باشد عالی حضرات مباشرین آن سرکار فیض آثار مانع نشوند. فمن بدله بعد ما سمعه فانما ائمه علی الذین یدلونہ. به تاریخ روز جمعه ۱۲ شهر رجب به تصرف وقف دادند.

[مهر: لا اله الا الله الملك الحق المبين

عبدہ اسمعیل

### ۳۶ وقفنامه مورخ ذ ح - ۱۱۶۴ از امام قلی خان خلف غفران جایگاه بیجن بیک فرخو:

هو الواقف على الضمائر

الحمد لله الواقف على القلوب و الضمائر و المطمع على الافئدة و البصائر، و الصلوة و السلام على خير خلقه محمد و آله اجمعين الطيبين الطاهرين المعصومين.

و بعد وقف صحیح شرعی و حبس مؤبد ملی نمود عالی جاه معلی جایگاه خانی عظیم القدر و الشانی امامقلی خانا خلف مرحمت و غفران جایگاه بیجن بیک فرخو این کلام ملک علام را مع رحل عمل ... نقاش که در روضه مقدسه منوره (حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها) واقعه در دار المؤمنین قم که حفاظ و خدام و زوار و کافه شیعیان تلاوت نموده و ثواب آن را به روح پرفتوح حضرات ائمه معصومین صلوات الله علیهم اجمعین و به روزگار فرخنده آثار واقف معظم الیه و به روح والدین عالی جاه سابق الالقب قربت نمایند. مشروط بر آن که از آن آستان عرش توأمان بیرون نبرند و نخرند و نفروشد و هبه نمایند و به عاریت ندهند

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۷۸

و تولیت آن را به عالی حضرت رفیع منزلت متولی که از جانب پادشاه عصر تعیین شده باشد مرجوع شد که به نحو مسطور معمول دارد و چنانچه خلاف آن نمایند به لعنت خدا و نفرین رسول گرفتار و به خون حضرت ابا عبد الله الحسین شریک باشد. آمین یا رب العالمین. فمن بدله بعد ما سمعه فانما ائمه علی الذین یدلونہ ان الله سمیع علیم. تحریرا فی شهر ذی حجه الحرام من شهور سنه ۱۱۶۴.

### ۳۷ وقفنامه مورخ رمضان ۱۱۹۴ در آغاز نسخه ش ۲۶۷ - انبار مبنی بر وقف همین جزو از کلام الله مجید با بیست و نه جزو دیگر بر آستان مقدس:

وقف صریح شرعی و حبس مؤبد ملی نمود عالی حضرت سیادت و نجابت منقبت میرزا باباس ولد میرزا قوام الدین همدانی این جزو با بیست و نه جزو دیگر کلام مجید ربانی را به حضرت معصومه صلوات الله و سلامه علیها، مشروط بر آن که در وقت

ضرورت اهل قم برده و تلاوت نموده، بعد از آن آورده تسلیم متولی معصومه نماید و تولیت آن را به ازهد و اتقای متولین مشار الیها مفوض نمود که نسلاً بعد نسل متولی همین سی پاره به نحو مرقوم باشند. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ. و کان ذلک فی شهر رمضان المبارک سنہ ۱۱۹۴.

[مهر:] المتوکل علی اللہ الغنی

عبده محمد رضا الحسینی

۱۱۹۳

### ۳۸ وقفنامه مورخ ۱۹ رمضان ۱۲۱۶ از فتحعلی شاه قاجار که هفت مجلد قرآن کریم در این تاریخ بر آستانه مقدس نیاز داشته است:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۷۹

الحمد لله الواقف علی النیات و المطلع علی الخفیات و الصلوٰة و السلام علی محمد اشرف المخلوقات و آله خیر البریات. بعد از حمد الهی و نعت حضرت ختمی پناهی بر واقفان مواقع کار آگاهی که موفق به توفیقات الهی اند مستور نخواهد بود که ثمر شجر وجود باقیات صالحات و فایده ماهیت و بود اجرای خیرات و انفاق صدقات است کما قال الله تعالی «و الباقیات الصّالحاتُ خَیْرٌ عِنْدَ رَبِّکَ ثَوَاباً وَ خَیْرٌ اَمَلًا». درین درگاه آن بنده مقبل است که در دار العمل «الدنیا مزرعة الاخرة» مزرعه اعمال خود را به رشحه افشانی کریمه «إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهِنُ السَّيِّئَاتِ» سرسبز نماید و درین کارگاه آن کس را لطف الهی شامل است که در دار الاحسان «إِنَّ أَحْسَنَیْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِکُمْ» سمنند افعال خود را به گرم عنانی «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا» به سرمنزل یکه تازان میدان «و یُسَارِعُونَ فِی الْخَیْرَاتِ» جهانند.

لهذا بندگان اعلی حضرت قدر قدرت مشتری طلعت بهرام صولت گردون دستگاه انجم سپاه، جوهر شمشیر سلطنت و صورت هیولای فتح و نصرت، شهنشاهی که بقا با دولتش از ازل توأم و ظل الهی که فتح با موکبش تا ابد همدم است، کشور گیری که انفکاک ظفر از رکاب همایونش همچون وجود عرض بی جوهر ممتنع الخیال، ممالک ستانی که انفصال استقلال از ظل رأیت اجلا لملش مانند انفصال جسم از روح شدید المحال است، صاحب لواء السلطنه و التمکین قهرمان الماء و الطین ظل الله فی الارضین ابو النصر فتحعلی پادشاه قاجار ابد الله دولته العلیه و خلد الله مملکته الوسیعه

وقف صحیح شرعی فرمودند این کلام الله مجید را بر روضه مقدسه عرش درجه حضرت معصومه علیها التحیه و الثناء، و ثواب آن را نیز هبه نمودند به روح پرفتح خاقان رضوان آشیان محمد پادشاه قاجار عم بزرگوار خود و نواب

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۸۰

علیین آشیان حسین قلی خان والد ماجد خود طاب الله ثراهما و جعل الجنة مأواهما، و اجرای صیغه موافقه مشروط به شروط ثلاث گردید:

الاول- آن که این کلام الله مجید را بدون جهت شرعی در خزانه مقدسه حضرت معصومه مخزون و محبوس نسازند.

الثانی- آن که از آن روضه مقدسه بدون علت شرعی حمل و نقل به جای دیگر ننمایند.

الثالث- آن که در همه اوقات روز و شب در روضه مقدسه حاضر باشد که قرا و مترددین، حفاظ و مجاورین آن حرم محترم مهما یرید از آن تلاوت نمایند.

وقفا مؤبدا و حبسا مخلدا ان لا یباع و لا یرهن و لا یوهب، فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ. و کان ذلک فی

التاسع عشر شهر رمضان المبارك من شهور سنة ١٢١٦ من الهجرة النبوية صلى الله عليه وآله وسلم.

### **٣٩ وقفنامه مورخ ٢٧ ذ ح - ١٢٢١ بر نسخه‌ای از مصحف شریف که آن را دختر محمد رضا خان قاجار بر آستانه مقدس نیاز داشته است:**

هو الواقف علی السرائر

باعث بر تحریر و ترقیم این کلمات شرعیة الدلالات آن است که وقف مؤبد و حبس مخلد نمود این کلام مجید علام را علیاحضرت قمر نقاب خورشید احتجاج عصمت و عفت پناه خدات و طهارت دستگاه آسیه‌شانی بلقیس‌مکانی اعنی مخدومه مکرمه معظمه نوری شرف خانم الشهیره بنبات خانم دامت عفتها العالیة بنت مرحمت و غفران مآب محمد رضا خان قاجار قزوین طاب ثراه بر روضه منوره مقدسه مطهره معصومه قم علیها التحیة و الثنا.

تربت پاکان، ج ١، ص: ١٨١

مشروط بر این که از روضه مزبوره بیرون نبرند و به دست اطفال ندهند و هر روز این کلام الله را متولیان روضه مزبوره و قاریان قرآن و حافظان کلام ملک علام تلاوت نمایند و معطل نگذارند و تصرف دال بر ملکیت از بیع و شرا و رهن و غیره نمایند تا از ثواب آن واقفه مزبوره مستفیض و بهره‌مند گردد بحیث ان لا بیاع و لا یرهن وقفا بتا بتلا الی ان یورث الله الارض و من علیها. و این چند کلمه بر سیل وقف نامه قلمی گردید. تحریرا فی بیست و هفتم شهر ذیحجه الحرام من شهور المبارک سنه ١٢٢١.

### **٤٠ وقفنامه بیوتات شاهی مورخ ٢٥ شوال ١٢٢٢ از فتحعلی شاه براساس متن سنگ‌نبشته سردر غربی همین بناها که اکنون دانسته نیست کجاست و ابنیه مزبور نیز بیست سال پیش ویران و جزء بنای مسجد اعظم شد.**

دیباچه ادیبانه این سند در گنجینه نشاط (: ٣٥ ب- ٣٦ ر، ش ٩٣ خطی دانشگاه) دیده می‌شود:

وقف صحیح شرعی نمود شاهنشاه جم‌جاه سپهر خرگاه انجم‌سپاه ظل الله فی الارضین الخاقان المعظم الافخم و السلطان الاعدل ال-اکرم السلطان بن السلطان بن الخاقان بن الخاقان بن الخاقان ابو الفتح و العلی فتحعلی شاه لا زالت قصور اجلاله مرفوعه این عمارات مبارکات که از ابنیه جدید البینانی سلطانی است با جمله ملحقات از حمام و بیوتات و فروش و مضافات بر زمره زوار روضه مقدسه بهیه علیها و علی راقدها آلاف التحیة.

مشروط بر آن که هریک از زائرین و عابرین که در سلک فضلا و عظما و اشراف و اعیان‌منسک و شایسته نزول در این مکان شریف باشند در آنجا منزل نمایند و در هنگام زیارت و دعوات متذکر ذات مکارم صفات اقدس اشرف اعلی بوده باشند

تربت پاکان، ج ١، ص: ١٨٢

و تولیت آن را به متولی روضه مقدسه منوره مطهره عرش درجه علی شروطها مفوض فرمودند که به تصفیه عمارات پرداخته، در بستن و گشادن ابواب و لف و نشر فروش و قبض و بسط امور ملزومه تولیت مختار و در ارائه طریق زواری که خود نزول کرده باشند به دخول، و منع سایرین از ورود و نزول مشروطات مزبور را معمول و از قرارداد واقف تخلف نورزند و عدول ننمایند.

وقفا صحیحا شرعیاً، فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یدلونہ.

و كان ذلك في ٢٥ شهر شوال المكرم من شهور سنه اثني و عشرين و مأتين بعد الالف من الهجرة النبوية.

#### ٤١ چند نمونه از وقف‌های خانوادگی بر مقابر آستانه مقدس:

أ- وقف‌نامه مورخ ج ٢- ١٢٣٠ از مهد عليا شاه جهان خانم بر قبر مادر خود با توليت اعلم علمای دار الايمان قم در آغاز نسخه‌ای از مصحف شريف.

ب- وقف‌نامه مورخ رجب ١٢٣٠ از هلاکو خان فرزند شاهزاده حسن علی میرزا شجاع السلطنه در گذشته ١٢٧١ بر برگ آغاز نسخه‌ای از مصحف شريف که آن را بر قبر مادرش (دختر مرتضی قلی خان عم فتحعلی شاه- مجمع الفصحاء هدايت ١: ١٢٨ چاپ جديد) وقف داشته است:

هو الواقف علی الضمائر

منظور از تسطير اين سطور سعادت ظهور و مقصود از تحرير اين کلمات خيريت دلالات اين که وقف مقبره مطهره والده ماجده خود فرمود اين کلام الله مجيد را نواب مستطاب سپهر جناب هلال رکاب، خجسته شجر حدیقه شوکت و شهرياری و فرخنده ثمر دوحه دولت و جهانداري، مهين سلاله دودمان سلطنت

تربت پاكان، ج ١، ص: ١٨٣

عظمی و بهمين نتیجه خاندان خلافت کبری، لؤلؤ لالای صدف عزت و اعتلا و گوهر يکتای مخزن مجد و علا، شاهزاده اعظم

اکرم

بيت

ماه مهر آسا سیاوش سان فروغ چشم کی سرو سنبل مو هلاکو خان سرور جان جم

هم نیا او را جهاندار مهين فخر الملوک هم پدر او را حسن شاه گزین زین الامم

گرچه آن سرو گلستان نیا شمع سپهر گرچه آن شمع شبستان پدر سروارم

مهد خوابستی ولی چون تخت جویان در سنون خردسالستی ولی چون سالخوردان در شیم

مشروط بر این که قرای مأموره به مجاورت مقبره مطهره مرحومه مغفوره مذکوره لیلا- و نهار، شهورا و سنینا در همان مکان شریفه به تلاوت و قرائت این قرآن مجید مشغول، در محافظت و محارست آن لازمه دقت و اهتمام معمول داشته ثواب تلاوت دائمی آن را به روح کثیر الفتوح مرحومه مغفوره مبروره علیین آرامگاه حورین جایگاه مذکوره قربت کرده و از روضه منوره و بقعه مشرفه مطهره معصومه علیها التحیة و الثنا حمل و نقل به امکانه دیگر نمایند مگر گاه به گاه محتاج مرمت گردد در دار المؤمنین قم به نظر پیشوایان دین مبین رسانیده و به نظر دقت اجرت مرمت آن را مشخص و از موقوفات مقبره مرحومه مغفوره مذکوره مقرر و مهم سازی و بعد از صحافی به قرای مذکوره سپارند.

وقفا صحیحاً شرعياً نافذاً مؤبداً، فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه. و من اهمل فی اعمال التولیة و ابطال شرایطها فعليه لعنة الله و الملائكة

تربت پاكان، ج ١، ص: ١٨٤

و الناس اجمعين. فی شهر رجب المرجب سنه ١٢٣٠.

ج- وقف‌نامه مورخ رمضان ١٢٣٠ از ارغون خان فرزند دیگر حسنعلی میرزا شجاع السلطنه (ناسخ و مکارم الاثار ١: ١٥٧)

کشته شده به سال ۱۲۴۸ (فارس نامه ناصری ۱: ۲۸۲) بر همان قبر که متن آن درست همان متن پیش است با حذف ابیات و با مهر او در پایان.

د- وقف نامه مورخ ۷ ع ۱- ۱۲۳۸ از شاهزاده محمود میرزا قاجار (چهاردهمین فرزند فتحعلی شاه و نگارنده سفینه محمود و جز آن- ذریعه و مجمع الفحصا ۱: ۱۱۵ و مکارم الاثار ۲: ۴۸۴) بر قبر مادر خود که مریم نامی از جماعت بنی اسرائیل بود (ناسخ قاجاریه ۱: ۳۳۲ و ۳۱۹) با مهر او در میان:

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين

الحمد لله الواقف على الضمائر والصلوة والسلام على محمد وآله خير العشائر.

اما بعد وقف مخلص و حبس مؤبد نمود اين يك جلد قرآن مجيد و فرقان سديد را نواب مستطاب سپهر ركاب هلال جناب مشرتى آداب، حضرت قضا سطوت قدر قدرت جمشيد جام كيومرث احتشام، خداوند اقليم شوكت و اجلال و فرمان فرماى مملكت دولت و اقبال، شاهزاده والاتباء محمود ميرزاى قاجار ادام الله قدره و منزلته كه بر سر تربت مرحومه مغفوره والده ماجده او گذارند و مؤمنين و قراء من النساء و الرجال بالغدو و الاصال مشغول قرائت باشند و اجر و ثواب قرائت را به روح پرفتوح جناب خير المرسلين و بر اولاد طاهرين او و بعد به روح معظم اليها قربت نمايند كه در يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم دستگير واقف معظم اليه شده باشد. به شرط آن كه نفروشد و نخرند و هبه و مصالحه نمايند و به رهن ندهند و به دست اطفال بى تميز ندهند.

فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه و الله سميع عليم.

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۱۸۵

و صيغه وقف بالعريه و الفارسيه واقع و جارى شد. حرره ذلك فى هفتم شهر ربيع الاول من سنه الثامن و الثلاثون و مأتين بعد الالف من الهجره النبويه.

## **۴۲ وقفنامه قنديل طلاى ميناي مرصع و يك مجلد قرآن كريم تقديمى فتحعلی شاه مورخ شوال ۱۲۴۲ با ديباچه‌ای مفصل كه در اينجا قسمت اخير آن با حذف ديباچه مزبور آورده مى‌شود (بنگرید به روضه الصفا ۹: ۶۶۲):**

.. وقف صحيح شرعى و حبس مخلص ملي فرمودند اين كلام الله مجيد را با يك عدد قنديل طلاى ميناي مرصع به جواهر كه مبلغ چهار هزار تومان صرف اتمام آن گردیده و جواهرات ثمين و ترصيعات تزئين آن كه بدین موجب:

الماس - درشت و ريزه: ۲۳۵ قطعه

لعل - درشت و ريزه: ۴۹ قطعه

ياقوت - درشت و ريزه: ۸۸۵ قطعه

زمرد - درشت و ريزه: ۸۸۳ قطعه

مرواريد - آويز دوره بالا و پايين: ۲۸۹۸ عدد بالا: ۶۷۶ عدد - پايين: ۲۲۲۲ عدد

تشخيص يافته به روضه مطهره و بقعه منوره بضعه طاهره رسالت و زهراى سرادق عصمت و طهارت معصومه مكرمه التى تشرفت بمدفنها ارض قم صلوات الله عليها و على آبائها كه قنديل مهر بها را در اصل بقعه عرش مساق رشك قنديل آفتاب در سقف فيروزه گون رواق سازند و قرآن مجيد را كافه ساكنين و متوطنين و مترددين و زائرين از زمرة ناجيه شيعه اماميه تلاوت

نموده، ثواب آن عاید روزگار سعادت نمون و ذات مرحمت مقرون اقدس همایون گردد.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۸۶

مشروط بر آن که در روضه مطهره و رواق و ایوان و حجرات صحن مقدسه تلاوت و قرائت نموده، از حدود صحن مقدس بیرون نبرند و به دست اشخاصی که در محافظت آن از اندراس اهتمام نمایند ندهند و از لوازم و شرایط وقفیت اخراج نکنند. و بهذه شرایط المذكوره صیغه وقف بالفارسیه و العربیه علی نهج الشرع الباری جاری گردید. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه.

و كان ذلك في شهر شوال المكرم سنة ۱۲۴۲ من الهجرة المباركة المقدسة النبوية.

### **۴۳ وقفنامه ده «سرتومن» از روستاهای بلوک فراهان قم مورخ رمضان ۱۲۴۴**

که آن را فتحعلی شاه بر آستانه مقدس موقوف داشته است با دیباچه‌ای مبسوط و متنی طولانی در ستایش پادشاه مزبور. اصل سند در اختیار دفتر آستانه است.

### **۴۴ وقفنامه مورخ صفر ۱۲۴۹ از خسرو خان والی کردستان با مهر «أَفْوُضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ عَبْدَهُ خَسْرُو» در پایان و مهر «بنده مرتضی علی خسرو» در کناره سند (قرآن ش ۱۹۹ موزه آستانه):**

بسم الله تعالى شأنه العزيز

الحمد لله الواقف على السراير و الضماير و الصلوة و السلام على اشرف الاوائل و الاواخر.

اما بعد غرض از تحریر و ترقیم این کلمات خیریت دلالات آن است که چون توفیقات سبحانی و تأییدات ربانی شامل حال خیریت منوال افتخار الولاة خسرو خان الوالی بکردستان ادام الله تعالی اجلاله الی مدید الزمان گردیده،

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۸۷

این مجلد کلام الله حمید مجید را با یک مجلد دیگر وقف صحیح شرعی و حبس صریح ملی نمودند بر کافه شیعیان اثنی عشری که تلاوت نمایند و ثواب آن عاید واقف موفق گردد. و در ضمن العقد شرط نمودند که این کلام مجید را با جلد دیگر در روضه متبرکه حضرت معصومه علی آبائها و اجدادها و علیها الف الالف التحیه و السلام تلاوت نمایند و تولیت آن را مفوض نمودند به مجتهد جامع شرایط فتوی. وقفا صحیحا شرعیا بحیث لا یباع و لا یرهن. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه تبدیلا. و كان ذلك في شهر صفر المظفر سنة ۱۲۴۹.

### **۴۵ وقفنامه قرآنی که آن را ام سلمه دختر فتحعلی شاه به خط خود در شوال ۱۲۴۶ به پایان برده و بر خاکجای پدر وقف داشته است:**

چون توفیق یزدانی و تأیید سبحانی شامل حال این کنیز ناچیز حضرت خیر النساء فاطمه زهرا صلوات الله علیها گردیده و از ملامی دنیوی که غالب نسوان بل رجال دوران به آن مبتلا هستند اعراض حاصل گردانیده از مستلذات دنیوی روگردان شده، روی توفیق به نگاشتن کلام ملک علام آورده و دست امید به جبل المتین قرآن حمید و فرقان مجید زده تمام اوقات را به تحریر کلام خدا و ادعیه مأثور از ائمه هدی مصروف می دارم.

بناء علیه از حضرت آسمان بسطت شاهنشاه جم جاه خلد آرامگاه اشارتی در تحریر و تسطیر این کلام الله، و به فضل خدا در



مدت یک سال اتمام پذیرفت لکن در همان اوقات پدر بزرگوار و خسرو تاجدار از دار فنا به دار بقا رحلت

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۸۸

فرمودند و پادشاهی عالم باقی را از سلطنت دو روزه فانی عوض گرفتند. چون این قرآن بر حسب امر و اشارات خسرو خلد مکان صورت اتمام پذیرفت شایسته چنان دیدم که وقف مرقد منور آن آرام یافته جوار قدس نمایم که ثواب تلاوت او را به روح کثیر الفتوح آن سریر آرای خلد نمایند. و انا الامه العاصیه الجانیة المفتقر الی رحمۃ اللہ الملک المغفور ام سلمه بنت السلطان فتحعلی شاه قاجار. اللهم اغفر لی و لوالدی و لجميع المؤمنین و المؤمنات بمحمد و آله الاخیار الاطهار.

### ۴۶ دو وقفنامه از شاهزاده خانم فخر الدوله دختر فتحعلی شاه یکی مورخ یکشنبه ۱۵ رجب ۱۲۵۰ دیگری مورخ دهه دوم ع ۱-۱۲۵۹.

چندین طغرا سند دیگر مانند این از وقف‌هایی که شاهزادگان قاجار و دیگران در نیمه دوم این قرن بر قبر فتحعلی شاه و بر حرم مطهر نموده‌اند در دست است که به نقل همین نمونه اکتفا می‌شود:

هو الواقف علی الضمایر

چون توفیقات حضرت سبحانی و تأییدات ربانی شامل احوال فرخنده‌فان سرکار عظمت‌اقتدار، نواب مستطاب خورشید احتجاب، شاهزاده معظمه مکرمه مفخمه، مهد علیا و ستر کبری، فخر الدوله العلیه العالیه گردیده وقف مؤبد و حبس مخلد نمود این یک جلد کلام الله حمید مجید ربانی را بر کافه مؤمنین و مسلمین دار الایمان قم که در سر مرقد والد خود اعنی خدیو جنت‌مکان و خاقان خلد آشیان، خسرو کشورستان صاحب‌قران، المرحوم المغفور الی جوار الملک المنان (السلطان بن السلطان الخاقان بن الخاقان فتحعلی شاه قاجار طاب الله ثراه و جعل الجنة مثواه) قراء بلد مذکور تلاوت نموده که ثواب وقفیت آن در روزگار فرخنده آثار عاید روح مرحوم شاه جنت‌مکان شود. و صیغه وقف ابدی به قانون شریعت نبوی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۸۹

صلی الله علیه و آله جاری گردید. لعنه الله علی مبايعيه و غاصبيه و سارقیه.

فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه، و الله واسع علیم (!).

تحریرا فی یوم الاحد من خمس عشر شهر رجب المرجب سنه ۱۲۵۰.

\* هو الواقف علی الضمائر و السرائر

بسم الله الرحمن الرحیم و الاعتصام بکرمه العمیم

وقف مؤبد و حبس مخلد نمودند این یک مجلد کلام ربانی و کتاب حمید سبحانی را بر کافه شیعیان امیر المؤمنین علیه افضل الصلوات و التحیات نواب سپهر جناب مهر احتجاب عصمت و عفت آداب طهارت و خدارت انتساب سرکار فخر الدوله العلیه العالیه که قرائت کنند و تلاوت نمایند و ثواب آن را به روح کثیر الفتوح خاقان خلد آشیان علیه رحمۃ اللہ الملک المنان مفوض داشتند و تولیت آن را به حضرت معالی مرتبت آقا میرزا محمد متولی بقعه که مضجع خاقان مغفور است مقرر ساختند و پس از او به هر که متولی بقعه مبارکه مذکوره است و صیغه شرعیه جاری و واقع شد.

وقفا صحیحا صریحا. فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه.

و کان ذلک تحریرا فی .. ع عشر شهر ربیع الاول من شهور سنه ۱۲۵۹ تسع و خمسين و مأتین بعد الالف من الهجرة النبویه علی مهاجرها آلاف آلاف من التحیه.

و السلام على من اتبع الهدى.

### ۴۷ وقفنامه مورخ ۱۲۶۰ از میرزا محمد صادق فرزند میرزا جعفر کدخدای دار الخلافه طهران.

با مهر «عبدہ صادق الحسینی» و «صادق بن جعفر الحسینی» در پایان سند:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۹۰

هو الله الواقف على السرائر و الضمائر

بسم الله تعالى

وقف مؤبد و حبس مخلد نمود این مجلد نصف قرآن حمید سبحانی و فرقان مجید ربانی را عالی‌جاه سعادت و سیادت همراه صداقت و نجابت دستگاه میرزا محمد صادق خلف صدق آقا میر جعفر کدخدای دار الخلافه طهران بر کافه شیعیان امیر مؤمنان از سکنه و مجاور و زائر آستان ملایک پاسبان فاطمه معصومه مدفونه در بلده دار الایمان قم بنت موسی بن جعفر علیها و علیهما آلاف التحیة و الثناء که مکلفین از قراء تلاوت و قرائت نمایند و ثواب آن را به ارواح انوار ائمه اطهار یا هر که منظور قاری باشد هدیه نمایند و ضمنا روح پرفتوح مرحومه مغفوره حلیمه خاتون والده واقف معظم الیه را به ذکر خیر و فاتحه یاد و شاد کنند و تولیت را به عالی‌جناب شامخ الالقباب ملا جعفر خلف مرحوم حاجی ملا بابای قمی واگذار نمودند. و آن جلد که نصف دیگر همین جلدست راقم الحروف باقر برادر متولی مذکور به نهج مزبور وقف کردم و صیغه وقف علی ما قررت فی الشریعة المقدسة سمت جریان پذیرفت. ۱۲۶۰. فمن بدله بعد ما سمعه فانما ائمه علی الذین یدلونہ.

### ۴۸ وقفنامه مورخ ع ۲- ۱۲۷۲ از ناصر الدین شاه قاجار در آغاز هفت پاره از مصحف شریف که آن را بر قبر پدر خود محمد شاه موقوف داشته است:

وقف ابدی فرمودند سرکار معدلت مدار اعلی حضرت اقدس همایون شاهنشاه اسلام پناه ظل الله، منبع عدل و انصاف مصدر مراحم و الطاف، المجاهد فی سبیل الله المحامی لدین الله و المحیی لسنه رسول الله! صلی الله علیه و آله، ظل مبسوط

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۹۱

کردگار مظهر لطف آفریدگار، محدد فلک سلطنت و شهریاری مجدد رسوم معدلت و بردباری، حامی آثار حضرت اقدس نبوی حافظ اطوار جناب مرتضوی صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین، آیه رحمت ایزد متعال سایه رأفت بی‌زوال، ناصر دین و دولت حامی ملک و ملت، السلطان بن السلطان بن السلطان- الخاقان ابن الخاقان بن الخاقان بن الخاقان ابو المظفر ناصر الدین شاه قاجار لا- زالت اعلام دولته القاهره محفوفاً بالعز و الاقبال و آیات شوکتہ الباهره مصروفاً بالنصره و الاجلال بمحمد و آله الاطهار صلوات الله و سلامه علیه و علیهم اجمعین این یک سبج مجلد کلام مجید ربانی را با شش سبج مجلد دیگر به کافه مسلمین و مؤمنین.

مشروط بر این که همیشه در سر مرقد مطهر و مضجع منور شاهنشاه رضوان جایگاه مبرور البسه الله حلل النور محمد شاه غازی اسکنه الله تعالی فرادیس الجنان بمحمد و آله علیهم صلوات الله الملك المنان بوده، تولیت آن با متولی بقعه متبرکه مزبوره باشد و از آنجا نقل و تحویل به جای دیگر نشود و همه مسلمانان در آنجا از تلاوت مستفیض شوند.

فمن بدله بعد ما سمعه فانما ائمه علی الذین یدلونہ. و صیغه صحیحہ شرعیہ علی النهج المقرر فی الشرع الانور جاری گردید.

## ۴۹ وقفنامه مورخ ۱۵ ع ۱- ۱۲۹۵

از میرزا محمود مستوفی و وزیر طهران (قرآن شماره ۸۴-۸۵ انبار، کتابخانه آستانه مقدس).

**۵۰ وقفنامه سه دانگ از مجموع شش دانگ دیه گازران از روستای جعفر آباد ساوه با چهار دانگ باغ و آسیا و قلعه و بیوتات و مستغلاتی دیگر که آن را میرزا شفیع مستشار الملک گرکانی در ۱۶ ذ ح - ۱۳۱۱ برای مصرف شام خدام آستانه مقدس و روضه خوانی در شبهای جمعه وقف داشته است به تفصیلی که در متن سند یاد می شود.**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۹۲

متن این وقفنامه همراه رساله خصائص العظیمیه حاج شیخ جواد لاریجانی در ۱۶ صفحه به چاپ رسیده است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۹۳

## ۲ اسناد و احکام مشاغل گوناگون آستانه

### اشاره

در کتاب راهنمای قم به استناد «مدار کی که موجود است» می نویسد:

تعداد خدمتگزاران آستانه قم در اوائل دوره صفوی پنجاه نفر بوده و سپس در همین عصر با گسترش تشکیلات آستانه هفتاد نفر بر این شمار افزوده شد. پس از آن در اواخر دوره قاجار شماره خدام به صد و هشتاد تن رسید که در سه کشیک هشت ساعته انجام وظیفه می نمودند و مشاغل آنان چنین بود:

۱- مستوفی: مسئول تنظیم حساب در آمد و هزینه آستانه و مصرف آن و نگاهداری سوابق خدام.

۲- مشرف: مسئول نگاهداری و تنظیم دفتر ثبت آستانه و دفتر ثبت تعداد و مشخصات هدایا.

۳- خازن: مسئول نگاهداری نفایس آستانه که در خزانه بوده است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۹۴

۴- ضابط: مسئول نگاهداری و ضبط اثاثیه خارج از خزانه که در حرم و بیوتات دیگر یا مورد نیاز کشیک های خدام بوده است.

۵- سرکشیک: مسئول انتظام داخلی حرم.

۶- خطیب: که در هر شب با حضور خدام خطبه ای مشتمل بر حمد و ثنای پیغمبر و دعای سلطان وقت می خواند.

۷- خادم: پاسبان و عهده دار جزئیات امور آستانه که زیر نظر سرکشیک انجام وظیفه می نمود.

از اسنادی که در مجموعه حاضر دیده می شود و از قرائن و اطلاعات خارجی برمی آید که آستانه را جز اینها مشاغلی دیگر نیز بوده است. مهم ترین آنها مقام تولیت آستانه بوده که با فرمانها و نشانهای پادشاهان وقت تأیید می گردیده است.

در دوره صفوی و قاجار برخی مناصب دیگر از جمله مقام استیفاء آستانه نیز با فرمان پادشاه تعیین می شده و در دیگر مشاغل و

مناصب حکم متولی عصر نافذ بوده است.

بسیاری از این گونه اسناد و احکام هم‌اکنون در دست بازماندگان متصدیان پیشین این مشاغل باقی است. در این بحث چند طغرا از آنها که نگارنده به مرور بر آن آگاهی یافته است دیده می‌شود:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۹۵

## تولیت قدیمی

### اشاره

روضه منور حضرت سنی فاطمه بنا بر آنچه در بخش تاریخ دیدیم نخست بیش از نیم قرن جز سایبانی از بوریا نداشت تا آن که در نیمه دوم قرن سوم قبه‌ای بر فراز آن بنیاد شد. چنین تصور می‌رود که در این سال‌ها - اگر وقف بر مشاهد معمول نیز می‌بوده - آستانه قم را موقوفاتی نبوده است.

در «کتاب قم» از چندین آسیای وقفی و موقوفات قمیان یاد می‌شود لیکن بیشتر آنها وقف بر امامان اهل بیت بوده که وکلا و نمایندگان آنان به امور آن رسیدگی می‌نمودند.

در پیرامون میانه قرن ششم آستانه قم را با اوقاف و مدرسه و فقهاء و ائمه به زینت تمام و قبولی عظیم وصف کرده‌اند پس می‌باید در این دوره آن را متولی و سرپرستی مخصوص باشد لیکن نگارنده تا حین تحریر این سطور شخصی خاص را در آن قرون با این عنوان نشناخته است. مگر آن که از راه همراه بودن آن با مقام

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۹۶

نقابت سادات قم در دوره‌های بعد اظهار نظر شود که نقیب قم در هر دوره به مقتضای ریاست و تقدم خود بر علویان سرپرست و کارگزار امور مشاهد و موقوفات آنها نیز بوده است به خصوص این آستان مقدس که در رأس مشاهد متبرک قم قرار داشته و برای تصدی امور آن کسی مناسب‌تر از نقیب سادات نمی‌توان اندیشید و بر این نکته جز این مؤیداتی دیگر نیز توان افزود.

بنابراین اگر این احتمال را بتوان نزدیک به واقع دانست باید گفت خاندان‌های سادات رضوی و حسینی شجری و حمزیه آل ارقط که نقباء قم به تناوب از آنان بوده‌اند هر یک در دوره‌هایی تولیت آستانه مقدس و موقوفات آن را عهده داری نموده‌اند. احتمال دیگر هم هست که تنها بزرگان سادات رضوی به لحاظ قرب نسب و مقام اجتماعی و خویشاوندی با بانی نخست این مقام را به دست گرفته‌اند. این احتمال دوم را اگر پیش از دوره مغول و جهی قوی نباشد در این دوره و پس از آن به ناگزیر باید پذیرفت چه در متن احکام و فرمان‌های تیمور و شاهرخ و ترکمانان همه‌جا تصریح می‌شود که سادات رضوی «از قدیم الایام الی یومنا هذا» تولیت آستانه و نقابت سادات را عهده‌دار بوده‌اند. این تعبیر در پیرامون پایان قرن هشتم شاهی است معتبر بر این که تولیت این خاندان بر آستانه از یکی دو قرن پیش از آن فروتر نبوده است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۹۷

بنابراین تولیت آستانه مقدس که در روزگاران نخست از آن به «تولیت اوقاف مزار» تعبیر می‌شد. در قرن‌های هفتم به بعد بی‌هیچ تردید با سادات رضوی بوده و در این باره احکام و فرمان‌هایی به نام آنان از پادشاهان زمان صدور می‌یافته است.

کهن‌ترین این احکام فرمان تیمور و شاهرخ است که قسمتی از متن آنها در فرمان مورخ ۸۶۷ جهان شاه قراقویونلو نقل گردیده

است. پس از آن چند فرمان از شاهان قراقویونلو و آق‌قویونلو که خوشبختانه بیشتر آنها در دست است. سپس فرمان‌های شاه اسماعیل و شاه طهماسب در واگذار کردن مقام به افرادی دیگر از همان خاندان «بی‌مشارکت و مداخلت غیر».

در دوره صفوی با دگرگونی‌هایی که در سبک اداره امور اوقاف پدید آمد تولید مزارات به کسانی سپرده می‌شد که از جانب دیوان صدارت برای این کار برگزیده می‌شدند جز آن‌که چون در بسیاری از موقوفات پیشین مزارات (چنان‌که در موقوفه شاه بیگی بیگم - سند ش ۴ همین مجموعه) تولید وقف به عهده خاندان متولی آن عصر واگذار گردیده و این مقام در آن خاندان نسلی پس از نسل دیگر به وراثت قرار داده شده بود ناگزیر منصبی دیگر به عنوان «تولیت موقوفات

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۹۸

قدیمی» - که به اختصار «تولیت قدیمی» یا «تولیت شرعی نیز خوانده می‌شد- در کنار منصب سرپرستی امور آستانه‌ها که در برابر آن «تولیت جدیدی» یا «تفویضی» نام داشت پدید آمد. متصدیان این گونه تولیت که همان دودمان متولیان پیشین مشاهد بودند کارها و امور مربوط به موقوفات پیشین را به‌طور موروثی «به‌موجب شرع و شرط واقف» عهده‌داری و سرپرستی می‌نمودند. پس از این دگرگونی خاندان سادات رضوی که تا آن هنگام متولی مطلق آستانه قم بودند با عنوان «متولی قدیمی سرکار فیض آثار» از اواخر قرن دهم تا میانه قرن سیزدهم در آستانه خدمت و منصب داشته‌اند.

\*\*\* از متولیان آستانه تا اواخر قرن دهم این چند تن را می‌شناسیم:

۱- سید فخر الدین نقیب رضوی که در نیمه نخستین قرن نهم عهده‌دار تولیت آستانه و نقابت سادات قم بوده است.

۲- سید نظام الدین سلطان احمد که به شهادت چهار فرمان از ترکمانان میان سال‌های ۸۶۷-۹۰۴ عهده‌دار تولیت آستانه قم و نقابت سادات و تولیت آستانه اردهال و تولیت و امامت و خطابت مسجد امام حسن عسکری بوده است.

او فرزند سید فخر الدین رضوی و مردی دانشمند بوده و پیش از سال ۹۲۰

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۱۹۹

در گذشته است. قبر وی در مزار علی بن جعفر قم در صفه‌ای مجاور مزار است و سنگ قبر او تا سال‌های اخیر برجای بود با این متن:

هذا مدفن العلامة المرتضى المجتبی الاعظم الاکرم السيد النقيب نظام الدين سلطان احمد بن المرتضى النقيب المغفور السيد فخر الدين نقیب الرضوی .

در فرمان مورخ ۱۸ شوال ۹۳۱ طهماسب از موقوفات سید سلطان احمدی، و در فرمان مورخ ۱۸ ج ۱- ۹۴۸ همو از زاویه امیر نظام الدین سلطان احمد یاد می‌شود. در پشت‌نویس فرمان مورخ ۲۰ ع ۱- ۹۲۰ شاه اسماعیل نیز دو جا از او نام آمده است.

در وقف‌نامه شاه بیگی بیگم نام او هست با لقب زین الدین به‌جای نظام الدین.

۳- سید کمال الدین عطاء الله، گویا برادر نظام الدین سلطان احمد که بنابر مفاد سه فرمان از ترکمانان آق‌قویونلو در امر تولیت آستانه‌های قم و اردهال و مسجد امام و امامت و خطابت مسجد و نقابت سادات با سید نظام الدین مزبور مشارکت داشته و بنابر مدلول سند اخیر پیش از سال ۹۰۴ در گذشته است.

۴- سید مرشد الدین رشید الاسلام فرزند سید شمس الدین محمد و نواده سید نظام الدین سلطان احمد که از سال ۹۰۴ تا پیرامون ۹۴۸ عهده‌دار تولیت

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۰۰

آستانه و نقابت سادات قم و تولیت و امامت مسجد امام حسن عسکری بوده و پیش از ۱۸ ج ۱- ۹۴۸ در گذشته است.

یک فرمان از الوند بیک آق‌قویونلو و سه فرمان از شاه اسماعیل و طهماسب اول درباره او به دست داریم. در وقف‌نامه بیگمی با تجلیل بسیار، و در دو فرمان دیگر از طهماسب و عباس اول نیز از او یاد می‌شود. در همه این اسناد نام او به همین گونه: «سید مرشد الدین رشید الاسلام» و تنها در پشت‌نویس فرمان دوم شاه اسماعیل به شکل «سید جلال الدین...» آمده است.

۵- سید شجاع الدین سلطان محمود فرزند سید مرشد الدین رشید الاسلام که با فرمانی از طهماسب مورخ ۱۸ ج ۱- ۹۴۸ به تولیت آستانه و تولیت و امامت مسجد امام منصوب گردیده و باید پیش از سال ۹۷۲ در گذشته باشد.

۶- امیر سلطان احمد گویا فرزند شجاع الدین سلطان محمود یا برادر او که در دهه دوم ج ۲- ۹۷۲ متولی آستانه قم بوده است.

\*\*\* از متولیان قدیمی «سرکار فیض آثار» این چند تن شناخته شده‌اند:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۰۱

۱- میر شمس الدین نقیب رضوی از نوادگان سید مرشد الدین رشید الاسلام که از دوره شاه خدابنده صفوی تا سال ۱۰۱۷ متولی قدیمی آستانه مقدس بوده و در پیرامون شوال این سال در گذشته است. در مثال مورخ ۱۰۳۶ از فرمان شاه خدا بنده در مورد تولیت قدیمی آستانه یاد می‌شود که به‌حسب قاعده باید به نام همین میر شمس الدین نقیب صادر شده باشد.

سیور غالات این شخص پس از درگذشت وی به‌موجب فرمان به برادر زاده او امیر ظهیر الدین ابراهیم که تنها وارث او بوده منتقل شده و شاید تولیت قدیمی آستانه نیز به همین شخص واگذار گردیده باشد.

۲- میر محمد سعید رضوی که به‌موجب دو مثال از دیوان صدارت، از سال ۱۰۳۶ تا پس از سال ۱۰۶۳ عهده‌دار تولیت قدیمی - شرعی - آستانه و تولیت و امامت مسجد امام و نقابت و پیشوایی قم و آستانه بوده است.

این مناصب چنان که از دو مثال دیگر مربوط به دوره شاه سلطان حسین و طهماسب دوم و از فرمان همین طهماسب به دست می‌آید تا پایان دوره صفوی در همین خاندان بوده است.

۳- میرزا یحیی تولیت قدیمی سرکار فیض آثار در سال ۱۱۳۷. گویا هموست که در فرمان و مثال اخیر به تولیت شرعی و دیگر مناصب مزبور شناخته می‌شود.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۰۲

۴- میرزا سید احمد مجتهد متولی شرعی آستانه و مسجد امام در نیمه دوم قرن دوازدهم.

۵- میرزا محمد یحیی متولی قدیمی آستانه و نقیب قم در آغاز قرن سیزدهم.

۶- میرزا سید احمد فرزند میرزا محمد یحیی، متولی شرعی آستانه، در گذشته ۱۲۴۱.

میرزا سید احمد گویا آخرین متولی قدیمی آستانه بوده است. در مختار البلاد حاج سید اسماعیل مجتهد رضوی قمی (داماد میرزا سید احمد) در گذشته ۱۲۶۳ را نیز متولی شرعی آستانه خوانده که نباید درست باشد زیرا او خود این منصب را برای میرزا سید محمد حسین فرزند میرزا سید احمد دانسته و از اولیاء امور درخواست واگذار کردن آن را بدو نموده است.

میرزا سید محمد حسین در اواخر دوره محمد شاه - چنان که ذیل سخن از مقام تولیت تفویضی خواهیم دید - به تولیت تفویضی آستانه منصوب شد لیکن در این مقام نپایید. پس از او دخترش تنها بازمانده وی مدت‌ها برای احیاء منصب تولیت شرعی تلاش می‌کرده و به حکم استمرار وجه اجاره «دشیر» و «پرچون» سلطانیه را که از موقوفات بیگمی است به‌موجب وقف‌نامه می‌ستانده است. این تلاش‌ها، کشمکش‌هایی دامنه‌دار میان بازماندگان دودمان تولیت قدیمی و خاندان مقتدر متولی آستانه پدید آورد تا سرانجام نواده دختری میرزا سید محمد حسین

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۰۳

به سازی تن در داد و بنابر آنچه در مصالحه‌نامه‌ای مورخ ۱۲ شوال ۱۳۴۶ به گواهی دو تن از علماء آن دوره قم دیده می‌شود برای بقای خود در منصب سرکشیکی آستانه همه حقوق تولیت قدیمی را در برابر «یک سیر نبات معمولی بلده طیبه قم» به متولی آستانه صلح نمود.

\*\*\* اینک چند طغرا از اسناد تولیت آستانه مقدس تا نیمه دوم قرن دهم و چند سند مربوط به تولیت قدیمی سرکار فیض آثار :

**۵۱ [۱] فرمان مورخ ۲۷ ج ۱- ۸۶۷ در واگذارن منصب نقابت و تقدم سادات و تولیت موقوفات «روضه منوره و تربت مقدسه حضرت سنی فاطمه» در قم به نظام الدین احمد رضوی.**

متن این سند به عکس و حروف در مجموعه فرمان‌های ترکمانان قراقویونلو و آق

قویونلو (ص ۳۸-۴۳) دیده می‌شود:

بالقدرة الكاملة الاحدیة

و القوة الشاملة الاحمدیة

ابو المظفر جهان‌شاه بهادر سوزومیز

بر مقتضی کلام ربانی و تنزیل سبحانی عز و جل حیث قال «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» و فحوی حدیث سید رسل و هادی سبیل «ترکت فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی» تعظیم و اکرام و توقیر و احترام سادات عظام کی نور حدقه لولاک و نور حدیقه و ما ارسلناک اند موجب فوز و نجات دارین و سبب رفع درجات

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۰۴

منزلین تواند بود خاصه نسبت با طائفه [یی] که صیت طهارت نسب ایشان در اقطار و اکناف بل من القاف الی القاف چون نور خورشید عالمگیر و در بسیط غبرا ورد زبان صغیر و کبیر است، و صحت انتساب سادات رضویه با حضرت سید کونین و خواجه ثقلین محمد الامی العربی الهاشمی الابطحی - علیه من الصلوة افضلها و من التحیة اکملها ما خطب عنادل الاخطاب علی رئوس منابر الاشجار و ضحک من بکاء السحاب مباسم الانوار و الازهار - از غایت ظهور و وضوح از شرح مستغنی است هر آینه در اعلاء منزلت و ارتقاء مرتبت و اسعاف مطالب و انجاح مآرب این خانواده مبارک بر وجهی التفات باید نمود که شایسته دولت قاهره باشد و لله الحمد و المنه کی از ابتداء طلوع آفتاب جهانگشایی و ظهور تباشیر صبح فرمانروایی کی مفاتیح ابواب خیر و شر و مقالید امور نفع و ضربه قبضه اقتدر ما باز داده‌اند دقایق اعزاز و احترام ایشان مهمل نگذاشته‌ایم و همت بر حصول مقاصدشان مصروف داشته.

مقصود از ترتیب این مقدمات و غرض از ترکیب چنین کلمات آن که چون سیادت مآب نقابت قباب، مرتضی اعظم اکرم، ملک السادة و النقا اعتضاد آل عبا، سلیل الامام علی بن موسی الرضا علیه السلام، السید الامجد نظام المله و الدین احمد ادام الله تعالی نقابته و سیادته احکام سلاطین ماضیه خصوصاً خاقان سعید شاهرخ میرزا کی به امضاء نشان سلطان مرحوم مبرور امیر تیمور گورکان (انار الله مرقدهما) نافذ شده - مشتمل بر این که از قدیم الایام الی یومنا هذا منصب نقابت و تقدم سادات و تولیت اوقاف روضه منوره و تربت مقدسه امامزاده معصومه بنت الامام سنی فاطمه علیها و علی آبائها التحیة و السلام به آباء

عظام و اجداد کرام جناب مشار الیه بلا مداخلت و شراکت غیرمفوض بوده و هریک ازیشان که بر مصدوق «كُلَّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ» به جوار رحمت حق پیوسته‌اند نوبت تقلد آن شغل عظیم الشأن به تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۰۵

اولادشان بلامشارکت منتهی شده- به عرض همایون رسانید و التماس امضا کرد.

چون استحقاق و استیصال جناب مومی الیه اظهر من الشمس و ابین من الامس است ملتمس او مبذول داشته، به مقتضی «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا» رجوع این امر خطیر بلامشارکت غیری بدو تفویض فرمودیم و برو ارزانی داشتیم تا چنانچه از فرط و شرط پرهیزکاری او سزد به وظایف آن کما ینبغی قیام نموده، محصول موقوفات را به موجب شرع و شروط و اقفین به مصرف وجوب رساند و رقبات را معمور داشته، در رواج و رونق آن بقعه عالیه غایت اجتهاد به تقدیم رساند.

فرزندان کامکار نصرت شعار ابقاهم الله تعالی و امراء نامدار و وزراء رفیع مقدار و سادات و حکام و قضات و متصدیان اعمال و اکابر و اصول و صواب و صدور و سکان و وطن بلده المؤمنین قم مع التوابع و اللواحق باید که مرتضی اعظم مشار الیه را متصدی مناصب مذکوره دانسته، شرایط اجلال و اکرام به جای آورند و در امری کی سبب انتظام و رونق روضه معطره مذکوره باشد لوازم امداد مرعی دارند و از صواب دید او کی در باب رواج و ضبط امور و اعمال روضه منوره مذکوره گوید بیرون نروند و عزل و نصب خادمان و مشرفان و مجاوران مشهد معطره مذکوره به رأی او متعلق شناسند و در تحقیق انساب سادات کی به عهده اوست معاونت و همراهی لازم دانسته، مجال حمایت هیچ آفریده ندهند و پرسش و قطع و فصل معاملات شرعی و عرفی سادات بد و مفوض شمرند. مرتضی مشار الیه نیز باید که در تعظیم سادات علی اختلاف مراتبهم به واجبی بکوشد و حصه هریک را از ذورات و اوقاف به دستور سابق و شرط واقف بدهد و معاش به نوعی نماید که «يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» مرضی و مشکور باشد. و چون حسب المسطور بدین مهمات اقدام نماید حق التقابله و رسم التولیه به دستور معیار سابق تصرف نماید و زیاده توقع نکند. و چون به توفیق اشرف موشح گردد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۰۶

اعتماد کنند.

تحریرا سابع عشرین جمادی الاولی فی سنه سبع و ستین و ثمانمائه.

**۵۲ [۲] فرمان مورخ شعبان ۸۷۴ از اوزون حسن آق قویونلو در تفویض منصب نقابت سادات و تولیت موقوفات مزار متبرک امامزاده معصومه سنی فاطمه و مزار متبرک امامزاده طاهر علی بن محمد الباقر و خطابت و تولیت و امامت مسجد امام حسن عسکری در قم به سید نظام الدین سلطان احمد و سید کمال الدین عطاء الله از رضویان این شهر.**

چاپ شده در همان مأخذ (ص ۶۲-۶۷) به عکس و حروف:

بسم الله الرحمن الرحيم

أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ التَّعْظِيمَ لِأَمْرِ اللَّهِ وَ الشَّفَقَةَ عَلَى خَلْقِ اللَّهِ

الْحُكْمَ لِلَّهِ

ابو النصر حسن بهادر سیوزومیز

بر مقتضی کلام ربانی و تنزیل سبحانی عز و جل حیث قال: «قُلْ لَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» و فحوی حدیث



سید رسل و هادی سبیل «ترکت فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی» تعظیم و اکرام و توقیر و احترام سادات عظام کی نور حدقه لولاک و نور حدیقه و ما ارسلناک اند موجب فوز و نجات دارین و سبب رفع درجات منزلین تواند بود خاصه نسبت با طایفه [یی] که صیت طهارت نسب ایشان در اقطار

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۰۷

و اکناف بل من القاف الی القاف چون نور خورشید عالمگیر و در بسیط غبرا ورد زبان صغیر و کبیر است. و صحت انتساب سادات رضویه با حضرت سید کونین و خواجه ثقلین محمد الامی العربی الهاشمی الابطحی - علیه من الصلوٰة افضلها و من التحیات اکملها ما خطب عنادل الاخطاب علی رؤس منابر الاشجار و ضحک من بکاء السحاب مباسم الانوار و الازهار - از غایت ظهور و وضوح از شرح مستغنی است. هر آینه در اعلاء منزلت و ارتقاء مرتبت و اسعاف مطالب و انجاح مآرب این خانواده مبارک بروجهی التفات باید نمود که شایسته دولت قاهره باشد. و لله الحمد و المنه کی از ابتداء طلوع آفتاب جهانگشایی و ظهور تابشیر صبح فرمانروایی که مفاتیح ابواب خیر و شر و مقالید امور نفع و ضربه قبضه اقتدار ما باز داده اند دقایق اعزاز و احترام ایشان مهمل نگذاشته ایم و همت بر حصول مقاصدشان مصروف داشته.

مقصود از ترتیب این مقدمات و غرض از ترکیب این کلمات آن که مرتضیان اعظمان، ملکی الساده و النقا اعتضادی آل عبا، سلیلی الامام علی بن موسی الرضا علیهما و علی آبائهما التحیه و الرضوان: السید نظام الدین سلطان احمد و سید کمال الدین عطاء الله ادام الله تعالی سیادتہما احکام سلاطین ماضیه خصوصا خاقان سعید شاهرخ میرزا کی به امضاء نشان سلطان مرحوم امیر تیمور گورکان و پادشاه مزبور جهان شاه میرزا نافذ شده - مشتمل بر آن که از قدیم الایام الی یومنا هذا منصب نقابت و تقدم سادات و تولیت اوقاف مزار متبرک امامزاده معصومه سنی فاطمه و مزار متبرک امامزاده طاهر علی بن محمد الباقر علیهما التحیه و الغفران به آباء عظام و اجداد کرام مرتضیان مشار الیهما متعلق بوده و خطابت و تولیت و امامت مسجد امام حسن عسکری رضی الله عنه بدیشان تعلق گرفته و هریک از ایشان که بر مصدوق «کُلُّ شَیْءٍ

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۰۸

هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ» به جوار رحمت حق پیوسته اند نوبت تقلدات آن شغل عظیم به اولادشان منتهی شده - به عرض همایون رسانیدند و التماس امضا کردند.

چون استحقاق و استیصال مرتضیان مشار الیهما اظهر من الشمس و ابین من الامس است ملتمس ایشان مبذول داشته، بر مقتضی «اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّواْ الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا» رجوع آن امور خطیر بدیشان تفویض فرمودیم و بریشان مسلم داشتیم تا چنانچه از فرط و شرط پرهیزکاری ایشان سزد به وظایف آن کما ینبغی قیام نموده محصول موقوفات را به موجب شرع و شرط واقف به مصرف وجوب رسانند و رقبات را معمور داشته، در رواج و رونق مسجد و مشهدین منورین غایت اجتهاد به تقدیم رسانند.

سیل فرزندان کامکار نصرت شعار و امراء نامدار و وزراء رفیع مقدار و سادات و حکام و قضات و متصدیان اعمال و اکابر و اصول و صواب و صدور و سکان و وطن بلده المؤمنین قم مع التوابع و اللواحق آن که مرتضیان مومی الیهما را متصدی مناصب مذکوره دانسته، شرایط اجلال و اکرام به جای آورند و در امری کی سبب انتظام و رونق روضتین منورتین و مسجد باشد لوازم امداد مرعی دارند و از صواب دید ایشان تجاوز ننمایند و عزل و نصب خادمان و مشرفان و مجاوران مزارات و مشهدین منورین و مسجد به رأی ایشان متعلق شناسند و در تحقیق انساب سادات کی به عهده ایشان است معاونت و همراهی لازم دانسته، مجال حمایت هیچ آفریده ندهند و پرسش و قطع و فصل معاملات شرعی و عرفی سادات بدیشان مفوض شمرند. و به دستوری که در فرامین سلاطین مذکور مسطور است از موقوفات مشهدین منورین و املاک و اسباب ایشان و سایر سادات

رضویه و مجاوران مزارات مذکوره که در شهر و ولایت قم دارند- ارثا و اکتسابا- مال و اخراجات و حقوق دیوانی تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۰۹

نمی گرفته‌اند و بریشان معاف و مسلم بوده و تا غایت استمرار یافته، به همان دستور معاف و مسلم و ترخان و مرفوع القلم دانند و تغییر و تبدیل به قواعد مستمره راه ندهند و کسی را در خانه‌های ایشان فرود نیاوردند و چهارپایان ایشان و متعلقان ایشان را به الاغ نگیرند و مواشی و مراعی قطعاً نستانند و برزیگران ایشان را بیگار و شکار نفرمایند و قبیجوریه نستانند و امیرانی نطلبند و احکام سابق ایشان را به امضا مقرون شمرده، در کل ابواب رعایت و مراقبت واجب دانسته شرایط اعزاز و لوازم احترام به‌جای آورند.

و هرساله درین ابواب حکم و پروانچه مجدد نطلبند و چون به توقیع رفیع منیع موشح گردد اعتماد نمایند. تحریراً بالامر العالی اعلاه الله تعالی و خلد نفاذه فی ثانی عشر شعبان المعظم سنه اربع و سبعین و ثمانمائه.

**۵۳ [۳] فرمان مورخ ۱۵ رمضان ۸۸۴ از یعقوب بیک آق‌قویونلو در تفویض تولیت موقوفات آستانه قم و دیگر مناصب یادشده پیش به سید نظام الدین سلطان احمد و سید کمال الدین عطاء الله.**

چاپ شده در همان مأخذ (۸۲-۸۷) به عکس و حروف:

الحکم لله

ابو المظفر یعقوب بهادر سوزومیز

فرزندان کامکار ابقاهم (الله تعالی) و امراء و نامدار و صدور شریعت شعار و وزراء رفیع‌مقدار و حکام و سادات و قضات و مشایخ و موالی و اشراف و اهالی و اصول و اعیان و عمال و مباشران و کلانتران و کدخدایان و معماران مدینه قم بدانند تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۱۰

که درین وقت نشان حضرت خاقانی فردوس مکانی بیک بابام (انار الله برهانه) به عز عرض رسید مضمون آنک: «بر مقتضی کلام ربانی و تنزیل سبحانی عز و جل حیث قال: «قُلْ لَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» و فحوی حدیث سید رسل و هادی سبیل «ترکت فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی» تعظیم و اکرام و توقیر و احترام سادات عظام که نور حدیقه لولاک و نور حدقه و ما ارسناک‌اند موجب فوز و نجات دارین و سبب رفع درجات منزلین تواند بود خاصه نسبت با طایفه‌ای که صیت طهارت نسب ایشان در اقطار و اکناف بل من القاف الی القاف چون نور خورشید عالمگیر و در بسیط غیرا ورد زبان صغیر و کبیر است.

و صحت انتساب سادات رضویه با حضرت سید کونین و خواجه ثقلین محمد الامی العربی الهاشمی الابطحی - (علیه من الصلوه افضلها و من التحیات اکملها) ما خطب عنادل الاخطاب علی رئوس منابر الاشجار و ضحک من بکاء السحاب مباسم الانوار و الازهار- از غایت ظهور و وضوح از شرح مستغنی است هر آینه در اعلاء منزلت و ارتقاء مرتبت و اسعاف مطالب و انجاح مآرب آن خانواده مبارک بر وجهی التفات باید نمود که شایسته دولت قاهره باشد. و لله الحمد و المنه که از ابتداء طلوع آفتاب جهانگشایی و ظهور تابشیر صبح فرمانروایی که مفاتیح ابواب خیر و شر و مقالید امور نفع و ضرر به قبضه اقتدار ما باز داده‌اند دقایق اعزاز و احترام ایشان مهمل نگذاشته‌ایم و همت بر حصول مقاصدشان مصروف داشته.

مقصود از ترتیب این مقدمات و غرض از ترکیب این کلمات آنک مرتضیان اعظمان، ملکی الساده و النقباء، اعتضادی آل عبا،

سلیلی الامام علی بن موسی الرضا علیهما و علی آبائهما التحیة و الرضوان السید نظام الدین سلطان احمد و سید کمال الدین عطاء الله ادام الله سیادتہما احکام سلاطین ماضیه خصوصا خاقان سعید

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۱۱

شاهرخ میرزا (انار الله برهانه) که به امضاء نشان سلطان مرحوم امیر تیمور گورکان و پادشاه مزبور جهان شاه میرزا نافذ شده- مشتمل بر آنک از قدیم الایام الی یومنا هذا منصب نقابت و تقدم سادات و تولیت اوقاف مزار متبرکه امامزاده معصومه سنی فاطمه و مزار متبرک امامزاده طاهر علی بن محمد الباقر علیهما التحیة و الغفران به آباء عظام و اجداد کرام مرتضیان مشار الیهما متعلق بوده و خطابت و تولیت و امامت مسجد امام حسن عسکری رضی الله عنه بدیشان تعلق گرفته و هر یک از ایشان که بر مصدوق کُلُّ شَیْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ به جوار رحمت (حق) پیوسته اند نوبت تقلدات این شغل عظیم به اولادشان منتهی شده- به عرض همایون رسانیدند و التماس امضا نمودند.

چون استحقاق و استیصال مرتضیان مشار الیهما اظهر من الشمس و ابین من الامس است ملتتمس ایشان مبذول داشته، بر مقتضی «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا» رجوع این امر خطیر بدیشان تفویض فرمودیم و بریشان مسلم داشتیم تا چنانچه از فرط و شرط پرهیزکاری ایشان سزد به وظایف آن کما ینبغی قیام نموده، محصول موقوفات را به موجب شرع و شرط واقف به مصرف و جوب رسانند و رقبات را معمور داشته، در رواج و رونق مسجد و مشهدين منورین غایت اجتهاد به تقدیم رسانند. باید که مرتضیان مومی الیهما را متصدی مناصب مذکوره دانسته، شرایط اجلال و اکرام به جای آورند و در امری که سبب انتظام و رونق روضتین منورتین و مسجد باشد لوازم امداد مرعی دارند و از صوابدید ایشان تجاوز نمایند و عزل و نصب خادمان و مشرفان و مجاوران مزارات و مشهدين منورین و مسجد به رأی ایشان متعلق شناسند و در تحقیق انساب سادات که به عهده ایشان است معاونت و همراهی لازم دانسته، مجال حمایت هیچ آفریده ندهند و پرسش و قطع و فصل معاملات شرعی و عرفی سادات بدیشان مفوض شمرند.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۱۲

و به دستوری که در فرامین سلاطین مذکور مسطور است از موقوفات مشهدين منورین و املاک و اسباب ایشان و سایر سادات رضویه و مجاوران مزارات مذکوره که در شهر و ولایت قم دارند ارثا و اکتسابا مال و اخراجات و حقوق دیوانی نمی گرفته اند و بریشان معاف و مسلم بوده و تا غایت استمرار یافته، به همان دستور معاف و مسلم و ترخان و مرفوع القلم دانند و تغییر و تبدیل به قواعد مستمره راه ندهند و کسی را در خانه های ایشان فرود نیاورند و چهارپایان ایشان را به الاغ نگیرند و مواشی و مراعی و تمغانستانند و برزیگران ایشان را بیگار و شکار نفرمایند و قچور نستانند و امیرانی نطلبند و احکام سابق ایشان را به امضا مقرون شمرده، در کل ابواب رعایت و مراقبت واجب دانند و شرایط اعزاز و لوازم احترام به جای آورند.

و التماس امضاء همایون نمودند. ایجاب ملتتمس ایشان را این حکم جهان مظاع نفذه (الله تعالی) شرف اصدار یافت تا به موجبی که در صدر قلمی گشته به تقدیم رسانند و احکام سلاطین سابقه را من الفاتحة الی الخاتمه به امضاء مبارک متصل و مقرون شناسند و در استمرار و استقرار آن کوشیده، از شائبه تغییر و تبدیل مصون و محروس شمرند و در تعظیم و تبجیل و اعزاز و احترام ایشان باقصی الغایت و الامکان کوشیده، دقیقه [یی] نامرعی نگذارند و از مضمون احکام به هیچ وجه من الوجوه تجاوز نمایند و تخلف نورزند و به علت رسم الصدارة و غله ابتیاعی مزاحم نشوند.

و چون مصارف حاصل موقوفات حضرت مقدسه سنی فاطمه علیها و علی آبائها التحیة و الرضوان سادات رضویه و عمارت رقبه است محصص اوقاف متولیان مزار معطره موصوفه را به مجلس توجیحات و تحصیصات نطلبند و به خلاف شرع مطهر

بریشان حوالتی نکنند و از ایشان مطالبه [یی] نمایند و در جمیع ابواب شکر و شکایت ایشان عظیم مؤثر شناسند و سال به سال به تجدید نشان محتاج ندانند  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۱۳  
و چون به توقیع رفیع اشرف اعلی موشح و موضح و مزین و محلی گردد اعتماد نمایند.  
کتب بالامر العالی اعلاه الله تعالی و خلد نفاذه و لانزال مطاعا متبعا فی خامس عشر رمضان المبارک سنه اربع و ثمانین و ثمانمائه بمدینه قم.

## ۵۴ [۴] فرمان مورخ ۱۴ رجب ۹۰۴ از الوند بیک آق قویونلو در واگذاردن تولیت آستانه قم و نقابت سادات آن شهر به سید مرشد الدین رشید الاسلام فرزند نظام الدین سلطان احمد رضوی.

چاپ شده در همان کتاب به عکس و حروف (۱۱۸-۱۲۳):

هو الغنی

الحکم لله

ابو المظفر الوند بهادر سوزومیز

سادات رفیع الانساب و قضات منبع الاحساب و حکام عظام و اکابر و اشراف ذوی الاحترام و متولیان و مباشران امور اوقاف مدینه المؤمنین قم بالتواضع و الملحقات بدانند که چون اعزاز و احترام و تعظیم و اکرام سادات عظام که مطمح انظار لاهوتی و مطرح انوار جبروتی ایشانند از لوازم ملکات سلطنت و جهانداری و کرامت صفات ملک و کامکاری می دانیم هر آینه اقتدا به مآثر اسلاف و اقتفا به آثار کریمه کریمان حمیده اوصاف فرموده، در انجام حاجات و اسعاف ملتزمات ایشان خصوصا طایفه [یی] که صیت طهارت نسب ظاهر و نباهت حسب فاخرشان کالشمس لا تخفی بکل مکان بر عالمیان واضح و لایح است مزید التفات و اعتنا به ظهور می رسانیم.

فردا که هر کسی به شفیعی زنند دست ماییم و دست و دامن اولاد مصطفی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۱۴

بنابر آن درین اوقات فرخنده ساعات شمه [یی] از عنایات بلاغایات در شأن عالی جناب سیادت پناه نقابت دستگاہ، افاضت مآب عالی انتساب، افتخار اکابر السادات منبع ینابیع السعادات، قدوة العتره الطاهره خلاصه المله الزاهره، شرف اولاد سید المرسلین اعتضاد آل طه و یس، ملک الساده و النقب مرجع اولاد آل عبا سلیل الامام بالحق علی بن موسی الرضا علیهما و علی آبائهم التحیه و الرضوان و الرحمه و الغفران السید الاید نظام الحق و الدین سلطان احمد ادام الله تعالی میامن برکاته الشریفه و سیادته و نقابته المنیفه به ظهور رسانیده، مقرر فرمودیم که احکام سلاطین ماضیه و خواقین سالفه خصوصا فرمان حضرت خاقانی فردوس مکانی جد صاحب قرانی که به امضاء فرامین امیر بزرگ تیمور گورکان و خاقان سعید شاهرخ میرزا و پادشاه مرحوم جهان شاه میرزا درباره سید مومی الیه و جناب مغفرت مآبی سید کمال الدین عطاء الله صادر شده بود مشتمل بر آنک:

از قدیم الایام الی یومنا هذا منصب نقابت و تقدم سادات و تولیت اوقاف مزار متبرک حضرت امامزاده معصومه سنی فاطمه و مزار متبرک امامزاده طاهر علی بن محمد الباقر علیهما التحیه و الغفران به آباء عظام و اجداد کرام ایشان متعلق بوده و خطابت و امامت مسجد امام حسن عسکری رضی الله عنه به مشار الیهما تعلق گرفته بنابر آن بر مقتضاء «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا

الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا» این امور خطیره را به ایشان تفویض فرمودیم و بدیشان مسلم داشتیم تا چنانچه از کمال پرهیزکاری ایشان سزد به وظایف آن کما ینبغی قیام نموده، محصول موقوفات را به موجب شرع و شرط واقف به مصرف وجوب رسانند و رقبات را معمور داشته در رواج و رونق مسجد و مشهدین منورین غایت اجتهاد به تقدیم رسانند. باید که مرتضیین مومی الیهما را متصدی مناصب مذکوره دانسته، شرایط اجلال و اکرام به جای آورند و در امری که سبب انتظام و رونق روضتین مطهرتین و مسجد باشد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۱۵

لوازم امداد مرعی دارند و از صوابدید ایشان تجاوز نمایند و عزل و نصب خادمان و مشرفان و مجاوران مزارات و مشهدین منورین به رأی ایشان متعلق شناسند و در تحقیق انساب سادات که به عهده ایشان است همراهی لازم دانسته، مجال حمایت هیچ آفریده ندهند و پرسش و قطع و فصل معاملات شرعی و عرفی سادات بدیشان مفوض شمرند و به دستوری که در فرامین سلاطین مذکورین مسطور است از موقوفات مشهدین منورین و املاک و اسباب ایشان و سایر سادات رضویه و مجاوران مزارات مذکوره که در شهر و ولایت قم دارند ارثا و اکتسابا مال و اخراجات و حقوق دیوانیه نمی گرفته‌اند و بریشان معاف و مسلم بوده و تا غایت استمرار یافته به همان دستور معاف و مسلم و ترخان و مرفوع القلم دانند و تغییر و تبدیل به قواعد مستمره راه ندهند و کسی را در خانه‌های ایشان فرود نیاورند و چهارپایان ایشان را به الاغ نگیرند و مواشی و مراعی و تمغانستانند و برزگران ایشان را بیگار و شکار نفرمایند و قبچور نستانند و امیرانی نطلبند و احکام سابق ایشان را به امضا مقرون شمرده، در کل ابواب رعایت و مراقبت واجب دانند و هر ساله درین ابواب حکم و پروانچه مجده نطلبند.

و معروض داشت که سید کمال الدین عطاء الله به جوار رحمت ایزدی پیوسته و از اولاد نمانده و عالی جناب سید نظام الدین سلطان احمد به کبر سن و زمان شیخوخت رسیده و التماس نقابت سادات و تولیت مزار منور حضرت سنی فاطمه علیها التحیة و الرضوان به اسم فرزند خود جناب سیادت مآب نقابت قباب معالی ایاب اعالی انتساب، نقاوة اعظم السادات و النقا زبده صنادید آل عبا، افتخار الساده و الاشراف رفیع الانساب و کریم الاوصاف، ذی النسب العالی و الحسب المتعالی، سید مرشد المله و النقا به و الدین رشید الاسلام ادام الله تعالی سیادته و نقابته فی الایام نمود.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۱۶

ایجابا لملمتسه و اظهارا للاعتقاد و العنایة فی شأنه به اسم فرزند مشار الیه ممضی و منفذ دانند و مناصب مذکوره و آنچه از لوازم آن است بدو مخصوص شناسند و حسب الشرع غیری را با او مجال مداخلت و مشارکت ندهند و وظایف تقویت و تمشیت مرعی دارند و موقوفات و مزارات مذکوره و جهات سادات عظیم الشان رضویه را حسب الاستمرار معاف و مسلم و حر و ترخان و مرفوع القلم دانند و به علت توجیحات و تحصیصات و توابعات و اخراجات و خارجیات و رسم الصداره و غله ابتیاعی و سایر تکالیف دیوانی مزاحم نشوند و به خلاف شرع مطهر حوالتی بر ایشان و موقوفات مذکوره ننمایند و قلم و قدم کوتاه و کشیده دارند، و نصف یک سر گوسفند که به موجب حکم حضرت پادشاه مرحوم سلطان رستم که به امضاء فرمان حضرت خاقانی فردوس مکانی بر عالی جناب مشار الیه مسلم بوده بر جناب رشید الاسلامی به همان دستور معاف دانند و به علت شحم و جلد و غیره تعرض نرسانند و به هر کس که رجوع نمایند و در هر محل که ذبح نمایند تمغا و خطیره نطلبند و هیچ آفریده مانع نشود و به هیچ وجه من الوجوه پیرامون نگردند و از شوائب تغییر و تبدیل مصون و محروس شمرند و هر ساله درین ابواب نشان و پروانچه مجده نطلبند و چون به توقیع رفیع منیع اشرف اعلی موشح و موضح و مزین و محلی گردد اعتماد نمایند. مقرر است که حق التولیة و النقا به به دستور نقباء سابق که بر وفق شرع خواهد بود ستانند.

تحریراً فی رابع عشر رجب المرجب لسنة اربع و تسعمائة بمدينة قم.

**۵۵ [۵] فرمان مورخ آغاز ج ۲- ۹۱۸ از شاه اسماعیل اول در بخشودن برخی از مال و خراج موقوفات آستانه مقدس و تنفیذ سنن و رسوم دیرین در مورد حقایق موقوفات این مزار و مسجد امام حسن عسکری قم و املاک سید رشید الاسلام متولی.**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۱۷

چاپ شده در کتاب Busse به عکس و حروف (۱۶۹-۱۷۰):

حکام و داروغگان و کلانتران مدینه [المؤمنین] قم بدانند که درین وقت مقرر فرمودیم که به علت غله ایتاعی و طرح مزاحم و متعرض موقوفات سرکار [آستانه] مقدسه منوره معطره سنی فاطمه (علیها التحیه و السلام) و متولی آنجا سیادت مآبی سید رشید الاسلام نشوند و پیرامون نگردند و در خانه‌های ۱ سید مشار الیه نزول نمایند. امراء .. و عسکر نصرت شعار و غازیان عظام ظفر فرجام حسب المسطور مقرر دانند و رعایت و ملاحظه واجب و لازم شناسند. و همچنین مقرر فرمودیم که حقایق باغ نقیب و باغ زکریا را و جمیع مواضع وقفی مزار و مسجد امام الهمام المعصوم الامام ابی محمد حسن العسکری (علیه الصلاة و السلام) و ملکی سید مشار الیه به دستور قدیم مقرر و جوب بوده به همان دستور رسانند و چیزی قاصر و منکسر نگردانند و خلاف شرع شریف مطلقاً جایز ندارند.

به عهده حاکم و داروغه آنجا که برین موجب مقرر دانند و امداد تمام به تقدیم رسانند و خلاف کننده را منع نمایند و اعزاز و احترام تمام به جای آورند و هر ساله به نشان و پروانچه مجدد محتاج ندانند. و همچنین مقرر شد که هر کس املاک موقوفه مزار متبرک مذکور را به غصب و غیر حق متصرف شده باشد و نزد قضات اسلام آنجا به ثبوت رسد بلا تعلل به متولی مزار مذکور تسلیم نماید و اصلاً اهمال ننماید و از مخالفت محترز و مجتنب باشد. درین باب تقصیر ننماید.

مقررست که حکام در موقوفات مزار و مسجد مذکورین اصلاً مدخل نساازند و از فرموده تخلف نورزند. در عهده دانند.

تحریراً فی غرة شهر جمادی الثانی سنه ثمان عشر و تسعمائة.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۱۸

**۵۶ [۶] فرمان مورخ ۲۰ ع ۱- ۹۲۰ از همو در بخشودن مال و خراج موقوفات آستانه و مسجد امام حسن عسکری که تیول بوده است با واگذاردن تولیت آنها به رشید الاسلام مزبور.**

در این سند از حکم جهان مطاع سابق که در سال ۹۱۸ صادر شده بود نیز یاد می‌شود.

اصل این فرمان که اکنون در قم است به خط تعلیق بر کاغذ خانبالیغ، و قسمتی از آغاز آن پاره شده است. در ازای مقدار موجود ۷۹ س، م و پهنای آن ۳۲ س، م (پهنای سطور ۲۰ س، م) است. این سند تاکنون در جایی نشر نشده و برای نخستین بار در این جا دیده می‌شود.

پشت سند صورت موقوفات مسجد امام حسن عسکری و آستانه و مقدار مال و خراج بخشوده شده آنها به نقد و جنس ثبت بوده که در اثر وصالی کاغذ بیشتر آنها در حال حاضر خوانده نمی‌شود مگر آن که پاره‌های کاغذ را با دقت و احتیاط از روی نوشته‌ها بردارند:

... [موقوفات] قدیم و جدید مزار پرانوار برکت آثار در ... و مسجد امام بالحق ... [و متولی] ی ... [رشید الاس] لام [شر] ف نفاذ یافته که مالا و خارجا معاف و مسلم و ترخان و مرفوع القلم باشد و مواضع مجده که بر آن مزار کثیر الانوار وقف فرموده مال و جهات و وجوهات آن را دانسته و در بسته به موجب ... از تیول باطل گردانیده بر آنجا ارزانی داشته‌ایم و تولیت آن به سیادت مآب مشارالیه مفوض و مرجوع شد که آنچه املاک ..... شده به جای آورده حسب الحکم جهان مطاع سابق به مصرف رسانند به همان دستور مقرر و معین دانسته، تغییر و تبدیل به قواعد مستمره آن راه ندهند و به علت مال و جهات و اخراجات و تفاوت تسعیر و خارجیات حکمی و غیرحکمی به هر اسم و رسم که باشد مزاحمت نرسانند

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۱۹

و پیرامون نگردند و به علت علفه و علوفه و قتلغا و بیگار تعرض نکنند و به قلیل و کثیر طمع و توقع نمایند و به حرز و مساحت درنیابورند و شماره و تعداد نکنند و قلم و قدم از آن محال کوتاه و کشیده داشته، رعایت و مراقبت به همه ابواب به جای آورند و رعایا [ی] محال مسلمی چون جهات خود به محلی دیگر برده باشند حقوق دیوانی خود بالتمام به متولی مذکور جواب گویند و کسی پیرامون رعایا [ی] آنجا نگردد و مدخل نسازد و گذارند که متولی مشارالیه مال و جهات و حقوق دیوانی ایشان بازیافت نماید.

و از احکام مجملی که به اسم ارباب سیورغات و مسلمیات و موقوفات صادر شود محال مسطوره را مستثنی دانسته، اصلا بر متولی آنجا حوالی نکنند و در توجیهاات و تحصیصات سهیم و شریک نسازند.

قضات اسلام و محصصان موقوفات برین موجب مقرر دانسته، از مضمون صدر تجاوز نکنند و به جهت غله طرحی و گاه و هیمه بر مزارعان و کارکنان آنجا حوالتی ننمایند. به عهده حاکم و داروغه قم که درین ابواب امداد به تقدیم رسانیده مجال مخالفت احدی ندهد و از فرموده تخلف نوزد و از تمرد که موجب خطاب پادشاهی خواهد بود محترز و مجتنب باشند. درین باب قدغن دانسته، هر ساله نشان مجدد نطلبند و چون به توقع رفیع اشرف اعلی رسد اعتماد نمایند.

تحریرا فی عشرين شهر ربيع الاول سنه عشرين و تسعمائه.

[حاشیه:]

ختم

[پشت فرمان:]

سیورغال تیولی مزار کثیر ..... علیها السلام و تیولی مسجد حضرت

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۲۰

امام بالحق امام حسن عسکری و سید جلال الدین رشید الاسلام که به اسم سید نظام الدین سلطان احمد جد مشارالیه مجری شده عن .... قم فی ایت‌ئیل

...

تیولی

آستانه منوره مقدسه معطره ستی فاطمه که در پیچین‌ئیل مقرر شده به موجب حکم همایون به تاریخ ۱۵ ع الاول سنه ۹۱۸:

...

سید (۴)

جلال الدین رشید الاسلام از بابت ورثه سید نظام الدین سلطان احمد

...

تیولی

مسجد امام حسن عسکری

...

ثبت شد

ثبت روزنامهچه دیوان شد

به وقوف سیادت پناهی صدارت دستگاهی شرفیا شریفیا

قلمی شد [توقیع و مهر ..].

**۵۷ [۷] فرمان مورخ ۱۸ شوال ۹۳۱ از شاه طهماسب اول در واگذاردن همه مناصب سید مرشد الدین رشید الاسلام رضوی که به موجب احکام و ارقام شاه اسماعیل در حق وی ممضی بوده است به خصوص تولیت اوقاف قدیمه و جدیده سلطانی و بیگمی آستانه مقدس و مسجد امام بدو، و بخشودن مال و خراج دیوانی همه آنها.**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۲۱

با اشاره به وقف نامه بیگمی - که در ش ۴ همین اسناد گذشت - و احکام شاه اسماعیل و امثله دیوان الصداره. خطاب به عمال و متصدیان امور دیوانی قم و سلطانیه (و این دوم از آن رو که برخی اوقاف شاه بیگمی بیگم در آن خطه واقع است). در این متن از موقوفات سید سلطان احمدی و از سیادت مآبی سید فخر الدین که گویا مدعی تولیت آستانه و مانا برادر رشید الاسلام بوده است یاد می شود. پشت سند صورت کامل موقوفات آستانه و مسجد است با ذکر محصولات نقدی و جنسی هریک. و طبعاً از رهگذر جغرافیای تاریخی قم بسیار مهم و نفیس. جز آن که بیشتر نوشته ها در اثر وصالی سند زیر تکه های کاغذ پنهان شده و خوانده نمی شود مگر با دقت و احتیاط تمام آنها را بردارند. در میان آنچه از نوشته پشت سند (که در متن با عبارت «حسب الضمن» بدان اشاره رفته) خوانده می شود نام «قهیان» و «قلاور» و «خطیرآباد» و «حصانجرد» و «مرادآباد» و «باغ مهماد بیک» و چند طاحونه، و مزرعه «خمین» که به سیورغال متولی مسجد برقرار بوده است و چند نام دیگر هست. از مسلمیات زاویه بیکسی خانم نیز یاد می شود (یادداشت آغاز سند شماره ۴ همین جا دیده شود).

اصل سند در قم است. افضل الملک میرزا غلامحسین خان ادیب زندی شیرازی نود سال پیش آن را در همین شهر دیده و متنی مغلوپ از آن را در سفرنامه قم خود (۲۵۵-۲۵۷) نقل نموده است.

چنین است متن صحیح براساس اصل سند (اندازه ها: ۲۲\* ۱۲۷ س. م، پهنای سطور: ۱۵/۵ س. م):

الحکم لله

ابو المظفر طهماسب بهادر سیوزومیز

حکام کرام و سادات عظام و قضات اسلام و عمال و متصدیان امور و اشغال

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۲۲

دیوانی و کلانتران و کدخدایان مدینه المؤمنین قم و خطه سلطانیه بالتوابع و اللواحق بدانند که درین وقت عنایت و شفقت



بی نهایت [پاد] شاهی درباره سیادت مآب نقابت قبایی عمده السادات و الاشراف سید مرشد الدین رشید الاسلام الرضوی فرموده، جمیع مناصب متعلقه به سیادت مآب مشار الیه به موجب احکام عالی حضرت خاقان جم جاه فردوس مکان و سلطان سلاطین سپاه علین آشیان، هادی الخلائق الی اشرف الادیان (شاه بابام انار الله مضجعه) خصوصاً تولیت اوقاف قدیمه و جدیده سلطانی و بیگمی منسوبه به مزار کثیر الانوار حضرت معصومه مقدسه سمنیه سیده النساء فی العالمین (ستی فاطمه علیها و علی آبائها التحیه و السلام) و مسجد حضرت امام معصوم (ابی محمد حسن العسکری علیه الصلاة و السلام) بلامشارکت و مداخلت غیری بدو تفویض فرمودیم و ارزانی داشتیم و سیورغالات و مسلمیات و معافیات و مقرریات خودی (؟) و مفروزی قدیمی و جدیدی مزار مذکور و مسجد مزبور بر نهج مسطور که در احکام عالی حضرت خاقان فردوس مکان مشار الیه مرقوم است مقرر داشتیم و ضبط و نسق و صرف محصولات مالی و منالی آن محال را حسب الضمن منوط بر رأی متولی مومی الیه گردانیدیم.

باید که نقابت مآب مشار الیه را متولی و متصدی مناصب مزبوره دانسته، دست تصدی او را درین امور قوی و مطلق دانند و حاصل و منافع موقوفات و مسلمیات و محصولات مزار شریف و مسجد منیف مذکور را به تصرف او گذارند تا به موجب شرع شریف و شرط واقف و حکم عالی حضرت خاقان مشار الیه به مصارف معینه صرف نماید و عشر حق التولیه خود را تصرف کند.

مستأجران موقوفات مذکوره و رعایاء مواضع سیورغال و مسلمی مزار و مسجد مذکورین او را متولی خود دانسته، وجوه اجاره و حقوق دیوانی خود را حسب الاستمرار تحویل و کلاء و گماشتگان متولی مذکور نمایند و بی مهر و برات

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۲۳

او یک دینار و یک من بار به کسی به خلاف شرع ندهند و هر قضیه و قضایاء متعلقه به تولیت که در آن سرکار واقع شود بدو رفع نمایند که به فیصل رسانند و داروغگان در آن مدخل ن سازند.

مقرر است که هیچ آفریده در جهات آستانه مذکوره و مسجد مزبور به خلاف شرع شریف و شرط واقف و قیود احکام عالی حضرت خاقان جنت مکان و شروط مسطوره در وقفیه حضرت بلقیس مکانی تصرفی نکند و هر سنتی که به خلاف این معنی حاصل نموده باشند سند ن سازند.

عمال و متصدیان امور دیوانی قم و سلطانیه به علت مال و اخراجات حکمی و غیر حکمی از ساوری و سلامی و پیشکش و کندلک و شیلان بها و سردو و مواشی و مراعی و ممیزانه و مباحثانه و عیدی و نوروزی و رسم الوزاره و رسم الصداره و رسم المهر همایون و خدمتانه و دست انداز و طرح و بیگار و علفه و علوفه و قتلغا و ده نیم و داروغگی و آنچه اطلاق مال و خارج بر آن توان کرد به هر اسم و رسم که باشد مزاحمتی نرسانند و به قلیل و کثیر طمع و توقع نمایند و احکام مجملی که به اسم ارباب سیورغات و مسلمیات و موقوفات صادر شود محال مذکوره را سوی و مستثنی دانسته، اصلاً بر متولی آنجا حوالتی نکنند و در توجیها و تحصیصات شریک و سهم ندانند و ن سازند.

قضات اسلام و محصصان از مضمون مسطور فی الصدر تجاوز نمایند و سایر قیودی را که در احکام عالی حضرت خاقانی جنت آشیانی و امثله دیوان الصداره مسطور و مذکور باشد ممضی و منفذ دانند. سیادت مآبی سید فخر الدین به علت نظارت و اشراف در سرکار مزبور و موقوفات سید سلطان احمدی مدخل نماید و تعرض به حال مزارعان آنجا نرسانند.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۲۴

از جوانب برین جمله روند و از فرموده عدول نجویند و هر ساله درین ابواب پروانچه و نشان مجدد نطلبند. درین باب قدغن

دانسته از مخالفت محترز باشند و چون به توقیع رفیع منبع اشرف اعلی موشح و مزین و محلی گردد اعتماد کنند.  
تحریرا فی ۱۸ شهر شوال سنه احدى و ثلاثین و تسعمائه.

[حاشیه:]

ختم

[پشت فرمان:]

سیورغال

تیولی (؟) مزار کثیر الانوار حضرت معصومه مقدسه سیمیه سیده النساء فی العالمین ستی فاطمه علیها و علی آبائها التحیه و السلام و مسجد حضرت امام معصوم امام حسن عسکری علیه و آبائه التحیه و السلام عن ولایات مذکوره به شرح متن نشان فی تخاقوی نیل:

...

...

به وقوف عالی جاه ملک الامراء ... سلطان و ... مصطفی سلطان

**۵۸ [۸] فرمان مورخ ۱۸ ج ۱- ۹۴۸ از همان پادشاه در واگذارن تولیت موقوفات آستانه مقدس و تولیت و امامت مسجد امام به سید شجاع الدین سلطان محمود فرزند سید مرشد الدین رشید الاسلام که در این تاریخ درگذشته بوده است.**

با اشاره به رقبات موقوفه زاویه امیر نظام الدین سلطان احمد که در فرمان پیش، از آن باعنوان

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۲۵

«موقوفات سید سلطان احمدی» یاد شده بود.

در این سند هم از سید فخر الدین نقیب رضوی درخواست می شود که به خلاف شرع در امر تولیت آستانه و مسجد و موقوفات نظام الدین احمد دخالت نکند. پیداست که دعاوی او در این موارد هنوز برجای بوده است. از سوی دیگر به شجاع الدین محمود دستور داده می شود حاصل موقوفات را با وقوف زین الدین علی رضوی به مصارف خود رساند. این شخص می تواند همان میر سید علی قمی از سادات آستانه مقدسه منوره معصومه و قاضی قزوین تا سال ۹۷۱ و تولیت آستان قدس رضوی و وزیر خراسان از این سال تا سال ۹۷۴ و وزیر قزوین و متصدی خالصه جات سلطانی در ۹۷۵ تا پایان عمر، در گذشته دوشنبه ۱۳ ج ۲- ۹۸۲ و مدفون در قم باشد.

از اصل این سند آگاهی درست در دست نیست. آنچه به دست داریم سوادى از آن است متعلق به قرن یازدهم با تصدیق و مهر و توقیع صدر الدین محمد شیرازی (شاید همان ملاصدرا حکیم و دانشمند مشهور) که اکنون در موزه بریتانیا است. متن این سواد به عکس و حروف در کتاب (۱۷۱- ۱۷۵) Busse و مجله بررسی های تاریخی (سال چهارم، ش ۴: ۲۲۵- ۲۲۶) نشر شده و مینورسکی نیز در تعلیقات تذکره الملوک: ۱۹۹ از آن یاد و نقل می کند:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۲۶

بسم الله الرحمن الرحيم

یا محمد یا علی

درین وقت بنا بر وفور امانت و رشد و کاردانی سیادت مآب نقابت ایاب عمده السادات و الاشراف سید شجاع الدین سلطان محمود الرضوی النقیب تولیت رقبات موقوفه آستانه مقدسه منوره حضرت معصومه مطهره سمنیه سیده النساء فی العالمین (ستی فاطمه علیها التحیة و السلام) و مسجد متبرک منسوب به حضرت امام الجن و الانس (ابی محمد حسن العسکری علیه الصلاة و السلام) و امامت آنجا که به موجب شرع شریف و شرط واقف و احکام مطاع همایون به والد مرحوم او سیادت و نقابت پناه سید مرشد الدین رشید الاسلام الرضوی النقیب متعلق بوده به همان دستور بلا مشارکت غیر بدو مفوض و مرجوع فرمودیم که در ترویج و تنسیق آستانه مقدسه و مسجد متبرک کوشیده، به ضبط محصولات و تعمیر رقبات آنجا قیام نموده، نگذارد که قصوری در آنجا واقع شود و حاصل رقبات آنجا را به موجدی که در دستور العمل مقرر شده به وقوف و اطلاع سیادت پناه افادت دستگاهی زینا للسیادة و الدین علی الرضوی النقیب به نوعی که موافق شرع شریف باشد به مصرف وجوب رساند.

مستأجران و عمله و کارکنان و رعایاء محال متعلقه به آستانه مقدسه و مسجد متبرک اصلا یک دینار و یک من بار بی وقوف و مهر و برات متولی مشار الیه دادوستد نمایند و هر قضیه و قضایا که در میانه ایشان واقع شود بدو رفع نمایند و پوشیده و پنهان ندارند و متوجهات خود را به دستور معمول مملکت به متولی جواب گویند و هیچ آفریده به خلاف شرع و شرط واقف در موقوفات آستانه مقدسه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۲۷

و مسجد مذکور مدخل نماید.

سادات عظام و قضات اسلام و حکام کرام و اکابر و اهالی و کلانتران و کدخدایان مدینه المؤمنین قم و سلطانیه حسب المسطور مقرر دانسته، اعانت و اسعاد سیادت مآب مشارالیه به جای آورند و سرکار آستانه مقدسه را از جمیع توجیهاات و تحصیصات به دستور قدیم و نهج استمرار مفروز و مستثنی شناسند و حکم مجملی که به اسم ارباب سیورغات و مسلمیات و موقوفات صادر گردد رقبات سرکار آستانه متبرکه را از آن موضوع شمرند.

ارباب وظایف و عمله سرکار مذکور به خلاف شرع شریف و شرط واقف طلبی از متولی مذکور نمایند و به طریقی که در دستور العمل مقرر شده ستانند و زیاده تعرض نرسانند و احکام و امثله [یی] که نقیض این معنی حاصل نموده ... سابقا و لاحقا اعتبار نکنند. عمله و فعله آنجا خود را به عزل او معزول و به نصب او منصوب شناسند و حق التولیه به دستور شرط واقف از قرار عشر رسانند. سیادت مآب امیر فخر الدین النقیب الرضوی به خلاف شرع شریف در تولیت آستانه مقدسه و مسجد مذکور و رقبات موقوفه به زاویه امیر نظام الدین سلطان احمد به علت اشراف و نظارت مدخل نماید و پیرامون نگردد.

در این ابواب قدغن عظیم لازم دانند و هر ساله نشان و پروانچه و حکم مجدد طلب ندارند. در عهده دانند.

تحریرا فی ۱۸ شهر جمادی الاولی سنه ۹۴۸.

**۵۹ [۹] فرمان مورخ دهه نخستین ج ۲- ۹۷۲ از همان پادشاه در مورد تعیین شش نفر حافظ قرآن سوی حفاظ آستانه مقدس برای تلاوت در سر قبر سلطانی خواهر طهماسب. خطاب به امیر سلطان احمد متولی آستانه مقدس، و در آن از مدرس آستانه نیز یاد می شود.**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۲۸

با مهر «الله، محمد، علی - العبد محمد یوسف بن حسن الحسینی» در پشت سند. اصل سند در موزه بریتانیا است به شماره Or ۵۳۹۴ و متن آن به عکس و حروف پیش از این کتاب Busse (ص ۱۷۸ - ۱۷۹) و مجله بررسی‌های تاریخی (ش ۴ سال چهارم: ۲۲۷ - ۲۲۸) نشر شده و در تعلیقات مینورسکی بر تذکره الملوک که با نام «سازمان اداری حکومت صفوی» به فارسی در آمده نیز از آن استفاده گردیده است.

شاهزاده سلطانم مهین بانوزاده ۹۲۵ و در گذشته نیمه شب چهارشنبه ۱۴ ج ۱ - ۹۶۹، کوچک‌ترین دختران شاه اسماعیل و خواهر تنی و اعیانی طهماسب، و واقف موقوفات بسیار در شروان و تبریز و قزوین و ساوجبلاغ و شهریار و ری و اصفهان و کرهرود و استرآباد در دوران زندگی سردابه‌ای برای مدفن خود در کربلا ترتیب کرده بود که به‌هنگام درگذشت چون آن خطه در تصرف عثمانی بود جسد وی را به دستور طهماسب به قم آورده و در سردابه‌ای پایین پای حضرت سستی فاطمه به امانت به خاک سپردند و پس از ۲۳ سال در تخاقوی‌ئیل ۹۸۳ بقایای جسد را به کربلا نقل نمودند. چندین تن از شاهزادگان این سلسله پس از سلطانم در همین سردابه به خاک رفته‌اند که از آنهاست زین العابدین میرزا پسر طهماسب درگذشته ۹۸۰ و گوهر سلطان خانم دختر او درگذشته سه‌شنبه ۱۷

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۲۹

ع ۱ - ۹۸۴.

فرمان همایون شد آن‌که چون شش نفر حافظ سوی حفاظ سرکار آستانه مقدسه مطهره (ستی فاطمه علیها و علی آبائها الصلاة و السلام) قبل ازین مقرر شده که در سر قبر همشیره مرحومه مغفوره‌ام سلطانم به تلاوت کلام (ملک علام جل جلاله) اشتغال نمایند بنایرین شش نفر حافظ مذکور به‌موجب ضمن در سر قبر همشیره مرحومه به تلاوت اشتغال نمایند و اگر از ایشان کسی ترک خدمت نماید سیادت و نقابت‌دستگاه امیر سلطان احمد متولی آستانه مقدسه منوره دیگری را به‌جای او تعیین نماید و حفاظ سرکار آستانه منوره را دخل ندهد و به حکم نقیض این معنی مستند نگردد. درین باب قدغن دانند.

تحریرا فی عشر اول شهر جمادی الثانی سیچقان‌ئیل اثنی و سبعین و تسعمائۀ.

[حاشیه:]

مقررست که آنچه حسب الحکم جهان مطاع در وجه وظیفه جماعت مزبوره مقرر شده بر وجهی که موافق شرع شریف باشد بدیشان رسانند و اگر متولی عوض ایشان به وجه شرع کسی تعیین کند به وقوف مدرس آنجا کند.

[مهر مسوده ایوان اعلی]

**۶۰ [۱۰] فرمان مورخ شوال ۱۰۱۷ از شاه عباس اول در واگذارن سیورغال میر شمس الدین نقیب رضوی متولی سرکار قدیمی آستانه مقدس - از بابت مال و جهات قریه ابرین غارری که به سیورغال فرزندان امیر رشید الاسلام رضوی مقرر بوده است - به برادر او ظهیر الدین ابراهیم تنها وارث وی.**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۳۰

اصل این سند اکنون در موزه بریتانیاست و متن آن به عکس و حروف در کتاب Busse (ص ۱۸۳ - ۱۸۵) و مجله بررسی‌های تاریخی (ش ۴ سال چهارم: ۲۲۹ - ۲۳۰) دیده می‌شود:

فرمان همایون شد آن که چون حسب الحکم جهان مطاع آفتاب شعاع مبلغی از بابت مال و جهات قریه ابرین غارری حسب الذیل:

پنج هزار و پانزده دینار

مال: ۵ هزار [دینار]

نقد: ۸۰۰ [دینار]

جنس: ۴۲۰۰ [دینار]

سایر الجهات: ۱۵ [دینار]

به سیورغال اولاد سیادت و مغفرت پناه امیر رشید الاسلام رضوی نقیب مقرر بود و در وقتی که به نفس نفیس تحقیق سیورغالات و استحقاق ارباب سیورغال می فرمودیم به حقیقت سیورغال مزبور رسیدیم و سیادت پناه مرحوم میر شمس الدین نقیب رضوی متولی سرکار قدیمی آستانه منوره متبرکه که [حضرت سنی فاطمه علیها (و علی آبائها) التحیة و السلام] که از اولاد مغفرت پناه مذکور بود به نظر اشرف در آمده، سیورغال مزبور را به او و سایر اولاد شفقت فرموده بودیم و داخل نسخه معروضه شده، حکم امضا به اسم او و سایر اولاد گذشته. درین ولا به عرض رسید که سیادت پناه مرحوم مزبور به جوار رحمت [حق] پیوسته و وارث منحصر در سیادت و نجابت پناه امیر ظهیر الدین ابراهیم برادر مرحوم مذکور است. بنا بر

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۳۱

ظهور استحقاق سیادت پناه مشارالیه شفقت و مرحمت درباره او فرموده، به دستور مبلغ پنج هزار و پانزده دینار مذکور فوق را از بابت مال و جهات قریه مزبور به سیورغال ابدی و احسان سرمدی او عنایت و مرحمت فرموده، ارزانی داشتیم.

کدخدایان و رعایاء محل مذکوره سیادت پناه مومی الیه را صاحب سیورغال مبلغ مزبور دانسته، وجه سیورغال او را سال به سال موافق دستور العمل واصل و عاید ساخته، چیزی موقوف ندارند و اگر چیزی از وجه سیورغال مانده باشد به مشارالیه عاید گردانند و احدی از حکام و تیول داران و عمال الکاءری دخل در سیورغال مومی الیه ننموده، مادام که از دیوان اعلی حوالتی بر سیورغالات نشود در جزو به علت اخراجات و عوارضات خلاف حکم و حساب به هر اسم و رسم که بوده باشد حواله و اطلاقی ننموده، قلم و قدم کوتاه و کشیده دارند.

مستوفیان عظام دیوان اعلی حسب المسطور در دفاتر عمل نموده، تغییر و تبدیل به قواعد آن راه ندهند. درین باب قدغن دانسته، از فرموده درنگذرند و هر ساله حکم مجدد طلب ندارند و چون به مهر مهر آثار اشرف اعلی رسد اعتماد نمایند.

تحریرا فی شهر شوال سنه سبع عشر و الف.

**۶۱ [۱۱] مثال مورخ رمضان ۱۰۳۶ از میرزا رفیع الدین محمد شهرستانی صدر عباس اول و شاه صفی (مثال های صدور صفوی: ۱۷-۱۸) در واگذاردن تولیت قدیمی آستانه مقدس و مسجد امام و نقابت و پیشوایی مدینه المؤمنین قم و آستانه به میر محمد سعید رضوی.**

اصل سند در قم است:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۳۲

من رفیع الدین محمد الموسوی الحسینی

چون از مضمون احکام مطاعه لازم الاطاعه سلاطین سابق و شاه جنت مکان علین آشیان و وقفیه شرعیه مستفاد شد [که تولیت

قدیمی] آستانه متبرکه منوره مقدسه عرش درجه (معصومه علی مشرفها السلام) موافق شرع شریف و شرط واقف و استمرار و تولیت مسجد (امام حسن عسکری علیه السلام) و نقابت و پیشوایی مدینه المؤمنین قم و آستانه منوره عرش درجه به آبا و اجداد سیادت و نقابت پناه نجابت دستگاه سلاله السادات و النقباء العظام میر محمد سعید رضوی متعلق بوده و الیوم نوبت تولیت مزبور به سیادت و نقابت پناه منتهی شده و درین وقت به دیوان الصدارة العلیه العالیه حاضر شده، حقیقت استعداد و استحقاق خود را به منصفه ظهور رسانیده، طلب و استدعاء امضاء آنها به اسم خود نمود. لهذا از ابتداء توشقان ثیل تولیت قدیمی و تولیت مسجد مزبور و نقابت و پیشوایی مدینه القم و آستانه به مشارالیه مرجوع شد که به واجبی به امور مزبوره و لوازم آنها از ترویج و تنسیق و آبادانی مساعی جمیله به تقدیم رسانیده، دقیقه [یی] از دقائق فوت و فرو گذاشت ننماید.

سادات عظام و اکابر ذوی الاحترام و ارباب طریق و درویشان و مباشران و عمله و فعله و خدمه آستانه متبرکه سیادت پناه مشارالیه را متولی قدیمی آستانه و نقیب و پیشوا دانسته، دست تصدی و تکفل او را در امور مزبوره قوی و مطلق دانند و اعزاز و احترام مشارالیه را به جای آورند و آنچه لازمه امور مزبوره است به مشارالیه مخصوص و متعلق شناسند و از سخن و صلاح شرعی متولی شرعی مزبور بیرون نروند و موافق شرع شریف و شرط واقف و دستور العمل دیوان الصدارة العلیه العالیه حاصل آن سرکار را به وقوف و اطلاع ناظر به مصارف و وجوب صرف نمایند مباشران و مستأجران و رعایا [ی] آن سرکار عشر حاصل آن سرکار را موافق شرع

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۳۳

شریف و شرط واقف و استمرار به علت حق التولیه قدیمی مختص متولی شرعی مومی الیه دانند.

طریق سیادت و نقابت پناه متولی و نقیب مزبور آن که در رواج و رونق و نظم و نسق آن سرکار مساعی جمیله به عمل آورد و موافق شرع شریف میانه ارباب طریق عمل نماید و دقیقه [یی] از دقائق فوت و فرو گذاشت ننماید. و هر ساله در این باب خطاب و مثال مجدد نطلبند و از جوانب برین جمله روند. حکام آنجا در باب امر نقابت و پیشوایی تقویت و تمشیت و امداد و اعانت مشارالیه را به جای آورند.

تحریرا فی شهر رمضان المبارک من شهر سنه ۱۰۳۶.

[پشت سند:]

ثبت دفتر موقوفات دیوان الصدارة شد.

**۶۲ [۱۲] مثال میرزا مهدی اعتماد الدوله صدر عباس دوم (مثالهای صدور صفوی: ۱۹) در واگذارن تولیت قدیمی آستانه و تولیت و امامت مسجد امام و نقابت و پیشوایی آستانه و قم به میر محمد سعید رضوی مزبور با اشاره به مثال پیش.**

تکه‌ای از پایین سند افتاده و چند سطر از انجام آن به این سبب در دست نیست :

من محمد مهدی بن حبیب الله الحسینی

چون به موجب مثال لازم الامتثال دیوان الصدارة سابق تولیت قدیمی آستانه (معصومه علی مشرفها الف الف التحیه) و تولیت و پیشنهادی مسجد مبارک منسوب به حضرت امام الهمام (امام حسن عسکری علیه السلام) و نقابت و پیشوایی دار المؤمنین قم و آستانه متبرکه مزبوره به سیادت و نجابت پناه نقابت و کمالات دستگاه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۳۴

سلالة السادات و النقبائی شمساً للسیادة و النجابه و النقباه امیر محمد سعید الرضوی متعلق است و تغییری به قواعد آن راه نیافته، بنابراین مقرر شد که سادات عالی درجات و اکابر و اهالی و خدام و عمله و فعله سرکار فیض آثار و ارباب و اصحاب و کدخدایان و جمهور متوطنین دار المؤمنین مزبور سیادت و نقابت پناه مشارالیه متولی قدیمی آستانه مقدسه و متولی و پیشنماز مسجد مزبور و نقیب و پیشوای آستانه و دار المؤمنین مزبور دانسته، لوازم امور مزبوره را به او متعلق شناسند و دیگری را با او شریک و سهیم ندانند و حق التولیه سرکار قدیمی را مختص سیادت و نقابت پناه مشارالیه دانند و موافق معمول و استمرار سنوات سابقه سال به سال واصل سازند.

متولی جلیل القدر آن سرکار حسب المسطور مقرر دانسته، تقویت و تمشیت و اعزاز و احترام سیادت و نجابت پناه مشارالیه به تقدیم رساند و حق الارض و نذورات آن سرکار فیض آثار را به وقوف و شعور و اطلاع سیادت و نقابت پناه متولی شرعی قدیمی میانه سادات عظام و خدام کرام و عمله قسمت نمایند. سادات عظام و قضات اسلام و عمله آن سرکار فیض آثار مشارالیه را متولی قدیمی آن سرکار دانسته، از سخن و صلاح مشارالیه ..... ننمایند ...

**۶۳ [۱۳] مثال مورخ شعبان ۱۰۷۷ از میرزا ابو طالب رضوی صدر خاصه شاه سلیمان (مثالهای صدور صفوی: ۱۹-۲۰) در مورد وظیفه سیادت و نجابت پناه میر محمد علی رضوی قمی از بابت موقوفات آستانه مقدس.**

در این سند شغل و منصب سید مزبور در آستانه ذکر نشده لیکن به هر حال از سلسله نسبی متولیان قدیمی آستانه بوده و اصل سند نیز در همین خاندان است:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۳۵

من ابو طالب بن محمد باقر الرضوی

چون به موجب مثال دیوان الصداره سابق مبلغ پنج هزار دینار تبریزی نقد و مقدار سیصد من غله از بابت موقوفات سرکار آستانه منوره مطهره برین موجب:

نقد: پنج هزار [دینار]

جنس: ۳۰۰ من: گندم - ۲۵۰ من / جو - ۵۰ من

به وظیفه سیادت و نجابت پناه میر محمد علی الرضوی قمی مقرر بوده و درین وقت استدعای امضا [ی] دیوان الصداره نمود. ایجاباً لمسئوله مبلغ و مقدار مزبورین به قید آن که هر گاه مستمر بوده باشد به وظیفه مشارالیه مقرر شد که هر ساله باز یافت و صرف معیشت خود نموده، مرفه الحال و فارغ البال به دعاگویی دوام دولت بی زوال ابدی الاتصال اشتغال نماید.

مباشرتین موقوفات مزبور حسب المسطور مقرر دانسته، سال به سال مبلغ و مقدار مزبورین را بلا قصور و انکسار واصل و عاید مشارالیه ساخته، قبض باز یافت که از آن قرار به خرج مجری و محسوب است و درین باب اهتمام تمام لازم دانسته، هر ساله مثال و خطاب مجدد طلب ندارند و در عهده شناسند.

تحریراً فی شهر شعبان المعظم سنه ۱۰۷۷.

**۶۴ [۱۴] مثال میرزا محمد باقر خلیفه سلطانی صدر شاه سلطان حسین (مثالهای صدور صفوی: ۲۱-۲۲) که تکه‌ای از آن جزء بقایای اسناد خاندان متولی شرعی دیده شد و باقی آن را هنوز نیافته‌ام.**

در این تکه نذورات و حق الارض سرکار آستانه منوره و عشر محصول موقوفات به عنوان حق التولیه سرکارات مزبورہ موافق استمرار به متولی شرعی واگذار شده و از متصدیان امر درخواست گردیده کہ تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۳۶ دست تصدی و تکفل سیادت و نجابت پناه مومی الیه را در لوازم امور مزبورہ قوی دانند.

**۶۵ [۱۵] سند دو رویه کہ در یک روی آن مثال میرزا محمد مقیم خلیفه سلطانی صدر طهماسب دوم (مثال‌های صدور صفوی: ۲۳) و در روی دیگر فرمان همین پادشاه در تنفیذ آن نوشته شده است.**

در این سند خدمت تولیت شرعی موقوفات قدیمی و سرکشیکی آستانه و تولیت شرعی و امامت مسجد امام و پیشوایی و نقابت دار المؤمنین قم- کہ حسب المثال دیوان الصداره سابق و نوشته‌جات به مهر متولیان آستانه و احکام و ارقام مطاعه و مجلات معتبره با آبا و اجداد متولی شرعی آن دوره بوده- به وی واگذار شده است. افسوس کہ قسمت اعظم این سند در دست نیست و از این رهگذر نام این متولی شرعی دانسته نشد جز آن کہ در نسخه جمع و خرج سرکار فیض آثار به سال ۱۱۳۷ از «میرزا یحیی» متولی قدیمی سرکار یاد می‌شود و این دو فرمان گویا برای همین شخص صادر شده باشد.

چنین است مقدار بازمانده دو متن:

من خادم الشریعۃ الشریفۃ النبویۃ صلی اللہ علیہ و آلہ  
محمد مقیم بن محمد نصیر الحسینی الخلیفه

چون حسب المثال دیوان الصداره سابق و نوشته‌جات به مهر متولیان جلیل القدر سرکار آستانه منوره متبرکہ (حضرت معصومه علیہ التحیۃ و الثناء) و به موجب احکام و ارقام مطاعه و مجلات معتبره معلوم و مستفاد شد کہ خدمت تولیت شرعی موقوفات قدیمی و سرکشیکی آستانه مقدسه مزبورہ و تولیت شرعی و امامت مسجد امام الهمام (امام حسن عسکری علیہ السلام) و نقابت دار المؤمنین قم با آبا و اجداد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۳۷

سیادت و نجابت ...

...

\* الملک لله

فرمان همایون شد آن کہ به موجبی کہ مثال دیوان الصدارۃ العلیۃ العالیۃ در ضمن صادر گشته عمل نمایند و از مضمون و مدلول آن عدول و انحراف نوزند و تولیت شرعی قدیمی و سرکشیکی آستانه مقدسه (حضرت معصومه علیہ التحیۃ و الثناء) و تولیت مسجد متبرک ... (امام حسن عسکری علیہ السلام) و پیشوایی و نقابت دار المؤمنین قم را ...

...

**۶۶ [۱۶] فرمان نقابت گویا از آقا محمد خان قاجار بالای عریضه محمد یحیی الرضوی النقیب متولی شرعی آستانه مقدس با اشاره به احکام مربوط به این منصب از تیمور تا آن زمان.**



این سند در اوراق مربوط به خاندان مستوفی نزد آقای بهمن پورادیبی دیده می‌شد جز آن که اندکی از بالای سند که مشتمل بر سطر اخیر و تاریخ فرمان و مهر شاه بوده است افتاده، لیکن پیداست که فرمان یا از آقا محمد خان است و یا از شاهان زند (به قرینه وقوع مهر در پایان آن).

## ۶۷ [۱۷-۲۰] چند سند از دوره قاجار:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۳۸

۱- حکم مرحوم میرزای قمی (ابو القاسم بن حسن گیلانی صاحب قوانین در گذشته ۱۲۳۱) بالای عریضه میرزا سید احمد فرزند میرزا یحیی رضوی مبنی بر تولیت شرعی او. چنین است متن عریضه و حکم حاکم شرع: مسؤل از خدمت بندگان عالی آن که نظر به ارقام سلاطین ماضیه و خواقین سالفه از امیر تیمور [گور] کانیه و عثمان جغیه و پادشاهان صفویه انار الله برهانهم الی شاه طهماسب بن شاه حسین که درباره آباء و اجداد این اقل السادات الی مرحمت پناه میرزا یحیی رضوی والد مرحوم این اقل السادات احمد رضوی صادر شده مشتمله بر آن که از قدیم الایام الی یومنا هذا تولیت شرعی موقوفات آستانه مقدسه معصومه و مسجد امام به آباء و اجداد این اقل السادات مرجوع و مفوض بوده نسلا بعد نسل و عقبا بعد عقب الی والد مرحوم این اقل السادات و بعده به این اقل السادات، و الاذن مستمر و برقرار است و نظر به صورت وقف نامچه که مجموع آنها به نظر بندگان عالی رسیده و نظر به استفاضه و شیاع و استمرار آنچه بر بندگان عالی ثابت و واضح شده در این باب قلمی و به مهر مهر آثار خود مزین و موشح فرمایند که عند الحاجة حجت بوده باشد. و السلام علیکم و رحمۃ الله و برکاته.

[حکم میرزا:]

هو- نظر به استفاضه و تسامع و تظافر و ملاحظه ارقام و قرائن داخله و خارجه متولی شرعی بودن اجداد عالی جناب فضائل مآب سلاله السادات العظام میرزا سید احمد و انتقال به ایشان در باب موقوفات آستانه مقدسه و مسجد فی الجمله بر حقیر ظاهر است و اما به تفصیل یعنی این که آیا در همه است یا بعض، بر حقیر محقق نشده است و بعض عدول هم در نزد حقیر اقامه شهادت کرد که من علم دارم به این که جمیع موقوفات شاه طهماسبیه الی ما فوق تولیت آن به عالی جناب مشارالیه می‌رسد و موقوفات ما بعد شاه طهماسب را علم ندارم و ما شهدنا الا بما

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۳۹

علمنا. و کتبه الاقل عبده ابو القاسم بن حسن.

۲- حکم دیگر مرحوم میرزا بالای عرضه داشت دیگری از میرزا سید احمد مزبور با همان متن، جز آن که در پایان افزوده شده است:

«و به هرحال حقیر عالی جناب مشارالیه را ثقه و معتمد و امین و پرهیزکار می‌دانم».

۳- عرضه داشت میرزا محمد حسین فرزند میرزا سید احمد رضوی قمی در مورد تولیت آستانه قم و مزار اردهال با حکم حاج سید اسماعیل رضوی مجتهد قم (در گذشته ۱۲۶۳، شاگرد بزرگ میرزای قمی) بالای آن:

به شرف عرض مقدس بندگان عالی می‌رساند که از قرار فرامین سلاطین ماضیه طاب الله ثراهم و جعل الجنة مثوهم مثل سلطان عادل امیر تیمور گورکان و سلاطین بعده تولیت مشهدین منورین مشهد مقدس معصومه طاهره ستی فاطمه بنت امام

همام موسی الکاظم علیها و علی آبائها السلام و مشهد منور علی بن محمد باقر علیه التحیه و الثنا با [آ] باء عظام و اجداد کرام این داعی (میرزا محمد حسین بن میرزا سید احمد الرضوی القمی) بوده و الیوم من حیث الارث منتقل به این داعی دوام دولت قاهره می باشد. مستدعی از مراحم بی کران آن است که از مراتب مزبوره آنچه به سرکار شریعت مدار واضح و لایح و هویدا می باشد در فوق عریضه به خط شریف تحریر و به مهر شریف منیر فرمایند که عند الحاجة حجت بوده باشد امره العالی مطاع مطاع.

[دستخط مجتهد مزبور:]

بسم الله تعالی - بلی به ملاحظه فرامین قدیمه و سائر... قدیمه و جدیده تولیت شرعیه روضه متبرکه عرش درجه فاطمیه علیها السلام و تولیت بقعه مبارکه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۴۰

علی بن محمد الباقر در مشهد بارکرسف اردهال من محال بلده طیبه قم صانها الله عن التلاطم و التصادم با اجداد کرام و آباء عظام جناب مستطاب میرزا محمد حسین سائل بوده و الحال تولیت شرعیه روضه فاطمیه علیها السلام به استمرار قدیم الی الحال برقرار می باشد. مستدعی از امناء دولت قاهره سلطانیه چنان است به ایشان مرحمت و مفوض فرمایند. و الله المعین.

کتابه الجانی اسماعیل بن جعفر الرضوی.

۴- چند سند درباب دعا وی تنها بازمانده میرزا محمد حسین مزبور در امر تولیت شرعی براساس استشهاد از علماء و رجال وقت:

حجة الاسلاما قبله الاناما مسئول از خدمت بندگان جناب عالی چنان است که این علویه رضویه (رقیه سلطان علویه رضویه صبیبه مرحوم آقا میرزا سید حسین نواده مرحمت پناه آقا میرزا سید احمد رضوی متولی شرعی حضرت و مسجد) زوجه جناب حاجی آقا تقی ولد مرحمت پناه مرحوم آقا سید جعفر سرکشیک سرکار فیض آثار، صبیبه مرحمت و غفران مآب آقا میرزا سید حسین ولد مرحمت و غفران مآب جنت و رضوان جایگاه مرحوم آقا میرزا سید احمد رضوی متولی شرعی سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیها سلام و مسجد امام علیه السلام است که این علویه رضویه از جهت پدری نواده همین مرحوم آقا میرزا سید احمد و از جهت مادری نواده مرحمت و غفران مآب جنت و رضوان جایگاه طوبی مکان مرحوم حاجی سید اسماعیل مجتهد قمی رضوی اعلی الله مقامه هستم. اگر علویه از اولاد اینها هستم دو کلمه در صدر عریضه مرقوم و به خاتم شریف مزین فرموده که عند الحاجة حجت بوده باشد و عند الله و عند الرسول ضایع نخواهد بود.

تحریرا فی شهر ربیع الاول سنه ۱۳۰۸.

[مهر:]

کنیز بضعه موسی رقیه رضوی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۴۱

[گواهی مرحوم حاج شیخ محمد حسین پایین شهری:]

بسم الله خیر الاسماء - بلی اسوة المحترمات رقیه سلطان بنت آقا میرزا محمد حسین خلف مرحمت و غفران پناه رضوان جایگاه میرزا سید احمد الرضوی علیه الرحمه است از جانب پدری، و از جانب مادری نواده مرحمت پناه رضوان جایگاه طوبی آرامگاه آقای حاجی سید اسماعیل مجتهد قمی اعلی الله مقامه است و الحال زوجه عالی جناب سلاله السادات حاجی آقا تقی خلف مرحمت پناه آقا سید جعفر سرکشیک بقعه مبارکه فاطمه است و خفا و ربیبی در هیچ یک مراتب در این بلده طیبه نیست. و

السلام علی من اتبع الهدی.

[گواهی خانلر خان اعتصام الملک:]

عرض می‌شود این مسأله کالشمس فی رابعه النهار بر همه اهل قم بلکه اکثر اهالی اعظام اطراف که حشر با اشراف بلاد هم‌جوار دارند از صغیر و کبیر واضح و معلوم است که اولاً تولیت شرعی مزبوره فی المتن با مرحوم مغفور میرزا سید احمد اعلی الله مقامه بود و از آن مرحوم دختری در حباله مرحوم مغفور حاجی سید اسماعیل مجتهد اعلی الله مقامه بود و میرزا حسین مرحوم والد شما پسر مرحوم میرزا سید احمد و داماد مرحوم حاجی سید اسماعیل اعلی الله مقامه به صبیهای که از غیر مرحوم میرزا سید احمد داشت که والده ماجده شما بود به‌طوری که همیشه مرحوم میرزا حسین به لقبی و کنیه‌ای معرفی نمی‌شد الا به اسم والد مرحوم خود یعنی معروف بود و معرفی می‌شد به میرزا حسین میرزا سید احمد.

عجب این است که شخص مدعی سیادتت به مجرد عمامه و شال کمربندی سیادتت معقول است و خمس و سهم امام می‌برد و کسی مذاقه در سیادت او نمی‌کند و در نسبت همچو شخصی که به شیاع و استفاضه معلوم است و وسایط زیاده از دو نسل نیست با قرائن خارجی و اسناد شرعی و عرفی که در مدنظر است این قدر دقت و احتیاط روا می‌دارند.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۴۲

### تولیت جدیدی (تفویضی)

#### اشاره

گفته شد که مقام تولیت جدیدی از ربع اخیر قرن دهم در آستانه قم پدید آمد و در کنار تولیت قدیمی اداره امور آن را در دست گرفت و پس از چندی سرپرست مطلق و بی‌منازع آستانه گردید.

این مقام - که وظایف متصدیان آن در فصل چهارم از باب یکم دستور الملوک (ص ۳۷) گفته شده است - تا پایان قرن یازدهم به تناوب به بعضی از امراء و بزرگان وقت واگذار می‌گردید و مقامی موروث نبود. حتی بسیاری اوقات متصدیان آن از سادات و علویان نبودند. تا آن‌که در دوره شاه سلطان حسین - که عهده‌داران مقامات مذهبی معمولاً مناصب خود را حفظ می‌نمودند و تغییر و تحویل و عزل و نصب اصولی نسبت به پیش‌کمر روی می‌داد - تنی چند از یکی از خاندان‌های سادات حسینی اصفهان (نوادگان میر سید حسین کرکی خاتم‌المجتهدین در گذشته ۱۰۰۱ و میرزا حبیب‌الله صدر فرزند او) که همواره مورد توجه دربار صفوی و عهده‌دار مشاغلی مهم بودند و پیش‌تر نیای آنان میرزا مهدی اعتماد‌الدوله و فرزند وی میرزا تربت پاکان؛ ج ۱؛ ص ۲۴۲

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۴۳

معصوم چندی در دوره شاه صفی و عباس دوم متصدی مقام تولیت جدیدی قم بودند بیشتر سال‌ها این منصب را عهده‌داری می‌نمودند. تا اندک‌اندک به حکم استمرار مقام تولیت آستانه قم در آن خاندان به شکل موروث درآمد و پس از برافتادن صفویان و به پادشاهی رسیدن سلسله‌های دیگر نیز همچنان ادامه یافت و تا روزگار ما نیز رسید.

چنین است فهرست نام چند تن از متولیان جدیدی آستانه که از این خاندان نبوده‌اند:

۱- مولانا آقاجانی تبریزی که از افاضل زمان بود و خدمت و تولیت آستانه مقدسه منوره قم تعلق بدو داشت و در ذیحجه سال

۹۹۹ پس از تشریف به حج در مکه در گذشت و همان‌جا مدفون شد .

۲- در اواخر دهه هشتم قرن یازدهم که شاردن به قم آمده متولی آستانه- و ضمناً حاکم قم نیز- پیرمردی عالی‌مقام بوده که پیش‌تر قورچی‌باشی‌گری- فرماندهی نیروهای نظامی- را به عهده داشته است .

۳- علی قلی خان خلجی قمی فرزند قرچقای خان دانشمند و حکیم بزرگ قم در دوره صفوی نیز مدتی- طبعاً در دوره عباس دوم یا شاه‌سلیمان- متولی آستانه مقدس بوده است .

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۴۴

۴- مهدی قلی خان فرزند علی قلی خان مزبور، شاعر و ادیب و دانشمند، متخلص به صفا، بانی مدرسه خان قم در ۱۱۲۳ و نگارنده سماء الاسماء در لغت عربی به فارسی . او نیز مدتی- و به طبع در دوره شاه سلطان حسین یا شاه سلیمان- متولی آستانه بوده است .

۵- نظر علی بیگ متولی آستانه قم او باید نظر علی بیگ فرزند نجف قلی بیگ ناظر بیوتات سرکار خاصه شریفه باشد که پدر او مدرسه‌ای در قم بنا کرده و خود وی در ۸ ذ ق- ۱۱۱۵ در پیرامون این شهر کشته شد و در تنابی که به جهت مرقد شاه سلیمان در آستانه حضرت معصومه ساخته بودند به خاک رفت .

۶- میرزا سید محمد حسین فرزند میرزا سید احمد رضوی قمی که «در اواخر عهد پادشاه ماضی محمد شاه غازی به معاضدت مرحوم میرزا نصر الله صدر الممالک که از عظمای امرای پادشاهی و سرحلقه سلسله ولویه نعمت الهی بود به تولیت آستان زحل دربان فاطمه معصومه علیها سلام الله سرافراز شد تا آن

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۴۵

پادشاه بهشت‌جایگاه در جوار حضرت اله مقرر گزید و سلطنت را بدین شاهنشاه گردون خرگاه ناصر الدین شاه به عاریت سپرد. تجدید فرمان را رخت به دار الخلافه برد که در این حیص و بیص فتنه [فته] ضاله بابیه چون پرتو شعله در هر بام و برزنی بتافت و در قلعه طبرس مازنداران حاجی محمد علی که سرخیل آن کسان بود رأیت کین به اوج برین کشاند. فرمان تولیت را در دست کتاب دفتر خانه ناتمام گذاشته به جانب قلعه طبرس سوار شد .»

در همین جریان میرزا سید محمد حسین را به جرم دستیاری با بایان از قم به تفصیلی که در تذکره شعراء و جنگ فیض آمده است به عتبات عالیات تبعید نمودند و وی تا پایان زندگی در کاظمیه مقیم بود و در همان‌جا در گذشت. پیداست که این اتهام بی‌اساس از سوی دشمنان سید بر او وارد آمده بود.

\*\*\* فهرست نام کسانی که از خاندان حسینی مزبور عهده‌دار آستانه قم بوده‌اند براساس اسناد و مآخذ و عرض‌های روی کتاب‌ها و قرآن‌های آستانه:

۱- میرزا حبیب الله صدر فرزند میر سید حسین کرکی. خاندان حسینی مزبور معتقدند که او نخستین کس از آن خاندان بود که به تولیت آستانه قم گمارده شد و این گفته چندان بعید نیست زیرا تذکره «همیشه بهار» ذیل سرگذشت فرزند او «نواب میرزا مهدی جبل عاملی اعتماد الدوله رحمه الله علیه» می‌نویسد: «در قم نشو و نما یافته و چنین می‌نماید که به طبع می‌باید در آن تاریخ پدر او در این شهر عهده‌دار چنین مقامی بوده باشد.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۴۶

میرزا حبیب الله در سال ۱۰۴۲ پس از عزل میرزا رفیع شهرستانی به صدارت رسید و اگر آن احتمال درست باشد باید گفت او تا این سال متولی آستانه قم بوده و پس از رفتن او به اصفهان فرزندش جانشین وی شده است. میرزا حبیب الله در سال ۱۰۶۳

درگذشت .

۲- میرزا محمد مهدی فرزند میرزا حبیب الله صدر که در هنگام نقل جسد شاه صفی به قم- سال ۱۰۵۲- متولی آستانه بوده و در ۱۰۶۳ به صدارت و سپس وزارت عباس دوم رسید و در ۱۰۸۲ درگذشت .

۳- میرزا محمد معصوم فرزند میرزا محمد مهدی مزبور که در سال ۱۰۷۷ هنگام نقل جسد شاه عباس دوم به قم متولی آستانه بوده است . از سند شماره ۱۷ مجموعه حاضر برمی آید که او در سال ۱۰۶۴ نیز این مقام را داشته و به نظر می رسد که پس از صدارت یافتن پدر خود به جای او عهده دار این مقام گردیده است. او در سال ۱۰۹۱ پس از درگذشت عم خویش میرزا علی رضا شیخ الاسلام اصفهان شد و در ۱۰۹۵ درگذشت .

۴- میرزا محمد امین فرزند دیگر میرزا محمد مهدی که در رمضان ۱۱۰۲

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۴۷

گویا تا اواخر سال ۱۱۱۱ متولی آستانه قم بوده و در ۱۴ محرم ۱۱۱۶ به منصب قضاء اصفهان سرفراز شده و در ۱۱۱۷ درگذشته است . از او دو فرزند می شناسیم یکی میرزا سید محمد که پس از وی قاضی اصفهان شد و دیگری میرزا سید حسن که بعدها مدتی عهده دار تولیت آستانه قم بود.

۵- میرزا ابو طالب فرزند میرزا محمد معصوم و نواده میرزا محمد مهدی که در ذیحجه ۱۱۱۱ تا ذی قعدة ۱۱۲۵ متولی آستانه بوده است .

۶- میرزا محمد مهدی فرزند دیگر میرزا محمد معصوم در ۱۱۳۰ .

۷- میرزا سید حسن فرزند میرزا محمد امین و نواده میرزا محمد مهدی اعتماد الدوله که با فرمانی از شاه سلطان حسین مورخ ذ ح- ۱۱۳۴ به تولیت آستانه منصوب شد .

۸- میرزا محمد رحیم فرزند میرزا محمد مهدی فرزند میرزا محمد معصوم که در رجب ۱۱۴۰ متولی بوده و عرض او را با این تاریخ دیده ام و با فرمانی از شاه طهماسب دوم مورخ ج ۲- ۱۱۴۲ در این مقام تنفیذ شده و تا پس از رجب ۱۱۵۷ در این مقام بود .

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۴۸

۹- میرزا محمد خلیل فرزند دیگر میرزا محمد مهدی فرزند محمد معصوم که در ع ۱- ۱۱۶۳ و محرم ۱۱۷۲ متولی آستانه بوده است.

۱۰- میرزا محمد معصوم گویا فرزند میرزا محمد خلیل فرزند میرزا محمد مهدی، متولی آستانه در ع ۱- ۱۱۸۲ .

۱۱- میرزا محمد مهدی فرزند میرزا محمد خلیل فرزند میرزا محمد مهدی فرزند میرزا محمد معصوم فرزند میرزا محمد مهدی اعتماد الدوله، متولی آستانه در رمضان ۱۱۹۰ تا ذ ح- ۱۲۱۷ و پس از آن.

۱۲- میرزا سید محمد فرزند دیگر میرزا محمد خلیل، متولی آستانه در ۱۲۲۳ تا ع ۲- ۱۲۲۷ .

۱۳- میرزا اسد الله فرزند دیگر میرزا محمد خلیل، متولی آستانه در ج ۱- ۱۲۲۷ تا اواخر دوره فتحعلی شاه قاجار.

۱۴- میرزا محمد رضا فرزند میرزا اسد الله، متولی آستانه در ۱۲۵۱ تا ۱۲۷۳ .

۱۵- میرزا سید حسین فرزند میرزا محمد رضا، متولی آستانه پس از درگذشت پدر خود تا اواخر زندگی خویش. درگذشته ۲۷ ذ ح- ۱۳۱۷.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۴۹

۱۶- میرزا سید محمد باقر فرزند میرزا حسین که در زندگی پدر به تولیت آستانه منصوب شد و تا پایان زندگی - سال ۱۳۶۰- در این مقام بود.

او محمد باقر بن حسین بن محمد رضا بن اسد الله بن محمد خلیل بن محمد مهدی بن محمد معصوم بن میرزا محمد مهدی اعتماد الدوله بن میرزا حبیب الله صدر بن میرزا سید حسین کرکی بوده و نسب نامه مذکور در تحفه الفاطمین (۱: ۴۲۷) نادرست و سراسر خطاست چه به غلط کوشیده اند همه متولیان را در سلسله و عمود نسب قرار دهند. \*\*\* وصف اجمالی سه سند از مجموعه اسناد این خاندان مربوط به دوره صفوی :

### ۶۸ [۱] مثال دیوان الصداره

مورخ رمضان ۱۱۲۹ به نام میرزا سید حسن ولد مرحوم میرزا محمد امین قاضی سابق اصفهان و نواده میرزا مهدی.

### ۶۹ [۲] فرمان شاه سلطان حسین

مورخ ذح - ۱۱۳۴ در واگذاردن تولیت آستانه به میرزا سید حسن نواده میرزا مهدی وزیر سابق دیوان اعلی.

### ۷۰ [۳] فرمان طهماسب دوم

مورخ ج ۲ - ۱۱۴۲ در واگذاردن تولیت آستانه به میرزا محمد رحیم ولد مرحوم میرزا مهدی.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۵۱

### استیفاء

### اشاره

خدمت استیفاء (حساب داری) آستانه قم از دوره صفوی تا پایان دوره قاجار در دست خاندان «مستوفی» این شهر بوده و این افراد از آن دودمان به این امر اشتغال نموده اند:

۱- میرزا محمد جعفر قمی که از سال ۱۰۸۹ به موجب فرمانی از شاه سلیمان به جای پدر عهده دار استیفاء آستانه بوده و پیش از سال ۱۱۱۴ در گذشته است.

۲- میرزا محمد ابراهیم مستوفی فرزند میرزا محمد جعفر که پیش از سال ۱۱۱۴ به جای پدر خدمت استیفاء آستانه را به دست گرفته و از ۲۶ شوال ۱۱۱۸ کلیدداری حرم را نیز عهده دار شده و در ج ۱ - ۱۱۳۶ استیفاء متفرقه دار الایمان قم نیز بدو واگذار گردیده، و تا سال ۱۱۴۸ زنده بوده است. سه فرمان از پادشاهان صفوی و دو مثال از دیوان صدارت درباره او به دست داریم.

۳- میرزا محمد اسحاق مستوفی فرزند میرزا محمد ابراهیم مزبور که در نیمه دوم قرن دوازدهم و اوائل دوره قاجار می زیسته و

به شهادت متن فرمان مورخ ع ۱- ۱۲۲۹ فتحعلی شاه خدمت استیفاء آستانه «موافق فرامین سلاطین سلف» بدو مرجوع بوده است.

۴- میرزا محمد ابراهیم فرزند میرزا محمد اسحاق مزبور که در ع- ۱۲۲۹ مستوفی آستانه بوده و در ج ۲- ۱۳۲۵ به کلیدداری نیز منصوب گردیده و پیش از تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۵۲

صفر ۱۲۴۶ در گذشته است. سرگذشت و نام فرزندان او در سفرنامه قم افضل الملک دیده می شود.

۵- میرزا علی رضا فرزند میرزا محمد ابراهیم مزبور که از روزگار زندگی پدر تا پایان عمر مستوفی آستانه بوده است. او خطی خوش داشته و کتابه ضریح پیشین که در تجدید اخیر عینا کتیبه شده به خط او بوده است.

۶- میرزا محمد حسین فرزند دیگر میرزا محمد ابراهیم که پس از درگذشت پدر با مشارکت برادر، و پس از مرگ وی به استقلال مستوفی آستانه بوده و در ۱۳۰۹ در گذشته است. سرگذشت او و فرزندان او به تفصیل در سفرنامه قم افضل الملک آمده است.

۷- میرزا زین العابدین فرزند میرزا محمد حسین که به شهادت استشهاد برادرش میرزا محمود از جانب پدر به مستوفی گری آستانه منصوب گردیده و فرمانی از ناصر الدین شاه در این باره صادر شده است جز آن که چون او در تهران خدمت دیوانی مهم تری داشت به این کار پرداخت.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۵۳

۸- میرزا اسد الله فرزند دیگر میرزا محمد حسین که پس از درگذشت پدر فرمان دیوانی ناصری برای او صادر شد و به مستوفی گری آستانه منصوب گردید.

۹- میرزا محمد تقی فرزند میرزا علی رضا فرزند میرزا محمد ابراهیم که در هنگام زندگی میرزا محمد حسین مدعی منصب استیفاء آستانه بود و احکام و ارقامی نیز در این باره گرفت لیکن بر عم خود پیروز نشد. تا پس از درگذشت وی فرزندان او که در تهران شاغل مناصب دیوانی بودند این خدمت را به خواست خود بدو واگذاشتند، و وی تا پایان زندگی به این کار اشتغال داشت.

\* جز اینان چنان که از مثال مورخ صفر ۱۱۳۴ برمی آید شخصی به نام میرزا محمد رضی با مثال مورخ ج ۱- ۱۱۳۳ به این خدمت منصوب گردیده که در صفر ۱۱۳۴ برکنار شده است لیکن از مثال مورخ ج ۱- ۱۱۳۶ برمی آید که تا آن هنگام عهده دار این کار بوده است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۵۴

در خاندان مستوفی قم چند صد طغرا سند دیده شد. پیرامون پنجاه سند مربوط به خاندان در تهران نزد آقای بهمن پورادویی کارمند ثبت تهران نواده میرزا محمد تقی مستوفی است که برخی از آنها با سپاسگزاری از ایشان در اینجا نقل یا به اجمال وصف می شود. اسناد و فردها و اوراق قدیم بسیاری نیز در قم در اختیار مرحوم حاج میرزا محمد حسین مستوفی در گذشته ۱۳۹۳ ق- فرزند میرزا محمود و نواده حاجی میرزا محمد حسین مستوفی بزرگ- بود که نگارنده همه آنها را دیده و یک نمونه آن با سپاسگزاری از آقای احمد مستوفی فرزند آن مرحوم در اینجا نقل می شود. به هر حال ده سندی که در اینجا یاد یا نقل می شود نمونه ای است از انبوه اسناد خاندان:

**۷۱ [۱] فرمان مورخ رمضان ۱۰۸۹ از شاه سلیمان در واگذارن استیفای موقوفات آستانه و مواجب آن به میرزا محمد جعفر قمی با اشاره به تصدی پدر او نسبت به این منصب.**

متن این سند در سفرنامه قم افضل الملک نیز آمده است:

حکم جهان مطاع شد آن که بنا بر شفقت شاهانه درباره رفعت و معالی پناه قواما میرزا محمد جعفر قمی از ابتداء ده ماهه ایتیل ۱۰۸۹ استیفای موقوفات سرکار آستانه مقدسه متبرکه منوره (ستی فاطمه علیها و علی آبائها الف سلام و تحیه) را با مواجب و آنچه به هر جهت از دیوان الصداره خاصه در ... مقرر شده بود و متوفی گشته در وجه مشارالیه مقرر فرمودیم که کما ینبغی به امر مزبور و لوازم آن قیام و اقدام نموده، دقیقه‌ای فوت و فروگذاشت ننماید و سال به سال نسخه منقحه مشخصه بر مداخل و مخارج آن سرکار درست داشته به دیوان الصداره فرستد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۵۵

که موافق معمول مستوفی موقوفات ممالک محروسه در دفتر عمل نماید. و با خلاق نوعی سلوک نماید که همگی از حسن سلوک او راضی و شاکر بوده، دعاء خیر جهت ذات مقدس نواب کامیاب همایون ما حاصل شود.

متولی و کتاب و خدمه و عمله و موظفین و رعایا و زراعین و مستأجرین سرکار آستانه مقدسه مزبور مشارالیه را مستوفی سرکار مذکور دانسته، دیگری را درین امر با او شریک و سهیم ندانند و از سخن و صلاح حسابی او که هر آینه مقرون به صرفه و غبطه آن سرکار بوده باشد بیرون نرفته، اطاعت و انقیاد او را از لوازم شمرند و بدون برات به مهر و خط مشارالیه یک دینار و یک من بار دادوستد نمایند و هر ساله رقم مجدد طلب ندارند و در عهده شناسند.  
تحریر فی رمضان المبارک [۱۰۸۹].

**۷۲ [۲] فرمان مورخ ع ۲- ۱۱۱۴ از شاه سلطان حسین در مقرر داشتن مبلغ ده تومان تبریزی از بابت وجوه تصدی مدفن شاه سلیمان در وجه وظیفه میرزا محمد ابراهیم مستوفی فرزند میرزا محمد جعفر مزبور.**

متن این سند نیز در سفرنامه قم افضل الملک دیده می شود:

حکم جهان مطاع شد آن که از ابتداء یونتیل مبلغ ده تومان تبریزی از بابت وجوه تصدی سرکار مزار نواب خاقان طوبی آشیان قدس مکانی (شاه بابام انار الله برهانه) که به جهت ارباب استحقاق مقرر بوده در وجه وظیفه نجابت و رفعت و معالی پناه ... صداقت دستگاه میرزا محمد ابراهیم مستوفی ولد مرحوم ... جعفر قمی عنایت و مرحمت فرمودیم. تحویل دار نقدی سرکار

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۵۶

موهبت آثار مزبور سال به سال تنخواه مبلغ مزبور را مهم سازی و مشرف در روزنامه عمل و مستوفی ارباب التحویل سرکار خاصه شریفه به خرج اعتبار .. هر ساله رقم مجدد طلب ندارند و در عهده شناسند.  
تحریر فی شهر ربیع الثانی سنه ۱۱۱۴.

**۷۳ [۳] فرمان مورخ ع ۱- ۱۱۲۰ از همان پادشاه در واگذارن خدمت کلیدداری آستانه مقدس از تاریخ ۲۶ شوال ۱۱۱۸ به میرزا محمد ابراهیم مستوفی، با اشاره به رقمی که پیش تر در این باب صادر شده و مفقود گشته بود:**



حکم جهان مطاع شد آن که بنا بر شفقت بی غایت شاهانه درباره ..

النجباء العظام .. و النجابه میرزا محمد ابراهیم ..... خادم باشی سرکار ..

از تاریخ بیست و ششم شهر شوال سنه ۱۱۱۸ خدمت کلیدداری سرکار فیض آثار کثیر الانوار .. آستانه منوره سنی (حضرت معصومه علیها و علی آبائها الف سلام و تحیه) را با مبلغ پانزده تومان تبریزی موجب و مصالح یک قاب جیره به دستور کلیددار سابق به علاوه خدمت استیفاء آستانه به عالی جناب نجابت پناه مشارالیه عنایت و مرحمت فرمودیم که چنانچه باید و شاید به خدمت مزبور و لوازم آن قیام و اقدام نماید.

متولی و ناظر و سایر عمله و فعله سرکار فیض آثار کثیر الانوار مزبور نجابت پناه مشارالیه را کلیددار بالاستقلال آن سرکار دانسته، لوازم امر مذکور را مخصوص او شناسند و دیگری را با او شریک و سهم ندانند و سال به سال وجه موجب و جیره او را روزبه روز واصل ساخته، موقوف ندارند و اعزاز و احترام او به جای آورند. مستوفیان عظام رقم این عطیه را در دفاتر خلود ثبت نموده، از

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۵۷

شایبه تغییر و تبدیل مصون شناسند و رقم مطاع مزبور را با رقمی که سابقا درین باب حسب الامر الاعلی صادر شده و مفقود گشته متحد دانند.

تحریرا فی ربیع الاول سنه ۱۱۲۰

[پشت سند:]

از قرار .. وزارت و شوکت و اقبال پناه عظمت و حشمت و جلالت دستگاہ رکن اعظم دولت خلافت بنیان عالی جاهی اعتضاد السلطنه البهیة السلطانیة آصف جاهی اعتماد الدوله العلیة العالیة الخاقانیه.

[مهر:] لا اله الا الله الملك الحق المبین

عبده شاهقلی ۱۱۱۶

**۷۴ [۴] مثال مورخ صفر ۱۱۳۴ از میرزا محمد باقر خلیفه سلطانی صدر خاصه شاه سلطان حسین (مثال های صدور صفوی: ۲۱-۲۲) در واگذار دن مجدد مقام استیفاء آستانه به میرزا محمد ابراهیم مزبور**

با اشاره به مثال مورخ ج ۱- ۱۱۳۳ که به نام میرزا رضی صادر شده بود. از آن برمی آید که این میرزا رضی در تاریخ مزبور به دیوان صدارت رفته و با اخذ مثال مزبور عهده دار استیفاء موقوفات آستانه شده بوده است:

هو الله و لا اله سواه

من خادم الشریعة الشریفة النبویة صلی الله علیه و آله

محمد باقر بن مرحوم مغفور سید حسن الحسینی الخلیفه

چون درین وقت نجابت و رفعت پناه عزت و محمدمت و کمالات دستگاہ ظهیرا

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۵۸

للفرعة و المعالی میرزا محمد ابراهیم به عرض رسانید که خدمت استیفاء سرکار آستانه منوره متبرکه [ ... ] با آبا و اجداد مشارالیه بوده و قبل از این به مشارالیه مفوض شده بود و آقا رضی بدون جهت امر مزبور را به اسم خود نموده و استدعا نمود

که خدمت مزبور به مومی الیه به دستور والد مفوض، و نصف موجب آن که از بابت توفیرات آن سرکار است به جهت سرکار ضبط و نصف موجب مزبور را که آقا رضی به وظیفه خود گذرانیده در عوض توفیر مزبور در وجه مشارالیه مقرر شود. و از تصدیق کتاب دفتر موقوفات ممالک محروسه مستفاد شد که چون میرزا رضی مستوفی سابق موقوفات آستانه منوره مزبوره عرض نمود که خدمت مزبور با مشارالیه بوده و میرزا ابراهیم نامی به اسم خود نموده و استدعا نمود که خدمت مزبور به تغییر مشارالیه به او مفوض شود از قرار مثال به تاریخ شهر جمادی الاولی ۱۱۳۳ به تغییر مشارالیه به میرزا رضی مزبور مفوض و آنچه به هر جهت در وجه مستوفیان مقرر بوده در وجه او مقرر شده.

بنابراین حسب الاستدعا خدمت مزبور به تغییر میرزا رضی مزبور از ابتداء سه ماه و نیم اودی نیل به نجابت و رفعت و معالی پناه عارض مشارالیه مفوض و مرجوع و آنچه به هر جهت در سرکار [..] به ازاء امر مزبور مقرر است به دستور در وجه مشارالیه مقرر شد که کما ینبغی و یلیق از روی راستی و راست قلمی به امر مزبور و لوازم آن قیام و اقدام نموده، دقیقه ای از دقائق متعلقه به شغل مزبور را فوت و فرو گذاشت ننماید و سال به سال نسخه منقحه مشخصه بر دادوستد سرکار مزبور درست داشته به نظر رساند و نوعی سلوک مسلوک دارد که همگی از حسن سلوک او راضی و شاکر و عند [الخالق] و الخلاق مرضی و مستحسن بوده، دعای خیر به

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۵۹

جهت ذات اقدس و وجود مقدس بندگان نواب کامیاب سپهرکاب اشرف ارفع [اعلی] حاصل شود.

مباشرتین سرکار مزبور و عمله و فعله و رعایا و زارعین و مستأجرین آن سرکار حسب المسطور مقرر و نجابت و رفعت و معالی پناه مشارالیه را مستوفی بالاستقلال و الانفراد آن سرکار دانسته، لوازم امر مزبور را مختص او شناسند و اعزاز و احترام مشارالیه را از لوازم شمرند و بدون برات به خط و مهر او یک دینار و یک من بار به احدی دادوستد نمایند و درین باب اهتمام تمام لازم دانسته، هر ساله مثال و خطاب مجدد طلب نمایند و در عهده شناسند. تحریر فی شهر صفر المظفر من شهر سنه ۱۱۳۴.

**۷۵ [۵] سند دو رویه مورخ ج ۱- ۱۱۳۶ که در یک روی آن مثال میرزا سید مرتضی خلیفه سلطانی (مثال های صدور صفوی: ۲۲) در تفویض استیفاء آستانه مقدس - که محمد رضی به نام خود گذرانیده بود به ضمیمه استیفاء متفرقه دار المؤمنین قم - به میرزا محمد ابراهیم مستوفی فرزند میرزا محمد جعفر است و در روی دیگر فرمان طهماسب دوم در تنفیذ آن.**

متن این سند در سفرنامه قم افضل الملک نیز دیده می شود:

هو الله و لا اله سواه

من خادم الشریعة الشریفة النبویة صلی الله علیه و آله

سید مرتضی بن سید علی الحسینی الخلیفه

چون درین وقت نجابت و رفعت و معالی پناه ظهیرا میرزا محمد ابراهیم قمی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۶۰

مستوفی سابق سرکار فیض آثار [ستی فاطمه علیها التحیة و الثنا] به عرض رسانید که استیفاء سرکار موهبت آثار مدت متمادی با مرحوم میرزا محمد جعفر والد و سایر آباء و اقرباء او مفوض و بعده به مشارالیه مرجوع بوده و از روی راستی و درستی

خدمت مزبور را به تقدیم می‌رسانیده و محمد رضی نام شخصی که از شغل نویسندگی اطلاع کاملی ندارد و کمال تغلب دارد خدمت موروثی او را بدون جهتی قطع و به اسم خود گذرانیده، درین وقت نجابت و رفعت و کمالات پناه میرزا محمد ابراهیم مومی‌الیه به دیوان الصدارة [العلیه العالیه] آمده استدعا نمود که خدمت استیفاء سرکار مزبور به‌علاوه استیفاء متفرقه دار المؤمنین قم به او داده شود. بناء علی ذلک حسب الاستدعا از ابتداء سنه مبارکه آتیه لوی‌ئیل خدمت استیفاء سرکار کثیر الانوار به تغییر محمد رضی نام مزبور کماکان به‌علاوه استیفاء متفرقه دار - المؤمنین قم به مشارالیه مقرر و مرجوع شد که کمابینگی از روی دقت و راست‌قلمی و درستی به امر مزبور قیام نموده، در تشخیص و تنقیح محاسبات مؤدیان و ملاحظه صرفه و غبطه مالیات موقوفات و تحریر نسخه‌جات لوازم اهتمام به عمل آورده، حسن سعی خود به منصفه ظهور رساند و سال‌به‌سال رسم الاستیفاء و مواجب مستمری خود را موافق معمول بازیافت نموده، کما هو حقّه به مراسم امر مسطور اقدام نماید و نحوی سلوک مسلوک دارد که عند [الخالق] و الخلاق مرضی و مستحسن باشد و دعای خیر جهت ذات اقدس و وجود مقدس نواب کامیاب سپهر رکاب اشرف ارفع [همایون اعلی خلد الله تعالی ملکه و عظم سلطانه ابد]...

متولی و مباشرین موقوفات مذکوره نجابت و رفعت و معالی پناه مذکور را مستوفی بالاستقلال و الانفراد سرکارین مزبورین دانسته، بدون برات و مهر او یک دینار و یک من بار دادوستد نمایند و از سخن و صواب‌دید مومی‌الیه که مقرون به صرفه مالیات موقوفات بوده باشد بیرون نروند و لوازم امور مذکوره را مختص

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۶۱

مشارالیه شناسند و هر ساله مثال و خطاب مجدد طلب ندارند.

تحریر فی شهر جمادی الاولی سنه ۱۱۳۶

\* فرمان همایون شد آن‌که به‌موجبی که در ضمن حسب المثال لازم الامتثال دیوان الصدارة العالیه مقرر گشته عمل و استیفاء سرکار موهبت آثار را به‌علاوه استیفاء متفرقه دار المؤمنین مزبور در وجه نجابت و معالی پناه ظهیرا میرزا محمد ابراهیم مذکور مقرر دانند و لوازم امر مزبور را مختص او شناخته، از مضمون آن تخلف و انحراف نورزند و در عهده شناسند.

تحریر فی جمادی الاولی سنه ۱۱۳۶.

**۷۶ [۶] فرمان مورخ ع ۱- ۱۲۲۹ از فتحعلی شاه قاجار در واگذاری خدمت استیفاء آستانه مقدس به میرزا ابراهیم و میرزا علی رضا فرزند او.**

در متن فرمان گفته می‌شود که پیش از این پدر میرزا ابراهیم:

میرزا اسحاق «موافق فرامین سلاطین سلف» عهده‌دار استیفاء آستانه بوده است.

**۷۷ [۷] فرمان مورخ ج ۲- ۱۲۳۵ از همان پادشاه در تفویض منصب کلیدداری حرم مطهر از آغاز لوی‌ئیل به میرزا محمد ابراهیم مستوفی آستانه به ضمیمه شغل استیفاء، با تعیین پنج تومان نقد بابت مواجب کلیدداری برای او، خطاب به میرزا اسد الله متولی آستانه.**

در این سند گفته می‌شود که خدمت کلیدداری سرکار معصومه به

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۶۲

فتحعلی خان ملک الشعرا محول و مرجوع بوده و چون او جزء ملازمان رکاب همایونی می بود به مستوفی یادشده واگذار گردید.

**۷۸ [۸] فرمان مورخ ۱۲۴۴ از همان پادشاه بالای عریضه میرزا محمد ابراهیم مستوفی درباره موقوفه میرزا ابو القاسم حاکم قم خطاب به کیکاوس میرزا صاحب اختیار قم.**

در آن از سه تن علمای بزرگ آن دوره قم نام می آید:

عرضه داشت کمترین بندگان ابراهیم قمی غبار آستان معدلت پاسبان را کحل الجواهر دیده امیدواری ساخته به موقف عرض ایستادگان حضور سعادت دستور اشرف اقدس ارفع روحی و روح العالمین فداه می رساند که قربان خاک پای جواهر آسای مبارک گردهم عالی جاه مقرب الخاقان میرزا ابو القاسم در حوالی آستانه مقدسه حضرت معصومه چند باب دکان ساخته و وقف روشنایی سرکار فیض آثار نموده، سالهای سال است که این غلام متولی دکاکین مزبور می باشم و منافع آنها را صرف روشنایی می نمایم.

در این سال زوجه مرحوم محمد بیگ آمده .. می نماید که دو باب از دکاکین مزبور مال من است و فرمانی از مصدر عز و جاه صادر نموده است که دو باب دکان را بگیرد.

نظر به این که دکانهای مزبور وقف آستانه مقدسه است و شرعا برین غلام لازم است

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۶۳

که اهمی در نگاهداری آنها کرده، منافع آنها را صرف روشنایی نمایم استدعا دارم که مرحمت و عنایت فرموده فرمان قضا جریان از مصدر جاه و جلال صادر شود که نواب مستطاب شاهزاده والاتبار صاحب اختیار قم احدی را تعیین فرمایند که عالی جاهان مقدس القابان میرزا ابو طالب و میرزا علی رضا و حاجی سید اسماعیل را جمع و به حقیقت این معنی رسیده، حسب الشریعه غرا حکم نمایند که چنانچه زوجه محمد بیگ را حرف حسابی نباشد بعد از این مزاحم نشده باشد والا کمترین به تکلیف شرعی خود رسیده باشم. باقی امر کم الاشرف الاعلی مطاع.

بسم الله تعالی

الملک لله تعالی - فرمان همایون شد که قره باصره خلافت کبری و غره ناصیه سلطنت عظمی فرزند مسعود کیکاوس میرزا صاحب اختیار دار الایمان قم به وفور عنایات شاهانه مفتخر و مباهی بوده بدانند که چون عارض به شرح متن عرض و در مقام استدعا برآمده است لهذا دکاکین مذکور وقف سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیها و علی آبائها التحیه می باشد سالهای سال است که منافع آنها صرف روشنایی سرکار فیض آثار شده و می شود قدغن نمایند که کماکان در تصرف متولی دکاکین بوده، به لوازم وقفیت عمل کرده، چنانچه زوجه محمد بیگ را سخن حسابی نبوده باشد به اتفاق متولی دکاکین محضر عالی جنابان قدسی القابان میرزا ابو طالب و میرزا علی رضا و حاج سید اسماعیل حاضر که ایشان به مرافعه مزبوره رسیده بعد از این که حقیقت زوجه محمد بیگ مشخص شد و از عالی جنابان فضلاء مرقوم حکم شرعی صادر نموده، دکاکین خود را تصرف نمایند. عالی شان عزت و سعادت نشان نایب قم حسب المقرر معمول داشته، توقف جایز ندانسته و در عهده شناسند. سنه ۱۲۴۴.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۶۴

## ۷۹ [۹] فرمان مورخ صفر ۱۲۴۶ از همان پادشاه خطاب به میرزا اسد الله متولی آستانه مقدس

در واگذار کردن خدمت استیفاء آستانه به میرزا علی رضا و میرزا محمد حسین فرزندان میرزا محمد ابراهیم مستوفی قمی، با قرار دادن ۳۷ تومان نقد و ۴ خروار غله جنس بابت مواجب آن دو.

## ۸۰ [۱۰] فرمان مورخ ج ۱- ۱۲۵۹ از محمد شاه قاجار درباره همین خدمت برای میرزا علی رضا فرزند میرزا محمد ابراهیم مستوفی.

فرمانی از دوران ولایت عهد ناصر الدین شاه نیز مورخ ذ ق- ۱۲۶۲ درباره او دیده شد که طی آن از بابت استیفاء خاصه دیوانی و وظیفه‌ای برای وی قرار داده شده بود. تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۶۵

### صاحب نسقی

### اشاره

خدمت صاحب نسقی (کارپردازی) آستانه مقدس از اواخر روزگار صفوی تا پایان دوره قاجار با این افراد بوده است:  
۱- میرزا مطهر تفرشی که در دوره طهماسب دوم و اوائل عهد نادر شاه صاحب نسق آستانه بوده و در رجب ۱۱۴۶ سه دانگ قریه بطلیجرد سراجیه قم را بر آستانه وقف نموده و پیش از ۱۱۵۳ در گذشته است. در فرمان مورخ ج ۲- ۱۱۵۳ نادر شاه از او و حکمی که به نام وی صادر شده بود، و در نسخه جمع و خرج سال ۱۱۴۷ آستانه از رقم شاه طهماسب در باب وظیفه و مقرری وی یاد می‌شود.

۲- میرزا محمد علی که پس از میرزا مطهر عهده‌دار این خدمت گردیده و در همان فرمان نادر از او یاد شده است.  
۳- میرزا محمد مؤمن پسرعم میرزا مطهر که منصب مزبور به تغییر میرزا محمد علی طی فرمانی از نادر بدو واگذار شد و از پیرامون سال ۱۱۵۰ و اند تا پس از ۱۱۶۷ در این مقام بود و چنان که چند سطر بعد می‌بینیم پیش از سال ۱۱۷۲ در گذشت. سه فرمان از نادر و فرمانروایان پس از او درباره وی به دست داریم که در همین جا دیده می‌شود. تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۶۶

۴- میرزا علی اصغر فرزند میرزا محمد مؤمن که طبعا پس از پدر عهده‌دار صاحب‌نسقی آستانه بوده است. در مجموعه ش ۴۴۷۶ کتابخانه مرکزی دانشگاه قطعه‌ای به شکسته نستعلیق خوش در دو صفحه تحریر شده که در پایان آن (ص ۱۵۲) خوانده می‌شود:

«حسب الخواش عالی حضرت گرامی منزلت میرزا علی اصغر این مرحمت و غفران پناه میرزا محمد مؤمن صاحب‌نسق آستانه مقدسه حضرت معصومه علیها التحیه و الثنا به جهت یادداشت قلمی گردید ... محمد اسماعیل اصفهانی فی بلدة المؤمنین قم سنه ۱۱۷۲»

۵- میرزا محمد علی گویا فرزند میرزا علی اصغر. در این بحث سه فرمان از فتحعلی شاه مورخ رجب ۱۲۲۲ و محرم ۱۲۴۸ و ج

۲ همین سال به نام میرزا محمد علی صاحب‌نسق هست. در فرمانی مورخ ج ۲- ۱۲۷۱ گفته می‌شود که میرزا محمد علی صاحب‌نسق در این سال در گذشته است. در بخش سوم این مجموعه مصالحه‌نامه اجاره مزارع و باغات و قراء و مستغلات وقفی سرکار فیض آثار مورخ ۹ رمضان ۱۲۶۰ به خط و مهر این میرزا محمد علی هست. لیکن باید دید همه این اسناد مربوط به یک تن است یا دو تن با این نام صاحب‌نسق آستانه بوده‌اند.

۶- میرزا علی اصغر صاحب‌نسق که در پیرامون میانه قرن سیزدهم می‌زیسته و مردی دانشمند بوده و در ادبیات عرب و برخی دانش‌های مذهبی تدریس می‌نموده است.

۷- میرزا محمد صادق فرزند میرزا محمد علی، صاحب‌نسق آستانه از

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۶۷

ج ۲- ۱۲۷۱ تا آغاز سال ۱۳۲۸. او نیز مردی دانشمند بوده و کتابی به نام «گنجینه الجوامع» در لغت عربی به فارسی نگاشته است.

۸- حاجی میرزا محمد مهدی فرزند دیگر میرزا محمد علی، صاحب‌نسق آستانه از صفر ۱۳۲۸ به بعد.

اسنادی که در اینجا می‌بینیم به جز شماره‌های ۴ و ۶ و ۷ در اختیار آقای محمد صاحب‌نسق فرزند میرزا علی اکبر فرزند همین حاجی میرزا محمد مهدی (مقیم تهران) است.

**۸۱ [۱] فرمان مورخ ج ۲- ۱۱۵۳ از نادر شاه افشار در واگذارن خدمت صاحب‌نسقی آستانه قم به میرزا محمد مؤمن، با اشاره به فرمانی که پیش‌تر در همین باره به نام او صادر شده و ناپدید گردیده بود.**

در این سند گفته می‌شود که خدمت مزبور پیش از این با فرمانی از همین پادشاه به میرزا مطهر تفرشی پسر عم میرزا محمد مؤمن مفوض بوده و پس از او میرزا محمد علی آن را عهده‌داری می‌نموده است:

فرمان همایون شد آن‌که بنابر شفقت و عنایت بی‌منت‌های شاهنشاهی و مرحمت و مکرمت بی‌حد و احصای ظل‌اللہی درباره شرافت و نجابت و معالی پناه نظاما میرزا محمد مؤمن از ابتداء هفت ماهه دوم سنه میمونه تخاقوی‌ئیل خدمت صاحب‌نسقی سرکار فیض‌مدار حضرت معصومه علیها التحیة که قبل ازین حسب‌الرقم قضاشیم مبارک مطاع به مرحوم میرزا مطهر تفرشی بنی عم او مفوض و مرجوع

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۶۸

بوده به تغییر میرزا محمد علی به شرافت و نجابت پناه مشارالیه شفقت و مرحمت فرموده، ارزانی داشتیم که از روی هوش و شعور و کمال و فراست و کیاست چنانچه شاید و باید و از حسن نیکوخدمتی او آید و سزد به لوازم خدمت مزبور و ملزومات آن قیام و اقدام نموده، به ... ما در رونق و انتظام و توفیر و تکثیر زراعت و محال موقوفات متعلقه به سرکار فیض آثار و رتق و فتق مهمات آستانه مقدسه منوره سعی موفور به منصف ظهور رساند و دقیقه [یی] از دقایق فوت و فرو گذاشت نمایم و آنچه به هر جهت در وجه صاحب‌نسق سابق از مقرری برقرار و مستمر بوده به دستور در وجه شرافت و نجابت پناه مزبور مقرر و عنایت فرمودیم که هر ساله به دستور استمرار بازیافت و صرف معیشت خود نماید.

سلالة النجبائی متولی و مستوفی و مباشرین و خدمه سرکار فیض آثار شرافت پناه مشارالیه را صاحب‌نسق بالاستقلال و الانفراد سرکار آستانه مقدسه متبرکه منوره دانسته، از سخن و صلاح مقرون به حساب مومی‌الیه بیرون نروند و در امور متعلقه به خود

خط و مهر و سخن او را مناط اعتبار دانسته، اوامر و نواهی او را درخصوص رتق و فتق سرکار فیض آثار مزبور مطیع و منقاد بوده تجاوز ننمایند و از فرموده تخلف نورزند.

عالی‌جاه مقرب الخاقان مستوفی الممالک و سایر مستوفیان عظام کرام دیوان اعلیٰ رقم این عطیه را در دفاتر خلود ثبت و از شایبه تغییر و تبدیل مصون و محروس دانسته، در عهده شناسند.

مقرر آن که رقم مبارک که درخصوص صاحب‌نسقی مزبور سابق صادر شده و مفقود شده با رقم مزبور حکم آن را متحد دانند.

تحریر فی جمادی الثانیه ۱۱۵۳.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۶۹

## **۸۲ [۲] فرمان مورخ ذی ق - ۱۱۶۰ از ابراهیم خان افشار که نام او در پایان مصرع دوم سجع مهر فرمان (کنار نخستین سطر آن) خوانده می‌شود مبنی بر تنفیذ میرزا مؤمن صاحب نسق در این خدمت:**

فرمان والا- شد آن که بنا بر توجهات خاطر خطیر والا درباره سلاله الاشراف و النجباء العظام میرزا مؤمن صاحب نسق آستانه مقدسه مکرمه معصومه صاحب نسقی سرکار مزبور را کماکان به سلاله الاشراف مشارالیه مفوض و مرجوع فرموده، موجب و مقرری که قبل از این در وجه مشارالیه مقرر بوده به دستور برقرار فرمودیم که از روی راستی و درستی و کمال امیدواری به لوازم و مراسم خدمت مزبور قیام و اقدام نموده، در تنظیم و تنسیق سرکار مزبور لازمه سعی و اهتمام مرعی داشته، حسن خدمت خود را به منصفه ظهور رساند.

ضابط و عمال دار المؤمنین قم و خدمه آستانه مقدسه منوره سلاله النجباء مشارالیه را صاحب نسق بالاستقلال و الانفراد سرکار مزبور دانسته، چنانچه مشارالیه را در باب نظم و نسق املاک سرکار مزبور اعانت و امدادی لازم باشد به عمل آورده، از سخن و صلاح مشارالیه در باب امر مزبور تجاوز ننمایند و در جمیع امور متعلقه به سرکار آستانه مقدسه نورانیه بدون اطلاع سلاله النجباء مشارالیه حواله و دادوستد ننمایند. کتاب دفترخانه سرکار والا فرمان والا را در دفاتر خلود ثبت نموده، در عهده شناسند. تحریر فی ذی قعدة الحرام سنه ۱۱۶۰.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۷۰

## **۸۳ [۳] فرمان مورخ ج ۲ - ۱۱۶۷ در تنفیذ و امضاء فرمان نادر شاه خطاب به بیگلر بیگی قم و متولی آستانه بالای عریضه محمد مؤمن صاحب نسق با مهر «لا اله الا الله الملك الحق المبین عبده محمد مؤمن ۱۱۴۸» پشت عریضه، و مهر:**

«به خصم نصرت فیروزیم خداداد است کمر به بند گیش هر که بست آزاد است

۱۱۶۵»

در پایان فرمان:

عرضه داشت کمترین بندگان [محمد مؤمن صاحب نسق آستانه قم] به ذروه عرض و کلاء اجلاء نواب مستطاب عالی می‌رساند از روزی که کمترین را نواب رضوان جایگاه نادر شاه به شغل صاحب نسقی سرکار فیض آثار سرافراز گردانید حسب الحکم

نادری مقرر گردید که جمیع دادوستد جز وی و کلی امور سرکار از اسناد خرج و بروات دفتری به مهر عالی جناب متولی و کمترین دادوستد شود و چندی قبل از این که هریک حسب خواهش خود امور را فیصل می دادند و دادوستدی که در سرکار می شد خلاف حکم نادر شاه بود بدون مهر و اطلاع کمترین دادوستد نموده اند و موافق دستور العملی که قرار داده یک عشر از مداخل سرکار در وجه متولی و یک عشر در وجه کمترین مقرر فرموده که هر ساله بازیافت می نمود و چون در آن وقت سیورغال سرکار فیض آثار مقطوع بوده به این جهت در آن خصوص امری مقرر نگردیده و درین وقت که برقرار شده است عالی جناب متولی عشر خود را بازیافت و لیکن عشر کمترین الی حال به عقده تعویق افتاده است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۷۱

استدعا آن که قربه الی الله تعالی تعلیقچه رفیعه صادر شود که رسد عشر سیورغال کمترین را نقدا جنسا از گذشته و آینده به دستور سایر مداخل سرکار مهم سازی نمایند که صرف معیشت خود نموده، در آستانه مقدسه به دعاگویی ذات بابرکات و کلاء عالی قیام و اقدام نماید که هر آینه عند الله و عند رسوله ضایع نخواهد شد. الباقی امره العالی.

[متن فرمان:]

الملك لله

حکم مطاع شد آن که عالی جاه معلی جایگاه امیر الامراء بیگلر بیگی دار المؤمنین قم و متولی سرکار آستانه مقدسه چون صاحب عریضه به شرح متن معروض رای جهان گشا داشته لهذا مقرر فرمودیم که چون سابقا در ایام خاقان رضوان مکان نادر سلطان صاحب عریضه با عالی جناب متولی سهمیم، و دادوستدی که واقع شده به مهر و به مصلحت و صوابدید هر دو بوده و بدون اطلاع ایشان داد و ستد سرکار فیض آثار آستانه مقدسه نشده و یک عشر از مداخل سرکار آستانه مقدسه در وجه متولی و یک عشر در وجه صاحب عریضه مقرر بوده باز از آن قرار شغل و خدمت عارض مشارالیه را برقرار و یک عشر مداخل مستمری را با یک عشر سیورغال در وجه او رسانیده، از فرموده تخلف نوزند و در عهده شناسند.

تحریرا فی شهر جمادی الثانی سنه ۱۱۶۷.

#### ۸۴ [۴] فرمان مورخ ع ۱ - ۱۲۱۲ از فتحعلی شاه قاجار

خطاب به متولی آستانه قم بالای عرضه داشت میرزا علی اصغر صاحب نسق، مبنی بر تنفیذ او در این مقام با اشاره به فرمان آقا محمد خان و احکام و ارقام پادشاهان پیش از او در واگذاردن این خدمت به وی و پدران

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۷۲

و نیاکان او که از دوران صفوی این منصب را عهده داری می نموده اند .

#### ۸۵ [۵] فرمان مورخ رجب ۱۲۲۲ از فتحعلی شاه بالای عرضه داشت میرزا محمد علی صاحب نسق، با اشاره به احکام هاهان گذشته و آقا محمد خان قاجار و حکمی که پیش از این از همین پادشاه در این مورد و به نام این شخص صادر گردیده بود:

عرضه داشت کمترین بندگان و اقل داعیان [محمد علی صاحب نسق سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیه التحیه] به موقف عرض واقفان بارگاه عرش اشتباه خلایق امیدگاه خدیو زمان و مقیمان حضور با هر النور مرحمت دستور قبله عالم و عالمیان



خلد الله ملكه و ادام الله ايام سلطنته می‌رساند که قربان خاک پای پر بهای ساطع الضیای مبارکت شوم چون بر هر یک از داعیان دولت ابد توأمان لازم است که مطالب و مستدعیات خود را عرضه داشت عتبه علیه سلطانی و معروض رای مهر ضیای خسروانی سازند که به عز انجاح مقرون گردد بناء علیه جسارت به عرض می‌نماید که از قدیم الایام موافق احکام سلاطین با تمکین سلف و فرمان خاقان علین آشیان نور الله مضجعه خدمت صاحب‌نسقی سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیه التحیه به کمترین بندگان مرجوع و حکم رفیع منبع عالمیان مطیع شاهنشاهی را نیز در دست دارد که امر و مقرر گردیده که کماکان خدمت مذکور به اقل داعیان مفوض و مرجوع، و مقدار ده خروار غله از بابت یکصد خروار که در وظیفه خدام مقرر است و عشر مداخل سرکار فیض آثار از موقوفات و نذورات و غیره به قرار سنوات سابق بازیافت دارد و حال بعضی کسان در امور فقیر اخلال و مزاحمت می‌رسانند و عشر مداخل سرکار را به قرار سنوات سابق تمام و کمال مهم‌سازی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۷۳

نمی‌نمایند و رقم قدر توأم مجدد مطالبه می‌نمایند.

استدعا از مراحم بیکران و اشفاق بی‌پایان خدیو زمان چنان است که رقم قضاشیم از مصدر عز و جاه شرف اصدار یابد که عالی‌جناب متولی و مباشرین دار المؤمنین قم و سرکار فیض آثار همه‌ساله به قرار سنوات سابقه مقدار ده خروار غله مستمری کمترین را از بابت مقدار یکصد خروار که در وجه خدام سرکار مقرر است به انضمام عشر مداخل سرکار از موقوفات و نذورات و غیره همه‌ساله مهم‌سازی و احدی دخل و تصرف در خدمت چندین ساله کمترین نکرده و انجام خدماتی که در عهده صاحب‌نسق است به کمترین واگذارند و احدی را رجوعی ندهند و رقم مجدد بعد الیوم مطالبه ننمایند. چون مطالب معروضه از لوازم بود جسارت به عرض نمود. باقی امره الاشرف الاعلی مطاع.

[متن فرمان:]

بسم الله تعالی شأنه العزیز

الملک لله تعالی - حکم همایون شد آن که چون صاحب‌عریضه به شرح متن عرض و استدعا نموده است لهذا از قرار حکم جهان‌مطاع سابق خدمت صاحب‌نسقی سرکار فیض آثار با صاحب‌عریضه بوده است باز کماکان شغل مزبور را به مشارالیه شفقت و مرحمت فرمودیم که احدی داخل و تصرف در شغل مذکور ننماید.

مقرر آن که عالی‌جناب قدسی‌القاب سلاله السادات متولی و مباشرین سرکار فیض آثار و عالی‌شأنان عمال نیکو‌اعمال دار الایمان قم شغل صاحب‌نسقی را به طریق سابق مختص عارض دانند و غله مستمری او را به انضمام عشر مداخل سرکار از موقوفات و نذورات و غیره به طریق سابق همه‌ساله بدون کسر و نقصان مهم‌سازی و ملزومات خدمت مذکور را به او واگذارند و بعد از این مطالبه حکم مجدد ننمایند و در عهده شناسند.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۷۴

تحریراً فی شهر رجب المرجب سنه ۱۲۲۲.

**۸۶ [۶] فرمان مورخ محرم ۱۲۴۸ از فتحعلی شاه بالای عرضه داشت میرزا محمد علی صاحب‌نسق درباره مستمری او خطاب به یکاوس میرزا حکمران قم.**

اصل این سند در کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی در قم است:

عرضه داشت کمترین بندگان [محمد علی صاحب نسق سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیها آلاف التحیه] به موقف عرض مقیمان پایه سریر خلافت مصیر بندگان سکندرشان دارا دربان قیصر پاسبان اعلی حضرت صاحب قرانی روحی فداه می رساند که کمترین بنده دعاگوی ارادت شعار از بدو سلطنت میمنت آثار الی الان از دربار معدلت مدار موظف بوده و مبلغ سه تومان تبریزی نقد و مقدار سه خروار دیوانی غله به صیغه وظیفه از بابت مالیات دار الایمان قم صانها الله عن التصادم در وجه کمترین برقرار است و در این اوقاف کارگذاران سرکار شوکت مدار نواب مستطاب فلک جناب سپهر رکاب شاهزاده والاتباب صاحب اختیار دار الایمان مزبور مطالبه فرمان مجدد از کمترین داعیان فرمودند. بناء علیه ملتتمس و مستدعی از مراحم بی کران اعلی حضرت صاحب قرانی چنان است که فرمان مبارک شرف صدور یابد که نقد و جنس مزبور را کماکان در وجه این داعی برقرار فرموده که بدون مسامحه و مساهله کارسازی فرمایند و مطالبه فرمان مجدد ننمایند که فارغ البال و مرفه الحال به دعاگویی دوام عمر و دولت ابد آیت اشتغال نموده و موجب ازدیاد امیدواری این داعی خواهد بود.

الباقی الامر الاشراف الاعلی مطاع.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۷۵

[متن فرمان:]

حکم همایون شد که فروزان کوب آسمان خلافت و تاج داری و تابان پرتو مهر سلطنت و جهان داری خجسته فرزند مسعود کیکاوس میرزا صاحب و اختیار دار الایمان قم ترادف اعطاف خاطر خطیر پادشاهی مباهی بوده بدانند که چون عالی جناب میرزا محمد علی عارض به شرح مسطور متن عرض و در مقام استدعا برآمده است لهذا مبلغ سه تومان نقد و مقدار سه خروار جنس که از بابت مالیات ولایت مزبوره در وجه عالی جناب مشارالیه به ازاء شغل صاحب نسقی سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیه آلاف التحیه برقرار بود از هذه السنه میمونه لوی ثیل خیریت دلیل و ما بعدها مبلغ و مقدار مزبور را کماکان در وجه مشارالیه برقرار فرمودیم که همه ساله از بابت مالیات ولایت مزبوره به طریق سابق بازیافت نموده، به شغل مذکور و دعاگویی دوام دولت ابد ظهور قیام و اقدام نماید. باید آن فرزند مسعود حسب المقرر معمول و به کارکنان خود قدغن نماید که مبلغ و مقدار مزبور را کما فی السابق عاید عالی جناب مشارالیه نموده، معطل ندارند. مقرر آن که عالی جاهان رفیع جایگاهان عزت و جلالت دستگهان مقربی الخاقان مستوفیان عظام دیوان همایون شرح فرمان مبارک را در دفاتر خلود ثبت نموده، در عهده شناسند.

تحریرا فی شهر محرم الحرام سنه ۱۲۴۸.

**۸۷ [۷] فرمان مورخ ج ۲- ۱۲۴۸ از فتحعلی شاه در امضای مقرری میرزا محمد علی صاحب نسق از آستانه، خطاب به کیکاوس میرزا و میرزا محمد رضا متولی باشی، بالای عرضه داشت صاحب نسق مزبور.**

اصل این سند نیز در کتابخانه عمومی آیت الله مرعشی در قم است:

عرضه داشت اقل دعاگویان [محمد علی صاحب نسق سرکار فیض آثار]

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۷۶

آفتاب عنایت بی زوال راضیا افزای ساحت احوال و آمال خود دانسته، به موقف عرض قرب یافتگان حضور باهر النور اعلی حضرت قدر قدرت قضا مهابت فلک رفعت خورشید رایت مریخ سطوت مشتری درایت خاقان گیتی ستان و سلطان

صاحب قران ظل الله في الارضين روحى و روح العالمين فداه مى‌رساند که قربان خاک پای جواهر آسای مبارکت کردم، سال‌هاست بل قرن‌هاست که از عهد سلاطین سلف و از بدو دولت اعلى حضرت خاقان صاحب قران الى الان خدمت صاحب‌نسقى سرکار موهبت‌مدار ابا عن جد به کمترین بندگان مفوض و مرجوع بوده و عشر مقررى به ازاء شغل مزبور در وجه داعى از سرکار فيض آثار مستمر و برقرار است و فرمان قضا جريان اعلى حضرت شاهنشاهى را نیز در دست دارد و حال بعضى مى‌خواهند که از مقررى اين دعاگو کسر و نقصان نمايند. استدعا از مرحمت و مکرمت بى نهايت پادشاهى چنان است که فرمانى به امضاء فرمان سابق شرف صدور پذيرد که مقررى اين دعاگو را مطابق فرامين قضا آيين و موافق معمولى سنوات سابق بدون کسر و نقصان کارسازى نموده، مطالبه فرمان مجدد نمايند و به هيچ وجه من الوجوه دخل و تصرف به شغل مزبور و مقررى آن احدى نمايند که فارغ البال و مرفه الحال به دعاگويى دوام عمر و دولت جاويد مدت اعلى حضرت شاهنشاهى اشتغال نمايد که هر آينه موجب خشنودى خدا و رسول خواهد بود. امرکم الاشرف الارفع الاعلى.

[متن فرمان:]

حکم همایون شد که فروزان کوكب آسمان خلافت و تاج‌دارى و تابان‌پرتو مهر سلطنت و جهان‌دارى فرزند مسعود کيكاوس ميرزا صاحب‌اختيار دار الايمان قم به ترادف خاطر خطير پادشاهى مباهى بوده بدانند که چون عالى جناب مقدس القاب ميرزا محمد على عارض به شرح مسطور متن عرض و در مقام استدعا برآمده است ايجابا لمسئوله به آن فرزند مسعود حکم و مقرر مى‌فرمايم که به

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۲۷۷

حقيقت مراتب معروضه رسیده، در صورتى که عالى جناب مشارالیه موافق فرامين سابق به ازاء شغل صاحب‌نسقى از سرکار فيض آثار حضرت معصومه عليه آلاف الثنيه عشر مقررى داشته باشد قدغن نمايد که مقررى او را کما فى السابق عايد او نموده، موقوف و معطل ندارند و مطالبه فرمان مجدد نمايند. مقرر آن که عالى جاه رفيع جايگاه عزت و افادت همراه سلاله السادات ميرزا محمد رضای متولى باشى سرکار فيض آثار حسب المقرر معمول و موافق معمولى سابق همه‌ساله مقررى عالى جناب عارض را بدون کسر عايد او ساخته، تخلف جايز ندارد و در عهده شناسد.

تحريرا فى شهر جمادى الثانى سنه ۱۲۴۸.

**۸۸ [۸] فرمان مورخ ج ۲- ۱۲۷۱ از ناصر الدين شاه در واگذارن خدمت صاحب‌نسقى آستانه به ميرزا محمد صادق فرزند ميرزا محمد على صاحب‌نسقى، با اشاره به احکام و ارقام فتحعلى شاه و محمد شاه در تفويض اين خدمت که ابا عن جد با خاندان اين ميرزا محمد على بوده است بدو، و با اشاره به درگذشت وی در اين سال:**

فرمان همایون شد آن که چون از قرار فرامين قضا آيين خاقان جنت مکان مغفور و شاهنشاه رضوان جايگاه مبرور البسهما الله تعالى حلال النور از قدیم الايام ابا عن جد منصب صاحب‌نسقى موقوفات و نذورات سرکار فيض آثار بضعه مطهره بنت امام الهمام موسى ابن جعفر فاطمه معصومه عليها السلام مختص مرحوم ميرزا محمد على صاحب‌نسقى بوده و در هذه السنه به رحمت ايزدى پيوسته، لهذا نواب اقدس همایون ما نیز نظر به مراتب قابليت و شايستگى عالى جناب قدسى القاب اصالت و نجابت انتساب سلاله الاعاظم و الافاخم و الاعيان ميرزا محمد صادق ولد آن مرحوم از هذه السنه بارسئيل خجسته تحويل و ما بعدها شغل مزبور را

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۷۸

کما فی السابق به عالی جناب مشارالیه مفوض و مبلغ سه تومان نقد و مقدار سه خروار غله که در ازای منصب مزبوره از قرار فرامین جداگانه به صیغه موجب در وجه مرحوم مزبور مرحمت شده بود کماکان در وجه میرزا محمد صادق مرحمت فرمودیم که در هذیه السنه و ما بعدها مبلغ و مقدار مسطوره را بازیافت نموده، صرف معیشت و گذران خود نماید و به لوازم شغل مزبور در نهایت اطمینان خاطر پردازد و عشر مقرری و مستمری که از بابت غله شاهی و موقوفات و نذورات سرکار فیض آثار در وجه صاحب نسق بقعه مطهره مستمر و برقرار بود مطابق ... به او عاید گردد. مقرر آن که عالی جاهدان مجدت و نجدت همراهان حکام و مباشرین امور دیوانی دارالایمان قم منصب مزبور را مخصوص او دانند و به نحو مقرر موجب او را عاید سازند. عالی جاهد سیادت پناه متولی آستانه مقدسه لوازم شغل مزبور را به مشارالیه واگذارند. کتاب خیریت اکتساب دفترخانه مبارکه شرح فرمان همایون را ثبت و ضبط نموده و در عهده شناسند.

فی شهر جمادی الثانی ۱۲۷۱.

[حاشیه:]

مبلغ سه تومان نقد و مقدار سه خروار جنس در جزو مستمری به اسم مرحوم میرزا محمد علی صاحب نسق به خرج نوشته شده.

**۸۹ [۹] تعلیقہ میرزا محمد رضا متولی باشی آستانہ قم در ابلاغ حکم شاه، مورخ ذ ح - ۱۲۷۱ با تحشیه مستوفی آستانہ و با مهر متولی باشی بعد کہ پی از عہدہ داری تولیت بنا بر معمول تعلیقہ را توشیح نموده است، با اشارہ بہ تعلیقہ جات متولیان قدیم آستانہ دربارہ این خدمت:**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۷۹

هو اللہ تعالی شأنہ

چون از قرار فرامین قضا آیین خواقین جنت مکان مغفور و شاهنشاه رضوان جایگاه مبرور البسهما اللہ حلل النور و از قرار تعلیقہ جات متولیان قدیم نور اللہ مضجعہ از قدیم الایام ابا عن جد منصب صاحب نسقی موقوفات و نذورات سرکار فیض آثار بضعه مطهره بنت امام الہمام موسی ابن جعفر فاطمه معصومه علیہا السلام مختص مرحوم میرزا محمد علی صاحب نسق بوده و در ہذیه السنه بہ رحمت ایزدی پیوستہ لہذا سرکار اعلیٰ حضرت اقدس شہریاری روحنا فداه از قرار فرمان قضا جریان جہان مطاع منصب مزبور را نظر بہ مراتب قابلیت و شایستگی عالی جناب قدسی القاب اصالت و نجابت انتساب سلالۃ الاعاظم و الافاخم میرزا محمد صادق ولد آن مرحوم از ہذیه السنه بارس نیل خجستہ تحویل و ما بعدها کما فی السابق بہ عالی جناب مشارالیه مفوض و مرحمت فرمودہ اند و عشر مقرری و مستمری کہ از بابت غله شاهی و موقوفات و نذورات سرکار فیض آثار کہ در ازای خدمت مزبوره از قرار فرامین مرحمت شدہ بود کماکان در وجه میرزا محمد صادق مرحمت فرمودہ کہ در ہذیه السنه و ما بعدها دریافت نمودہ، صرف معیشت و گذران خود نماید و در نهایت اطمینان خاطر بہ لوازم شغل مزبور پردازد.

بناء علی ہذا و بنا بر امثال و انقیاد فرمان مهر لمعان و حکم قدر توأمان اقدس شہریاری روحنا فداه منصب مزبور را بہ عالی جناب قدسی القاب اصالت و نجابت انتساب میرزا محمد صادق مرجوع و مفوض داشتہ کہ عشر مقرری و مستمری و غله شاهی و موقوفات و نذورات کہ در سرکار فیض آثار است بہ طریق سابق بازیافت و صرف معاش خود نمودہ، فارغ البال و مرفہ الحال بہ دعا گویی دوام عمر و دولت ابد مدت اعلیٰ حضرت اقدس شہریاری روحنا فداه اشتغال نمودہ، بہ لوازم شغل خود

پردازد.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۸۰

مقرر آن که عالی جنابان قدسی القابان کتاب دفتر استیفای سرکار و سایر مباشرین و خدام سرکار فیض آثار عالی جناب مقدس القاب میرزا محمد صادق را صاحب نسق بالاستقلال دانسته، لوازم احترام را منظور دارند و کتاب خیریت اکتساب دفتر استیفا و مشرف سرکار موهبت مدار ثبت تعلیقه را به جهت استحضار در سررشته جات خود ضبط نمایند. و کان ذلک تحریرا فی شهر ذی حجه الحرام سنه ۱۲۷۱.

[حاشیه:]

هو- از قرار فرمان قضا جریان قدر قدر مهر لمعان منصب جلیل و شغل نبیل صاحب نسقی سرکار فیض آثار به عالی جناب میرزا محمد صادق خلف مرحوم میروور میرزا محمد علی مرجوع است و برحسب وراثت هم شغل مزبور به عالی جناب می باید مفوض شود و او را می رسد و مطابق فرمان مطاع آفتاب شعاع هم از سرکار جلالت مدار صاحب اختیاری میرزای متولی باشی هم تعلیقه امضا صادر شده. به مقتضای احکام مطاعه شغل مزبور بالاستقلال و الانفراد مخصوص و مختص اوست و مقرریات و مرسومات آن را همه ساله در وجه او کارسازی خواهد داشت.

ان شاء الله میمون و مبارک است. و انا الجانی محمد حسین مستوفی سرکار فیض آثار.

**۹۰ [۱۰] حکم نمرة ۷۱۳ مورخ ۱۲ صفر ۱۳۲۸ وزارت معارف و اوقاف و فوائد عامه مبنی بر تفویض صاحب نسقی آستانه به حاج میرزا محمد مهدی برادر میرزا محمد صادق مزبور:**

از قرار فرامین سلاطین ماضین و اسناد مشتمله بر تصدیق و شهادت متولیان و صاحب منصبان و سایر خدام آستانه مبارکه حضرت معصومه سلام الله علیها که در وزارت اوقاف ملاحظه شد و صورت آنها ثبت شد منصب و شغل صاحب نسقی تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۸۱

کل موقوفات و اخذ عشر مقرری و مستمری و غله شاهی و موقوفات و نذورات آستانه مبارکه که در ازاء خدمت مزبوره است ابا عن جد با جناب آقا میرزا محمد صادق است. چون معزی الیه عجالتا مسافر و برحسب اظهار شخصی خود را از این کار خارج نمودند لهذا جناب حاج میرزا محمد مهدی صاحب نسق اخوی ایشان را وزارت جلیله معارف و اوقاف برطبق مستندات و مراتب لیاقت و شایستگی بر منصب و شغل صاحب نسقی و اخذ عشر از عایدات موقوفات و مستمری و مقرری شاهی و نذورات برقرار نمود. جناب مستطاب متولی باشی هم قدغن خواهند فرمود صاحب منصبان و سایر خدام مشارالیه را بر این سمت شناخته و او را در انجام خدمات سابقه به خود تقویت نمایند. به تاریخ شهر فوق سنه ۱۳۲۸.

**۹۱ [۱۱] فرمان مورخ ذ ح - ۱۳۳۳ از احمد شاه قاجار در واگذاردن صاحب نسقی آستانه به همان حاج میرزا محمد مهدی:**

آن که چون موافق فرامین سلاطین سلف انار الله تعالی براهینهم منصب صاحب نسقی موقوفات و نذورات آستانه متبرکه حضرت معصومه سلام الله علیها از سوابق ایام ابا عن جد با مرحوم میرزا محمد علی صاحب نسق بوده نواب همایون ما نیز نظر به مراتب استحقاق و اهلیت جناب حاجی میرزا مهدی به تصویب وزارت جلیله اوقاف منصب صاحب نسقی آن آستانه متبرکه

را به مشارالیه محول و در هذه السنه و ما بعدها مبلغ سه تومان نقد و سه خروار غله که از قرار فرامین جداگانه برای این خدمت مقرر است کماکان دربارہ او برقرار فرمودیم که همه ساله دریافت داشته، به وظایف خدمت مرجوعه پردازد و عشر مقرری و مستمری که از بابت غله شاهی و جنس و نقد موقوفات و نذورات که مستمر و برقرار بوده کما فی السابق باید عاید مشارالیه گردد. مقرر آن که به موجب این فرمان قدر توأمان مبارک

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۸۲

حکام و مباشرین امور دیوانی خطه قم و جناب متولی باشی و عموم خدام و کارکنان آستانه مطهره لوازم این منصب را مخصوص به مشارالیه دانسته و در مواقع لزوم به مشارالیه رجوع و مراتب توقیر و احترام مقتضی شغل مزبور را در حق او مرعی دارند و جنابان مستوفیان عظام و کتبه کرام شرح فرمان مبارک را ثبت و ضبط نمایند.

فی شهر ذی حجه الحرام ۱۳۳۳.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۸۳

## سرکشیکی

## اشاره

خدمتگزاران آستانه قم بنابر سنتی قدیم از دیرباز در سه کشیک انجام وظائف می نموده اند و بنابراین آستانه را در دوره صفوی تا ربع نخستین قرن سیزدهم همواره سه سرکشیکی بوده است. در «نسخه جمع و خرج سرکار فیض آثار» مربوط به آخرین سالهای فرمانروایی صفویان و نیز در «طومار تقسیم غله» مورخ به سال ۱۲۱۳ از سه سرکشیکی یاد می شود.

در میانه دوره شاهی فتحعلی شاه این سنت دیرین دگرگون شده و شماره کشیکها به هفت افزایش یافته است. در کشیک نامچه ای مورخ ج ۱- ۱۲۳۶ که متن آن در پایان همین مجموعه دیده می شود از این «هفت کشیک» که خدمت هریک «یک شبانه روز از هفت شبانه روز» بوده یاد گردیده است. لیکن این رسم دیر نپایید چه در اسناد مربوط به آغاز نیمه دوم این قرن باز از سه کشیک سخن می رود. با توجه به این نکته که شمار کشیکها الزاما نمایاننده شمار سرکشیکیهای آستانه نبود چه برخی یا هریک از آنها را (چنان که در کشیک نامچه ای مورخ ذح- ۱۲۷۳ و جز آن می بینیم) دو تن از سرکشیکیان سرپرستی می نموده اند. در نسخه جمع و خرج مربوط به ربع اخیر همین قرن نیز از شش سرکشیکی نام برده شده است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۸۴

نام سرکشیکیان دوره صفوی و قاجار در اسناد یادشده بالا دیده می شود و در این جا به اجمال از چهار خاندان سرکشیکی آستانه در دوره قاجار سخن می داریم:

## I خاندان متولی قدیمی آستانه:

۱- میر سید احمد فرزند میرزا یحیی رضوی در گذشته ۱۲۴۱. وی گذشته از تولیت شرعی آستانه منصب سرکشیکی سرکار فیض آثار را نیز عهده دار بود.

۲- میرزا محمد حسین فرزند میر سید احمد که پس از پدر سرکشیک آستانه بوده است .

## II خاندان سرکشیک رضوی:

### اشاره

۱- سید حسین سرکشیک آستانه در سال ۱۲۱۳ فرزند سید جعفر فرزند سید حسین . تواند بود که پدران او نیز در آستانه منصب سرکشیکی داشته‌اند.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۸۵

۲- سید جعفر سرکشیک فرزند سید حسین مزبور.

یکی از شش سرکشیک آستانه که نام آنان در فرد مربوط به نیمه دوم قرن سیزدهم هست .

۳- سید تقی فرزند سید جعفر . نام و سرگذشت او در سفرنامه قم افضل الملک دیده می‌شود.

۴- سید ذبیح فرزند سید تقی سرکشیک آستانه در اواخر دوره قاجار.

در گذشته ۱۳۴۹ ق.

اینک یک طغرا از اسناد مربوط به این خاندان:

### ۹۲ [۱] فرمان مورخ ج ۱- ۱۳۱۱ از ناصر الدین شاه در واگذاردن مقرری حاجی سید تقی سرکشیک مزبور به فرزندان او سید ذبیح و سه تن دیگر:

نظر به عرض و استدعای جناب محامد نصاب فخر السادات الانجاب حاجی آقا تقی قمی سرکشیک آستانه مقدسه حضرت معصومه علیها سلام که از خواص دعاگویان این دولت جاوید آیت است و مزید دعاگویی مشارالیه و پریشانی و استحقاق ولدان او و شمول مراسم ملوکانه دربار آنها مبلغ پنجاه تومان نقد که به صیغه مقرری در حق مشارالیه برقرار و همه‌ساله به خرج فارس منظور می‌شود در حق ولدان او مرحمت و برقرار، و به حکام حال و استقبال مملکت فارس امر

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۸۶

و مقرر می‌داریم که از معامله سنه آتیه یونت‌ئیل و ما بعدها همه‌ساله وجه مرقوم را بعد از وضع رسوم به موجب شرح ذیل:

[مقرری حاجی آقا تقی: ۵۰ تومان- رسوم: ۱۰ تومان

مقرری که در حق اولاد مشارالیه مرحمت شده: ۴۰ تومان

آقا سید ذبیح الله: ۱۰ تومان- آقا سید علی محمد: ۱۰ تومان- آقا سید مهدی: ۱۰ تومان- آقا سید طه: ۱۰ تومان]

در وجه مشارالیهم عاید دارد و معتمدوا السلطان مستوفیان عظام و کتبه کرام شرح فرمان قضا جریان همایون را در دفاتر خلود و دوام ثبت و ضبط نموده، در عهده شناسند.

تحریرا فی شهر جمادی الاولی سنه ۱۳۱۱ مطابق ئیلان‌ئیل ترکی.

[حاشیه:]

هو- مبلغ پنجاه تومان که بعد از وضع رسوم دو عشر چهل تومان می‌شود مقرری جناب حاجی آقا تقی قمی در [د] ستور العمل

هذه السنه ثيلان ئيل مملكت فارس به خرج منظور است.

### III خاندان مير عبد الكريم:

#### اشاره

۱- سيد حسن فرزند حاجي ميرزا عبد الكريم فرزند مير محمد تقى . پدر او (بنابر آنچه در قباله‌هاى مورخ رمضان ۱۱۹۰ و ۱۱۹۱ و سند اجاره چهار صد و بيست ذرع اراضى وقفى سر كار فيض آثار واقعه در جنب خان آجرى تربت پاكان، ج ۱، ص: ۲۸۷)

مورخ ج ۱- ۱۲۲۱ و اسنادى ديگر ديده مى شود) و شايد تنى چند از نياكان وى نيز خدمتگزارى آستانه مى نموده‌اند. از اين سيد حسن در فرمانى مورخ شوال ۱۲۱۹ با عنوان «سر كشيک» ياد شده، ليكن از سندی ديگر مورخ ذ ح- ۱۲۲۵ بر مى آيد كه تا آن هنگام به نيابت ديگرى سر كشيكى داشته و از اين تاريخ اخير به استقلال خدمت مزبور را عهده‌دارى نموده است. او در سال ۱۲۵۸ در گذشت.

۲- مير عبد الكريم فرزند سيد حسن كه به خاطر هم نامى با نياى خود بنابر معمول آن دوره «سيد آقا» و «ميرزا آقا» (در اسناد: آقا سيد آقا و حاجي سيد ميرزا آقا) خوانده مى شد. او از ذ ق- ۱۲۵۸ پس از درگذشت پدر خود عهده دار سر كشيكى آستانه گرديد. گوياء هموست كه در يادداشت پايان پندنامه جهانگير ميرزا قاجار (ش ۲ مجموعه ۱۹۳۷ فيضيه قم) مورخ رجب ۱۲۸۹ به خط على اكبر فيض همانند در گذشتگان ياد شده است.

۳- سيد حسين فرزند مير عبد الكريم كه پس از پدر سر كشيک آستانه شد و در ۱۳۰۹ در گذشت.

۴- حاجي ميرزا خليل فرزند سيد حسين، در گذشته ۱۳۵۲ در كربلا، سر كشيک آستانه از ۱۳۰۹ تا پايان عمر.

در اين خاندان نزديك دويست طغرا سند ديده شد كه چند طغراى آن به تناسب بحث در اينجا، و چند سند ديگر در قسمت اخير اين بخش گذارده مى شود :

### ۹۳ [۲] فرمان مورخ ذ ق- ۱۲۱۴ از فتحعلي شاه خطاب به كربلايى حسين بيك نايب دار المؤمنين قم درباره وظيفه و تيولى سيد حسين فرزند مير عبد الكريم قمى نخستين سر كشيک آستانه از اين خاندان بالاي عرضه داشت او با اين متن:

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۲۸۸

عرضه داشت كمتريان بندگان [سيد حسن ولد مير عبد الكريم قمى] به موقف عرض قرب يافتگان فيض حضور معدلت دستور بندگان اقدس امجد اشرف ارفع والا روحى فداه مى رساند: از قرار حكم جهان مطاع در همه اوقات در دار الايمان قم وظيفه و فرد تيول در وجه والد كمتريان برقرار بوده است و در اين سال به تصدق فرق فرقدان آساي پادشاهى گرديده. استدعا از مراحم بيكران شاهانه و اشفاق بيضا اشراق خسروانه چنان است كه الحال به طريق سابق فرمان واجب الاذعان جهان مطاع از مصدر عظمت و حكمرانى صادر كه وظيفه و فرد تيول والد اين دعاگوى را در وجه اين كمتريان بندگان مستمر و برقرار كه همه ساله گرفته، صرف اخراجات و گذران خود نموده به دعاگويى دوام دولت ابدى الاتصال اشتغال نمايم. چون مراتب معروضه واجب بود جسارت به عرض مطلب نمود.



باقی امر کم الاشرف مطاع.

[متن فرمان:]

الملك لله تعالى - حکم همایون شد آن که چون سیادت پناه عارض به شرح متن عرض و استدعا نموده اند لهذا بنا بر مراعات جانب سادات عالی درجات و حسب الاستدعای عالی جناب مقدس القاب حقایق و عوارف اکتساب افضل الفضلاء العظام و اعلم العلماء الکرام ملا- مصطفی مقرر می شود که عالی شان رفیع مکان اخلاص و ارادت بنیان کربلایی حسین بیگ نایب دار الایمان قم باید به حصول اطلاع بر مضمون فرمان جهان مطاع وظیفه و تیولی که سابق در وجه ولد و والد صاحب عریضه مستمر و مقرر بود کماکان برقرار دانسته و همه ساله مهم

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۸۹

سازی نموده که با کمال استظهار و امیدواری و رفاهیت به دعای دولت جاوید مدت قیام و اقدام نمایند. باید همه ساله وظیفه و تیول مقرر را مهم سازی و در عهده شناسند. تحریرا فی شهر ذی قعدة الحرام سنه ۱۲۱۴.

**۹۴ [۲] فرمان مورخ شوال ۱۲۱۹ از فتحعلی شاه در مورد وظیفه و تیول عالی جناب سید حسن سرکشیک و خادم آستانه قم، خطاب به عالی جاه حاجی محمد حسین خان بیگلر بیگی قم و اصفهان و کاشان.**

الملك لله تعالى - حکم همایون شد آن که بنا بر مراحم بی پایان خسروانه و مکارم بیکران خدیوانه درباره عالی جناب عزت و سعادت مآب سلالة السادات العظام سید حسن سرکشیک و خادم [ولد حاجی عبد الکریم] سرکار آستانه مقدسه معصومه علیها آلاف التحية و الثنا از ابتداء هذه السنه سیچقان نیل خیریت دلیل و ما بعدها کماکان از قرار تفصیل:

[نقد- ۶ تومان و ۶ هزار و ده شاهی، جنس- ۲۰ خروار

بابت یک زوج تیول: نقد- ۳ تومان و ۶ هزار و ده شاهی، جنس- ۱۵ خروار

وظیفه: نقد- ۳ تومان، جنس- ۵ خروار]

وظیفه و تیولی که در وجه عالی جناب مشارالیه از بابت مالیات قم برقرار بوده در وجه عالی جناب مشارالیه عنایت و مرحمت فرمودیم که هر ساله نقد و جنس وظیفه و تیولی خود را بازیافت و صرف معاش و سرمایه انتعاش خود ساخته، از روی حصول امیدواری و استظهار تمام به دعای دوام دولت ابد فرجام اقدام نماید.

عالی جاه رفیع جایگاه دولت و اقبال پناه شوکت و اجلال دستگاه فخامت و مناعت اکتناه عزت و سعادت همراه اخلاص و ارادت آگاه امیر الامراء العظام حاجی محمد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۹۰

حسین خان بیگلر بیگی دار السلطنه اصفهان و قم و کاشان و مضافات به نهج مقرر همه ساله مبلغ و مقدار مذکور را در وجه عالی جناب مشارالیه مهم سازی و به طریق سابق تیول او را برقرار و از حواله جات دیوانی معاف و مسلم دارند. عالی جاهان رفیع جایگاهان مقربی الخاقان مستوفیان عظام و کتاب خیریت اکتساب دفترخانه مبارکه شرح فرمان قضا نظام مبارک مطاع را در سرکارات لازم ثبت نموده، از شایبه تغییر و تبدیل مصون و مأمون دانند و در عهده شناسند.

تحریرا فی شهر شوال سنه ۱۲۱۹.

**۹۵ [۴] خطاب مورخ ذ ح - ۱۲۲۵ با مهر «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده علي اصغر در ابلاغ فرمان فتحعلی شاه مبنی بر واگذارن خدمت سرکشیکی آستانه قم به سید حسن مزبور.**

در این متن گفته می‌شود که وی پیش‌تر به نیابت دیگری آن خدمت را عهده‌داری می‌نموده و از این تاریخ با صدور فرمان شاه به استقلال سرکشیکی آستانه گردیده است:

خطاب مستطاب شد آن‌که عالی‌شأنان مستوفیان و عمال و مباشرین سرکار فیض آثار حضرت بضعه احمدیه صلوات الله علیها و علی آبائها بدانند که عالی‌جناب مقدس‌القاب سیادت و سعادت انتساب آقا سید حسن قبل از حال تحریر به وکالت شخصی از خدام سرکار فیض آثار که به منصب سرکشیکی سرکار فیض آثار حضرت معصومه به شغل مزبور اقدام داشته، درین وقت حسب الامر قدر قدر پادشاهی از حال تحریر و ما بعدها عالی‌جناب سابق‌اللقاب را بالاصالۀ و الاستقلال

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۹۱

متصدی شغل مزبور دانسته باشند که منصب مزبور مفوض و مرجوع به عالی‌جناب سابق‌اللقاب گردیده. مقرر می‌شود که عالی‌جناب آقا سید حسن خود را سرکشیکی سرکار فیض آثار حضرت معصومه صلوات الله علیها دانسته، از روی راستی و درستی متوجه خدمت متعلقه به خود بوده، دقیقه [یی] خود را معاف نداشته، با کمال دین‌داری و اطمینان خاطر به دعاگویی دوام عمر و دولت ابدمدت قاهره باهره حضرت سلطانی قیام و اقدام دارند و از مدلول خطاب مستطاب انحراف نورزند. تحریرا فی شهر ذی حجه الحرام ۱۲۲۵.

**۹۶ [۵] تعلیقه مورخ ج ۱ - ۱۲۳۵ با مهر «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد حسين» (گویا صدر اصفهانی) درمورد تیول آقا سید حسن سرکشیکی، خطاب به میرزا ابراهیم مستوفی پیشکار حکومت قم:**

عالی‌شان رفیع‌مکان عزت و سعادت‌نشان ارجمندی میرزا ابراهیم مستوفی بدانند که نظر به مراعات جانب عالی‌جناب قدسی‌القاب سیادت‌پناه آقا سید حسن منظور نظر عالی بوده و می‌باشد و سال‌هاست که تیول و تخفیفی در وجه مشارالیه برقرار داشته‌ایم. در این اوقات به عرض عالی رسید که به علت بعضی فروعاتی که واقع می‌شود تیول او رسد می‌رسانند و تخفیف مشارالیه کما هو حقّه نمی‌رسد و این معنی خلاف رای و کلاء عالی می‌باشد. لهذا به آن عالی‌شان مقرر می‌شود که به وصول تعلیقه عالی و حصول اطلاع بر مضمون به طریق سنوات آنچه تیول و تخفیف که قرار داده‌ایم بدون کسر به مشارالیه رسانیده، قسم رفتار نماید که استرضای مشارالیه به عمل آمده باشد. چنانچه خلاف آنچه مقرر شده است رفتار نماید از آن عالی‌شان مکدر شده لازمه مؤاخذه خواهد شد. البته در هرباب مراقب احوال

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۹۲

مشارالیه باشد و در این باب قدغن لازم دانسته، در عهده شناسند.

تحریرا فی شهر جمادی الاول سنه ۱۲۳۵.

[حاشیه:]

مقرر آنکه درباب جمع ملک مشارالیه به عرض رسید که موافق ممیزی که شده است و جمع دفتر زیادتى به مشارالیه می‌شود. لهذا مقرر می‌شود که موافق همان جمع که وکلاء عالی قرار داده است دیناری زیاد مطالبه ننماید. آنچه مذکور می‌شود جمع دیگر را بر روی جمع مشارالیه گذاشته‌اند البته چند نفر اهل خبره برده فیما بین ایشان شریک (?) پیمایی نموده، هریک از عهده جمع خود برآید.

البته در این باب قدغن لازم دانسته، تخلف نوزد. در باب آب و غیره مراعات جانب آن را منظور دارد و در عهده شناسد. تحریرا فی شهر جمادی الاول سنه ۱۲۳۵.

**۹۷ [۶] فرمان مورخ شوال ۱۲۴۴ از فتحعلی شاه در واگذارن ضبط و نسق قریه تبرته فراهان موقوفه همین پادشاه به آقا سید حسن سرکشیک، خطاب به میرزا اسد الله متولی آستانه:**

الملک لله تعالی - حکم همایون شد عالی جاه رفیع جایگاه عزت و سیادت پناه فطانت و متانت اکتناه صداقت و سعادت انتباه سلاله السادات الکرام میرزا اسد الله متولی روضه رضوان مثال بضعه احمدی علیها و علی آبائها التحیه به عز اعلان شاهانه مباهی بوده بدانند که چون طلبا لمرضات الله قریه تبرته واقعه در محال فراهان را از قرار وقف نامیچه معتبر وقف سرکار فیض آثار روضه مبارکه مذکوره فرمودیم و تولیت آن چنان که در وقف نامه معین شده به حاکم شرع جامع الشرایط تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۹۳

دار الایمان قم محول است و مصارف خیری که پسند خاطر مبارک افتاد نیز در ضمن وقف مشروط آمده، باید آن عالی جاه قریه مزبوره را به اذن متولی ضبط نموده و چون عالی جناب سیادت و سعادت مآب سلاله السادات آقا سید حسن سرکشیک روضه مبارکه به صلاح و سداد و امانت و رشاد موصوف و معروف است ضابطی قریه مزبوره را به اذن متولی شرعی به او محول داشته که در جمع آوری منافع و مداخل آنجا از نقد و جنس لازم دقت و اهتمام به عمل آورده، در نسق زراعت و فلاحت آبادی و معموری قریه مزبوره سعی بلیغ نموده، محصولات و منافع آن را بر حسب شروط وقف نامه به اجازه متولی شرعی مصروف مخارج دارد و مبلغ دو تومان [و] شش هزار دینار نقد و مقدار چهار خروار و چهل [و] پنج من غله متوجهی دیوانی یک سهم اربابی از شانزده سهم قریه مزبوره را در عوض مواجب سیادت پناه مشارالیه از هذه السنه اودئیل فرخنده دلیل و ما بعدها برقرار فرمودیم که همه ساله گرفته، صرف مخارج خود داشته، به فراغت مشغول انتظام و انضباط امور قریه مزبوره گردد. البته آن عالی جاه در نظم امور متعلقه به قریه مزبوره نهایت دقت را لازم شمرده، دقیقه [یی] از دقایق شرایط وقف را مهمل و متروک نگذارد و در عهده شناسد. تحریرا فی شهر شوال المکرم سنه ۱۲۴۴.

**۹۸ [۷] فرمان مورخ رمضان ۱۲۵۰ از محمد شاه در امضاء فرمان مورخ ۱۲۴۳ فتحعلی شاه خطاب به صاحب اختیار دار الایمان قم پیرامون وظیفه و تیول آقا سید حسن سرکشیک:**

فرمان والا شد که چون به موجب فرمان اعلی حضرت خاقان مغفور اسکنه الله تعالی فی روضات السرور که به تاریخ سال هزار و دو بیست و چهل [و] سه هجری تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۹۴

به افتخار صاحب اختیار دار الایمان قم عز صدور یافته است مبلغ شش تومان و سه هزار و پانصد دینار نقد و مقدار بیست خروار به وزن تبریز جنس بدین موجب:

[نقد- شش تومان و سه هزار و پانصد دینار. جنس- ۲۰ خروار

تیول مزرعه جم آباد: نقد- سه تومان و سه هزار و پانصد دینار، جنس- ۱۵ خروار

وظیفه: نقد- سه تومان، جنس- ۵ خروار]

در وجه عالی جناب سیادت و سعادت مآب خلاصه السادات و الاطیاب آقا سید حسن سرکشیک آستان ملک پاسبان معصومه علیه آلاف الثناء و التحيه مستمر و برقرار گردیده است لهذا امضای فرمان همایون و قابلیت و استحقاق عالی جناب مشارالیه را در معامله هذه السنه یونتیل خیریت تحویل و مابعدھا مبلغ و مقدار مفصله فوق را کما فی السابق در وجه مشارالیه مستمر و برقرار فرمودیم که هر ساله از بابت مالیات دار الایمان قم بازیافت و صرف معاش خود کرده، به وظایف دعاگویی قیام و اقدام نماید.

مقرر آن که حکام حال و استقبال دار الایمان قم هر ساله نقد و جنس مزبور را کار سازی نمایند که به خرج محسوب خواهد شد. کتاب دفترخانه همایون شرح فرمان مبارک مطاع را ثبت دفاتر ساخته، در عهده شناسند. تحریرا فی شهر رمضان سنه ۱۲۵۰.

**۹۹ [۸] نامه «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد باقر» به «مقرب الخاقان میرزا محمد رضا متولی باشی» از میان سالهای ۱۲۵۰ - ۱۲۵۸، در مورد موقوفه تبرته و موجب آقا سید حسن سرکشیک:**

مقرب الخاقانا، مرجع الاناما

از قرار فرمان واجب الاذعان خاقان خلد آشیان اسکنه الله فی روضات

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۹۵

الجنان که ملاحظه شد مبلغ دو تومان و شش هزار نقد و مقدار چهار خروار و چهل و پنج من غله متوجهات دیوانی یک سهم از شانزده سهم اربابی قریه تبرته واقعه در فراهان در عوض موجب عالی جاه سیادت و نجات پناه سلاله السادات آقا سید حسن سرکشیک مستمر و برقرار بوده و همه ساله بازیافت داشته است. قلمی می دارد که چون مشارالیه از جمله متعلقان ما محسوب می شود و مراعات او از راه خدمت قدیمی او لازم است سرکار به طریق استمرار موافق فرمان مبارک معمول فرموده، نقد و جنس مذکور را به او برسانید و درین باب به هیچ وجه مضایقه نفرمایید.

زیاده را زحمت نداد.

[حاشیه:]

مجددا زحمت می دهد که این امورات به سرکار است باید به انجام برسانید.

اگر خدای نخواستہ سرکار را عجزی درین باب باشد بنویسید تا آن که از دیوان حکم شود و محصل آمده بگذراند.

**۱۰۰ [۹] نامه «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده نصر الله» (شاید صدر الممالک اردبیلی) به «عالی جاه نور چشم مکرم مهربان میرزا محمد رضا متولی» از سال ۱۲۵۸ که آقا سید حسن سرکشیک در گذشته بود و درخواست واگذار دن منصب او به میر عبد الکریم فرزند بزرگ وی:**

نور چشم مکرم مهربانا چون سیادت پناه آقا سید ابراهیم روانه آن صوب بود لازم آمد که به تحریر این چند سطر پردازد که چون مرحمت پناه آقا سید حسن سرکشیک آدم مقدسی و در آستانه مطهره سالها خدمت نموده و استخوانها شکسته بود بر همه کس لازم بل متحتم است که رعایت احوال وراث آن مرحوم را

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۹۶

نماید خاصه آن نور چشم مکرم که همه اوقات محبت قلبی و باطنی به آن مرحوم داشته اید حال باید همان محبت را و بل زاید

و بیش از پیش رعایت و جانب‌داری اولاد آن مرحوم را منظور بدارید و منصب جلیل سرکشیکی سرکار حضرت که به عهده آقا سید حسن مفوض و مرجوع بود حال باید در عهده عالی جناب سلاله السادات آقا میر عبد الکریم ولد ارشد آن مرحوم که لله الحمد به صلاح آراسته و شایسته این خدمت عظمی است باشد و خلعت او را هم بدهید و سایر اولاد آن مرحوم هم که هریک در آستانه مطهره به خدمتی برقرار و سرافراز بوده‌اند کما فی السابق در مناصب و خدمت خود برقرار باشند و آنها را از عزا بیرون بیاورید که حیات و ممات آقا سید حسن در این خصوصات برای اولادش تفاوتی به هم نرساند. یقین است که آن نور چشم خدمات و زحمات آنها را منظور خواهند نمود که آسوده خاطر هریک به خدمات مرجوعه به خود قیام و اقدام نمایند. زیاده حاجت سفارش و محتاج به نگارش نخواهد بود. همواره اوقات سلامتی حالات شریف را با گزارشات قلمی و ارسال دارند. و السلام.

**۱۰۱ [۱۰] تعلیقه میرزا محمد رضا متولی‌باشی مورخ ذ ق - ۱۲۵۸ در واگذارن خدمت سرکشیکی آستانه که به آقا سید حسن سرکشیک مفوض بود به فرزند او میر عبد الکریم:**

چون خدمت یک نفر سرکشیکی سرکار فیض آثار به مرحمت و غفران‌پناه جنت و رضوان‌جایگاه آقا سید حسن سرکشیک مفوض و مرجوع بود و در این اوقات مشارالیه داعی حق را لبیک اجابت گفته و خدمت مزبور در عهده تعویق تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۹۷

و تعطیل است و منظور کلی نظم و نسق و رواج و رونق سرکار مزبور می‌باشد و قرار و مدار تفویض خدمات سرکار بنابه وراثت و قابلیت و استعداد و اولویت می‌باشد.

بناء علیه چون عالی حضرت رفیع منزلت سلاله السادات میر عبد الکریم خلف اکبر مشارالیه، و قابلیت و استعداد و اولویت تفویض خدمت مزبور را دارد و علاوه بر مراتب مزبوره مرحوم مزبور کمال صداقت و ارادت و خدمتگزاری را مادام العمر به عمل آورده و عالی حضرت مومی‌الیه هم به مضمون الولد سرابیه نهایت راستی و درستی و اهتمام در خدمت سرکار موهبت‌مدار دارد، از هذه السنه بارس نیل و ما بعدها خدمت سرکشیکی مزبور را به طریق سابق به مومی‌الیه مفوض و مرجوع نمودیم که در کمال سعی و کوشش به ملزومات خدمت مزبور قیام و اقدام و دقیقه [یی] خود را معاف ندارد که موجب ازدیاد نظم و نسق و رواج و رونق سرکار فیض آثار بوده باشد و مواجب و نذوراتی که به ازاء شغل مزبور در دفتر سرکار برقرار است کماکان بازیافت و صرف معاش خود نموده، فارغ البال و مرفه الحال به دعاگویی دوام عمر و دولت و بقای سلطنت اعلی حضرت شاهنشاه روحنا فداه اشتغال نماید. کتاب دفتر استیفا و مشرف سرکار سواد تعلیقه را به جهت استحضار در سر- رشته‌جات خود ثبت و ضبط نمایند.

تحریرا فی شهر ذی الحجه الحرام مطابق هذه السنه بارس نیل خیریت دلیل سنه ۱۲۵۸.

**۱۰۲ [۱۱] فرمان مورخ صفر ۱۲۵۹ از محمد شاه در مورد مستمری آقا سید حسن سرکشیک و واگذارن آن به چهار فرزند او:**

الملک لله تعالی - حکم همایون شد آن که چون از قرار احکام قدر ارتسام مطاعه و ثبت سررشته‌جات دفترخانه مبارکه مبلغ شش تومان و سه هزار

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۹۸

و پانصد دینار وجه نقد و مقدار بیست خروار تبریزی غله از بابت مالیات دار الایمان قم در وجه مرحوم آقا سید حسن

سرکشیک و خادم آستانه سرکار معصومه صلوات الله علیها مستمر و برقرار بوده و در این اوقات وفات یافته است لهذا محض مرحمت و عنایت خسروانه نقد و جنس مزبور را از هذّه السنه بارسئیل فرخنده دلیل و ما بعدها کماکان در وجه سیادت و سعادت انتسابان آقا سید عبد الکریم و آقا سید ابراهیم و سایر اولاد او از قرار تفصیل:

[نقد- ۶ تومان و ۶ هزار و پانصد دینار، جنس- ۲۰ خروار

تیول از بابت یک زوج: نقد- ۳ تومان و ۶ هزار و پانصد دینار، جنس- ۱۵ خروار

آقا سید عبد الکریم که ارشد است: نقد- یک تومان و هشت هزار و پانصد دینار، جنس- هشت خروار

آقا سید ابراهیم: نقد- یک تومان و پنج هزار، جنس- چهار خروار

آقا سید عابدین: نقد- یک تومان و پنج هزار، جنس- چهار خروار

آقا سید باقی: نقد- یک تومان و پنج هزار، جنس- چهار خروار]

مرحمت و عنایت فرمودیم که هر ساله دریافت کرده، صرف معاش خود نمایند.

مقرر آن که حکام و مباشرین حال و استقبال دار الایمان قم همه ساله بدون مطالبه فرمان مجدد کارسازی کرده، معطل نمایند. المقرر عالی جاهان رفیع جایگاهان فخامت و مناعت اکتناهان مقربو الخاقان مستوفیان عظام شرح فرمان مبارک را ثبت و ضبط نموده و در عهده شناسند.

تحریرا شهر صفر سنه ۱۲۵۹.

[حاشیه:]

در وجه مرحوم سید حسن شش تومان و شش هزار و بیست خروار جنس از قرار سررسید دفترخانه مبارک برقرار بوده است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۲۹۹

موافق ثبت و سررشته دفتر صحیح است و هر ساله به خرج دیوان می آید.

سید حسن امسال فوت شده و وظیفه او به اولاد او مرحمت شده.

به مهر مبارک برسد.

**۱۰۳ [۱۲] فرمان مورخ شعبان ۱۲۶۵ از ناصر الدین شاه در قرار دادن بیست تومان نقد و ده خروار جنس به صیغه وظیفه در وجه آقا سید آقا (میر عبد الکریم) سرکشیک آستانه مقدس:**

الملک لله تعالی - حکم همایون شد آن که نظر به شمول مرحمت خاطر خطیر و ظهور استحقاق و اهلیت عالی جناب مقدس القاب سیادت و سعادت انتساب آقا سید آقای سرکشیک آستانه متبرکه حضرت معصومه علیها آلاف التحیه از معامله هذّه السنه تخاقویئیل خیریت تحویل و ما بعدها مبلغ بیست تومان رایج دیوان وجه نقد و مقدار ده خروار به وزن تبریز جنس از بابت مالیات دار الایمان قم به صیغه وظیفه در حق او مستمر و برقرار فرمودیم که همه ساله دریافت و صرف مخارج و معیشت خود نماید و به فراغت خاطر در تحت قبه مطهره مشغول دعاگویی دوام دولت قاهره باشد. مقرر آن که مباشرین امور دیوانی حال و استقبال دار الایمان قم سال به سال نقد و جنس مزبور را از بابت مالیات مهم سازی عالی جناب مشارالیه نموده، قبض حاصل سازند و کتاب خیریت اکتساب دفترخانه مبارک شرح فرمان همایون را ثبت و ضبط نموده، در عهده شناسند.

تحریرا فی شهر شعبان المعظم سنه ۱۲۶۵.

[حاشیه:]

سید کمال استحقاق و شایستگی دارند و مبلغی خطیر خرج کرده و چاهی کنده که

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۰۰

مسلمانان آب سرد شیرین بخورند و دعاگوی دولت باشند. و لهذا این نقد و جنس امسال مرحمت شده و عوض او از غیرمستحق دریافت شده که ضرر تازه نشود از بابت میرزا محمد آشتیانی و غیره.  
\*\*\* چند سند دیگر مربوط به خدماتی دیگر که این دودمان در آستانه عهده‌دار بوده‌اند.

#### **۱۰۴ [۱۲] حکم مورخ محرم ۱۲۲۶ از «امام ویردی شاهین قلیجی» مبنی بر آن که وی سید حسن سرکشیک را نایب الزیاره خویش در آستانه قرار داده و پنج تومان و دو خروار غله مدد معاش در وجه او مقرر داشته است:**

حکم والا- شد آن که بنا بر وفور مکرمت دربارہ عالی جناب مقدس القاب حقایق و معارف اکتساب سلاله السادات العظام آقا سید حسن سرکشیک سرکار فیض آثار و ظهور شایستگی او در معامله سنه آتیه قوی ییل و ما بعدها او را نایب الزیاره سرکار شوکت مدار و مبلغ پنج تومان تبریزی نقد و مقدار دو خروار به وزن تبریز غله به صیغه مدد معاش در وجه او برقرار فرمودیم که مبلغ مزبور و مقدار مذکور را هرساله بازیافت و صرف اخراجات خود نموده، شب و روز در صحن روضه مقدسه به وظایف دعاگویی قیام و اقدام نماید. مقرر آن که عالی جاه رفیع جایگاه عزت و سعادت همراه دولت و اقبال پناه صداقت و عقیدت آگاه چاکر دولت خواه مقرب الخاقان محمد هادی خان قدیمی وزیر سرکار مبلغ و مقدار مزبور را در وجه عالی جناب مشارالیه برقرار دانسته، هرساله از بابت ابواب جمعی خود کارسازی نماید که به فراغت خاطر همه‌روزه زیارت مخصوصه به

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۰۱

جهت سرکار والا به عمل آورد و درین خصوص قدغن لازم دانسته، حسب المقرر معمول و در عهده شناسد.

تحریرا شهر محرم الحرام سنه ۱۲۲۶.

#### **۱۰۵ [۱۴] حکم مورخ ج ۱- ۱۲۲۷ از شاهزاده حسنعلی میرزا فرمانفرما در واگذاردن نیابت زیارت خود به آخوند ملا علی قمی که متن آن به عنوان تنظیر نسبت به سند پیش در اینجا نقل شد:**

حکم والا شد آن که چون به جهت دعای بقای عمر و دولت اعلی حضرت قدر قدرت کیوان رفعت دارا درایت ظل الهی روح العالمین فداه و نواب ما در تحت قبه مطهره مقدسه منوره وجود شخص امین و عادل ضرور و عالی جناب مقدس القاب فضیلت انتساب آخوند ملا علی قمی که در زمره دعاگویان در این دولت ابدقرین محسوب و منسلک، و خود را مورد عنایات خاطر خطیر مرحمت آیات اشرف ساخته است لهذا خدمت نیابت زیارت را به او موکول و مرجوع داشتیم که بدانچه باید و شاید و از مراسم دعاگویی او سزد و آید در لوازم آن قیام و اقدام نماید. مقرر آن که عالی جناب مقدس القاب فضایل و کمالات اکتساب حقایق و معارف انتساب سلاله السادات العظام دعاگوی دولت ابدفرجام میرزا اسد الله متولی سرکار فیض آثار نایب الزیاره ای سرکار را مختص عالی جناب مشارالیه دانسته، رعایت و حمایت جانب او را در هر حال منظور داشته و مبلغ یک تومان تنخواهی که به صیغه مواجب از قرار تصدیق و خطاب عالی جاه رفیع جایگاه مقرب الحضرة الخاقانی ملا علی اصغر ملباشی علامه بر پنج هزار دینار مواجب سابق او شده است هرساله در وجه او کارسازی به نحو مقرر معمول و از فرموده عدول نورزیده،

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۰۲

در عهده شناسد.

تحریرا فی شهر جمادی الاولی سنه ۱۲۲۷.

**۱۰۶ [۱۵] تعلیقه مورخ ع ۱ - ۱۲۶۲ از میرزا محمد رضا متولی باشی در گماردن سید حسین فرزند میر عبد الکریم سرکشیک به خدمتگزاری آستانه مقدس:**

چون عالی حضرت گرامی مرتبت سید حسین ولد عالی جناب امیر عبد الکریم سرکشیک از سلسله خدام والامقام سرکار فیض آثار است و آبا و اجداد او از قدیمی های سرکار مزبور هستند در این اوان و زمان اکثر از اولاد و احفاد و اقارب هریک از خدام سرکار مرقوم به خدمات جدید سرافراز و ممتاز گردیده اند و مومی الیه به خدمتی از خدمات سرکار مفتخر و مباهی نگردیده و رعایت جانب عالی جناب والد مومی الیه نظر به خدمت ایشان لازم است. بناء علیه از هذه السنه یونتیل نصرت دلیل و ما بعدها خدمت یک نفر خادمی سرکار فیض آثار را به مومی الیه مفوض و مرجوع نمودیم که از روی صداقت و راستی و کمال سعی و اهتمام متوجه خدمات محوله به خود بوده، مواجب و نذوراتی که در وجه سایر خدام سرکار برقرار است همه ساله از قرار استمرار از بابت مداخل سرکار باز یافت و صرف معاش خود نموده، فارغ البال و مرفه الحال به لوازم شغل مزبور پردازد و به دعاگویی دوام عمر و دولت ابدمدت اعلی حضرت قدر قدرت شهریاری قیام و اقدام نماید. مقرر آن که کتاب خیریت اکتساب دفتر استیفاء و مشرف سرکار موهبت مدار شرح سواد تعلیقه را به جهت استحضار در سررشته جات خود ثبت و ضبط نمایند. و کان ذلک فی ربیع الاول ۱۲۶۲.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۰۳

**۱۰۷ [۱۶] تعلیقه همان متولی باشی مورخ صفر ۱۲۶۴ در گماردن سید علی فرزند میر عبد الکریم سرکشیک به خدمتگزاری آستانه مقدس، با پشت نویسی حاجی میرزا محمد حسین مستوفی آنجا:**

چون عالی حضرت گرامی منزلت سید علی ولد عالی جناب سلاله السادات میر عبد الکریم سرکشیک از سلسله خدام والامقام سرکار فیض آثار است و آبا و اجداد او از قدیمی های سرکار مزبور هستند و در این اوان و زمان اکثر از اولاد و احفاد و اقارب و عشایر هریک از خدام سرکار مرقوم به خدمتی جدید سرافراز گردیده اند و مومی الیه به خدمتی از خدمات سرکار مفتخر و مباهی نشده و رعایت جانب عالی جناب والد مومی الیه نظر به خدمات ایشان لازم است. بناء علیه از هذه السنه قوی نیل فرخنده تحویل و ما بعدها خدمت یک نفر خادمی سرکار فیض آثار را به مومی الیه مفوض و مرجوع نمودیم که از روی صداقت و راستی و کمال سعی و اهتمام متوجه خدمات محوله به خود بوده، مواجب و نذوراتی که در وجه سایر خدام مستمر و برقرار است همه ساله از بابت مداخل سرکار بازیافت و صرف معاش واگذاران خود نموده، فارغ البال و مرفه الحال به لوازم شغل مزبور پردازد و به دعاگویی دوام دولت ابدمدت اعلی حضرت قدر قدرت شهریاری قیام و اقدام نماید. مقرر آن که کتاب خیریت اکتساب دفتر استیفاء و مشرف سرکار موهبت مدار شرح سواد تعلیقه را به جهت استحضار در سررشته جات خود ثبت و ضبط نمایند.

و کان ذلک تحریرا فی شهر صفر المظفر سنه ۱۲۶۴.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۰۴

**۱۰۸ [۱۷] حکمی گویا از سال ۱۲۲۳ با مهر «أَفْوُضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ عِبْدَهُ اسد الله در باره میرزا سید محمد ناظر مزارات شاهان در آستانه**



## قم، که به عنوان تنظیر نسبت به چند سندی که پس از این خواهیم دید به نقل متن آن مبادرت شد:

عالی‌شان معالی مکان عزت و سعادت‌نشان نتیجه‌الاعالی و الاعیان نایب الشانی محمد تقی بیک نایب قم بدانند که عالی‌حضرت رفیع‌منزلت سیادت‌نشان میرزا سید محمد ناظر مزارات سلاطین انار الله برهانهم وارد و مذکور ساخت که با ارقام متعدده و نوشته‌جات متوالیه که از بندگان اقدس ظل‌اللهی روحی فداه در دست دارم در شغل مزبور مرا دخل و تصرفی نمی‌باشد. از آنجا که تمرد فرموده حضرت ظل‌اللهی خلاف حساب و نهایت جسارت در ارتکاب چنین امری است و هیچ ذی شعوری جرأت بر اقدام چنین کاری نمی‌تواند نمود و این عذر از احدی مسموع نمی‌باشد شرحی به عالی‌جناب مقدس‌القاب سیادت و نجابت‌نشان میرزای متولی نوشته، اظهار شده است که حسب فرمان قضا جریان مشارالیه را در شغل خود مستقل نموده باشد و از امر قدرقدر خاقان گیتی ستان تخلف جایز نداند.

به آن عالی‌شان هم اعلام می‌شود که نوشته مزبور را به عالی‌جناب معظم‌الیه داده و در استقلال سید مزبور نهایت اعانت نموده، اجرای حکم محکم سلطانی را کرده، نگذارد که احدی در شغل مزبور به غیر از مشارالیه دخل و تصرف نماید. البته در این خصوص اهمال نورزیده، تخلف از رقم قضاشیم را موجب مؤاخذه و سیاست دانسته، مطالب و مهماتی که دارد عرض و به انجام مقرون داند.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۰۵

تحریر فی شهر جمادی الاولی سنه ۳ ...

## ۱۰۹ [۱۸] حکم مورخ رجب ۱۲۹۷ از نایب السلطنه کامران میرزا خطاب به آقا محمد کریم مباشر و رئیس مقبره محمد شاه، مبنی به واگذارن منصب نظارت امور مقبره به سید حسین سرکشیک:

مقرب‌الحضرة آقا محمد کریم مباشر و رئیس مقبره شاهنشاه مبرور سرافراز بوده بدانند از قراری که در پیشگاه حضور والا معروض افتاد میرزا سید مرتضی تفرشی که در جزو خدام مقبره خلد آشیان شاهنشاه مبرور البسه الله حلل‌النور به منصب نظارت برقرار بوده به رحمت ایزدی پیوسته. نظر به مراتب استحقاق و صلاحیت عالی‌جناب سلاله‌السادات آقا سید حسین رضوی سرکشیک آستانه متبرکه که حضرت معصومه سلام الله علیها و بلاعقب بودن مرحوم میرزا سید مرتضی مقرر می‌داریم از هذه السنه لوی‌ئیل سعادت دلیل و ما بعدها عالی‌جناب مشارالیه را در عوض او به منصب نظارت برقرار، هرگاه کسی ادعای وراثت نماید یا این که نوشته‌ای ابراز دارد از درجه اعتبار ساقط است.

لهذا مبلغ شانزده تومان نقد و مقدار پنج خروار غله که در جزو مصارف بقعه به اسم او بوده به عالی‌جناب سلاله‌السادات آقا سید حسین سرکشیک آستانه متبرکه عاید دارید که به فراغ خاطر به وظایف شغل مزبور قیام و اقدام نموده، دعاگوی دوام عمر و دولت ابد مدت روزافزون بوده، حسب المقرر مرتب و معمول و در عهده شناسند.

تحریر فی شهر رجب المرجب ۱۲۹۷.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۰۶

## ۱۱۰ [۱۹] عرضه داشت اقل دعاگویان سید حسین سرکشیک سرکار فیض آثار در مورد مقرری نظارت مقبره محمد شاه، با دستخط ناصر الدین شاه بالای آن. از همان سال ۱۲۹۷:

قربان خاک پای اقدس همایونت گردهم مبلغ شانزده تومان نقد و مقدار پنج خروار غله به اسم نظارت مضجع جنت‌مکان شاه

مغفور همه ساله در حق میرزا سید مرتضی تفریسی مرحمت می شد. این اوقات وفات کرده و بلاعقب است.

اقل دعاگویان به عرض حضور حضرت والا آقای نایب السلطنه رسانیده، چون مراتب استحقاق دعاگو بر حضرت والا مشهود بود مقرر فرمودند همین مبلغ نقد و همین مقدار غله به دعاگو عاید شود. پس از آن فرمایش به دعاگو شد به پیشگاه حضور مبارک عرضه دارد و استدعا نماید که امر و مقرر شود بدون مزاحمت احدی همه ساله به اسم نظارت در حق دعاگو مرحمت شود. لهذا مستدعیم محض تفضل و ازدیاد دعاگویی و نایب الزیاری در بقعه مبارکه دعاگو را مشمول مرحام ملوکانه عمیمه واقع ساخته، به این عنایت مفتخر و سرافرازم فرمایند. امر امر اقدس ارواح العالمین فداه است.

[دستخط شاه:]

رقم نایب السلطنه کافی است. صدور حکم دیگر صورت ندارد.

**۱۱۱ [۲۰] رقم کامران میرزا نایب السلطنه خطاب به علی نقی میرزا رکن الدوله دوم حکمران قم و ساوه و زرند مورخ ع ۱-۱۳۰۴، در مورد مقرری آقا سید حسین سرکشیک از بابت مخارج روشنایی و قاری و قهوه و غلیان مقبره معتمد الدوله منوچهر خان گرجی واقع در صحن عتیق آستانه مقدس:**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۰۷

اعزاز جمند کامکار علی نقی میرزا حکمران قم و ساوه و زرند را مرقوم می شود مبلغ یک صد تومان از بابت مخارج روشنایی و قاری و مصرف غلیان و قهوه و غیره مقبره مرحوم معتمد الدوله از هذه السنه ایتیل و ما بعدها که جزء کتابچه دستور العمل سنواتی بوده در حق جناب آقا سید حسین سرکشیک سرکار فیض آثار کارسازی دارید و قبض از مشارالیه دریافت نموده. البته برحسب حکم معمول و در عهده شناسند.

فی شهر ربیع الاول سنه ۱۳۰۴.

**۱۱۲ [۲۱] حکم امین السلطان میرزا علی اصغر خان صدر اعظم مورخ ۱۲ رجب ۱۳۰۷ در واگذاردن تولیت مقبره منوچهر خان معتمد الدوله مزبور به سید حسین سرکشیک، خطاب به سپهدار حکمران قم:**

جناب مجدت نصاب امیر الامراء العظام سپهدار حکمران بلده طیبه قم دام مجده از آنجا که مقبره مرحوم معتمد الدوله قریب الانهدام و از عدم مستحفظ و متولی و غیره مخروبه شده بود و این اوقات که سعادت و توفیق رفیق و برحسب اجازه قدسیه مطاع بندگان اقدس اعلی حضرت قدرقدر قوی شوکت شاهنشاه اسلام پناه ارواحنا فداه و به رسم معمول هر ساله به زیارت کثیر السعادة حضرت معصومه علیها و آبائها الف آلاف التحیه و الثنا مشرف و به رأی العین انهدام مقبره را ملاحظه و برای شکوه دولت و پاس حفظه ملت از خاک پای معدلت پیرای اقدس مبارک مستدعی گردید که یک صد تومان از بابت مواجب متولی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۰۸

و قاری و غیره مقبره مزبوره از طرف دیوان همایون مرحمت شود که این بنا برقرار و پایدار بماند، ایجابا لمسئوله مرحمت و عنایت فرمودند. علی هذا نظر به استحقاق و کمال اهلیت و لیاقت عالی جناب سلاله الاطیاب آقا سید حسین سرکشیک او را متولی مقبره مسطوره برقرار و به موجب تفصیل ذیل:

[مواجب آقا سید حسین: ۵۰ تومان - قاری: ۲۰ تومان - خدام: ۱۵ تومان - دو چراغ و قهوه و غلیان: ۱۵ تومان].

مواجب و مرسوم مقبره مقرر داشته، مقرر می شود که همه ساله از قرار ثبت کتابچه دستور العمل دیوانی و به موجب قبض آقا

سید حسین کارسازی نموده، به تصویب و استحضار جناب مستطاب اوان نصاب آقای متولی باشی سلمه الله تعالی مبلغ مزبور را به مخارج و مصارف مقبره به شرح مقررہ معینہ برسانند و در حفظ مقبره و تلاوت کلام الله مجید و روشنایی و غیره حسب المقرر معمول دارد و نگذارد از تنخواه مرحمتی دیوان اعلی که فقط برای شکوه دولت و ملت مرحمت شده است افراط و تفریط و حیف و میل شده، به سایر مخارجات شخصی برود.

دوازدهم شهر رجب المرجب اودئیل سنه ۱۳۰۷.

**۱۱۳ [۲۲] حکم امین السلطان صدر اعظم مورخ رجب ۱۳۰۹ در واگذاردن تولیت مقبره معتمد الدوله که به آقا سید حسین سرکشیک مرجوع و مفوض بود به فرزند او، با اشاره به این که وی در این اوقات درگذشته است:**

چون مرحوم آقا سید حسین سرکشیک از اجله خدام و در آستانه متبرکه که سرکار فیض آثار قم سالها مشغول خدمت بود و تولیت مقبره مرحوم معتمد الدوله هم به واسطه حسن خدمات به او مفوض بود این اوقات که به رحمت ایزدی پیوسته رعایت اولاد و اعقاب او منظور نظر اولیای دولت قوی شوکت قاهره است به ملاحظه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۰۹

پاس خدمات آن مرحوم حسب الامر الاقدس الای علی تولیت مقبره مرحوم معتمد الدوله به پسر آن مرحوم محول و مرجوع است. باید از این به بعد به طوری که مرحوم آقا سید حسین سرکشیک اقدام به امر تولیت و خدمت می نمود مشغول باشد. مقرر آن که جناب مستطاب متولی باشی و خدام آستانه متبرکه که پسر آن مرحوم را به این شغل شاغل دانند. شهر رجب ۱۳۰۹.

#### **IV خاندان میر بهاء الدین:**

##### **اشاره**

- ۱- میرزا شرف الدین علی سرکشیک و کلیددار حرم مطهر با فرمانی از کریم خان زند مورخ ۱۱۸۸.
  - ۲- میرزا بهاء الدین محمد فرزند میرزا شرف الدین علی که در ۱۲۱۳ سرکشیک بوده (طومار تقسیم غله مورخ همین سال) و در ۱۲۶۳ درگذشته است. قبر او در مقبره‌ای است واقع در کوچه حکیم قم.
  - ۳- میرزا سید حسین فرزند میرزا بهاء الدین محمد، سرکشیک آستانه از ۱۲۶۳ تا اواخر قرن سیزدهم.
  - تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۱۰
  - ۴- میرزا سید علی فرزند میرزا سید حسین، سرکشیک در اوائل قرن حاضر.
  - ۵- حاجی سید هاشم فرزند میرزا سید علی، سرکشیک در میانه این قرن.
- در اختیار بازماندگان این دودمان اسنادی بسیار درمورد منصب خاندانی سرکشیکی آنان و مناصب دیگر هست که نگارنده با دو سال مراجعه متوالی و درخواست‌های مکرر سرانجام بر آنها دست نیافت. چنین است فهرست چند سند از آن جمله که از خارج بر آن آگاه شد:

**۱۱۴ [۲۳] فرمان کریم خان زند**

مورخ سال ۱۱۸۸ در تفویض منصب سرکشیکی آستانه قم به میرزا شرف الدین علی.

**۱۱۵ [۲۴] فرمان فتحعلی شاه قاجار مورخ شوال ۱۲۳۳ درباره مقرری میرزا بهاء الدین سرکشیکی و فرزند او میرزا محمد حسین خادم و آقا سید حسن سرکشیکی:**

حکم همایون شد آن که چون عالی جنابان میرزا بهاء الدین محمد سرکشیکی و آقا سید حسن سرکشیکی و میرزا محمد حسین خادم این اوقات فیروزی اقتران مستدعی اضافه موجب شدند رعایت و آسایش سادات جلیل القدر مخصوصا خدام والامقام که از خدمتگزاران آستانه مقدسه حضرت معصومه سلام الله علیها هستند منظور نظر آفتاب اثر اقدس همایون ملوکانه است. حسب الاستدعاء به موجب فرمان قضا جریان مبارک اضافه موجب که مبلغ چهارده تومان بنچه و موازی چهارده خروار غله از محل تبرته وقفی ملوکانه و سایر رقبات موقوفات علاوه بر مواجب و حقوق تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۱۱

موروثی سابقه آن عالی جنابان به تفصیل ذیل:

[میرزا بهاء الدین محمد سرکشیکی: مبلغ پنج تومان نقد- موازی پنج خروار غله

آقا سید حسن سرکشیکی: مبلغ پنج تومان نقد- موازی پنج خروار غله

میرزا محمد حسین خادم ولد میرزا بهاء الدین محمد: مبلغ چهار تومان نقد موازی چهار خروار غله]

از هذه السنه بارسئیل ۱۲۳۳ الی بعدها نسلا بعد نسل برطبق قانون آن آستانه ملائکک پاسبان در حق مشارالیههم مرحمت و برقرار فرمودیم. مقرر آن که مقدس الالقاب متولی عظیم الشان آن آستانه عرش درجه حقوق مزبور را مختص آنان دانسته و مهم سازی نمایند. معمول و مجری دارند. المقرر مستوفیان عظام سواد فرمان مبارک را ثبت و ضبط نموده، در عهده شناسند. به تاریخ شهر شوال سنه ۱۲۳۳.

**۱۱۶ [۲۵] تعلیقه میرزا محمد رضا متولی باشی**

مورخ ۱۲۶۳ در واگذاردن منصب سرکشیکی آستانه که از آن میرزا بهاء الدین محمد بوده و در گذشته است به فرزند او میرزا سید حسین، با تحشیه مستوفی آستانه (حاجی میرزا محمد حسین).

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۱۲

**۱۱۷ [۲۶] فرمان ناصر الدین شاه**

در واگذاردن سرکشیکی آستانه به میر سید علی فرزند میرزا سید حسین سرکشیکی .

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۱۳

**تدریسی**

**اشاره**

آستانه‌ها و مزارات مقدس از دیرزمان بنا بر سنتی قدیم جایگاه بحث و تدریس علوم مذهبی بوده است. در سرگذشت تنی چند از دانشمندان روزگار صفوی و پس از آن می‌خوانیم که در روضه منور حضرت سنی فاطمه در قم تدریس می‌نموده‌اند. این رسم دیرین تا روزگار ما همچنان برقرار و پابرجا مانده و حجرات و مرافق و بیوتات آستانه همواره در اختیار مدرسان و طالبان دانش‌های مذهبی است.

جز این، خدمت «مدرسی» یکی از مناصب و خدمات رسمی آستانه نیز بوده و پیوسته یک یا دو تن با عنوان «مدرس آستانه» در آن منصب و وظیفه داشته‌اند.

نام این مدرسان در فردها و نسخه‌های جمع و خرج و سایر اسناد آستانه، و چند مورد در کتاب‌ها آمده است. از جمله آنان که در اسناد نام بردارند میرزا صدرالدین مدرس است که در ۱۱۳۹ با میرزا عبد الله و در ۱۱۴۸ با میرزا علی نقی عهده‌دار این مقام بوده و در دو فرد مربوط به این سال‌ها نام او هست. او می‌تواند همان مولی صدرالدین فرزند قاضی سعید قمی باشد که مدرس اصول کافی در حضرت معصومه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۱۴

بود. در طومار تقسیم غله مورخ ۱۲۱۳ نام محمد جعفر مدرس آستانه در آن سال، و در فرد مربوط به ربع اخیر قرن سیزدهم نام میرزا صفی و میرزا اسحاق رضوی مدرسان آستانه در این دوره هست. نیز نام اسماعیل رضوی نواده میرزا سید احمد مدرس که باید همان فرزند میرزا محمد حسین رضوی (متولی آستانه در پایان دوره پادشاهی محمد شاه قاجار) باشد. از این اسماعیل در یکی از گواهی‌های صحت نسب آخرین بازمانده دودمان تولیت شرعی یاد می‌شد. (ببینید عکس سند شماره ۶/۶۷).

جز اینان که یاد شدند از نیمه دوم قرن یازدهم تا دو قرن خاندانی از سادات رضوی قم نیز عهده‌دار منصب مدرسی آستانه بوده‌اند. چنین است نام مدرسان آستانه از این دودمان:

۱- میرزا محمد امین مدرس آستانه در دوره شاه سلیمان صفوی.

۲- میرزا اسد الله مدرس (بنابه نوشته مشجره نسب خاندان مورخ پیرامون چهل سال پیش).

۳- میرزا محمد رضا مدرس آستانه در نیمه نخستین قرن دوازدهم. در مشجره نسب خاندان گفته می‌شود که او در علم انساب دست و در این باب نوشته‌هایی داشته است.

۴- میرزا علی نقی مدرس آستانه در میانه قرن دوازدهم فرزند میرزا محمد رضا. نام او در نسخه جمع و خرج سرکار فیض آثار به سال ۱۱۴۸ دیده می‌شود.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۱۵

او تا پس از سال ۱۱۶۴ در این مقام بوده است.

۵- میرزا محمد کاظم مدرس فرزند میرزا علی نقی، مدرس آستانه در اواخر قرن دوازدهم.

۶- میرزا محمد جعفر، گویا برادر میرزا محمد کاظم، مدرس آستانه در اوائل قرن سیزدهم (طومار تقسیم غله به سال ۱۲۱۳).

۷- میرزا محمد علی فرزند میرزا محمد کاظم مشهور به میرزا بابا در گذشته ۱۲۲۴ و مدفون در صحن عتیق آستانه نزدیک مقبره مستوفی. نگارنده رساله‌ای در حرمت ریش تراشی و رساله‌ای دیگر در رد صوفیان (مشجره نسب خاندان). تربت پاکان؛

ج ۱؛ ص ۳۱۵

۸- میرزا محمد کاظم مدرس در گذشته ۱۲۶۲.

اکنون سه سند مربوط به این خاندان که بر آن آگاهی یافته‌ام:

### ۱۱۸ [۱] فرمان مورخ ۱۰۹۶ از شاه سلیمان صفوی

در واگذارن منصب مدرسی آستانه قم به حضرت علامی فهامی میرزا محمد امینا (متعلق به بازماندگان خاندان).

### ۱۱۹ [۲] فرمان مورخ ۱۱۶۴

در تنفیذ حضرت علامی میرزا علی نقی مدرس آستانه در منصب خود (متعلق به بازماندگان خاندان).

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۱۶

### ۱۲۰ [۳] فباله‌ای مورخ رمضان ۱۱۹۰ حاکی از آن که حضرت علامی میرزا محمد کاظم مدرس در این تاریخ قطعه ملکی را به وکالت از جانب مالک به عالی جناب میرزا محمد مهدی متولی آستانه فروخته است.

#### اشاره

نیمی از همین ملک را در ع ۱- ۱۱۹۱ میرزای متولی به میر عبد الکریم خادم پدر سید حسن سرکشیک فروخته که فروش نامه آن در روی دیگر سند نوشته شده است. چنین است متن دو روی سند:

#### I

هو المالك بالاستحقاق

و بعد غرض اصلی و مطلب کلی از تحریر این نمیکه شرعیه آن است که فروخت به بیع لازم جازم اسلامی حسب و وکاله عنها عالی جناب مقدس القاب مرتضوی انتساب افضل الفضلائی علامی فهامی مجتهد العصر و الزمانی میرزا محمد کاظم مدرس سرکار فیض آثار همگی و تمامی کل دو دانگ مشاع از کل بیوتات منهدمه که در اصل سه باب بوده از جانب عفت و عصمت پناه مریم خانم شهیره به خانم بزرگ که من حیث الارث از والد مشار الیها به او منتقل گردیده واقعه در خیابان محدود به حدود اربعه: حدی به مسجد امام و حدی به مزار مسلمین و حدی به خانه حضرت میر عبد الکریم خادم و حدی به خیابان مزبور، با جمیع توابع و لواحق شرعیه از ممر و مدخل و کل ملحقات و منضمات خصوصاً مجرای حقابه، به عالی جناب مقدس القاب مبادی آداب مرتضوی انتساب سلاله السادات العظام

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۱۷

میرزا محمد مهدی متولی سرکار فیض آثار به مبلغ پانزده هزار دینار تبریزی رایج معامله که عبارت از شش عدد اشرفی مسکوک به سکه اصفهان بوده باشد و صیغه مبیعه شرعیه ملیه ایجابا و قبولاً جاری گردید و غبن مبیعه را صلح صحیح شرعی

نمود عالی جناب بایع مزبور به عالی جناب مشتری مزبور دانسته و فهمیده عالماً بالکمیة و کیفیة به مبلغ یک صد دینار تبریزی فلوس که عبارت از پنج عدد فلوس چهار مثقالی بوده باشد و اقرار به قبض الثمن و اقباض المثلث و اسقاط کافه خیارات سیما خیار الغبن و لو کان فاحشاً بل افحش وقوع و لزوم یافت.

تحریراً فی شهر رمضان المبارک سنه ۱۱۹۰.

[حاشیه:]

مقررأ ثمن مبیاعه مبلغ یک تومان است که موازی چهار اشرفی باشد و یک سدس از خودش و یک سدس از همشیره اش به او انتقال یافته تحریراً فی المتن.

قد اوقعت المبیاعه کما زبر. حرره الجانی بیده الجانیة الخائنة الفانیة [مهر میرزا محمد کاظم مدرس].

بسم الله و الحمد لله - ما فعله السيد الفاضل العالم الكامل صحیح کما سطر [مهر:] عبده محمد سعید ۱۱۸۵.

## II

هو المالك بالاستحقاق

بعد باعث بر این سطور شرعیت مسطور آن است که فروخت به بیع لازم جازم اسلامی عالی جناب مقدس القاب مبادی آداب مرتضوی انتساب سلاله السادات العظام میرزا محمد مهدی متولی سرکار فیض آثار همگی و تمامی کل یک دانگ از جمله دو دانگ ضمن به شروحنی که مسطور گشته با جمیع توابع شرعیه بدان

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۱۸

چه به یک دانگ مزبور دانند و شناسند به حضرت سیادت و نجابت و معالی پناه میر عبد الکریم خادم ولد المرحوم میر محمد تقی به مبلغ یک تومان تبریزی رایج المعامله، و صیغه مبیاعه شرعیه ایجاباً و قبولاً و غبن مبیاعه را صلح صحیح شرعی نمود عالی جناب بایع معزی الیه با مشتری مومی الیه دانسته و فهمیده به مبلغ یک صد دینار تبریزی، و اقرار به قبض ثمن و اقباض المثلث و اسقاط کافه خیارات سیما خیار الغبن و لو کان فاحشاً بل افحش وقوع و لزوم یافت.

تحریراً فی شهر ربیع الاول سنه ۱۱۹۱.

[مهر:] محمد مهدی بن محمد خلیل الحسینی

**۱۲۱ [۴] وقفنامه‌ای مورخ رجب ۱۱۰۶ از مادر شاه سلیمان بر برگ آغاز دو مجلد از مختلف علامه (ش ۱۱۹۵ و ۱۱۹۶ کتابخانه آیت الله مرعشی قم) که چون در آن از مدرس مقبره شاه سلیمان یاد شده است استطراداً در این جا نقل شد.**

با مهر واقف بالای سند به این سجع:

«از فاطمه مادر سلیمان دارد در حشر چشم احسان»

مورخ ۱۰۷۸ (ر ک: سند شماره ۲۷ و ۲۹ این مجموعه). با گواهی مجلسی دوم در پایان و مهر او مورخ ۱۰۶۸:

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الواقف على النيات و الضمائر و المطلع على الخفيات و السراير و الصلاة على اشرف الاوائل و الاواخر محمد و اهل بيته المعصومين عن الصغائر و الكبار.

و بعد باعث بر تحریر این کلام شرعی المبدأ و الختام آن است که

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۱۹

نواب مستطاب قمر رکاب خورشید احتجاب ناموس العالمین عصمه الدنيا و الدین [علیه عالیہ متعالیہ جدہ ماجده معظمه ادام الله ایام دولتها و تأییدها] وقف مخلص شرعی نمودند این کتاب مستطاب را بر کافه طلبه علوم دینیہ شیعه اثنی عشریہ سکنه دار المؤمنین قم و واردین آن بلده طیبہ که به خواندن آن نزد افادت پناه مدرس آستانه مرقد مکرم و مضجع معظم [نواب جنت بارگاه علیین آرامگاه طوبی آشیان قدس مکان نور الله مضجعه] اشتغال نمایند و اگر بعضی از طلبه خواهند که به جهت خواندن یا مطالعه یا استنساخ و مقابله نمودن در غیر مدرس آستانه نزد ایشان باشد به اذن فضیلت پناه مدرس یا عالی جاه متولی یا نایب متولی یا کتابدار سرکار مزبور گرفته، نزد خود محافظت نماید. به شرط آن که از بلده مزبوره بیرون نبرد و تا شش ماه که نزد او بماند اگر زیاده بر آن احتیاج داشته باشد تجدید اذن یکی از حضرات مذکورین نماید و ثواب خواندن و مطالعه و درس گفتن آن را به روح کثیر الفتوح نواب طوبی آشیانی برد الله مرقدہ قربت نمایند. و صیغه شرعیہ به شرایط مزبوره جریان یافت. و کان ذلک فی شهر رجب المرجب ۱۱۰۶.

[گواهی وقف:]

بسم الله - لقد اجريت الصیغه الشرعیة علی الشرائط المرعیة مأمورا عن المهد العلیا لا زالت فی الدارین مرتبه [عالیة] الی الدرجه القصوی. و کتب الداعی لدوام الدوله القاهره.

[مهر:] محمد باقر العلوم

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۲۰

## خطابت

## اشاره

چند سند مربوط به این خدمت:

**۱۲۲ [۱] فرمان مورخ ذ ق - ۱۲۴۶ در تنفیذ حاج سید محمد خطیب آستانه مقدس در این منصب، با اشاره به «احکام مطاعه» پیشین، خطاب به میرزا اسد الله متولی آستانه:**

الملک لله تعالی - حکم همایون شد که عالی جاه رفیع جایگاه عزت و سعادت همراه فضیلت و کمالات اکتناه خلاصه السادات العظام میرزا اسد الله متولی به وفور مراحم خاطر خطیر پادشاهی مفتخر و مباهی بوده بدانند که چون از قرار احکام مطاعه خدمت خطبه خوانی بقعه سرکار فیض آثار معصومه مکرمه مطهره فاطمه بنت موسی علیه الصلاة والسلام به عهده عالی جناب سیادت و سعادت انتساب سلاله السادات العظام حاجی سید محمد مفوض و موکول بود به امضای حکم همایون در هذه السنه میمونه توشقان نیل فرخنده دلیل و ما بعدها کماکان خدمت مزبور را به عالی جناب سیادت انتساب مشارالیه محول و مرجوع داشتیم که از روی خلوص عقیدت به شغل مزبور قیام و به دعاگویی ذات اقدس شهرباری و نیابت زیارت از جانب همایون



اقدام نماید. آن عالی‌جاه و سایر خدام بقعه مبارکه مرقومه عالی‌جناب مشارالیه را خطیب بالاستقلال دانسته، ملزومات شغل مزبور را مخصوص به او دانند. و نیز مقرر می‌شود که از قرار عرض عالی‌جناب مشار

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۲۱

الیه هریک از خدام آستانه مقدسه مطهرهواجبی در ازاء خدمت محوله از موقوفات بقعه منوره دارند و عالی‌جناب مشارالیه که به خدمت خطبه‌خوانی آستانه مقدسه مأمور است به هیچ‌وجه بهره و نصیبی از تقسیم موقوفات مزبور ندارد. از آنجا که عالی‌جناب مشارالیه از خلص دعاگویان دولت ابدنیان می‌باشد باید آن عالی‌جاه و مباشرین سرکارواجبی از موقوفات در ازاء خدمت محوله او برقرار نمایند که همه‌ساله باز یافت دارد. و تخلف نموده در عهده شناسند. تحریر فی شهر ذی قعدة الحرام سنه ۱۲۴۶.

**۱۲۳ [۲] فرمان مورخ ع ۱ - ۱۲۴۹ در واگذاری نظارت بر معاملات موقوفات و دیگر امور آستانه به حاجی سید محمد خطیب مزبور. خطاب به فرزند ارجمند کامران کیکاوس میرزا حکمران قم:**

الملک لله تعالی - حکم همایون شد که تا بنده اختر آسمان خلافت و شهریاری و رخشنده گوهر عمان سلطنت و تاجداری فرزند ارجمند کامران کیکاوس میرزا به وفور عنایات کامله شاهانه قرین مفاخر بی کرانه بوده بداند که چون مراتب صداقت و امانت و دیانت و پرهیزکاری عالی‌جناب عزت و سعادت آداب فضیلت و سیادت انتساب زبده السادات و الاطیاب کشف الحاج حاجی سید محمد خطیب به نحوی که باید و شاید مشهود و معلوم رای جهان آرای اقدس شهریاری گردیده، لهذا در هذہ السنه میمونه ٹیلان ٹیل خیریت دلیل قرار فرمودیم که سیادت پناه مشارالیه مطلع از امر معاملات موقوفات روضه مقدسه مطهره حضرت معصومه علیها و علی آبائها التحیة و الثناء بوده، به اهتمام خدام آن حضرت در خدمات تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۲۲

آستانه مقدسه و معاملات و اخراجاتی که در آنجا واقع می‌شود نظمی کامل حاصل آید.

بالجمله این فرمان مبارک قدر امضاء صادر و مقرر می‌شود که باید آن فرزند سعادت مند قدغن دارد که مشارالیه در نظم امورات آستانه مقدسه و اخراجاتی که واقع می‌شود مطلع بوده تا به واسطه اهتمام مشارالیه و دیگر خدام امین متدین در مخارج سرکار فیض آثار قصوری و فتوری و حیف و میلی واقع نشده، به دعاگویی ذات اقدس همایون اقدام نمایند. مقرر آن که عالی‌جنابان خدام آستانه مقدسه مشارالیه را باید از امورات آستانه عرش درجه مطلع باشند و تخلف از مدلول حکم همایون جایز ندانند. المقرر آن که عالی‌جاهان رفیع جایگان عزت و جلالت دستگاهان مجددت اکتناهان اخلاص و ارادت آگاهان مقربوا الخاقان مستوفیان عظام دیوان اعلی شرح فرمان مبارک را در دفاتر خلود ثبت و ضبط نموده، تخلف جایز ندانند. در عهده شناسند.

تحریر فی شهر ربیع الاولی سنه ۱۲۴۹.

**۱۲۴ [۳] فرمان مورخ ج ۲ - ۱۲۵۱ از محمد شاه قاجار در واگذارن خدمت خطبه‌خوانی آستانه مقدس به همان حاج سید محمد. با اشاره به فرمان خاقان خلد آشیان در این باب:**

الملك لله تعالى - حکم همایون شد آن که چون از قرار فرمان خاقان فردوس مکان اسکنه الله فی فرادیس الجنان خدمت خطبه خوانی سرکار فیض آثار معصومه مکرمه مطهره فاطمه بنت موسی علیه الصلاة و علیه السلام به عالی جناب سعادت انتساب سلاله السادات العظام حاجی سید محمد خطیب مفوض و موکول بوده و مبلغ ده تومان بنیچه از بابت موقوفات ... نوشته جات عالی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۲۳

جاهان میرزا محمد رضا و میرزا حبیب الله و مباشرین بقعه مزبور هر ساله بازیافت نموده. نظر به ظهور قابلیت و شایستگی ... نیل و ما بعد کماکان خدمت مزبور را به او محول فرمودیم که به شغل مزبور قیام نماید و مبلغ مزبور را از بابت بنیچه بازیافت و صرف گذران خود سازد. مقرر آن که عالی جاه رفیع جایگاه .. متولی باشی و عالی جاه میرزا علی رضای مستوفی خیر الحاج مشارالیه را خطیب باستقلال دانسته، ملزومات شغل مزبور را مخصوص او دانند و مبلغ مزبور را هر ساله از بابت موقوفات بقعه شریفه کارسازی نمایند و در عهده شناسند.

فی شهر جمادی الثانی سنه ۱۲۵۱.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۲۴

## حافظی

## اشاره

خدمت «حافظی» از کهن ترین خدمات و مشاغل آستانه مقدس بوده است.

شمار «حفاظ» که هر روز در روضه منور به قرائت و تلاوت قرآن کریم اشتغال می نموده اند در سال ۱۱۴۷ چهار تن بوده است . در فرمان مورخ دهه نخستین ج ۲ - ۹۷۲ طهماسب از حفاظ آستانه سخن رفته است. بزرگ حافظان که «صدر الحفاظ» خوانده می شد بنابر مرسوم از سادات رضوی می بود. از بررسی فردها و طومارها و دیگر اسناد آستانه و کتاب های تاریخ دو قرن اخیر قم نام بسیاری از حافظان و صدر الحفاظهای آستانه در قرون اخیر به دست می آید.

بهاء الدین حافظ قمی فرزند حسن بن علی بن حسن بن عبد الملک مترجم کتاب قم می تواند از حفاظ آستانه در قرن نهم بوده باشد. شمس الدین اسحاق و رضی الدین عبد الملک فرزند او - دو دانشمند شناخته شده قم در قرن های هشتم و نهم که از بزرگان خاندان فتحان بوده اند - عنوان «حافظ» داشته اند که می تواند

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۲۵

به همین مناسبت بر آنان اطلاق شده باشد.

جمال الدین حافظ خادم رضوی قمی خدمتگزار روضه فاطمیه قم در شب سه شنبه دهه یکم ج ۲ - ۱۰۳۶ تحریر نسخه ای را در علم هیأت در روضه حضرت سستی فاطمه به پایان برده است . عبد الله بن عطاء الله خادم قمی خدمتگزار «عته علیه عالیه فاطمیه» که تملک او با همین وصف مورخ ۱۰۱۹ بر برگ آغاز نسخه جامع المقاصد شماره ۸ قفسه ۳ کتابخانه آستانه قم و دستخطی از همو بر برگ پیش از انجام نسخه حاشیه جعفریه شماره ۸۷۲ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به نظر نگارنده این سطور رسیده است، نیز محمد رضا بن محمد مؤمن قمی خادم حرم حضرت سستی فاطمه در قم که از دانشمندان صاحب اثر

روزگار صفوی است مانا از حفاظ آستانه مقدس در آن دوره بوده‌اند.

اینک با چند سند مربوط به منصب حافظی آستانه قم آشنا می‌شویم.

اصل اسناد شماره ۳ و ۴ و ۵ متعلق به آقای لطف‌الله کتابدار در قم است که نیاکان او از حفاظ آستانه بوده‌اند. دو سند دیگر مربوط به این خدمت در اسناد کفشداری آستانه در همین بخش گذارده شده است.

### **۱۲۵ [۱] تعلیقه میرزا محمد مهدی متولی‌باشی مورخ ذ ح - ۱۱۹۳ در واگذارن خدمت یک نفر خادمی آستانه که به میر سید حسین فرزند میر محمد ظهیر حافظ حرم محترم مرجوع بود به میر سید حسن رضوی، بالای عرضه داشت او:**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۲۶

عرضه داشت کمترین بندگان [حسن‌الرضوی] به ذروه عرض و کلاء اجلاء ذوی‌الاعتلاء عالی می‌رساند که خدمت یک نفر خادمی که قبل از این به مرحوم سید حسین مفوض و مرجوع بود حال قریب یک سال است که به رحمت ایزدی پیوسته و بلاعقب می‌باشد و خدمت مزبوره از تاریخ فوت او تا حال در عقده تعویق است و به احدی مرجوع نشده و آبا و اجداد کمترین در این آستان ملایک پاسبان حقوق خدمات دارند و کمترین از این نعمت عظمی و موهبت کبری محروم است. استدعا آن‌که قربه‌الی‌الله و طلباً لمرضاته خدمت مزبور را با مواجب و نذوراتی که در وجه خادم سابق مقرر بود از بابت مداخل سرکار فیض آثار در وجه کمترین برقرار شود که هر ساله بازیافت و صرف مایحتاج خود نموده، به دستور سایر خدام هر صبح و شام بل که علی‌الدوام به امر مزبور و لوازم و مراسم آن قیام و اقدام و به دعاگویی ذات اقدس و وجود مقدس اشتغال نماید که هر آینه عندالله ضایع نخواهد شد. باقی امره العالی.

[تصدیق مستوفی:]

هو - به عرض می‌رساند که خدمت یک نفر خادمی سرکار فیض آثار به میر سید حسین ولد مرحوم مغفور میر محمد ظهیر حافظ حرم محترم بوده و مومی‌الیه یک سال می‌شود که بلاعقب به رحمت ایزدی پیوسته و وارث منحصر به میر محمد رفیع سرکشیک می‌باشد و صاحب عریضه به شرح متن عرض و در مقام استدعا برآمده. در باب استدعا بدان‌چه مقرر فرمایند مختار و صاحب‌اختیار می‌باشند.

واضح بوده باشد ..

[متن تعلیقه متولی:]

بسم‌الله خیر الاسماء - چون صاحب عریضه به شرح متن عرض و در مقام

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۲۷

استدعا برآمده و کتاب عالی حضرت مستوفی سرکار فیض آثار به شرح حاشیه جواب مراتب معروضه را قلمی نموده، حسب الاستدعا به جهت تحصیل دعای خیر و محروم نبودن جمعی که در این آستان فیض‌بنیان ابا عن جد سمت خدمات می‌داشته‌اند از ابتداء نه ماهه هذه السنه میمونه تنگوزی‌ئیل خدمت یک نفر خادمی سرکار فیض‌مدار را که قبل از این در وجه مرحوم سید حسین مقرر بوده درباره حضرت سیادت و نجابت‌پناه سید حسن صاحب عریضه مفوض و برقرار نموده که در سرکار فیض الانوار به خدمت مزبور قیام و مواجبی که در وجه خادم سابق از بابت مداخل سرکار مقرر بوده در وجه خود برقرار دانسته، هر ساله از قرار قبض که به رقم داعی دوام دولت قاهره رسیده باشد از دفتر سرکار بازیافت و صرف معاش خود نموده، به

دعای دوام دولت دوران عدت اشتغال نماید. عالی حضرات مستوفی و مشرف سرکار مزبور شرح تعلیقچه را به جهت استحضار خود در سررشته‌جات ثبت نموده، در عهده شناسند.  
تحریرا فی شهر ذی الحجه الحرام سنه ۱۱۹۳.

### ۱۲۶ [۲] مصالحنامه مورخ ۷ ج ۱ - ۱۲۲۸

درباب دو دانگ خانه واقع در محله سیدان قم از میر زین العابدین ملقب به میرزا میران حافظ خلف میرزا میران حافظ سرکار فیض آثار (در مجموعه اسناد خاندان سرکشیک میر عبد الکریمی).

**۱۲۷ [۳] فرمان مورخ ج ۲ - ۱۲۳۳ از فتحعلی شاه قاجار بالای عرضه داشت میرزا محمد ولد میرزا احمد حافظ سرکار فیض آثار که «شب و روز در آن آستان مقدس به تلاوت کلام الله مجید و دعاگویی اشتغال داشت»، در واگذارن مقرری پدر او از بابت مالیات قم به وی:**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۲۸  
حکم همایون شد آن که عالی‌جاه رفیع جایگاه فخامت و مناعت اکتناه جلالت و نبالت دستگاه عزت و رفعت آگاه امیر الامراء العظام فدوی عبودیت فرجام امین الدوله العلیه العالیه عبد الله خان به عنایت خسروانه سرافراز بوده بدانند که چون صاحب عریضه به شرح متن عرض و استدعا نموده و عالی‌جاه رفیع جایگاه افادت و افاضت دستگاه ... باشی به شرح ظهر تصدیق بر شایستگی او نوشته است علی هذا آن عالی‌جاه مبلغ دو تومان نقد و مقدار دو خروار غله قبل از این از بابت مالیات قم در وجه .. برقرار بوده و درین اوقات وفات یافته است در معامله هذه السنه .. ثیل در وجه عزت و سعادت همراه ابهت و نجدت انتباه اخلاص و ارادت دستگاه ..... و در عهده شناسند.  
تحریرا فی شهر جمادی الثانیه سنه ۱۲۳۳ .

### ۱۲۸ [۴] فرمانی دیگر از فتحعلی شاه درباره مقرری میرزا احمد حافظ سرکار فیض آثار و واگذارن آن به فرزند او

که به خاطر فرسودگی بسیار سند استخراج متنی درست از آن امکان پذیر نشد.

### ۱۲۹ [۵] تعلیق میرزا محمد رضا متولی باشی مورخ ج ۲ - ۱۲۷۳ در واگذارن خدمت یک نفر خادمی به ملا آقا جان فرزند میرزا جونی حافظ سرکار فیض آثار،

با تعلیق میرزا سید حسین متولی باشی بالای سند مبنی بر آن که خدمت حافظی پس از درگذشت میرزا جونی (به سال ۱۲۷۳) به همین فرزند او و خدمت یک نفر خادمی به فرزند دیگرش میرزا آقا واگذار شده است، با تصدیق و دستخط مستوفی آستانه در حاشیه:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۲۹

چون رعایت احوال خادم زادگان دیرین این آستان ملایک پاسبان که ابا عن جد در این دربار فیض آثار خدمات نموده‌اند واجب و لازم است عالی حضرت ملا آقا جان ولد عالی حضرت ستوده خصلت آقا میرزا جونی حافظ که از جمله قدیمی‌های سرکار فیض آثار و صاحب عیال و اطفال است و نمی‌خواهیم که هیچ‌یک از بنده زادگان و جاروب کشان این آستان عرش بنیان مایوس باشند بناء علیه از ابتداء هذه السنه میمونه توشقان‌نیل خیریت تحویل و مابعدھا خدمت یک نفر خادمی سرکار فیض آثار را با مواعبی که در ازاء شغل مزبور مقرر است در وجه عالی حضرت ملا آقا جان مفوض و مرجوع و برقرار نمودیم که همه ساله به نحو سایر خدام موجب و نذورات مقرر را از عالی جنابان قدوسی القابان عمال و مباشرین سرکار مزبور بازیافت و صرف معیشت و گذران خود نموده، فارغ البال و مرفه الحال به دعاگویی دوام عمر و دولت اعلی حضرت شهریاری اشتغال نماید. مقرر آن که کتاب دفتر استیفاء و مشرف سرکار فیض آثار سواد تعلیقه را به جهت استحضار خود ثبت و ضبط نمایند.

تحریر فی شهر جمادی الثانی ۱۲۷۳.

[تعلیقه متولی باشی بعد:]

بسم الله تعالی - چون که پس از وفات میرزا جونی حافظ نظر به قاعده متداوله خدمت او را به ملا آقا جان ولد ارشد او واگذار و مفوض داشته بودیم

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۳۰

و خدمتی دیگر سابقا به ملا آقا جان داده شده بود لهذا خدمت او را در حق برادر او میرزا آقا مقرر داشته که به آسودگی مشغول دعاگویی دوام دولت قاهره بوده باشد.

[ثبت مستوفی آستانه:]

هو - موافق این تعلیقه خدمت یک نفر خادمی به ملا آقا جان مرجوع و مفوض شده. بعد از فوت مرحوم والد حافظی به ملا آقا جان که ارشد و اسن اولاد است موكول گشت، خادمی که در سنه ماضیه در حق او برقرار شده به میرزا آقا برادر او محمول آمد و از حال تحریر که اول ٹیلان‌نیل خیریت دلیل مطابق سنه هجریه هزار و دویست و هفتاد و سه می‌باشد به مبارکی .. الایام هر دو برادر که دو سمت مزبوره در حق آنها مقرر است مثل سایر خدمت گزاران در سلک چاکران این آستان عرش نشان منتظم و منسلک خواهند بود و با اهلیت و شایستگی آنها بسیار بجا و به موقع است. حرره الجانی.

۱۳۰ [۶] مصالحه‌نامه مورخ ۱ میزان سال ۱۲۷۴

حاکی از آن که عالی جاه آقا سید اسماعیل صدر الحفاظ در این تاریخ منافع یک دانگ از شش دانگ معصوم آباد وقفی سرکار فیض آثار را از عالی جناب میر عبد الکریم سرکشیک اجاره نموده است (از مجموعه اسناد خاندان سرکشیک میر عبد الکریمی).

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۳۱

دو سند مربوط به این خدمت :

**۱۳۱ [۱] فرمان مورخ رجب ۱۲۱۲ از فتحعلی شاه با مهر «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده بابا خان» در پایان سند، در مورد وظیفه و تیول حاجی سید عبد الکریم ضابط آستان مقدس و دو تن دیگر از خدمتگزاران این آستان:**

بسم الله تعالی شأنه

حکم والا شد آن که چون در عهد خاقان علین مکان خلد آشیان نور الله مرقدہ از قرار تفصیل نقد و جنس به صیغه وظیفه در وجه عالی جنابان عزت و سعادت انتسابان سلالة السادات حاجی سید عبد الکریم ضابط و سید محمد و سید حسین خادم سرکار فیض آثار معصومه علی آبائها و علیها الف سلام و تحیة مستمر و برقرار بود لهذا بنا بر مراعات جانب مشارالیهما در معامله هذه السنه ٹیلان ٹیل خیریت دلیل مبلغ و مقدار مزبور را کماکان در وجه مشارالیهما برقرار و مرحمت فرمودیم که همه ساله از بابت مالیات دار المؤمنین قم بازیافت و صرف اخراجات و مدار گذار

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۳۲

خود نمایند و یک زوج زراعت تیولی که در وجه عالی جناب سید عبد الکریم برقرار بود شفقت و عنایت فرمودیم که در معامله هذه السنه و مابعدا منافع آن را صرف معیشت خود نموده، به دعای دولت دوران عدت اشتغال نماید. مقرر آن که عالی جاه رفیع جایگاه عزت و اقبال پناه شہامت و بسالت انتباه اخلاص و ارادت آگاه نتیجہ الامراء العظام آقا اسد الله حاکم و عالی شأنان عمال خجسته اعمال دار المؤمنین قم مبلغ و مقدار مزبور را از قرار تفصیل همه ساله مهم سازی مشارالیهما نموده، یک زوج زراعت را به تیول عالی جناب سید عبد الکریم مستمر و برقرار دانسته، تخلف نورزند. عالی جاہان معلی جایگاهان مقربی الخاقان شرح رقم مطاع را در دفاتر خود ثبت و در عہدہ شناسند. تحریرا فی شهر رجب المرجب سنه ۱۲۱۲.

**۱۳۲ [۲] خطاب «لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد ابراهيم» در باب تیول حاجی میر عبد الکریم ضابط موقوفات آستانه مقدس:**

عالی شان رفیع مکان عزت و صداقت نشان عمدۀ الاعیان محمد تقی بیک نایب و سایر عمال و کدخدایان و زارعین بلدۀ المؤمنین قم را اعلام می دارد که در باب موازی بیست و یک خروار و هفتاد من غله که از بابت تیول ابواب جمع عالی حضرت سیادت منقبت کھف الحاج حاجی میر عبد الکریم و مطالبه مقدار مزبور را از مشارالیه می نمایند درین وقت فرمان قضا جریان مرحمت بنیان از مصدر عز و شان شرف صدور یافته است که موازی پانزده خروار از آن جمله را به عوض تیول عالی حضرت مشارالیه مستمر و برقرار و به خرج ابواب جمعی خود محسوب دانند که البته حسب الرقم قضاشیم مبارک مطاع مقدار مزبور را به خرج متوجهی

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۳۳

عالی حضرت مشارالیه ممضی خواهند داشت و درباب شش خروار و هفتاد من تتمه از آنجا که عالی حضرت مشارالیه من جمله سادات عالی درجات و مراعات جانب او درین باب لازم و ضابط موقوفات سرکار فیض آثار است و این جانب نیز کمال محبت نسبت به مشارالیه دارد و قطع نظر از این مراتب در هذه السنه ئیلان ئیل هم یک فرد زراعت علاوه بر سنوات سابق ابواب جمع مشارالیه نموده اند که باید از عهده متوجهات و نقد و جنس آن برآید لهذا می باید مقدار مزبور را از اشخاصی که همه ساله بازیافت می نموده اند و زراعت جنس مزبور را متوجه بوده اند در این سال هم به آنها سرشکن نموده، از رعایا و زراعین آنجا بازیافت و متعرض عالی حضرت مشارالیه نشوند. البته درین باب به نحو مسطور معمول داشته، شش خروار و کسری را سرشکن رعایایی که هر ساله مهم سازی می نموده اند نموده، از آنها بازیافت و زیاده متعرض عالی حضرت مشارالیه نشوند. البته درین خصوص کوتاهی نموده، به علت مطالبه شش خروار و کسری متعرض عالی حضرت مشارالیه نشده، آن عالی شان و سایر زراعین از عهده برآمده، و پیوسته حالات را با مهمات قلمی دارند.

[حاشیه:]

باید یک زوج عالی حضرت حاجی میر عبد الکریم را به نحوی که حسب الرقم مطاع مقرر است از تکالیف دیوانی و اسم و رسم دیگر معاف دانسته، به تیول او برقرار دانند و این قلیل ما به التفاوت قرار دادن هذه السنه را که بدین موجب می باشد از عالی حضرت مشارالیه مطالبه نمایند و به هرنحوی که حسب الرقم به دستور استمرار سنوات سابقه به صیغه تیول یک زوج او برقرار است مقدار مزبور را به دستور استمرار سنوات سابقه خود از عهده برآمده، تکلیف تازه [بی] به عالی حضرت مشارالیه نمایند و مراعات او را منظور دارند.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۳۴

**۱۳۳ [۳] فرمان مورخ ذ ح - ۱۲۱۷ از فتحعلی شاه در واگذارن خدمتگزاری در طلای روضه مقدس تقدیمی همین پادشاه به میر عبد الکریم موسوی قمی که همان ضابط موقوفات آستانه مقدس است بالای عرضه داشت او:**

عرضه داشت کمترین بندگان [میرزا عبد الکریم الموسوی القمی] تراب آستان مرحمت بنیان را کحل الجواهر دیده امیدواری خود ساخته، به موقف عرض واقفان بزم حضور فیض گنجور ساطع النور بندگان سکندرشان دارادربان قیصر پاسبان اقدس ارفع اعلی می رساند که قربان خاک پای جواهر آسای مبارکت گردم چون امور آستانه مقدسه عرش درجه بضعة الاحمدی [علیها] آلاف التحیه و الثنا از هر جزوی و کلی خدمه جداگانه دارد و درب طلای آن هنوز خدمه به هم نرسانیده و حسب الامر الاقدس مقرر گردیده که خدمت داشته باشد. استدعا از مراحم بی کران و اشفاق بی پایان خدیوانه چنان است که خدمت درب طلای مقدس را به این غلام دعاگو مقرر و محول فرمایند که هر ساله مشغول خادمی و خدمت مقرر گردیده، از روی امیدواری و خاطر جمع می تمام به دعاگویی دوام دولت قاهره قیام و اقدام نماید که هر آینه باعث امیدواری و تحصیل دعاء خیر به جهت ذات اقدس و وجود مقدس بندگان ظل الاهی خواهد بود. چون مراتب معروضه از لوازم بود لهذا جرأت و جسارت به عرض نمود. الباقی امره الاشراف الاقدس الاعلی مطاع.

[متن فرمان:]

حکم والا - شد آن که بنابر ظهور قابلیت و شایستگی و اهلیت و پیراستگی عالی جناب مقدس القاب فضائل و کمالات اکتساب سلاله السادات العظام میرزا

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۳۵

عبد الکریم از ابتداء معامله هذه السنه تنگوزئیل خیریت تحویل خدمت خادمی درب طلای آستانه مقدسه متبرکه مطهره را به عالی جناب مشارالیه مفوض و مرجوع فرمودیم که به نحوی که باید به طریقی که شاید از روی حصول استظهار به مراسم خدمت مقررہ قیام و اقدام داشته، به دعاگویی دوام دولت قاهره سلطانی اشتغال نماید. عالی جناب مقدس القاب فضائل و کمالات اکتساب حقایق و معارف انتساب سلالة السادات العظام میرزا محمد مهدی متولی آستانه عرش درجه به نهج مقرر لوازم شغل مذکور را به مشارالیه مرجوع دارد و در عهده شناسد.

تحریرا فی شهر ذی حجة الحرام سنه ۱۲۱۷.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۳۶

## کشف داری

## اشاره

چند سند مربوط به این خدمت (متعلق به آقایان وزیری و کبیری بازماندگان دودمان کفشدار آستانه):

**۱۳۴ [۱] حکم مورخ ذ ح - ۱۲۱۹ از عباس میرزا نایب السلطنه در تنفیذ ملا محمد تقی قمی کفشدار آستانه در خدمت خود، خطاب به میرزا محمد مهدی متولی آستانه و حاجی محمد حسین خان بیگلر بیگی اصفهان و کاشان و قم.**

این کفشدار همان «محمد تقی ابن محمد رضا» ست که نام و مهر او با تاریخ ۱۲۱۲ در طومار تقسیم غله مورخ ۱۲۱۳ (بخش سوم همین مجموعه) دیده می شود:

حکم والا شد آن که چون خدمت کفشداری آستانه مقدسه منوره معصومه علیها السلام و التحیه ابا عن جد به عالی حضرت ستوده فطرت نجابت و سعادت مرتبت ملا محمد تقی قمی مفوض و رعایت جانب او منظور نظر مرحمت دستور و در آن آستان سدره نشان به نیابت نواب والا مشغول زیارت و دعای ذات کامل الصفات اعلی حضرت قدر قدرت شاهنشاهی و نواب کامیاب والاست علی هذا امر والامفاد مقرون می گردد که عالی جایگاه عزت و جلالت پناه افادت و افاضت دستگاہ مجددت و محمدت اکتناه سلالة السادات و الاشراف میرزا محمد مهدی متولی و عالی حضرات خدام و سرکشیکان روضه منوره معصومه علیه السلام شغل مزبور را کما کان بی اشتراک و مدخلیت غیرمخصوص مشارالیه دانسته، احدی را در امر او

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۳۷

دخل و تصرف ندهند و او را حسب الواقع در خدمت و شغلی که دارد مستقل سازند عالی جاه رفیع جایگاه عزت و جلالت پناه مجددت و مناعت انتباه فخامت و نباهت اکتناه امیر الامراء العظام خیر الحاج الکرام حاجی محمد حسین خان بیگلر بیگی دار السلطنه اصفهان و کاشان و قم خدمت مزبور را مختص او دانسته، رعایت جانب او را در هر باب منظور دارد و کسی را در امر او دخل و تصرف نداده، شغل مزبور را بی اشتراک غیرمخصوص او شمارد و در عهده شناسند.

تحریرا فی شهر ذی حجة، حجة ۱۲۱۹.



**۱۳۵ [۲] فرمان مورخ ع ۱-۱۲۲۳ از فتحعلی شاه در تنفیذ همان ملا محمد تقی کفشدار در خدمت حافظی و کفشداری آستانه خطاب به میرزا سید محمد متولی، بالای عریضه کفشدار مزبور که در آن گفته می‌شود این دو خدمت «ابا عن جد» موروثی وی بوده است:**

عرضه داشت کمترین بندگان ملا محمد تقی کفشدار فرزند ملا رضای حافظ ارض مقدسه قم به موقف عرض ایستادگان پایه سریر خلافت مصیر بندگان سکندرشان دارا دربان قیصر پاسبان اشرف اقدس اعلی می‌رساند که قربان خاک پای مبارکت شوم از قدیم الایام خدمت حافظی آستانه متبرکه که جناب حضرت معصومه علیه الصلاة و علیه السلام ابا عن جد موروثی و با کمترین بوده و حال دیگری تصرف می‌کند و چون این داعی دوام دولت پادشاهی ابدان نایب الزیاره و دعاگوی دولت ابدمدت بوده و می‌باشم التماس و استدعا از مرحمت خسروانه آن که فرمان مبارک مطاع پادشاهی از مصدر جاه و جلال امر و مقرر گردد که درید کمترین باشد که از یمن دولت ابدمدت دیگری دخل و تصرف در شغل و خدمت کمترین نداشته باشد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۳۸

که این کمترین بندگان به خاطر جمعی تمام متوجه شغل و خدمت خود بوده و به دعاگویی دوام دولت قاهره مشغول گردم. باقی امره اعلی مطاع.

[متن فرمان:]

حکم همایون شد آن که چون عارض به شرح مسطور متن عرض و استدعا نموده است لهذا امر و مقرر می‌شود که عالی‌جاه معلی جایگاه عزت و سعادت پناه خلاصه الاطیاب میرزا سید محمد متولی سرکار فیض آثار بعد از حصول اطلاع از مضمون حکم جهان مطاع در این که شغل حافظی و کفشداری روضه مطهره محول به صاحب عریضه بود حال نیز به دستور سابق مختص مشارالیه دانسته احدی را در خدمت مزبوره دخیل نداند که به دستور سابق متوجه شغل مزبور بوده، از آن ممر مدار و معاش نموده باشد. در این باب قدغن لازم دانسته، حسب المقرر معمول دارد و در عهده شناسند.

تحریرا شهر ربیع الاول سنه ۱۲۲۳.

**۱۳۶ [۳] مصالحه‌نامه مورخ ذ ح - ۱۲۳۵ در تقسیم عایدات کفش خانه میان کشیک‌های سه‌گانه:**

چون درین وقت عالی‌حضرات خدام و الامقام مدعی عالی‌حضرت ملا محمد تقی کفشدار آستانه مقدسه بودند که مداخل کفش‌خانه مشارالیه بسیار است و نصف کفش‌خانه مشارالیه را به کشیک قرار دادند که منفعت آن در میان سه کشیک قسمت شود. نظر به این که خدمت کفشداری ... ملا محمد تقی مزبور بود بناء علی هذا عالی‌حضرات خدام و الامقام قرارداد نمودند که در عوض

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۳۹

منفعت و مداخل نصف کفش‌خانه مزبوره مبلغ یک تومان و پنج هزار دینار که عبارت از یک نفر خدمت حافظی بوده باشد مثل سایر خدمات پانزده هزاری سرکار فیض آثار مزید بر یک نفر خدمت کفشداری ملا محمد تقی به مشارالیه دادند مثل سایر خدام در سرکار فیض آثار از نذورات و مواجب بازیافت نماید.

نصف مداخل کفش‌خانه مزبوره در میان خدام به طریق قرارداد آستانه در مداخل یومیه سرکار فیض مدار قسمت شود که در حقیقت اگر شغل [ذمه‌ای] بوده باشد رفع آن شده باشد و به طریق مذکور تراضی از طرفین حاصل شد.

تحریراً فی شهر ذیحجه الحرام سنه ۱۲۳۵.

[حاشیه:]

هو- قرارداد به طریق مرقوم است و از این قرار مستمر خواهد بود [مهر:] احمد بن یحیی الرضوی.

هو- حقیر از قرار مذکور راضی و چنانچه احدی را در این خصوص سخنی باشد عهده جواب به حقیر است. کتبه الجانی [مهر:]  
عبدہ اسماعیل بن جعفر الرضوی.

اقل السادات از قرار مذکور متن راضی هستم و متعهدم [مهر:] محمد حسین بن محمد جعفر الرضوی الموسوی.

اقل سادات هم از قرار مذکور متن راضی هستم و متعهد هم می باشم [مهر:] عبدہ اسماعیل الحسینی.

اقل السادات هم از قرار مذکور در متن راضی هستم و شاهد هم [مهر:] محمد مهدی الرضوی.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۴۰

**۱۳۷ [۴] تعلیقه مورخ ج ۱- ۱۲۵۲ از میرزا محمد رضا متولی باشی در واگذارن خدمت کفشداری مردانه به ملا رضا وزیر فرزند ملا محمد تقی مزبور، بالای عرضه داشت او:**

عرضه داشت کمترین بندگان [ملا رضا وزیر] به موقف عرض و کلاء اجلاء نواب مستطاب معلی القاب بندگان عالی می رساند که خدمت کفشداری سرکار فیض آثار به مرحوم والدم ملا- محمد تقی مفوض و مرجوع بود و چندی است که والدم به رحمت ایزدی پیوسته و خدمت مزبور حسب التعلیقه سرکار به احدی مفوض و مرجوع نشده. چون خدمات سرکار فیض مدار موروثی می باشد مستدعی از خدمت سراسر سعادت بندگان عالی چنان می باشم که خدمت مزبور را کماکان به کمترین بندگان مفوض و مرجوع فرمایند که به خدمت محوله به خود قیام و اقدام نموده، موجب و نذوراتی که از سرکار فیض آثار به ازاء خدمت مزبور مقرر است بازیافت و صرف معاش خود نموده، فارغ البال و مرفه الحال به دعاگویی دوام عمر و دولت اعلی حضرت قدر قدرت شاهنشاهی و سرکار عظمت مدار بندگان عالی اشتغال نماید. امیدوار چنان است که دست رد بر سینه ملتسم این دعاگو نخواهند گذاشت. باقی امرکم العالی مطاع.

[ارجاع تولیت به مستوفیان در حاشیه:]

کتاب دفتر استیفاء سرکار فیض آثار حقیقت مراتب مزبوره را .. دارند.

[تصدیق مستوفی آستانه:]

عرضه می دارد که خدمت کفشداری سمت مردانه به ملا- محمد تقی والد مرحوم عارض مرجوع بود و بعد فوته من حیث الارث به عارض می رسد که اولاد اکبر است و از تاریخ فوت الی الحال هم به کسی مفوض نشده و اگر ملتسم

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۴۱

او را مبذول دارید و تفویض این خدمت را به عهده او مقرر آرید هرآینه باعث رونق این آستان و امیدواری کافه خدمتگزاران خواهد بود. بدانچه معمول دارند مطاع و مختارند.

[متن تعلیقه:]

چون صاحب عریضه به شرح متن عرض و در مقام استدعا برآمده و کتاب دفتر استیفاء سرکار فیض آثار نیز تصدیق بر مراتب مزبوره نموده اند بناء علیه از هذه السنه پیچی ثیل خیریت دلیل و ما بعدها خدمت کفشداری سمت مردانه را به عارض مفوض و

مرجوع نمودیم که همواره به لوازم شغل مزبور قیام و اقدام نماید و مواجب و نذوراتی که به ازاء شغل مزبور مقرر است بازیافت و صرف معاش خود نموده، فارغ البال و مرفه الحال به دعاگویی دوام عمر و دولت اعلی حضرت شاهنشاهی مشغول گردد. کتاب دفتر استیفاء و مشرف سرکار فیض آثار سواد تعلیقه را به جهت استحضار در سررشته جات خود ثبت و ضبط نمایند.

تحریرا فی شهر جمادی الاولی من شهر سنه ۱۲۵۲.

### **۱۳۸ [۵] عریضه کفش داران آستانه به میرزا علی اصغر خان امین السلطان صدر اعظم درباب کفشداری صحن نو احدائی او، و پاسخ و دستور وی در حاشیه عریضه مورخ رمضان ۱۳۰۴:**

معروض رای مرحمت و عنایت پیرای عالی می دارد که از زمانی که بقعه مطهره حضرت فاطمه معصومه علیها و علی آبائها آلاف من التحیه برپاشده اجداد این دعاگویان به کفشداری این روضه ملائک دربان سرافراز و مفتخر بوده، قریب سی چهل نفر از بزرگ و کوچک دختر و پسر می باشیم که از این خدمت عالی معاش کرده و می کنیم. چون از قبل بندگان حضرت اجل اعظم دام اجلاله و اقباله

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۴۲

خانواده ها و مردمان از اعلی و ادنی به نان رسیده اند استدعا از مراحم بی پایان چنان است که کفشداری ایوان آینه صحن جدید را هم موکول به این دعاگویان بفرمایید و دستخطی در این خصوص مرقوم فرمایید تا به آسودگی مشغول خدمت شده، به دعاگویی وجود مبارک اشتغال ورزیم. ایام جلالت و عظمت و شہامت مستدام باد.

[دستخط امین السلطان:]

عالی جاه مقرب الحضرة العلیة میرزا مولی را مرقوم می شود این کاغذی است که کفشداریهای صحن قدیم قم نوشته اند و کفشداری صحن جدید را هم استدعا کرده اند. برحسب خواهش و استدعای ایشان کفشداری صحن جدید را هم به آنها واگذار کنید که آسوده مشغول دعاگویی ذات ملکوتی صفات همایونی باشند. شهر رمضان المبارک ۱۳۰۴.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۴۳

### **خدمت**

### **اشاره**

آستانه مقدس جز صاحب منصبان که هر یک با عنوانی خاص شناخته می شدند در هر دوره گروهی انبوه خدمتگزار داشت که شمار آنان در دیباچه این بخش یاد شد. نام خدمتگزاران هر دوره از فردها و طومارها و کشیک نامچه های آستانه مقدس دانسته می شود. در کتاب های تاریخ قم نوشته شده در روزگار قاجار به خصوص نوشته ها و جنگ های علی اکبر فیض نیز نام بسیاری از آنان آمده است.

در اسناد سرکشیکی و احکام و ارقام برخی مناصب دیگر آستانه چند سند مربوط به «خدمت» گذشت و اینک چند سند دیگر:

**۱۳۹ [۱] فرمان مورخ ج ۱- ۱۱۹۵ از علی مراد خان زند بالای عرضه داشت سید محمد رضوی که در سلک خدام آستان ملایک پاسبان حضرت معصومه منسلک بود، در قرار دادن سه تومان نقد و سه خروار غله به سیغه وظیفه از بابت مالیات دار المؤمنین قم در وجه او:**

عرضه داشت کمترین بندگان دعاگو [سید محمد الرضوی خادم] به موقف عرض باریافتگان محفل ارم مشاكل اقدس ارفع خلدبنیان و الاروحی فده می‌رساند که این دعاگو در سلک خدام آستان ملائک پاسبان حضرت معصومه علیه السلام تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۴۴

منسلک و دعاگو و نایب الزیاره بندگان اقدس والا- می‌باشد و به جهت کثرت عیال و عدم مداخل از شغل و عمل خود باز می‌ماند. استدعا آن قریه الی الله و طلبا لمرضاته موازی یک زوج محل زراعت از دار المؤمنین قم تیول ابدی و احسان سرمدی این دعاگو شفقت و مرحمت فرمایند که همه ساله زراعت کرده، مداخل آن را به مصرف عیال خود رسانیده، در آستان عرش بنیان به دعای دوام دولت ابد توأمان اشتغال نماید و حکم مطاع عالم مطیع به سرافرازی عالی جاه حاکم و عمال قم شرف اصدار یابد که متوجهی یک زوج زراعت معروضه را از نقد و جنس و به کمترین حواله و اطلاقی ننمایند که باعث مزید امیدواری و دعای خیر به جهت ذات اقدس و وجود مقدس بندگان سکندرشان والا خواهد بود و عند الله و عند الرسول ضایع نخواهد شد. باقی امره الاعلی مطاع. [متن فرمان:]

حکم والا- شد آن که چون عارض به شرح متن عرض و در مقام استدعا برآمده لهذا چون همواره منظور نظر خیریت اثر مراعات حال و مراقبت احوال سادات عظام و فضلاء ذوی الاحترام می‌باشد مبلغ سه تومان تبریزی نقد و مقدار سه خروار غله به وزن تبریز به سیغه وظیفه از بابت مالیات دار المؤمنین قم در معامله هذه السنه اودئیل خیریت دلیل در وجه عارض شفقت و عنایت فرمودیم که هر ساله به طریق استمرار بازیافت و صرف معیشت خود نموده، به دعاگویی ازدیاد عمر و دولت و اقبال ابدی الاتصال اشتغال نماید.

عالی جاه رفیع جایگاه حاکم و عمال قم از ابتداء هذه السنه و ما بعدها در وجه عارض مهم سازی که به خرج ابواب جمعی آن عالی جاه مجری خواهد بود.

کتاب خیریت اکتساب دفترخانه والا شرح رقم مبارک را در دفاتر لازمه ثبت و به

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۴۵

نحو مقرر عمل نمایند و در عهده شناسند.

تحریرا فی جمادی الاول سنه ۱۱۹۵.

**۱۴۰ [۲] تعلیقه مورخ ع ۲- ۱۲۲۷ از میرزا سید محمد متولی‌باشی در واگذارن خدمت یک نفر خادمی سرکار فیض آثار به آقا محمد باقر فرزند آقا محمد علی خادم، با تویق و ثبت «عبدہ اسحاق بن محمد ابراهیم» پشت سند:**

چون حضرت نجابت و معالی پناه آقا محمد باقر ولد عالی حضرت آقا محمد علی خادم از جمله قدیمی زادگان سرکار فیض آثار می‌باشد و به شغلی از مشاغل سرکار مفتخر و سرافراز نگردیده بود بنابر مراعات جانب مومی الیه از ابتداء هذه السنه پیچی ثیل خیریت دلیل و ما بعدها خدمت یک نفر خادمی سرکار فیض آثار مزبور را به مومی الیه مفوض و مرجوع نمودیم که

به لوازم آن قیام و اقدام نماید. مواجب و نذورات به نحوی که در سایر خدام مقرر است درباره مومی‌الیه نیز مقرر فرمودیم که همه‌ساله بازیافت و صرف معیشت خود ساخته، فارغ‌البال و مرفه‌الحال به دعاگویی دوام دولت جاوید مدت اشتغال نماید. عالی‌حضرات کتاب مستوفی و مشرف سرکار مذکور سواد تعلیقه را به‌جهت استحضار در دفتر خود ثبت و ضبط نمایند. تحریر فی شهر ربیع‌الثانی ۱۲۲۷.

**۱۴۱ [۳] فرمان مورخ محرم ۱۲۳۳ از فتحعلی شاه بالای عرضه داشت سید حسین رضوی از خدام آستانه قم، درباره قلیل‌ملکی که او در بلده طیبه قم داشت:**

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۴۶

عرضه داشت اقل‌السادات [حسین‌الرضوی] تراب آستان مروت‌نشان را کحل‌الجواهر دیده امیدواری و اعتبار خود ساخته، به موقف عرض ایستادگان قوائم سریر خلافت مصیر بندگان سکندرشان دار دربان قیصر پاسبان‌اعلی حضرت قدر قدرت فلک‌رفعت کیوان مرتبت مشتری طلعت مریخ صولت بهرام‌سطوت اقدس اشرف ارفع‌اعلی روحی فداه می‌رساند که قربان خاک پای توتیاسای مبارکت شوم این اقل‌السادات از جمله خدام سرکار فیض‌آثار و از دعاگویان دولت ابدمدت است و قلیل‌ملکی در بلده طیبه قم دارد که همه‌ساله هرکس که در آن ملک زراعت می‌کرد مال‌الاجاره او را به این کمترین کارسازی می‌کرد و اجاره‌نامچه هم از آن اشخاصی که زراعت می‌کردند‌الاین در دست دارد و حال دو سه سال است که دیناری وجه نمی‌دهند.

استدعا از الطاف سراسر اعطاف ظل‌اللهمی چنان است که حکم محکم پادشاهی عز‌صدور یابد که هرکس در آن ملک زراعت می‌کند همه‌ساله اجرت‌المثل ملک مزبور را از قرار اجاره‌نامچه‌های چند که در دست دارم به این اقل‌السادات بدهند که فارغ‌البال و مرفه‌الحال به دعای دوام عمر و دولت ابدمدت پادشاهی اشتغال نماید که هر آینه باعث دعای خیر به‌جهت ذات بابرکات بندگان اقدس اشرف ارفع‌اعلی خواهد بود. باقی امره‌الاعلی مطاع.

[متن فرمان:]

حکم همایون شد که عالی‌جاه رفیع‌جایگاه عزت و سعادت همراه فخامت و مناعت دستگاه مجددت و نبالت اکتناه صداقت و عقیدت آگاه امیر‌الامراء العظام مقرب‌الخاقان امین‌الدوله العلیه‌العالیه عبد‌الله خان به عنایات و توجهات پادشاهی مباهی بوده، بدانند که چون سیادت‌پناه صاحب‌عریضه آقا سید حسین موسوی به شرح مسطور متن عرض و در مقام استدعا برآمده و رعایت جانب او منظور نظر انور می‌باشد به آن عالی‌جاه ارادت آگاه امر و مقرر می‌شود که بعد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۴۷

از حصول سرافرازی به زیارت فرمان مطاع و ملاحظه مضمون عریضه به زارعین و مستأجر ملک عارض قدغن نماید که اجرة‌المثل و وجه اجاره ملک او را از قرار اجاره‌نامچه که در دست دارد به نحو سنوات سابقه تمام و کمال عاید سیادت‌پناه عارض ساخته، تخلف از مدلول حکم قضا شمول جایز ندارند. باید آن عالی‌جاه حسب‌المقرر معمول دارد. عالی‌شان نایب‌دار المؤمنین قم به نحو مقرر عمل نموده، در عهده شناسد.

تحریر فی شهر محرم الحرام سنه ۱۲۳۳.

**۱۴۲ [۴] فرمان مورخ ج ۲- ۱۲۵۳ فتحعلی شاه درباره وظیفه و مقرری سید عبد الله فرزند سید ابراهیم خادم آستانه مقدس، بالای عرضه داشت فرزندان او:**

عرضه داشت اقل السادات [ورثه سید عبد الله ولد مرحوم سید ابراهیم خادم سرکار فیض آثار] تراب آستان معدلت بنیان را کحل الجواهر دیده امیدواری و اعتبار خود ساخته، به موقف عرض واقفان پایه سریر خلافت مصیر بندگان سکندرشان قیصر پاسبان دارادریان اعلی حضرت قدر قدرت قضا مهابت فلک رفعت آستان منزلت پادشاه جم‌جاه سلیمان بارگاه روحنا فداه می‌رساند که مرحوم سید عبد الله والد کمترینان خادم سرکار فیض آثار مبلغ دو تومان تبریزی نقد و مقدار دو خروار جنس از سرکار کسری اقتدار شاهنشاهی موظف بوده که هر ساله از بابت مالیات دارالایمان قم بازیافت و صرف معاش خود می‌نمود، در این اوقات به تصدق فرق فرقدان‌سای اقدس گردیده است.

لهدا استدعا از مراحم و مکارم بی‌قیاس پادشاهی چنان است که وظیفه به طریقی که در وجه والد کمترینان مستمر و برقرار بود کماکان در وجه کمترینان مرحمت

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۴۸

و عنایت فرمایند که هر ساله مبلغ و مقدار مزبور را بازیافت و صرف معاش و مایه انتعاش خود ساخته، به دعاگویی دوام عمر و دولت شهریاری اشتغال نمایم که باعث ازدیاد امیدواری داعیان خواهد بود. باقی الامر الاعلی مطاع.

[متن فرمان:]

حکم همایون شد که قره باصره دولت علیه و غره ناصیه شوکت بهیه فرزند ارجمند کامکار کیکاوس میرزا صاحب‌اختیار دارالایمان قم به الطاف پادشاهی مباهی بوده، بدانند که چون صاحب عریضه به شرح مسطور متن عرض و در مقام استدعا برآمده‌اند و رعایت جانب ایشان منظور نظر مرحمت اثر شهریاری است مبلغ دو تومان وجه نقد و مقدار دو خروار تبریز جنس که از بابت مالیات قم در وجه سید عبد الله والد ایشان مستمر و برقرار بود و وفات یافت در معامله هذه السنه تنگوزئیل خیریت دلیل و ما بعدها در وجه صاحب عریضه ورثه او مرحمت و عنایت فرمودیم که هر ساله بازیافت و صرف معاش خود ساخته، آسوده‌خاطر به دعای دوام دولت ابدمدت قاهره اشتغال ورزد. آن فرزند همه‌ساله مبلغ و مقدار مزبور را در وجه ایشان مهم‌سازی نموده، از مدلول حکم همایون شهریاری انحراف جایز ندانسته، در عهده شناسد.

تحریرا شهر جمادی الثانی سنه ۱۲۴۳.

**۱۴۳ [۵] تعلیقه مورخ ع ۲- ۱۲۶۲ از میرزا محمد رضا متولی‌باشی در واگذارن خدمت یک نفر خادمی به سید حبیب فرزند میر عبد الرحیم خادم سرکار فیض آثار:**

نظر به پاس حقوق و خدمات عالی حضرت رفیع‌منزلت سلاله السادات میر عبد الرحیم که سال‌های بسیار و قرن‌های بی‌شمار که ابا عن جد به خدمت‌گزاری

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۴۹

و جان‌فشانی آستانه مقدسه منوره عرش درجه اشتغال داشته و عمری گذرانیده و حال مشارالیه جمعی عیال و اولاد به هم رسانیده که مداخل او به خرجش وفا نمی‌نماید و گذران این سلسله خدام می‌باید که از این آستان عرش بنیان بشود و رعایت

جانب او هم منظور است و اولاد متعدد دارد که صاحب عیال شده‌اند و از عهده مخارج ایشان نمی‌تواند برآید. از جمله سیادت پناه سید حبیب که یکی از اولاد مشارالیه است و مطلقاً مداخلی ندارد و به خدمتی از سرکار فیض آثار مفتخر و مباهی نیست.

بناء علیه از هذه السنه یونت‌ئیل و ما بعدها خدمت یک نفر خادمی سرکار فیض آثار را به مومی الیه مفوض و مرجوع نمودیم که از روی راستی و درستی و کمال سعی و اهتمام به لوازم شغل مزبور قیام و اقدام و نهایت خدمت‌گزاری و جان فشانی را به عمل آورد و مواجب و نذوراتی را که در وجه سایر خدام سرکار برقرار است در وجه او برقرار نمودیم که از مداخل سرکار بازیافت و صرف معاش خود نموده، فارغ البال و مرفه الحال به دعاگویی دوام عمر و دولت اعلی حضرت شهریار اشتغال نماید.

تحریر فی شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۶۲.

**۱۴۴ [۶] فرمان مورخ ع ۲- ۱۲۶۸ از ناصر الدین شاه در مورد مقرری عالی جناب آقا سید حسین که در آستانه مقدس حضرت معصومه دعاگوی وجود مسعود مبارک بود:**

حکم همایون شد که چون از قرار ثبت و سررشته‌جات دفترخانه مبارک که در جزو مستمریات مازندان مبلغ دوازده تومان نقد و مقدار دوازده خروار شلتوک در وجه ورثه مرحوم سید فتح الله مستمر و برقرار است از این که عالی جناب مقدس القاب سیادت و سعادت انتساب آقا سید حسین که یکی از ورثه تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۵۰

مرحوم مزبور است مبلغ پنج تومان و نقد مقدار پنج خروار شلتوک قسمت عالی جناب مشارالیه را چون سید مزبور در آستانه متبرکه حضرت معصومه علیها آلاف التحیه منزوی و دعاگوی وجود مسعود مبارک می‌باشد مقرر فرمودیم از جزو مستمریات مازندان مقطوع و در ضمن مستمریات دار الایمان قم برقرار و از سنه آتیه سیچقان ئیل خجسته تحویل و ما بعدها نقدا جنسا مبلغ هفت تومان وجه نقد در حق مشار الیه عاید و مهم‌سازی شود که آسوده‌خاطر به دعاگویی دولت ابد مدت اشتغال نماید. مقرر آن که عالی جاهان رفیع جایگاهان حکام و عمال حال و استقبال دار الایمان قم از قرار این فرمان جهان‌مطاع مبلغ مزبور را بعد از وضع عشر دیوانی از مالیات آنجا در وجه مشارالیه عاید و واصل داشته، مطالبه حکم مجدد نمایند و عالی جاهان رفیع جایگاهان عزت و جلالت دستگاهان مقربو الخاقان مستوفیان عظام دیوان اعلی شرح فرمان همایون را ثبت و ضبط دفاتر خلود و دوام نموده و در عهده شناسند.

حرره فی شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۶۸.

**۱۴۵ [۷] فرمان مورخ ع ۱- ۱۲۹۱ از ناصر الدین شاه خطاب به اعتضاد الدوله حکمران قم و ساوه و نهاوند (؟ گویا زرنند) در باب چند تن از خدمتگزاران آستانه مقدس که اخراج شده بودند:**

جناب فخامت نصاب امیر الامراء العظام فدوی دولت جاوید ارتسام اعتضاد الدوله حاکم قم و ساوه و نهاوند به مراجع کامله پادشاهی مفتخر و مباهی بوده بداند در باب چند نفر خدام آستانه مقدسه حضرت معصومه علیها السلام که چندی قبل اخراج

شده و از قم به دار الخلافه آمده‌اند این روزها فرزندی فخر الملوک عریضه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۵۱

[یی] به خاک پای همایون عرض کرده و استدعای مرخصی و برقراری آنها را نموده است. چون همگی آنها سادات و ذریه فخر کاینات علیه و علی آله و اولاده آلائف التحیات هستند و رعایت حال و حصول آسایش آنها همواره منظور نظر مهر اثر ملوکانه می‌باشد لهذا محض شمول مرحام و الطاف کامله و اجابت عرض و مأمول فرزند معزی الیها جرایم و تقصیرات آنها را عفو و اغماض نموده، مشارالیه‌م را مرخص فرمودیم.

آن فدوی موافق این ملفوفه فرمان مبارک هریک آنها را به اطلاع جناب متولی‌باشی به هر خدمتی که از سابق داشته‌اند برقرار نماید که کماکان در آستانه متبرکه به فراغت و آسودگی مشغول انجام خدمات مرجوعه و دعای بقای دولت علیه باشند. حسب المقرر معمول داشته و در عهده شناسد. شهر ربیع الاول سنه ۱۲۹۱.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۵۲

### ۳ فردها و طومارها

#### اشاره

بخشی مهم از اسناد آستانه قم فردها و نسخه‌های جمع و خرج سرکار فیض آثار و طومارهای تقسیم غله و کشیک‌نامچه‌ها و مانند آن است که نام خدمتگزاران آستانه در هر دوره از آنها دانسته می‌شود. از این قبیل اسناد چندین طغرا از دفتر و طومار و جز آن در خاندان‌های وابسته به آستانه به خصوص بازماندگان مستوفیان و سرکشیکان و صاحب‌نسقان دیده‌ام که نمونه را به نقل یکی دو سند اکتفا می‌رود:

۱۴۶ [۱] نسخه‌ای از ترجمه کتاب قم در کاشان است مورخ شوال ۱۲۸۱ از روی «نسخه کهنه قدیمی که سلاله دودمان رسالت میرزا علی نقی فرستادند».

#### اشاره

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۵۳

در پایان آن رساله‌ای است مشتمل بر چند فرد و حکم شرعی درباب موقوفه بودن علی‌آباد سراجیه که از موقوفات قدیم آستانه است. این رساله را سرکار محمد کاظم خان فرزند محمد حسین خان کاشانی متصرف یک دانگ و نیم مزرعه مزبور در همین سال ۱۲۸۱ یا اندکی پس از آن نگاشته و در آن سه فرد مربوط به سال‌های ۱۱۳۹، ۱۱۴۷ و ۱۱۴۸ را عینا درج و ثبت نموده است.

این رساله از رهگذر جغرافیای تاریخی و جز آن بسیار سودمند است. لیکن چون متنی است مفصل، نقل آن را در این نوشته که مبنی بر اختصار است رواندانت و تنها دیباچه و برخی از عبارات و اعلام انسانی و جغرافیایی فرد نخستین و قسمتی از فرد دوم و بندی از فرد سوم با احکام و شهادت پایان رساله که همه به جای خود سودمند است به این شکل (به همان ترتیب



ذکرشده در رساله) استخراج گردید. امید است توفیق نشر کامل متن حروفی و سیاقی رساله به صورت مستقل در آینده‌ای نزدیک حاصل شود.

بسم الله الرحمن الرحيم

غرض اصلی از تحریر این حساب و تسطیر احکام و مستندات باصواب آن است که مزرعه علی آباد و طاحونه آن واقعه در حدود سراجیه قم مدتی مخروبه و مسلوب المنفعه بود. در تاریخ یک هزار و دویست و پنجاه هجری علی هاجرها الف تحیه و سلام مرحمت مآبان میرزا ابو الفضل و میرزا محمد رضای متولی باشی آستانه مبارکه بالمنصفه به عنوان مجهول المالکیه قنات آنجا را آباد و مزرعه مزبوره را محل زراعت نمودند. سالی دو سه بعد از آن مرا شرف آستانه بوسی حضرت معصومه علیها السلام روزی شد و به جهات چند توقف آن ارض اقدس

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۵۴

مقتضی گشت. قنات مزرعه صالح آباد در ده شهره که حسب الاکتساب به مرحمت پناه حاجی محمد جعفر برادر ارشد من انتقال یافته و مخروبه بود مرحوم سابق الذکر تنقیه‌ای از او کرده مسمی به جعفرآباد کرده بودند و ثانی الحال صورت انهدام پذیرفته. مرا از بابت مشغولیات میل آبادی آنجا شد. پس از تنقیه و وجود آب و زراعت با مرحوم میرزا ابو الفضل که سالها سلسله اتحاد آبا و اجدادی فی مابین محکم بود صحبت به میان آمد، به رضای طرفین قرار شد که نصف از جعفرآباد را من به ایشان واگذارم و ربع از علی آباد که نصف را ایشان مالک بودند ایشان به من، صیغ شرعی جاری و نوشته‌جات سپرده شد مشروط بر آن که من نصف جعفر آباد ایشان را و ایشان ربع علی آباد مرا متصرف باشیم تا هر دو درست به حلیه آبادی بیرون آیند.

در همان اوقات از اطراف سخن وقفیت مزرعه علی آباد به میان آمد. از محاسبات سرکار فیض آثار که سه سال آن درین جا ثبت است و قباله‌ای که در نزد مرحوم میرزا محمد رضا بود و من خود دیدم تشکیکی از برای من در وقفیت آن نماند. بدان جهت همان دانگ و نیم را که ربع بود از مرحمت پناه حاجی سید اسماعیل اجاره کردم به شرحی که ثبت آن نوشته در آخر این اوراق است.

پس از آن به پاره‌ای تغییرات که مقتضی طبیعت روزگار است از مکنون خاطر خود که اهتمامی کرده مزرعه را به وقفیت با رضای آن دو متصرف مرحوم در آورم به جهت عدم توقف در قم بازماندم.

تا در سنه ۱۲۸۰ که ماهی چند در قم اقامت حاصل شد درصدد آنچه منظور بود برآمدم متصرفین به مسامحه گذرانیدند. این ثبت‌ها نگاشته شد که اگر مرا توفیقی باشد ان شاء الله تمنا را صورت دهم و اگر نه شاید دیگری موفق گردد و این خدمت را انجام دهد. در ضمن ملاحظه این حساب هم فواید دیگر از برای اهل حساب هست و از برای عبرت مردم که تغییرات و توفیرات روزگار چه قدر شدت

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۵۵

و ضعف دارد. گندم یک من بیست دینار به یک من یک هزار دینار که بیست مساوی است می‌رسد و همچنین سایر اجناس، با آن که محصولات این زمان البته ده مساوی رفع سلف را دارد.

بسم الله الرحمن الرحيم

نسخه مداخل و مخارج هذه السنه سرکار فیض آثار آستانه متبرکه مقدسه عرش درجه [حضرت معصومه علیها السلام] فی

لوی ئیل ۱۱۳۹

از بابت محصولات محال مزبوره که در سنوات سابق هریک به مبلغ و مقداری معین به اجاره مقرر بوده و در هذه السنه به سبب نامزروع بودن و خرابی محل به اجاره نرفته :

مزرعه بیجه و باغ علی آباد- مزرعه براوستان- مزرعه بطلیجرد (رسد سه دانگ متعلقه به سرکار)- مزرعه بندرآباد- مزرعه شریف آباد قمرود- مزرعه کهنه- مزرعه جمکران- مزرعه خرم آباد صرم- مزرعه دینجان و عمران آباد از بابت حقا به قطعه زمین قهیان- مزرعه خزانجرد، خراب و بایر- مزرعه علی آباد سراج- مزرعه .. قاسم آباد که خراب و بایر و سند اجاره و مقاطعه به دفترخانه سرکار موهبت مدار نرسیده، بلا مدخل.

مستغلات

خان و یک در دکان بقالی متعلقه به آن واقعه در خیابان آستانه مبارکه- حمام مشهور به حمام شاه- حمام مشهور به حمام فیضیه.

مال و جهات

محال مزبوره ذیل که به سیورغال ابدی و احسان سرمدی سرکار فیض آثار مقرر است:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۵۶

مزرعه قاسم آباد- قریه تبرته و محال فراهان- مزرعه قهیان- مزرعه مبارک آباد و کمیدان- مزرعه چهار دانگه قهستان- مزرعه کوار- مزرعه سرباغبان لنجروود.

باغات

باغ زاویه بیگمی و یک فرد مزرعه قلاور- باغ معصوم آباد- باغ نواحداشی در اراضی قهیان- باغ باجک.

قریه فردو که حسب المقطع با رعایای قریه مزبوره می باشد.

دکانات و غیره

دکانات وقفی مرحوم آقا سلیمان و غیره- حمام در محاذی مدرسه غیاثیه- حمام شاه واقعه در میدان که داخل قیصریه رحمت پناه مهدی قلی خان است- مطبخ سرکار طوبی آشیان قدس مکانی.

مخارج

روشنایی و غیره:

روشنایی روضه متبرکه که از تاریخ نوروز فیروز سلطانی سنه لوی ئیل ۱۵ شهر جمادی الاخره سنه ۱۱۳۹ از قرار قبوض سیادت و

نجابت پناه میرزا ابو القاسم چراغچی سرکار فیض آثار.

سوخت مشاعل از قرار قبض سید اسماعیل مشعل دار.

سایر الامور:

بخور روضه متبرکه که از قرار قبض میرزا جعفر و سید محمد بخور سوزان.

کاغذ و غیره:

کاغذ به جهت کتاب دفتر سرکار- جاروب از قرار قبض- مشک و دلو از قرار قبض محمد سقا.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۵۷

حق التولیه و غیره

\* حق التولیه:

تفویضی متعلقه به عالی حضرت متولی جلیل القدر عظیم المرتبه سرکار فیض آثار.

قدیمی در وجه جماعت مزبور: میرزا یحیی - میر جعفر.

\* حق النظاره:

تفویضی متعلقه به عالی حضرت جلیل الشان ناظر سرکار فیض آثار.

قدیمی در وجه میر محمد حسین و غیره اولاد میر ابو المفاخر و میر ابو الفضل.

\* حق التدریس عالی حضرات مدرسین سرکار فیض آثار:

میرزا عبد الله - میرزا صدر الدین

تعمیر و غیره

مرمت باغ معصوم آباد - مرمت حمام مدرسه - جهت پیشکش سرکار خاصه شریفه - درب باغ نواحداثی - پیشکش سرکار

خاصه شریفه از بابت مزرعه قهیان.

موجب و غیره

موجب داعی محمد ابراهیم مستوفی.

خلعت بها (داعی محمد ابراهیم مستوفی - کدخدایان فردو - مستأجران سیرویه).

اخراجات

رفتن اصفهان در حینی که دار المؤمنین قم به تصرف اولیای دولت قاهره درآمده بود از قرار قبض حضرات سادات که به رقم

عالی حضرت رفیع منزلت

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۵۸

متولی جلیل القدر عظیم المرتبه سرکار موهبت مدار رسیده در وجه داعی محمد ابراهیم مستوفی.

وظیفه

وظیفه جماعت مزبوره که قبوض خود را به دفتر نداده و تنخواه بازیافت ننموده:

حفاظ

میر محمد مهدی - ملا شریف

خدام

میر صفی - میر زین العابدین - میر علم الهدی - آقا رضی

سایر خدمه

اولاد میر زکی - ام کلثوم کفشدار زنانه.

حفاظ

[۱] که وظیفه خود را تمام بازیافت و قبض ایشان به رقم عالی حضرت متولی رسیده:

میر ابو المفاخر صدر الحفاظ - میر محمد ظهیر - سید اسحاق - میر عبد الحسین.

میر علی نقی صدر الحفاظ - میر صفی الدین - ملا رحیم ولد ملا سلطان محمد.

[۲] که از قراری که مداخل وفا به مخارج نموده بازیافت کرده‌اند:

میر جمال الدین محمد - ملا - علی اکبر و ملا محمد تقی - سید تاج الدین - ملا رحیم ولد ملا محسن - ملا حسین ولد ملا رسول.

ملا علی اکبر - میر سید علی - میر مخدوم ولد میر لطیف - ملا عادل - ملا نصیر.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۵۹

خدام

[۱] که تمام بازیافت نموده‌اند:

میرزا محمد حسین خدام‌باشی - میرزا محمد علی سرکشیک - میر محمد حسین - میر عبد الله - میر ابو المفاخر.

میرزا محمد ابراهیم - میرزا عبد الله - میر محمد جعفر - میر ابو القاسم ولد حاجی محمود.

[۲] که از قراری که مداخل وفا کرده بازیافت نموده‌اند:

میر محمد شهاب - میر محمد رضا - میر صدر الدین - میر شرف الدین.

میرزا یحیی - میرزا رضی خدام مرقد - میر عبد الرحیم - آقا مسیب.

میرزا عسکری و اخوان - میر حسین ولد میر احمد - میر ابو القاسم ولد میر جمال الدین - میر زین العابدین.

میر سید تاج الدین - میرزا محمد جعفر سرکشیک - میر محمد رجبعلی - آقا مسعود خازن و خدام.

سایر خدمه

[۱] که بعضی تمام و برخی نصف گرفته‌اند:

میر سید اسحاق مهرداد - میر ابو القاسم چراغچی - میر محمد جعفر و سید محمد بخور سوزان - میر محمد کاظم کلیددار.

[۲] که از قرار مخارج زیاد از مداخل بوده کم کرده‌اند:

میر علی اکبر - اولاد میر باقر مهمان‌دار - اولاد میر شفیع - میر صالح - میر محمد فراش.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۶۰

میر اسماعیل کتاب‌دار - میر شفیع فراش - آقا شفیع علم‌دار - میر رحیم فراش.

محمد علی فراش - سقا و باغبان خیابان - محمد علی صحاف - آقا محمد سرکار عمارات - محمد رحیم - شیخ حسین مؤذن -

حسین مشعل‌دار - عابدین مشعل‌دار - محمد کریم مشرف.

اناث: خدیجه بیگم فراش درون مرقد مطهر - عزت نسا زیارت‌نامه‌خوان.

سایر جماعت

که از سرکار موظف و سمت خدمت و ملازمت ندارند:

عالی حضرت فضیلت و افادت و کمالات پناه علامی ملا محمد علی شمرانی و محمد مهدی - میر عبد الوهاب - اولاد حاجی

محمد رضا - اولاد ..

مقرری

جماعت مزبوره ذیل:

الله ویردی ملازم سرکار فیض آثار - محمد رفیع ایضا

مداخل و مخارج سرکار فیض آثار به نحوی است که در دوازده طغرا فرد قلمی گردیده. هرگاه در ثانی الحال اختلافی به هم رساند به زیاد و کم رجوع خواهد (شد) - محمد ابراهیم بن محمد جعفر سنه ۱۱۳۹.

### [نسخه جمع و خرج آستانه متبرکه حضرت معصومه علیها سلام در سال ۱۱۴۷]

بسم الله الرحمن الرحيم

نسخه جمع و خرج هذه السنه سرکار فیض آثار [حضرت معصومه علیها السلام] که مصحوب عالی قدر حبیب الله بیکا حاکم جلیل القدر ارسال حضور بندگان اقدس گردیده فی بارس نیل ۱۱۴۷:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۶۱

محصولات

I

از بابت محالی که واقف آنها مشخص و وقفنامه جات آنها موجود است:

[۱] مزرعه بطلیجرد سراجیه که به رفع عمل شده:

عن سه دانگ که عالی جاه مرحمت و غفران پناه عمده الامراء العظام الکرام شاه قلی سلطان ولد الامیر الکبیر مصطفی سلطان از قرار وقف نامچه به تاریخ شهر رمضان المبارک سنه ۷۶۰ وقف نموده که متولی سرکار فیض آثار بعد از وضع اخراجات نسق تتمه منافع را به مصارف آستانه متبرکه رساند.

عن سه دانگ دیگر که درین وقت عالی حضرت سلالة السادات میرزا مطهر صاحب نسق به تاریخ شهر رجب سنه ۱۱۴۶ وقف نمود که منافع آن را بعد از وضع اخراجات متولی جلیل الشأن سرکار به مصارف آستانه متبرکه رضیه رضویه رساند.

[۲] مزرعه سرباغیان لنجرود و غیره که به اجاره مقرر است من موقوفات مرحومه مغفوره شاه بیگی بیگم بنت مرحمت پناه مهماد بیگم ولد حمزه بیگم به شرط آن که بعد از صرف تعمیر عمارات و روشنایی و اعاده فروش آنچه بماند به مصارفی که متولی جلیل الشأن سرکار داند به وظایف خدمه و عمله صرف نماید.

\* آنچه که به اجاره عمل شده:

مزرعه سرباغیان مزبور، ۲۰ سهم - مزرعه کوار لنجرود، یک دانگ - باغ زاویه بیگمی، بالتمام.

\* آنچه که خراب و بایر است:

مزرعه .. قاسم آباد، دو دانگ - مزرعه خزانجرد قاسم آباد، دو دانگ - قریه دشیر محال سلطانیه، سه دانگ - قریه پرچون ایضا، سه دانگ.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۶۲

[۳] مزرعه شریف آباد قمرود تماما من موقوفات نواب خاقان صاحب قران سلطانی طاب ثراه به شرط آن که به مصارف روشنایی و بخور و سوخت مشاعل و مواجب خدمه و عمله سرکار صرف نمایند بعد از وضع مؤنث زراعت و بذر و عوامل بدین موجب ..

[۴] مزرعه قهیان تماما من موقوفات نواب خاقان صاحب قرانی طاب ثراه به شرح ایضا که به جهت مستدرک توشقان نیل نسق شده. بذور و عوامل بدین موجب است ..

[۵] مزرعه جعفرآباد ساوه من موقوفات مرحومه سلطانم بنت مرحوم عیسی بیگ موصولو به شرط آن که بعد از وضع مؤنت زراعت متولی جلیل القدر سرکار به مصارف روضه مبارکه و وظیفه خدمه و عمله سرکار صرف نماید مع مزرعه عدل آباد که به جهت مستدرک توشقان نیل زراعت می شود.

## II

از بابت محالی که واقف آنها مشخص نبود و به موجب ارقام و احکام مطاعه سلاطین ماضیه صفویه انار الله برهانهم و امثله و اخطبه دیوان الصدارة در وجه وظیفه خدمه و عمله سرکار مقرر است:

[۱] مزرعه بندرآباد و براوستان

[۲] مزرعه مبارک آباد و کمیدان و کهنه و باجک و بیجه و علی آباد

[۳] مزرعه قلاور و طیشقران

[۴] مزرعه دوسیرویه، رسد چهار دانگ

[۵] مزرعه علی آباد سراج که قلیلی از اراضی مزرعه مزبوره مع حقا به اجاره رفته، و مزرعه دینیجان

[۶] قریه فردو که نصف آن وقف و مال و جهات نصف دیگر حسب الارقام

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۶۳

سلاطین جنت مکین به سیورغال سرکار فیض آثار مقرر است.

[۷] مزرعه جمکران و خرم آباد صرم که بالمقطع هر ساله از متصرفین آنها بازیافت می شود.

[۸] قطعه زمین مزرعه قهیان که در تحت باغ .. خالصه است و هر ساله بالمقطع از سرکار خالصه بازیافت می شود.

[۹] باغ مشهور به معصوم آباد و باغ .. آباد و حقا به شاهی.

[۱۰] باغچه خانه واقعه در خلف صحن مبارک بالتمام و واقعه در مزرعه قهیان بالتمام.

## III

محالی که به جهت تفاصیل مرقومه جزو جمع نیست:

[۱] قریه میم و قریه کرمجگان و قریه قبادن بزن که شرعا تولیت و نظارت آنها به عالی جناب میرزا سید مرتضی می باشد و خود

به مصارفی که داند در سرکار صرف می نماید و داعی را اطلاعی بر دادوستد آنها نمی باشد.

[۲] حمام واقعه در جنب مدرسه فیضیه و خان آجری با یک دکان بقالی جنب آن که به سبب عدم تردد مترددین به اجاره نرفته.

(۳) حمام شاهی واقع در میدان بزرگ که خراب است.

## VI

مستغلات

(۱) حمام واقعه در ..، دکانات وقفی آقا سلیمان، دکان رواسی (؟)

(۲) اراضی مطبخ سرکار نواب طوبی آشیان، حمام شاهی که داخل قیصریه مرحمت پناه مهدی قلی خان است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۶۴

## V

مال و جهات:

[۱] از بابت محال خالصه و رعیتی که حسب الرقم مطاع سلاطین جنت مکین ماضیه به سیورغال ابدی سرکار مقرر است و

درین وقت به امضای بندگان سکندر- شان‌دارا دربان اقدس نیز رسیده:

صالح آباد- بطلیجرد- سواران- کهنه- سیرویه- ..- فردو و سایر مزارع تحت جمع (۴)- برزآباد خالصه- دودانگه- جم آباد سرداب- باغ بقا مشهور به باغ خواجه- باغ ولی محمد شاملو.

[۲] از بابت محال تبرته و غیره:

تبرته- فریمه- بیکاباد- عیسی آباد.

### **[نسخه مداخل و مخارج آستانه متبرکه که حضرت معصومه علیها سلام در سال ۱۱۴۸]**

بسم الله الرحمن الرحيم

نسخه مداخل و مخارج سرکار آستانه متبرکه که مقدسه رضویه نورانیه [حضرت معصومه علیها السلام] فی توشقان‌ئیل ۱۱۴۸.  
(در آن است):

مزرعه مالکین مشهور به فخرآباد واقع در الکاء شهریار از قرار سیاهه به مهر ملا محمد رضای قاضی الکاء مزبور که بعد از رفع و تحسین رسد سرکار را مشخص نموده سوای صیفی که تا غایت تحریر مشخص ننموده، از جمله سه بندگاه دو بندگاه. حمام واقعه محاذی درب مدرسه غیاثیه- حمام واقعه جنب مدرسه فیضیه- دکاکین مشهور به تیمچه آقا سلیمان- دکان رواسی (۴)- خان آجری- اراضی حمام شاهی داخل قیصریه.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۶۵

خطابات شرعی و عرفی که به تاریخ سنه ۱۲۸۰ در قم به دست افتاد:

I

(صورت سؤال):

به عرض مقدس بندگان عالی می‌رساند که به خصوص قنات علی‌آباد واقعه در سراج سرکار عالی از جمله املاکات وقفی سرکار فیض آثار می‌دانید یا خیر؟ هرگاه وقف بودن قنات معروضه به سرکار شریعت‌مدار عالی محقق است دو کلمه حقیقت مراتب معروضه در فوق عریضه مرقوم و به مهر مهرآسا مزین کنید که عند الحاجة حجت بوده باشد. چون مراتب معروضه لازم بود عرض شد.

باقی امره المطاع العالی.

[حکم مرحمت‌پناه حاجی سید اسماعیل قمی مجتهد و خادم حضرت علیها السلام- صورت خط خود آن مرحوم:-]  
هو الله سبحانه

وقفیت مزرعه و قنات مزبوره اظهر من الشمس و ابین من الامس است.

شیاع و استفاضه قطعیه در وقفیت آن محقق است. از اوقاف قدیمه سرکار فیض آثار معصومه طاهره علیها و علی آبائها الکرام الف سلام و تحیه است و در طوامیر و دفاتر وقف‌نامه‌جات و مستوفیان سرکار فیض آثار ضبط است و تصرف علی غیر جهت وقفیت در آن محض حرام و حرام محض است. علی ذلک حکمت. اسماعیل ابن جعفر الرضوی.

II

[صورت مسئول از مستوفیان و سررشته‌داران دفترخانه مبارکه شاهنشاه مبرور]:

به عرض مستوفیان و سررشته‌داران دفترخانه مبارکه [می‌رساند] آن که رجوع به ثبت و سررشته‌جات خود نموده درخصوص مزرعه علی‌آباد واقعه در سراجیه قم که وقف سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیها السلام است حقیقت را قلمی و مرقوم دارند تا این که سند باشد و حقیقت معلوم شود.

تحریرا فی شهر صفر المظفر سنه ۱۲۵۹.

[خطاب مرحمت‌مآب میرزا محمد حسن آشتیانی مستوفی الممالک شاهنشاه جنت‌جایگاه محمد شاه قاجار نور الله مضجعه:] موافق سررشته دفترخانه مبارکه یک رشته قنات مزرعه علی‌آباد واقعه در سراجیه قم وقفی سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیه التحیه و الثناء می‌باشد و به اربابی معمول نیست. کسی متعرض و مزاحم قنات مزبور نشود. [محل مهر مستوفی الممالک:] أَوْضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ عَبْدَهُ مُحَمَّدٌ حَسَنٌ.

[صورت خط مرحوم میرزا صادق سررشته‌دار کل دفتر مستوفی الممالک:]

آنچه در ثبت و سررشته‌جات قدیمه مندرج است مزرعه علی‌آباد واقعه در ناحیه سراجیه قم که یک رشته قنات دارد بالتمام وقف سرکار فیض آثار حضرت معصومه علیها السلام است. [محل مهر میرزا صادق:] یا صادق الوعد.

[صورت خط مرحوم میرزا اسماعیل گرکانی مستوفی:]

از قراری که میرزا صادق سررشته‌دار نوشته است موافق سررشته‌جات صحیح است تا واضح باشد [محل مهر میرزا اسماعیل:] محمد اسماعیل.

### III

[صورت مصالحه‌نامه‌چه که راقم حروف سپرده:]

به مصالحه شرعیه قبول نمود عالی‌جاه معلی‌جایگاه عزت و سعادت همراه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۶۷

سرکار محمد کاظم خان خلف صدق مرحمت و غفران‌پناه محمد حسین خان کاشانی همگی و تمامی منافع آب و زمین یک دانگ و نیم مشاع از جمله شش دانگ مزرعه و قنات موسومه به قنات علی‌آباد وقفی سرکار فیض آثار بضعه احمدی صلی الله علیه و آله که مزرعه و قنات مزبوره واقع است به قم در محال سراجیه مع جمیع ما يتعلق بها و ينسب اليها از طاحونه واقعه در اراضی وقفی و غیره کائنا ما کان آنچه را شرعا و عرفا از مزرعه و قنات دانند و شناسند سواء ذکر ام لم یذکر که بهذه الحدود است:

غربا به اراضی زعفرانی - شمالا به اراضی متصرفی صاحبان سه ده - جنوبا به اراضی جعفرآباد - شرقا به کویر زیر جاده کاشان که به قمرود می‌رود

از جناب مستطاب وحید العصر و الزمان [فخر المحققین و المدققین مجتهد العصر و الزمان اشرف الحاج حاجی سید اسماعیل سلمه الله تعالى] از حال تحریر که ابتدای میزان هذه السنه ۱۲۵۹ است که توشقان‌نیل خیریت دلیل است الی ماضی بیست سال تمام و کمال که عبارت از بیست رفع محصول شتوی و صیفی بوده باشد در عوض مبلغ دو بیست و ده تومان به پول ریال بیست و هشت نخودی محمد شاهی مشروط بر آن که عالی‌جاه معظم الیه به اذن سرکار وحید العصری در مدت مرقوم مبلغ یک صد تومان به پول منعوت علاوه‌بر وجه مصالحه مزبوره در قنات و طاحونه مزبوره در یک دانگ و نیمه مزبوره اخراجات نماید،



چنانچه کار قنات و مزرعه و طاحونه به اتمام رسید فبها، و الا در خرج چیزی از مبلغ مزبور باقی ماند عالی جاه مزبور دستی به وقف بدهند و هرگاه نقصانی و کسری داشته باشد در عهده وقف است که از مال المصالحه کسر گذارند. و مال المصالحه مزبوره را از قرار تقسیط بقسط السنه به تفصیل که در سال اول مبلغ یک تومان و در سنوات بعد از قرار مضاعف در هر سالی یک تومان تا مدت مرقومه فوقیه حسب الحواله سرکار

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۶۸

شریعت مدار مهم سازی نمایند.

شرط دیگر آن که فرضاً شرکاء دیگر از قرار یک صد تومان در یک دانگ نیمه مزبوره خرج قنات مزبوره نکنند رسدی آنها را جناب وحید العصری به عالی جاه مومی الیه واگذار نمایند. به مال المصالحه مرقومه و شرط مزبوره علی نهج المزبور صیغه جاری شد. به تاریخ سنه یک هزار و دویست و پنجاه و نه. [محل مهر: [أَفْوَضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ عَبْدَهُ مُحَمَّدَ كَاطِمَ.

\* [ثبت] الامر كما رقم في الكتاب من البداية الى النهاية بحذافيره لدى.

اسماعيل بن جعفر الرضوى.

\* الامر كما رقم فيه. عبده موسى بن ابو طالب الحسينى.

\* وقع جميع ما رقم فيه [محل مهر مرحوم آقا سيد جعفر سرکشیک: [جعفر الرضوى.

\* قد وضع وصح جميع ما زبر فيه [محل مهر عالی جاه میرزا محمد حسین مستوفی سرکار فیض آثار: [لا اله الا الله الملك الحق المبین محمد حسین.

\* بسم الله خير الاسماء - قد ثبت الامر كما رقم فيه لدى [محل مهر میرزا محمد حسین: [عبده حسین بن احمد الرضوى.

\* بسم الله خير الاسماء - قد ثبت وقوع المصالحه كما سطر فيه عندى [محل مهر مرحوم میرزا محمد رضا متولى باشى: [لا اله الا الله الملك الحق المبین عبده محمد رضا الحسينى.

[و شهادت و توقيع ملا كاظم و آقا سيد حسن و آقا ابو القاسم].

## ۱۴۷ [۲] در اسناد خاندان مستوفی

متعلق به بازماندگان حاجی میرزا

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۶۹

محمد حسین مستوفی در گذشته ۱۳۱۰ چندین دفتر و طومار نسخه‌های جمع و خرج چند ده سال آستانه، و بیشتر از دوره تصدی همین مستوفی (نیمه دوم قرن گذشته) دیده و یک نمونه آن عکس گرفته شد که عیناً در این اوراق گذشته می‌شود. این سند از ربع اخیر قرن گذشته است.

۱۴۸ [۳] «طومار تقسیم یک صد خروار غله مستمری سرکار فیض مدار که هر ساله حسب الامر الاقدس از بابت مال و جهات دار المؤمنین قم در وجه عالی حضرات رفیع الدرجات خدام والا مقام مقرر است در معامله هذه السنه یونتیئل». با تعلیقه متولی باشی بالای سند این گونه :

کتاب مستوفی سرکار فیض آثار طومار تقسیم یک صد خروار غله مستمری سرکار فیض مدار را در دفتر ضبط و ثبت. و تنخواه

به نحوی که در تحت اسامی هر یک قلمی شده است بعد از آن که به مهر هریک رسیده باشد حواله نمایند.

تحریرا فی شهر رجب المرجب ۱۲۱۳.

[مهر:] عبده محمد مهدی بن محمد خلیل الحسینی

### ۱۴۹ [۴] مصالحنامه اجاره مزارع و باغات و مستغلات و قراء وقفی سرکار فیض آثار مورخ ۱۲۶۰:

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۷۰

به مصالحه شرعیه قبول نمودند اشخاص مفصله ذیل همگی و تمامی مزارع و باغات و مستغلات و قراء مفصله وقفی سرکار فیض آثار را از عالی جنابان قدسی القابان عمال و مباشرین سرکار مزبور از ابتداء میزان هذه السنه لوی ٹیل خیریت تحویل:

مزارع

(۱) مزرعه قهیان به اجاره اقل خلیقه محمد علی صاحب نسق و آقا سید جعفر سرکشیک و میر عبد الرحیم خادم ولد مرحوم حاجی میر عبد الکریم اثلاثا از حال تحریر که ابتداء میزان هذه السنه لوی ٹیل سنه ۱۲۶۰ که مستدرک سنه آتیه ٹیلان ٹیل است الی انقضاء مدت سه سال شمسی تمام و کمال [مهرها:] عبده الراجی محمد علی، جعفر الرضوی، عبده الراجی عبد الرحیم الرضوی.

(۲) مزرعه مبارک آباد به اجاره آقا سید اسماعیل صدر الحفظ به تاریخ مزبور [مهر:] عبده اسماعیل الرضوی.

(۳) مزرعه باجک به اجاره عالی جناب میرزا سید حسین کلیددار به تاریخ مزبور [مهر:] لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد حسین الحسینی.

(۴) مزرعه زاویه بیگمی به اجاره میرزا کاظم و میرزا حسن ولد میرزا عبد الغفار [مهر:] عبده الراجی حسن الرضوی.

(۵) مزرعه زیدان و بندرآباد به اجاره میرزا عبد الرحیم خادم و آقا سید حسن ناظر شموع و میرزا سید [مهرها:] عبده حسن الرضوی، عبده الراجی محمد مهدی بن محمد الرضوی.

(۶) مزرعه طبشقران به اجاره عالی شان حاجی محمد شاه [مهر:] یا محمد ادرکنی.

(۷) مزرعه بطلیجرد به اجاره اشخاص مفصله: اقل عباد الله محمد علی،

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۷۱

آقا سید محسن، آقا سید حسن فراش حرم، حاجی سید عبد الله [مهرها:] عبده الراجی محمد علی، عبد الله الرضوی.

(۸) مزرعه شریف آباد قمرود به تاریخ مزبور به اجاره اشخاص مفصله:

آقا میر محمد علی ولد آقا سید شریف، میر عبد الصمد (ثانیا به حاجی ملا حسن اجاره داده)، حاجی ملا حسن.

باغات

(۱) باغ معصوم آباد به اجاره به عنوان مصالحه به میرزا محمد حسین سرکشیک و میرزا آقا ولدان مرحوم میرزا سید احمد [مهر:] عبده حسین بن احمد الرضوی.

(۲) باغ مراد آباد به اجاره اشخاص مفصله: آقا سید حسین فراش حرم، سید آقا جان، آقا سید مهدی، آقا میر عبد الکریم [مهرها:] عبده سید حسین الرضوی، عبده الراجی محمد تقی الرضوی، مهدی الرضوی، کریم الموسوی.

(۳) باغچه نو به اجاره جناب میرزا حبیب الله و حاجی ملا حسن مشعل دار بالمناصفه از بابت اراضی باغچه مزبوره [مهر:] عبده

حسن بن ابو القاسم.

مستغلات

(۱) خان آجری و دکاکین وقفی مرحوم میرزا ابو القاسم که تولیت آن با اولاد مرحوم میرزا محمد ابراهیم مستوفی سرکار فیض آثار است و در تصرف ایشان می‌باشد. از ابتداء نوروز فیروز سنه آتیه ٹیلان ٹیل الی انقضاء مدت سه سال شمسی تمام و کمال.

(۲) خان آجری قدیمی به اجاره میرزا احمد مشرف و ولدان مرحوم آقا سید اسماعیل سرکشیک از ابتداء سنه آتیه ٹیلان ٹیل الی انقضاء مدت سه سال شمسی تمام و کمال. مقرر و مشروط بر آن که مبلغ چهل تومان در سال اول خرج تعمیر خان

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۷۲

مزبور بنمایند و از بابت وجه اجاره مرقومه محسوب دارند بهذه التفصیل: میرزا احمد، سید حسین، میرزا آقا.

(۳) حمام مدرسه فیضیه به اجاره اقل عباد الله محمد علی صاحب نسق و آقا سید جعفر سرکشیک بالمناصفه [مهرها: لا اله الا الله الملك الحق المبين محمد علی، جعفر الرضوی.

(۴) حمام مدرسه غیاثیه به اجاره میرزا بهاء الدین سرکشیک.

(۵) حمام واقعه در دار الخلافه طهران با حاجی سید محمد خطیب.

(۶) حمام واقعه در همدان.

(۷) دکاکین بازارچه قدیمی از اندرونی و بیرونی به اجاره حاجی سید محمد خطیب و میرزا صفی خادم [مهرها: عبده الراجی محمد الرضوی، عبده صفی الرضوی.

(۸) اراضی متفرقه از قرار جزو علی حده که در تصرف اشخاص مفصله موافق ثبت دفتر سرکار.

قراء

(۱) قریه سیرویه از بابت چهار دانگه به اجاره میرزا سید حسین کلیددار [مهر: لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد حسین الحسینی.

(۲) قریه فردو حسب المقاطعه رعایای قریه مزبوره.

(۳) قریه دشیر و پرچون واقعه در محال سلطانیه به اجاره حاجی سید محمد خطیب [مهر: عبده الراجی محمد الرضوی.

(۴) قریه تبرته واقعه در بلوک ساروق من محال فراهان به اجاره میرزا سید حسین کلیددار و آقا سید جعفر سرکشیک و میر عبد الکریم سرکشیک و اقل خلیقه محمد علی صاحب نسق یک ساله نقد: ۱۰۰ تومان (سرکار فیض آثار: ۹۰ تومان - صرف

تعمیر بقعه امامزادگان تبرته: ۱۰ تومان). [مهرها: کریم

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۷۳

الموسوی، جعفر الرضوی، محمد علی، لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد حسین الحسینی.

(۵) قریه اسماعیل آباد از بابت باغ قریه مزبوره واقعه در محال ساوه به اجاره میرزا صفی.

[حاشیه:]

الی انقضاء مدت سه سال شمسی تمام و کمال در مزارع و باغات و قراء، و در مستغلات از ابتداء نوروز فیروز سنه آتیه ٹیلان ٹیل الی انقضاء مدت سه سال شمسی تمام و کمال مقرر و مشروط بر آن که مال المصالحه مزارع و باغات و قراء از قرار قسط السنوات و مال المصالحه مستغلات را از قرار سالی سه قسط که هر قسطی چهار ماه بوده باشد کارسازی نمایند و الا اختیار فسخ با عمال و مباشرین سرکار بوده باشد و مخارج تنقیه القنوات و تعمیرات مستغلات در عهده عمال و مباشرین سرکار

است. علی النهج المرقوم صیغه مصالحه صورت جریان و انعقاد پذیرفت.  
تحریرا فی نهم شهر رمضان المبارک مطابق میزان هذه السنه لوی ٹیل ۱۲۶۰.

#### ۱۵۰ [۵] «صورت فرش های سرکاری که در فراش خانه موجود است به تاریخ یوم دهم شهر رجب المرجب ۱۲۸۵»:

فرش های ایوانی: قالی بزرگ - ۴ تخته. تودری - ۶ تخته. ایوان مبارک ۳ تخته.  
حرم زنانه: قالی بزرگ - ۱ تخته. ایوان زنانه، اندازه - ۱ تخته. تودری ایوان زنانه - ۳ تخته.  
مسجد بالای سر: قالی بزرگ - ۴ تخته. تودری - ۴ تخته. محرابی - ۱ تخته. تودر زمینی - ۱ تخته.  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۷۴  
مسجد پایین پا: اندازه - ۴ تخته.  
فرش های شاه عباس و شاه صفی: قالی اندازه ابریشمی - ۳ تخته. تودری ۱۰ تخته. اندازه زنانه - ۱ تخته.  
فرش های متفرقه از اسقاط و غیره: کناره زرد - سه زوج. قالی اندازه نو که شخص ترکی آورده - ۱ تخته.

#### ۱۵۱ [۶] «کشیک نامچه سرکار فیض آثار در معامله هذه السنه لوی ٹیل سرکشیک عالی حضرت سلاله السادات آقا سید حسن سرکشیک سرکار فیض آثار» با تعلیقه متولی باشی (میرزا اسد الله) مورخ ج ۱ - ۱۲۳۶ بالای آن، این چنین:

عالی حضرت سلاله السادات آقا سید حسن سرکشیک سرکار فیض آثار کشیک یک شبانه روز از جمله هفت شبانه روز کشیک سرکار را با کشیک چیان مفصله ذیل به عهده خود دانسته، در یک شبانه روز کشیک خود در نهایت سعی و کمال اهتمام به محافظت و محارست روضه مقدسه مشغول بوده که خدا نخواسته سرقتی واقع نگردد و اجناس و اشیاء وقفی که به هم رسد از مقوله فروش و ظروف و قنادیل و شمع دان و غیره مراقب بوده که از میان نرفته، به اطلاع داعی دوام دولت ابد مدت قاهره تحویل صاحب جمعان سرکار شده قبض بازیافت شود و از نذورات و تبرعات آنچه به عمل آمده نقدا و جنسا تا معادل سه تومان فی مابین خود و کشیک چیان بالسویت قسمت کرده، زیاده چنانچه از یک نفر واحد در زمان واحد یا تبرع از یک نفر میت باشد ضبط که به استحضار سرکشیک چیان و مباشرین هر هفت کشیک قسمت نمایند و حضرات کشیک چیان مرقومه مشارالیه را سرکشیک و ریش

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۷۵

سفید خود دانسته، سخن و صلاح او را که خاصه کشیک مزبور بوده باشد معتبر دانسته، احترام او را منظور دارند و کمال اهتمام در خدمات مرجوعه خود به عمل آورند.

تحریرا بتاریخ شهر جمادی الاول ۱۲۳۶.

[مهر: الواثق بالله الغنی اسد الله الحسینی

#### ۱۵۲ [۷] قرار کشیک آقا سید حسن و میرزا بهاء الدین مورخ ۲۴ شعبان ۱۲۴۵، با مهر و گواهی اطلاع میرزا اسد الله متولی باشی بالای آن و مهر دو سرکشیک در پایان:

قرار کشیک آقا سید حسن و میرزا بهاء الدین که از تاریخ یوم پنجشنبه ۲۴ شهر شعبان المعظم سنه ۱۲۴۵ دو جوبه شده است

از قرار تفصیل این که آنچه تنخواهی که به هم می رسد تنصیف بشود خواه کشیک چی دو جوبه به کشیک آمده باشند یا نیامده باشند و هر گاه این که خدا نخواستہ چیزی از سرکار مفقود شود یا عیب دیگر نماید تا یک تومان اهل آن جوبه که کشیک ایشان است از عہدہ بر آیند و علاوه بر یک تومان را اهل دو جوبه بالمناصفہ از عہدہ بر آیند و ہر یک از کشیک چیان کہ بدون عذر شرعی بہ کشیک نیابند .. بہ آنها ندهند و با عذر شرعی بہ استرضا بدهند.

کشیک آقا سید حسن و اهل جوبہ کشیک مزبور

آقا سید حسن سرکشیک / آقا سید حسین فراش حرم / آقا سید حسین صدر / سید آقا جان حاجی / آقا سید مہدی / آقا مسعود خازن / سید اسماعیل فراش / سید

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۷۶

آقا ولد آقا حسن / سید حسین ولد آقا سید حسن / میر تقی فراش / آقا جونئی آقا محمد علی / ملا ابراہیم حافظ / شیخ زکی مؤذن.

**۱۵۳ [۸] تعلیقہ مورخ ج ۲ - ۱۲۶۷ از میرزا محمد رضا متولی باشی درباره کشیک میر عبد الکریم و میرزا حسین سرکشیک پس از کاستن شمار خدمتگزاران آستانہ:**

هو اللہ تعالی شأنہ

عالی جناب سلالۃ السادات آقا میر عبد الکریم سرکشیک چون در این اوقات حسب الحکم سرکار اقدس ہمایون شہریاری روحنا و روح العالمین فداه خدام والامقام سرکار فیض آثار را یک صد نفر امر و مقرر فرمودند لہذا آن عالی جناب و عالی جناب میرزا حسین سرکشیک و کشیک چیان مفصلہ از قرار تفصیل ذیل منصوب و برقرار و سایرین اخراج:

عالی جناب میرزا سید حسین کلیددار / میرزا محمد حسین ولد مرحوم میرزا ابراہیم مستوفی سرکار / میرزا سید محمد حافظ / آقا سید اسماعیل صدر الحافظ / آقا سید حسین فراش حرم / میرزا سید ولد میرزا میران / آقا سید آقا جانی حاجی / آقا سید مہدی / میر محمد علی ولد شریف / میرزا صفی ولد میرزا میران / آقا سید ابراہیم ولد آقا سید حسن / سید صادق ولد آقا سید آقا جان / میر محمد رضای ولد آقا سید حسین / سید باقی و میرزا صفی / سید وہاب ولد آقا سید مہدی / سید رضی ولد میرزا یحیی / ملا علی محمد خازن / سید ابراہیم مہمان دار / ملا حسین ملا یحیی / میرزا فتح اللہ / میر علی اکبر فراش صفہ / ملا صادق فراش مسجد / ملا عباس ابو / میرزا کوکب ولد میرزا ما شاء اللہ / سید رضای ولد میر تقی / میرزا عبد اللہ ولد میر

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۷۷

شرف الدین / ملا علی اکبر حافظ / میر محسن ولد میر عبد الکریم از بابت ملا آقا جانی / سید حسین ولد سید نصر اللہ / ملا جعفر صحاف / ملا باقر سرکار / حاجی شیخ زکی مؤذن / سید آقا جان قاپوچی.

از قرار سنوات سابق یک شبانہ روز از جملہ سہ شبانہ روز در آستانہ مقدسہ متبرکہ بہ محافظت و محارست سرکار فیض آثار مشغول بودہ و دقیقہ ای خود را از خدمات محولہ بہ خود معاف ندارند و اجناسی کہ بہ ہم برسد از قبیل فروش و قنادیل و پردہ و شرفہ و شمع دان و غیرہ بہ اطلاع و استحضار داعی دوام دولت ابد مدت قاہرہ تسلیم صاحب جمعان سرکار نمودہ، قبض الواصل بہ خط مشرف سرکار حاصل و بہ نظر رسانیدہ و وجوہ نقد کہ بہ صیغہ نذورات جمع آید بہ اطلاع داعی فی مابین خدام بہ سویت تقسیم نمایند و در ہر باب لازمہ سعی و اہتمام را بہ عمل آوردہ، تخلف نورزند. کتاب خیریت اکتساب دفتر

استیفاء و مشرف سرکار فیض آثار سواد تعلیقه را در دفاتر خود ثبت و ضبط نمایند.

تحریرا فی جمادی الثانی سنه ۱۲۶۷.

**۱۵۴ [۹] کشیک نامچه مورخ ذ ح - ۱۲۷۳ با تعلیقه میرزا سید حسین متولی باشی بالای آن. بنابر مفاد این سند میر عبد الکریم سرکشیک و میرزا حسین سرکشیک سرپرستی یک کشیک از سه کشیک آستانه را به مشارکت عهده‌دار بوده‌اند:**

کشیک نامچه سرکار فیض آثار در معامله هذه السنه ثیلان ثیل به سرکشیکی عالی حضرتان آقا میر عبد الکریم سرکشیک و آقا میرزا حسن سرکشیک سرکار فیض آثار:

۳۹ نفر با سرکشیکان

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۷۸

عالی حضرت آقا میر عبد الکریم سرکشیک ۱۸ نفر و نصف

عنایت کلیددار / آقا سید اسماعیل صدر الحفاظ / آقا میرزا سید آقا میرزا میران / آقا سید مهدی / حاجی سید صادق / آقا شیخ محمد رضا / آقا سید ابراهیم / آقا میرزا صفی / آقا سید وهاب / آقا سید باقی / آقا سید کاظم / آقا سید حبیب / آقا سید باقر / آقا میر علی اکبر / آقا سید عابدین / آقا سید حسین ولد سرکشیک / آقا سید تقی / ولد شیخ زکی مؤذن (نصف).

عالی حضرت آقا میرزا حسین سرکشیک ۱۸ نفر و نصف

آقا میرزا علی محمد خازن / آقا میر محمد علی / آقا میرزا صفی آقا میرزا میران / آقا سید رضی / آقا میرزا عبد الله / آقا میرزا حسن / ملا حسین ملا یحیی / آقا میرزا کوچک / ملا حسین ملا علی / آقا سید هدایت / آقا سید صادق ولد آقا سید محسن / آقا سید علی رضا / آقا سید رضا فراش / آقا سید علی / ملا علی اکبر حافظ / ملا حسن ملا کاظم / ملا مهدی حافظ / آقا میرزا فتح الله / قاپوچی (نصف).

تحریرا بتاریخ شهر غره ذی الحجّه الحرام سنه ۱۲۷۳.

[متن تعلیقه:]

هو عالی حضرتان سلاله الساداتان آقا میر عبد الکریم سرکشیک و آقا میرزا حسین سرکشیک سرکار فیض آثار یک شبانه‌روز از جمله سه شبانه‌روز به اتفاق کشیک چیان در آستانه مقدسه به محافظت و محارست مشغول باشند و اجناسی که به هم رسد از مقوله فروش و ظروف و قنادیل و شرفه و شمع‌دان و غیره به اطلاع داعی دوام دولت قاهره تسلیم صاحب‌جمعان سرکار فیض آثار نموده، قبض الواصل به خط کتاب و مشرف سرکار حاصل و به نظر رسانند و نقدی که به هم رسد فی ما بین خدام والامقام تقسیم نمایند و اجناسی که به هم رسد از قبیل گوسفند و غیره به

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۷۹

دستور قبل قرار داده شده است نیز فی ما بین خدام والامقام به سویت تقسیم نموده، درین باب لازمه سعی و اهتمام را به عمل آورده، تخلف و انحراف نورزند. کتاب دفتر استیفاء و مشرف سرکار فیض آثار سواد تعلیقه را جهت استحضار خود در سررشته‌جات ثبت [و] ضبط نمایند.

به تاریخ غره ذی الحجّه الحرام مطابق سنه ۱۲۷۳.

**۱۵۵ [۱۰] در کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی - قم نسخه‌ای است در ۱۶۱ برگ به قطع رحلی**

که در آن ثبت همه موقوفات و خالصه‌جات کشور را در دوره ناصری (سال ۱۲۹۹) براساس دفاتر قدیم گرد آورده‌اند. ثبت موقوفات و خالصه‌جات قم که قسمتی مهم از آن موقوفات آستانه مقدس است براساس دفاتر دوره صفوی، و از این رو برای تحقیق در جغرافیای تاریخی این شهر بسیار ارزنده است (برگ ۱۰۴ پ- ۱۰۷ پ).

در این بحث اعلام جغرافیایی این قسمت کتاب که به ایضاح نکاتی چند در اسناد قدیم مربوط به آستانه کمک می‌کند استخراج و نقل می‌شود:

## I

موقوفات سرکار حضرت معصومه علیها السلام که در تصرف خدام است:

- (۱) باغ باجک که سی خروار آب دارد بالتمام.
- (۲) اراضی حمام شاه که هر ساله حق الارض می‌دهند.
- (۳) باغ واقعه در مبارک آباد بالتمام.
- (۴) باغ زاویه بیگمی واقعه در مزرعه قلاور که پنجاه خروار آب رود دارد بالتمام. تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۸۰
- (۵) مزرعه علی آباد سراج که یک رشته قنات دارد.
- (۶) مزرعه بطلی جرد سراج که یک رشته قنات دارد بالتمام.
- (۷) مزرعه شریف آباد قمرود مشهور به معصومه که یک رشته قنات دارد بالتمام.
- (۸) مزرعه زاویه منصور بیک که در دفاتر قدیم بدین موجب نوشته بود: بالتمام، و معمولی حال که در تصرف خدام است: خالصه نصف وقفی نصف.
- (۹) مزرعه مبارک آباد بالتمام.
- (۱۰) مزرعه هسته.
- (۱۱) مزرعه کمیدان.
- (۱۲) مزرعه بندر آباد.
- (۱۳) مزرعه هستجه مشهور به هستجه علیا که در دفاتر قدیم چهل خروار آب داشته.
- (۱۴) مزرعه کهنه از جمله ۱۵ خروار آب ده خروار.
- (۱۵) مزرعه قزوان از جمله ۱۲۰ خروار آب سی خروار.
- (۱۶) مزرعه کوار که از جمله نهر رود آب لنجروود می‌برد و چهار حصه رسد کوار است از جمله ۶ دانگ یک دانگ.
- (۱۷) مزرعه طبشقران.

## II

سایر موقوفات:

- (۱) باغ تکیه وقف مسجد جناب امام حسن عسکری علیه السلام.
- (۲) باغ وقفی سرکار علی بن جعفر که سه خروار آب رود دارد. تربت پاکان؛ ج ۱؛ ص ۳۸۰
- باغ و اراضی امامزاده سلطان که هشت خروار آب دارد.
- (۴) باغ میر علی وقف شاه احمد قاسم.

(۵) اراضی باغ علی آباد وقف شاهزاده جعفر و شاهزاده حسن و شاهزاده حسین.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۸۱

(۶) دکاکین موقوفات مدرسه غیاثیه واقعه در گذر میدان.

(۷) مزرعه طیب و طاهر موقوفه شاهزاده طیب و طاهر.

(۸) مزرعه ابرستجان رسد موقوفات شاهزاده محسن.

(۹) مزرعه مشهد علیا و سفلی که از مزرعه مزدجان موضوع است از بابت رسد موقوفات شاه جعفر و شاهزاده ابراهیم.

(۱۰) مزرعه براوستان از جمله امامزاده جعفر، از بابت مزرعه قل درویش مشهور به چال قلندران.

(۱۱) مزرعه دریوج مشهور به زیادآباد به اسم موقوفات ملا کمال که حال جزو شهرستان است.

(۱۲) مزرعه شهرستان به اسم موقوفات سرکار سید عشق علی.

(۱۳) مزرعه محمودآباد چیلان گیر موقوفات امامزاده محمود منصور که واقف شاه طهماسب ماضی بوده.

(۱۴) مزرعه مهرویان رودآب موقوفات تکیه حسین علی که پنج خروار آب دارد.

(۱۵) مزرعه باغ ریاح و تکیه علیا که از جمله ۲۵ خروار آب و اراضی وقف شاه حمزه که حال جزو مزديجان است.

### III

خالصه جات موافق دفاتر قدیم و موافق معمول حال:

باغات

(۱) باغ بقا مشهور به باغ خواجه علی که اراضی آن خالصه است واقعه در درب اصفهان که حال قنات آن خراب شده.

(۲) باغ دولت خانه والنک خالصه قدیم که تیول وقایع نگار است.

(۳) باغ و اراضی تکیه خلیفه جان بابا مشهور به باغ شاه خالصه که تیول میرزا یوسف گرجی است.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۸۲

(۴) باغ میدان و اراضی تکیه حصاران.

(۵) باغ باو واقعه در خارج شهر.

مزارع

(۱) مزرعه کمال آباد خالصه جزو جمکران.

(۲) مزرعه بندرآباد جزو براوستان.

(۳) مزرعه خمین از جمله ۶۰ خروار آب از بابت موقوفات امام.

(۴) مزرعه محمودآباد خالصه که قدر آن معلوم نبود.

(۵) مزرعه جمالیه خالصه جدید انتقالی که جزو شهرستان است و وقف است.

(۶) مزرعه علی قلی خلیفه و ولی قلی خلیفه مشهور به قبان خانی که دو رشته قنات دارد. ضبطی بالتمام.

(۷) مزرعه طبشقران از جمله ۱۴۵ خروار آب که هشتاد خروار وقفی آستانه حضرت نوشته بودند. سهم اربابی و خالصه مشخص نبود.

(۸) مزرعه ابرستجان از جمله ۱۲۰ خروار آب بعد از وضع رسد موقوفات خالصه.

(۹) مزرعه شاه قلی از جمله ۱۴۰ خروار آب سوای رسد موقوفات و اربابی.



۱۰) مزرعه قمرود میر سراج مشهور به سرآبی و دوه‌لو قمرود که سه رشته قنات دارد و به چهل و هشت سنبله قسمت می‌شود و هشت سنبله و نیم آن اربابی است و رسد خانلر خان، و تتمه وقفی است و به اربابی معمول شده. وقف مدرسه محمدیه بیک بیگدلی و وقف مدرسه مرند.

۱۱) موقوفات مدرسه محمد بیک بیگدلی که جزو شهرستان شده از قزوان،

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۸۳

از بابت خالصه و تکیه میرزا مسلم شاه.

۱۲) مزرعه خواجه‌کان که در دفاتر قدیم جورداکان نوشته بودند.

## VI

موقوفات بلوک قهستان:

مزرعه باوره بالتمام. موقوفات مشهد شاه عبد الله و شاه منصور و چهار همسر اولاد جناب امام موسی سه دانگ، خالصه سه دانگ.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۸۴

## [تصاویر]

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۸۵

۱) آستان مقدس حضرت ستی فاطمه (معصومه)

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۸۶

۲) کاشی‌های روی مرقد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۸۷

۳) خشت کاشی میانه لوح مرقد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۸۸

۴) یکی از خشت‌های کاشی ردیف سوم لوح مزار

[در کتیبه اول عبارت «لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا ..» - سوره بقره، آیه ۲۵۷- و در کتیبه دوم آیات ۳۳-۳۴ سوره

آل عمران و در سوم عبارت «.. الزَّكَاةَ وَ هُمْ رَاكِعُونَ وَ مَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَ رَسُوْلَهُ» - سوره مائده: آیه ۶۱- و در چهارم بخشی از

آیات ۳-۴ سوره تبارک خوانده می‌شود]

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۸۹

۵) نام «محمد بن ابی طاهر بن ابی الحسین» در لوح مزار

[قسمتی از سه کتیبه سراسری نیز در تصویر نمایان است. عبارت خط کوفی دوره تکامل «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَتَّقُمُونَ مِنَّا»

است از آیه ۶۵ سوره مائده]

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۹۰

۶) بدنه شمال مرقد

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۹۱

- (۷) قسمتی دیگر از بدنه مرقد  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۹۲
- (۸) قسمتی دیگر از بدنه مرقد  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۹۳
- (۹) پایان کتیبه بالای بدنه مرقد  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۹۴
- (۱۰) کاشی‌های هشت‌پر و هشت‌گوشه بدنه مرقد  
[نوشته‌های حواشی کاشیها که یکی از آنها ابیاتی فارسی است نیز خوانده می‌شود]
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۹۵
- (۱۱) نمونه کاشی‌های تزینی لبه مرقد (از زاویه‌های شمال شرقی و غربی)  
[با رقم «کتبه علی بن محمد بن ابی طاهر در پایان کتیبه حاشیه»]  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۹۶
- (۱۲) نمونه‌ای دیگر از کاشی‌های تزینی لبه مرقد  
[زاویه شرقی و بالاسر]  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۹۷
- (۱۳) آغاز کتابه دیواره کاشی گرداگرد مرقد  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۹۸
- (۱۴) قسمتی دیگر از همان کتیبه و دیواره  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۳۹۹
- (۱۵) قسمتی دیگر از همان دیواره در پایین پا  
[مشمول بر نام بانی]  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۰۰
- (۱۶) دنباله کتیبه دیواره کاشی [برابر مقبره شاه صفی]  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۰۱
- (۱۷) دنباله کتیبه دیواره کاشی  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۰۲
- (۱۸) در طلای مدخل روضه مقدس  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۰۳
- (۱۹) نمایی از داخل حرم  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۰۴
- (۲۰) نمایی دیگر از داخل حرم  
[کتیبه کمربندی اول و نوشته پنج سطری مربوط به آینه کاری حرم]

- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۰۵
- (۲۱) محراب مسجد موزه
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۰۶
- (۲۲) تزیینات آینه کاری مسجد موزه
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۰۷
- (۲۳) آرایش ظریف کاشی کاری سقف مسجد موزه
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۰۸
- (۲۴) آرایش کاشی کاری پایه های گنبد مسجد موزه
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۰۹
- (۲۵) ایوان طلا
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۱۰
- (۲۶) نمایی دیگر از ایوان طلا
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۱۱
- (۲۷) ایوان طلا
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۱۲
- (۲۸) نمای داخل ایوان طلا
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۱۳
- (۲۹) بدنه شرقی ایوان طلا
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۱۴
- (۳۰) نیمه نخستین کتیبه پایین ایوان طلا
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۱۵
- (۳۱) نیمه دوم کتیبه پایین ایوان طلا
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۱۶
- (۳۲) آغاز کتیبه بالای ایوان طلا
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۱۷
- (۳۳) قسمت میانه کتیبه کمربندی مزبور
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۱۸
- (۳۴) پایان کتیبه کمربندی مزبور
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۱۹
- (۳۵) بدنه شرقی ایوان طلا
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۲۰
- (۳۶) قوسی های طاق بند ایوان طلا

- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۲۱
- (۳۷) نام هنرمندان تعمیرکار ایوان طلا در میانه دو قوسی طاقبند
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۲۲
- (۳۸) پایان کتیبه طاقبند ایوان طلا
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۲۳
- (۳۹) دار الحفاظ ایوان طلا
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۲۴
- (۴۰) ایوان‌های دو طرف ایوان طلا
- [ایوان شرقی]
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۲۵
- (۴۱) ایوان آینه
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۲۶
- (۴۲) ایوان شمالی صحن عتیق
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۲۷
- (۴۳) سردر شمالی صحن عتیق [ایوان جنوبی مدرسه فیضیه]
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۲۸
- (۴۴) همان سردر
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۲۹
- (۴۵) همان سردر، نیمه نخستین کتیبه کمربندی
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۳۰
- (۴۶) همان سردر، قسمت میانه کتیبه
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۳۱
- (۴۷) همان سردر، قسمت اخیر کتیبه
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۳۲
- (۴۸) همان سردر، آرایش جرز غربی
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۳۳
- (۴۹) همان سردر، آرایش جرز شرقی
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۳۴
- (۵۰) مقبره فتحعلی شاه، زاویه شمال شرقی
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۳۵
- (۵۱) مقبره فتحعلی شاه، لوح سنگی شاه‌نشین شمال غربی
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۳۶

- (۵۲) مقبره محمد شاه، نمای درونی  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۳۷
- (۵۳) مقبره محمد شاه، مقرنس سقف  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۳۸
- (۵۴) مقبره محمد شاه، مقرنس سقف  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۳۹
- (۵۵) سنگ قبر محمد شاه قاجار  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۴۰
- (۵۶) مقبره مهد علیا  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۴۱
- (۵۷) مقبره مهد علیا  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۴۲
- (۵۸) صحن نو، نمونه تزئین و کتیبه  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۴۳
- (۵۹) صحن نو، پایان بخش اول کتیبه  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۴۴
- (۶۰) صحن نو، همان قسمت کتیبه  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۴۵
- (۶۱) صحن نو، پایان کتیبه گرداگرد صحن  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۴۶
- (۶۲) صحن نو، ایوان شرقی  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۴۷
- (۶۳) صحن نو، ایوان شرقی  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۴۸
- (۶۴) صحن نو، ایوان جنوبی  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۴۹
- (۶۵) صحن نو، ایوان شمالی  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۵۰
- (۶۶) سردر شرقی صحن نو  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۵۱
- (۶۷) همان سردر  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۵۲

- ۶۸) سردر شمالی صحن نو  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۵۳
- ۶۹) صندوق قبر شاه صفی، موزه قم  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۵۴
- ۷۰) صندوق قبر شاه صفی، موزه قم  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۵۵
- ۷۱) مقبره شاه عباس دوم  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۵۶
- ۷۲) مقبره شاه عباس دوم  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۵۷
- ۷۳) مقبره شاه عباس دوم، پایان کتیبه  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۵۸
- ۷۴) مقبره شاه عباس دوم، آرایش سنگ‌های مرمر ازاره بنا  
[بدنه غربی راهرو همین مقبره از درون حرم مطهر]
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۶۰
- ۷۵) مقبره شاه سلیمان  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۶۱
- ۷۶) مقبره شاه سلیمان  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۶۲
- ۷۷) مقبره شاه سلیمان  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۶۳
- ۸۰) مقبره شاه سلیمان، پایان کتیبه کمربندی  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۶۵
- سند شماره ۱
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۶۶
- سند شماره ۲
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۶۷
- سند شماره ۳
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۶۸
- سند شماره ۳
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۶۹
- سند شماره ۳

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۷۰

سند شماره ۳

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۷۱

سند شماره ۳

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۷۲

سند شماره ۵

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۷۳

سند شماره ۶

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۷۴

سند شماره ۷

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۷۵

ضمیمه سند شماره ۷

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۷۶

سند شماره ۸

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۷۷

سند شماره ۹

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۷۸

سند شماره ۱۰

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۷۹

سند شماره ۱۰- نمونه‌ای دیگر

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۸۰

سند شماره ۱۱

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۸۱

سند شماره ۱۲

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۸۲

سند شماره ۱۲- نمونه‌ای دیگر

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۸۳

سند شماره ۱۲- نمونه‌ای دیگر

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۸۴

سند شماره ۱۲- نمونه‌ای دیگر

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۸۵

سند شماره ۱۳- نمونه‌ای مورخ ۱۵ رجب ۱۰۵۲

- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۸۶  
سند شماره ۱۳- نمونه‌ای مورخ ۱۷ رجب ۱۰۵۲  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۸۷  
سند شماره ۱۳- نمونه‌ای مورخ ۲۷ رجب ۱۰۵۲  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۸۸  
سند شماره ۱۴  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۸۹  
سند شماره ۱۵  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۹۰  
سند شماره ۱۶  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۹۱  
سند شماره ۱۷  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۹۲  
سند شماره ۱۸  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۹۳  
سند شماره ۱۹  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۹۴  
سند شماره ۲۰  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۹۵  
سند شماره ۲۱  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۹۶  
سند شماره ۲۲  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۹۷  
سند شماره ۲۳  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۹۸  
سند شماره ۲۴  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۴۹۹  
سند شماره ۲۶  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۰۰  
سند شماره ۲۷  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۰۱  
سند شماره ۲۹



تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۰۲

سند شماره ۳۰

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۰۳

سند شماره ۳۱

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۰۴

سند شماره ۳۳

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۰۵

سند شماره ۳۴

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۰۶

سند شماره ۳۵

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۰۷

سند شماره ۳۵- با متنی دیگر

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۰۸

سند شماره ۳۶

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۰۹

سند شماره ۳۷

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۱۰

سند شماره ۳۸

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۱۱

سند شماره ۳۹

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۱۲

سند شماره ۴۱-۱

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۱۳

سند شماره ۴۱-۲

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۱۴

سند شماره ۴۱-۳

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۱۵

سند شماره ۴۱-۴

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۱۶

سند شماره ۴۲

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۱۷

سند شماره ۴۳

- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۱۸  
سند شماره ۴۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۱۹  
سند شماره ۴۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۲۰  
سند شماره ۴۵
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۲۱  
سند شماره ۴۶-۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۲۲  
سند شماره ۴۶-۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۲۳  
سند شماره ۴۷
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۲۴  
سند شماره ۴۸
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۲۵  
سند شماره ۵۰
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۲۶  
سند شماره ۵۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۲۷  
سند شماره ۵۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۲۸  
سند شماره ۵۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۲۹  
سند شماره ۵۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۳۰  
سند شماره ۵۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۳۱  
سند شماره ۵۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۳۲  
سند شماره ۵۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۳۳  
سند شماره ۵۱

- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۳۴  
سند شماره ۵۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۳۵  
سند شماره ۵۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۳۶  
سند شماره ۵۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۳۷  
سند شماره ۵۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۳۸  
سند شماره ۵۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۳۹  
سند شماره ۵۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۴۰  
سند شماره ۵۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۴۱  
سند شماره ۵۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۴۲  
سند شماره ۵۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۴۳  
سند شماره ۵۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۴۴  
سند شماره ۵۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۴۵  
سند شماره ۵۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۴۶  
سند شماره ۵۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۴۷  
سند شماره ۵۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۴۸  
سند شماره ۵۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۴۹  
سند شماره ۵۴

- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۵۰  
سند شماره ۵۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۵۱  
سند شماره ۵۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۵۲  
سند شماره ۵۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۵۳  
سند شماره ۵۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۵۴  
سند شماره ۵۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۵۵  
سند شماره ۵۵
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۵۶  
سند شماره ۵۵
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۵۷  
سند شماره ۵۶
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۵۸  
سند شماره ۵۶
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۵۹  
پشت سند شماره ۵۶
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۶۰  
سند شماره ۵۷
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۶۱  
سند شماره ۵۷
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۶۲  
سند شماره ۵۷
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۶۳  
سند شماره ۵۷ [پشت سند]
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۶۴  
سند شماره ۵۷ [پشت سند]
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۶۵  
سند شماره ۵۷ [پشت سند]

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۶۶

سند شماره ۵۸

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۶۷

سند شماره ۵۹

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۶۸

سند شماره ۶۰

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۶۹

سند شماره ۶۱

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۷۰

سند شماره ۶۲

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۷۱

سند شماره ۶۳

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۷۲

سند شماره ۶۴

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۷۴

سند شماره ۶۵

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۷۵

سند شماره ۶۷/۱

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۷۶

سند شماره ۶۷/۲

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۷۷

سند شماره ۶۷/۳

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۷۸

سند شماره ۶۷/۴

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۷۹

سند شماره ۶۷/۵

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۸۰

سند شماره ۶۷/۶

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۸۱

نمونه‌ای از عرض‌های متولیان تفویضی آستانه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۸۲

نمونه‌ای دیگر از عرض‌های متولیان تفویضی آستانه

- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۸۳  
نمونه‌ای دیگر از عرض‌های متولیان تفویضی آستانه
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۸۴  
سند شماره ۷۱
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۸۵  
سند شماره ۷۲
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۸۶  
سند شماره ۷۳
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۸۷  
سند شماره ۷۴
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۸۸  
روی سند شماره ۷۵
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۸۹  
پشت سند شماره ۷۵
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۹۰  
سند شماره ۸۱
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۹۱  
سند شماره ۸۲
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۹۲  
سند شماره ۸۳
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۹۳  
سند شماره ۸۵
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۹۴  
سند شماره ۸۸
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۹۵  
سند شماره ۸۹
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۹۶  
سند شماره ۹۰
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۹۷  
سند شماره ۹۱
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۵۹۸  
سند شماره ۹۲

- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۵۹۹  
سند شماره ۹۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۰۰  
سند شماره ۹۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۰۱  
سند شماره ۹۵
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۰۲  
سند شماره ۹۶
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۰۳  
سند شماره ۹۷
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۰۴  
سند شماره ۹۸
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۰۵  
سند شماره ۹۹
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۰۶  
سند شماره ۱۰۰
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۰۷  
سند شماره ۱۰۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۰۸  
سند شماره ۱۰۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۰۹  
سند شماره ۱۰۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۱۰  
سند شماره ۱۰۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۱۱  
سند شماره ۱۰۵
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۱۲  
سند شماره ۱۰۷
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۱۳  
سند شماره ۱۰۸
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۱۴  
سند شماره ۱۰۹

- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۱۵  
سند شماره ۱۱۰
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۱۶  
سند شماره ۱۱۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۱۷  
سند شماره ۱۱۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۱۸  
سند شماره ۱۱۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۱۹  
سند شماره ۱۲۰ / ۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۲۰  
سند شماره ۱۲۰ / ۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۲۱  
سند شماره ۱۲۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۲۲  
سند شماره ۱۲۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۲۳  
سند شماره ۱۲۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۲۴  
سند شماره ۱۲۵
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۲۵  
سند شماره ۱۲۹
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۲۶  
سند شماره ۱۳۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۲۷  
سند شماره ۱۳۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۲۸  
سند شماره ۱۳۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۲۹  
سند شماره ۱۳۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۳۰  
سند شماره ۱۳۵



- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۳۱  
سند شماره ۱۳۶
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۳۲  
سند شماره ۱۳۷
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۳۳  
سند شماره ۱۳۹
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۳۴  
سند شماره ۱۴۰
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۳۵  
سند شماره ۱۴۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۳۶  
سند شماره ۱۴۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۳۷  
سند شماره ۱۴۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۳۸  
سند شماره ۱۴۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۳۹  
سند شماره ۱۴۵
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۴۰  
شماره ۱۴۷/۱
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۴۱  
سند شماره ۱۴۷/۲
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۴۲  
سند شماره ۱۴۷/۳
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۴۳  
سند شماره ۱۴۷/۴
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۴۴  
سند شماره ۱۴۸
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۴۵  
سند شماره ۱۴۹
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۴۶  
سند شماره ۱۵۱

تربت پاڪان، ج ۱، ص: ۶۴۷

سند شماره ۱۵۳

تربت پاڪان، ج ۱، ص: ۶۴۸

سند شماره ۱۵۴

تربت پاڪان، ج ۱، ص: ۶۷۳

## فهارس ڪتاب

### اشاره

۱- اعلام انساني

۲- اعلام جغرافيايي

۳- ڪتابها

۴- مآخذ

تربت پاڪان، ج ۱، ص: ۶۷۵

### ۱- اعلام انساني

آ

آقا جان - ملا ۳۲۹ / ۳۳۰

آقا جان حاجي - سيد ۳۷۵

آقا جان قاپوچي - سيد ۳۷۷

آقاجاني تبريزي ۲۴۳

آقاجوني ۳۷۶

آقا شاه خاتون - دختر حمزه بيڪ ۱۱۷ / ۱۳۳

آقا ڪافور صاحب جمع ۱۶۶ / ۱۶۷

آيت الله بروجردي ۴۵

آيت الله حڪيم ۱۹

آيت الله مرعشي نجفي ۳۴ / ۱۶۴

أ

ابراهيم - سيد ۲۹۸

ابراهيم استرآبادي ۷۶

ابراهيم امين السلطان - ميرزا ۳۲

ابراهيم حافظ - ملا ۳۷۶

- ابراهيم خادم- سيد ۳۴۷
- ابراهيم خان ابدالی ۲۶
- ابراهيم خان افشار ۲۶۹
- ابراهيم بن عبد الجليل تبریزی ۳۲
- ابراهيم مهمان دار- سيد ۳۷۶
- ابن ابی جمهور احسائی ۱۴۳ / ۱۲۸
- ابن اسفندیار ۳۵
- ابن جزری شافعی ۱۷
- ابن فوطی ۱۹۶ / ۲۱
- ابو تراب نوری ۳۹
- ابو الحسن خان ۱۷۷ / ۱۷۶
- ابو الحسين- زيد بن احمد بن بحر
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۷۶
- اصفهانى ۱۸
- ابو زيد ۴۹
- ابو طالب- ميرزا ۲۴۷
- ابو طالب حسینی خطیب قمی ۱۱۷
- ابو طالب خان قزوینی- ميرزا ۱۱۹ / ۱۱۸
- ابو طالب رضوی صدر خاصه ۲۳۵ / ۲۳۴ / ۱۶۶
- ابو طالب رضوی- فرزند ميرزا ابراهيم ۲۰۱
- ابو طالب مجتهد- ميرزا ۲۶۳
- ابو طاهر- اسماعیل بن احمد
- ابو عیسی- احمد بن ابی شجاع نازویه
- ابو الفتوح رازی ۱۵۰
- ابو الفضل- ميرزا ۳۵۴ / ۳۵۳
- ابو الفضل عراقی- امیر ۲۰
- ابو الفضل معصومی- سيد ۳۷۴ / ۲۸۷
- ابو الفضل- ناظر قدیمی سرکار ۳۵۷
- ابو القاسم- ميرزا ۳۷۱ / ۲۶۲
- ابو القاسم چراغچی- مير ۳۵۹
- ابو القاسم بن حسن گیلانی- ميرزای قمی ۲۳۹ / ۲۳۸ / ۳۱
- ابو القاسم بن مير هاشم شیروانی نجفی- مير ۱۵۴

ابو محمد- جعفر بن علی قمی ۱۷  
 ابو المکارم- نازونه  
 ابو المفاخر خادم- میر ۳۵۹  
 ابو المفاخر صدر الحفاظ- میر ۳۵۸  
 ابو نصر- احمد بن اسماعیل کاشی ۲۱  
 ابو نصر- احمد بن فضل بن محمود ۲۱  
 ابی الرضا راوندی- سید ۲۱  
 احمد ابیوردی ۱۴۵  
 احمد بن ابی شجاع نازویه ۱۲۸  
 احمد بن اسحاق اشعری قمی ۱۹۵  
 احمد بن اسماعیل کاشی- ابو نصر ۲۱  
 احمد حافظ- میرزا ۳۲۸  
 احمد رضوی- سلطان ۲۰۰ / ۲۲۸ / ۲۲۹  
 احمد رضوی قمی- میرزا سید ۲۰۲ / ۲۳۸ / ۲۴۱ / ۲۴۴ / ۲۸۴  
 احمد بن فضل بن محمود- ابو نصر ۲۱  
 احمد کرمانشاهی- آقا ۴۰  
 احمد مجتهد- میرزا سید ۲۰۲  
 احمد بن محمد نصیر رضوی ۸۱  
 احمد مدرس- میرزا سید ۳۱۴  
 احمد مستوفی ۲۵۴  
 احمد مستوفی- میرزا ۲۵۳  
 احمد مشرف- میرزا ۳۷۱  
 احمد بن یحیی الرضوی ۳۳۹  
 ارغون خان- فرزند شجاع السلطنه ۱۸۴  
 اسحاق بن محمد ابراهیم مستوفی-  
 تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۷۷  
 میرزا ۳۴۵  
 اسحاق مدرس- میرزا ۳۱۴  
 اسحاق مهردار- سید ۳۵۹  
 اسد الله خان حاکم- آقا ۳۰۴ / ۳۳۲  
 اسد الله متولی باشی- میرزا ۲۴۸ / ۲۶۱ / ۲۶۴ / ۲۹۲ / ۳۰۱ / ۳۲۰ / ۳۷۴ / ۳۷۵  
 اسد الله مستوفی- میرزا ۲۵۳

اسد اللہ ولد استاد مہدی زرگر - استاد ۶۵

اسماعیل بن ابراہیم استرابادی ۷۶

اسماعیل بن احمد کاشی ۲۱

اسماعیل حسینی ۳۹۳

اسماعیل خان امین الملک ۵۳ / ۳۳

اسماعیل رضوی ۳۱۴

اسماعیل سرکشیک ۳۷۱

اسماعیل صدر الحفاط - سید ۳۳۰ / ۳۷۰ / ۳۷۶ / ۳۷۷

اسماعیل صفوی - شاہ ۲۲ / ۵۲ / ۶۲ / ۶۴ / ۸۸ / ۱۳۱ / ۱۹۷ / ۱۹۹ / ۲۰۰ / ۲۱۶ / ۲۲۰ / ۲۲۱ / ۲۲۸

اسماعیل فراش - سید ۳۷۵

اسماعیل کتابدار ۳۶۰

اسماعیل گرکانی مستوفی - میرزا ۳۶۶

اسماعیل مجتہد رضوی قمی - حاجی سید ۲۰۲ / ۲۳۹ / ۲۴۰ / ۲۴۱ / ۲۶۳ / ۳۳۹ / ۳۵۴ / ۳۶۵ / ۳۶۷ / ۳۶۸

اسماعیل مشعلدار ۳۵۶

اعتضاد الدولہ ۲۵۳ / ۳۵۰

اعتضاد السلطنہ ۸۷

افضل الملک ۲۷ / ۳۸ / ۳۹ / ۱۳۲ / ۲۰۲ / ۲۲۱ / ۲۵۱ - ۲۵۵ / ۲۵۹ / ۲۶۲ / ۲۸۵

افندی ۳۱۴

اللہ ویردی بیک ۳۶۰

الوند بیک آق قویونلو ۱۳۳ / ۱۹۷ / ۱۹۹ / ۲۰۰ / ۲۱۳

امام قلی خان بن بیجن بیک قرخلو ۱۷۷

امام ویردی شاہین قلیجی ۳۰۰

ام سلمہ - دختر فتحعلی شاہ ۱۸۷ / ۱۸۸

ام سلمہ - دختر میرزا ابراہیم مستوفی ۲۵۲

ام کلثوم کفشدار ۳۵۸

امین السلطان - میرزا علی اصغر خان ۹۸ / ۹۹ / ۱۰۲ / ۱۰۴ / ۱۰۶ / ۱۰۸ - ۱۱۱ / ۱۱۳

انجم ۹۳

اوزون حسن ۲۰۶

اوژن فلاندن ۳۸

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۷۸

ب

باباس ولد میرزا قوام الدین ہمدانی - میرزا ۱۷۸

باقر سرکار - ملا ۳۷۷

باقر شریف قرشی ۱۳۲ / ۳۷

باقر مهمان‌دار - میر ۳۵۹

باقر واعظ کجوری - ملا ۱۳۲ / ۳۷

باقی - سید ۲۹۸

بهار ۹۳

بهاء الدین حافظ قمی ۳۲۴

بهاء الدین محمد سرکشیک - میرزا ۳۰۹ - ۳۱۱ / ۳۷۲ / ۳۷۵

بهمن پورادیبی ۲۵۴ / ۲۳۷

بهمن کریمی ۱۳۰ / ۳۵

بیکیسی خانم ۲۲۱ / ۱۳۹ / ۱۳۲

پ

پری خواند - بنت خواجه پیر قلی شیرازی ۱۶۹

پریخان - دختر محمد صادق شاملویی ۱۱۷

پیتر دولواله ۳۸ / ۲۵

پیر قلی شیرازی - خواجه ۱۶۹

ت

تاج الدین حافظ - سید ۳۵۸

تاج الدین خادم - میر سید ۳۵۹

تاجلو بیگم - شاه بیگی بیگم تاورنیه ۳۹ / ۲۵

تقی خان امیر کبیر - میرزا ۹۰ / ۸۹

تقی رشید الاسلامی - سید ۲۰۲

تقی علی آبادی ۸۷

تقی فراش - میر ۳۷۶

تقی قمی (رضوی) - حاج سید ۲۴۰ / ۲۴۱ / ۲۸۵ / ۲۸۶

تقی میرزا حسام السلطنه ۶۱

تقی بن میرزا سید هاشم مستوفی تفرشی - میرزا سید ۱۰۰

تیمور گورکان ۱۳۲ / ۱۹۶ / ۱۹۷ / ۲۰۴ / ۲۰۷ / ۲۱۰ / ۲۱۴ / ۲۳۸ / ۲۳۹

ث

ثعلبی ۶۲

ج

جعفر آل بحر العلوم ۳۷

- جعفر رضوی - میر ۳۵۷
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۷۹
- جعفر سرکشیک - سید ۲۴۰ / ۲۴۱ / ۲۸۵ / ۳۶۸ / ۳۷۰ / ۳۷۲
- جعفر صحاف - ملا ۳۷۷
- جعفر بن علی قمی ۱۷
- جعفر بن محمد بن قولویہ قمی ۱۸ / ۳۵
- جعفر بن ملا بابای قمی - ملا ۱۹۰
- جلال الدین تهرانی - سید ۳۵
- جلال الدین رشید الاسلام ۲۲۰
- جلیل زاہد ۳۶
- جمال الدین ۱۴۹
- جمال الدین بن جمشید غلام خاصہ صفوی ۱۵۷
- جمال الدین حافظ رضوی ۳۲۵ / ۳۵۸
- جمال الدین محمد خوانساری ۳۸ / ۱۷۳
- جمشید خان قوللر آقاسی ۱۱۴ / ۱۱۶ / ۱۵۶ - ۱۵۸
- جملی کارری ۲۵ / ۳۸
- جواد لاریجانی - حاجی شیخ ۱۹۲
- جہان شاہ ۱۹۷ / ۲۰۲ / ۲۰۷ / ۲۱۰ / ۲۱۴
- جہانگیر میرزا قاجار ۲۹ / ۳۲ / ۹۴ / ۲۸۷
- چ
- چراغ علی خان نوائی ۲۷
- ح
- حافظ قنبر شرفی ۵۵
- حبیب اللہ - میرزا ۳۲۳ / ۳۷۱
- حبیب اللہ بیگ ۳۶۰
- حبیب اللہ خادم - سید ۳۴۸ / ۳۴۹
- حبیب اللہ صدر - میرزا ۲۴۲ / ۲۴۳ / ۲۴۵ - ۲۴۹
- حسن - حاجی ملا ۳۷۱
- حسن - میرزا سید ۲۴۷ / ۲۴۹
- حسن خان مستوفی الممالک - میرزا ۷۴ / ۹۳
- حسن رضوی - میر سید ۳۲۶ / ۳۷۰
- حسن سرکشیک - سید ۲۸۶ - ۲۹۸ / ۳۰۰ / ۳۱۰ / ۳۱۱ / ۳۱۶ / ۳۷۴ / ۳۷۵

- حسن بن سید مرتضیٰ حسینی استرآبادی- سید ۱۴۶
- حسن بن علی بن حسن بن عبد الملک قمی ۳۲۴
- حسن فراش حرم- سید ۳۷۱
- حسن قمی- استاد ۶۵ / ۶۸ / ۷۱
- حسن القمی ۶۵
- حسن لاهیجی- میرزا ۱۲۷
- حسن بن محمد بن حسن قمی ۳۵ / ۱۸
- تربت پاگان، ج ۱، ص: ۶۸۰
- حسن مشعل دار ۳۷۱
- حسن ناظر شموع- آقاسید ۳۷۰
- حسنعلی میرزا فرمانفرما ۳۰۱ / ۱۸۲
- حسین- آقاسید ۳۴۹
- حسین- سید ۹۰ تربت پاگان؛ ج ۱؛ ص ۶۸۰
- ین- شاه سلطان حسین
- حسین- میرزا سید ۲۴۸
- حسین بیک- کربلایی ۲۸۸ / ۲۸۷
- حسین خادم- سید ۳۲۵ / ۳۲۶ / ۳۳۱
- حسین خان شهاب الملک شاهسون ۳۳
- حسین خوانساری- آقا ۱۲۴ / ۱۶۴ / ۱۶۵ / ۱۹۸
- حسین رضوی- سید ۳۴۵ / ۳۴۶
- حسین سرکشیک ۲۸۴ / ۲۸۵ / ۲۸۷ / ۳۰۲ / ۳۰۵ - ۳۰۹ / ۳۱۲ / ۳۷۶ - ۳۷۸
- حسین سعادت نوری ۴۱
- حسین صدر الحفاظ- سید ۳۷۵
- حسین ضابط- سید ۳۳۱
- حسین عاملی ۱۵۴ / ۱۵۵
- حسین عریضی ۱۶۶
- حسین عمادزاده ۴۰
- حسین فراش حرم- سید ۳۷۱ / ۳۷۵
- حسین کرکی خاتم المجتهدین- سید ۱۴۶ / ۲۴۲
- حسین کلیددار- میر ۳۷۰ / ۳۷۲ / ۳۷۳
- حسین متولی باشی- میر سید ۱۰۸ / ۳۲۹ / ۳۷۷
- حسین مشعل دار ۳۶۰



حسین مؤذن- شیخ ۳۶۰

حسین نورصادقی ۳۸

حسین نوری- حاجی میرزا ۴۰

حسینقلی خان نظام السلطنه ۳۳

حضور قمی ۱۴۵

حمد اللہ مستوفی ۳۵

حمزہ بیگ موصولو ۱۳۳ / ۱۳۵ / ۳۶۱

حیدر قمی ۵۵

خ

خانلر خان اعتصام الملک ۲۴۱

خدا بندہ- شاہ ۲۴ / ۱۴۲ / ۲۰۱

خدیجہ بیگم ۳۶۰

خسرو امیر شکار ۱۵۳

خسرو خان والی کردستان ۱۸۶

خضر قمی- حاجی ۱۵۵

خلیل سرکشیک- حاجی میرزا ۲۸۷

خلیل بن غازی قزوینی- ملا ۱۶۲

خواند میر ۲۱

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۸۱

د

داود ۹۳

دده بیگ ۱۴۷

دوستعلی خان معیر الممالک ۴۱

دیولافوا- مادام ۳۸

ذ

ذبیح سرکشیک- سید ۲۸۵

ذبیح اللہ محلاتی ۳۸ / ۴۰

ر

رجبعلی خادم مشہدی ۶۰ / ۷۰ / ۱۰۴ / ۱۰۵ / ۱۰۷ / ۱۰۹

رحیم فراش- میر ۳۶۰

رستم بیگ آق قویونلو ۲۱۶

رشید الدین فضل اللہ ۳۵

رضا استادی ۳۲۵

رضا حافظ- ملا ۳۳۷

رضا الرضوی ۶۵

رضا سقازاده ۳۷

رضا وزیر- ملا ۳۴۰

رضی خادم- میرزا ۳۵۹

رضی الدین عبد الملک بن فتحان ۳۲۴

رضی الدین محمد رضوی قمی ۱۴۳

رفیع الدین محمد شهرستانی ۱۵۰ / ۲۳۱ / ۲۴۶

رقیه رضوی ۲۴۰ / ۲۴۱

ز

زکریا بن آدم ۱۹۵

زکی مؤذن- شیخ ۳۷۶-۳۷۸

زمخشری ۶۲

زید بن احمد بن بحر اصفهانی ۱۸

زین الدین علی رضوی ۲۲۵ / ۲۲۶

زین العابدین کاشانی ۸۷

زین العابدین مستوفی- میرزا ۲۵۲

زین العابدین میرزا- فرزند طهماسب ۲۳ / ۲۲۸

زین العابدین میرزا میران ۳۲۷

زینب- نواده امام جواد ۱۸

س

سایکس ۴۱

سپهدار ۳۰۷

سعید نفیسی ۲۷

سلار ۱۴۴

سلطان احمد رضوی ۲۰۰ / ۲۲۸ / ۲۲۹

سلطان بن حسن شجری قمی ۱۹

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۸۲

سلطانم- دختر شاه اسماعیل ۲۳ / ۲۲۸ / ۲۲۹

سلطانم- دختر عیسی بیگ موصلو ۳۶۲

سلطانی قمی ۷۷

سليمان ۶۰

سليمان صفوی - شاه ۲۵ / ۸۸ / ۱۱۲ / ۱۱۵ / ۱۱۷ / ۱۱۸ / ۱۲۴ / ۱۵۶ / ۱۵۸ / ۱۶۱ / ۱۶۲ / ۱۶۴ - ۱۶۸ / ۱۷۰ / ۲۳۴ / ۲۴۳ / ۲۴۴ / ۲۵۴

۳۱۸ / ۳۱۵

سلمان صفوی دوم - شاه ۲۶

سنجر سلجوقی - سلطان ۲۱

سهراب ۸۰

سید ۷۴

سیف الدین حاجی عقیلی ۲۱

سیف الدین عرب - حاجی ۱۴۹

ش

شاد بیگم! ۱۳۲

شاردن ۲۵ / ۳۹ / ۵۷ / ۲۴۳ / ۲۴۴

شاه بیگی بیگم ۲۲ / ۵۲ / ۱۳۱ - ۱۳۳ / ۱۳۵ / ۱۹۷ / ۱۹۹ / ۲۰۰ / ۲۲۱ / ۳۶۱

شاه جهان خانم - مهد علیا ۱۸۲

شاهرخ ۱۹۶ / ۱۹۷ / ۲۰۴ / ۲۰۷ / ۲۱۰ / ۲۱۴

شاه سلطان حسین ۲۵ / ۱۱۲ / ۱۱۵ / ۱۱۷ / ۱۱۸ / ۱۲۴ / ۱۲۷ / ۱۵۷ / ۱۶۴ / ۱۷۰ / ۱۷۲ / ۱۷۳ / ۱۷۵ / ۲۰۱ / ۲۳۵ / ۲۴۲ / ۲۴۴ / ۲۴۷

۲۴۹

شاه قلی خلیفه مهرداد ۱۴۲

شاه قلی زنگنه ۲۵۷

شاه قلی سلطان ۱۳۱ / ۳۶۱

شجاع الدین سلطان محمود - سید ۲۰۰ / ۲۲۴ / ۲۲۶

شرف جهان خانم ۱۷۷

شرف خاتون ۲۱

شرف الدین علی سرکشیک - میر ۳۰۹ / ۳۱۰

شرف الدین وفا ۳۰۹

شریف - آقا سید ۱۴۵

شریف حافظ - ملا ۳۵۸

شعاع الدین شفا ۳۸

شفیع ۱۱۵

شفیع علمدار ۳۶۰

شفیع فراش - میر ۳۶۰

شفیع مستشار الملک گرکانی - میرزا ۱۹۱

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۸۳

شمس الدین اسحاق بن فتحان ۳۲۴

شمس الدین شعریاف ساوجی - خواجه ۱۶۹

شمس الدین صاحب دیوان - خواجه ۲۲

شمس الدین محمد - سید ۱۹۹

شمس الدین نقیب رضوی - میر ۲۳۰ / ۲۲۹ / ۲۰۱

شوکت ۸۹

شہید اول ۱۵۵

شہید دوم ۱۵۶

شیخ بہایی ۳۱۳

ص

صادق پروانہ ۱۱۱ / ۱۱۰ / ۱۰۸

صادق سررشته دار - میرزا ۳۶۶

صادق فراش - ملا ۳۷۶

صادق وقایع نگار - میرزا ۳۱ / ۳۰

صادق ہمایونی ۴۱

صالح بن محمد بن سهل ۱۹۵

صدر - ملا ۲۲۵

صدر الدین - مولی ۳۱۳

صدر الدین محمد شیرازی ۲۲۵

صدر الدین مدرس - میرزا ۳۵۷ / ۳۱۴ / ۳۱۳

صدر الدین - مظفر بن احمد

صفا ۲۴۴

صفر قلی یوزباشی چگنی ۱۶۴ / ۱۶۳

صفی - شاہ ۲۴ / ۵۳ / ۵۷ / ۱۱۲ / ۱۱۳ / ۱۵۱ - ۱۵۳ / ۱۶۳ / ۱۶۴ / ۲۳۱ / ۲۴۳ / ۲۴۶

صفی خادم - میرزا ۳۷۳ / ۳۷۲

صفی قلی خان ۱۶۰ / ۱۵۹

صفی مدرس - میرزا ۳۱۴

صفی الدین محمد حسینی رضوی ۳۷

صفی میرزا ولیعہد ۱۵۱

ط

طاہر ۱۱۵

طغرل اول سلجوقی ۲۰

طه - سید ۲۶۸

طهماسب - شاه ۲۲-۲۴ / ۵۰ / ۵۱ / ۷۳ / ۷۷ / ۸۸ / ۱۳۳ / ۱۴۱ - ۱۴۳ / ۱۴۶ / ۱۴۷ / ۱۹۷ / ۱۹۹ / ۲۰۰ / ۲۲۰ / ۲۲۱ / ۲۲۸ / ۲۳۹ / ۳۱۳ / ۳۸۱ / ۳۲۴

طهماسب دوم - شاه ۲۶ / ۱۷۵ / ۲۰۱ / ۲۳۶ / ۲۳۸ / ۲۴۷ / ۲۴۹ / ۲۵۹ / ۲۶۵

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۸۴

ظ

ظهير الدين ابراهيم ۲۰۱ / ۲۲۹ / ۲۳۰

ع

عابدین - سید ۲۹۸

عابدین مشعل دار ۳۶۰

عباس اول - شاه ۳۸ / ۸۸ / ۱۴۲ / ۱۴۹ / ۱۵۰ / ۱۵۰ / ۲۰۰ / ۲۲۹ / ۲۳۱ / ۲۴۳

عباس بحرینی ۳۶۹

عباس دوم - شاه ۲۴ / ۲۵ / ۶۰ / ۱۱۲ / ۱۱۳ / ۱۱۷ / ۱۲۴ / ۱۳۳ / ۱۵۵ / ۱۵۶ / ۱۵۸ / ۱۵۹ / ۱۶۲ / ۱۶۳ / ۱۹۸ / ۲۳۳ / ۲۴۳ / ۲۴۶

عباس فیض ۳۶ / ۳۷ / ۳۹

عباس قمی - حاجی شیخ ۳۹

عباس میرزا نایب السلطنه ۸۹ / ۹۴ / ۳۳۶

عباس نخجوانی ۳۸

عباسعلی فرزند مصطفی قلی تبریزی ۶۵

عباسقلی سپهر ۴۰

عباسقلی حجار طهرانی ۷۰

عبد الباقي خان قزوینی - میرزا ۱۱۸

عبد الجلیل رازی قزوینی - شیخ ۲۰ / ۳۵

عبد الحسین امینی تبریزی ۳۵

عبد الحسین نوایی ۳۵

عبد الرحیم خادم - میر ۳۴۸ / ۳۷۰

عبد الرزاق کمونه حسینی ۱۹ / ۴۰

عبد الصمد - میر ۳۷۱

عبد العزیز جواهر کلام ۱۳۲

عبد العزیز بن المهتدی ۱۹۵

عبد العظیم بن محمد بن فتحان ۱۲۹ / ۱۳۰

عبد العلی کارنگک ۳۸

عبد الغفار- میرزا ۳۷۰  
عبد الکریم- حاجی میر ۳۷۰  
عبد الکریم- سید ۳۱۸ / ۳۱۶  
عبد الکریم- میر ۲۸۶  
عبد الکریم سرکشیک ۲۸۷ / ۲۹۵ - ۲۹۸ / ۳۰۲ / ۳۰۳ / ۳۳۰ / ۳۷۲ / ۳۷۶ - ۳۷۸  
عبد الکریم ضابط- حاجی سید ۳۳۱ - ۳۳۵  
عبد الکریم موسوی- میر ۳۷۱  
عبد اللہ بن ابراہیم- سید ۳۴۷  
عبد اللہ خان امین الدولہ ۳۲۸ / ۳۴۶  
عبد اللہ خان نقاشباشی اصفہانی ۷۸  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۸۵  
عبد اللہ رضوی- حاجی سید ۳۷۱  
عبد اللہ بن عطاء اللہ خادم ۳۲۵  
عبد اللہ مدرس- میرزا ۳۱۲ / ۳۵۷  
عبد المولیٰ- میرزا ۱۰۳ / ۳۴۲  
عبد الوہاب- میر ۳۶۰  
عبد الوہاب خان نظام الملک- میرزا ۳۸  
عزت الدولہ ۳۳  
عزت نسا ۳۶۰  
علاء بن حسین بن علی حافظ سبزواری ۱۵۶  
علامہ حلی ۱۹ / ۳۱۸  
علی- سید ۳۰۳  
علی بن حسین استرابادی ۱۹  
علی بن حسین بن فادشاہ رضوی قمی ۱۴۵  
علی الحسینی ۵۱  
علی خان افتخار دفتر- میرزا ۲۵۳  
علی دوانی ۴۰  
علی رضوی- میر سید ۲۲۵  
علی بن ریان بن صلت ۱۹۵  
علی سرکشیک- سید ۳۱۰ / ۳۱۲  
علی بن عبد العالی کرکی- محقق ۱۴۵  
علی قمی- آخوند ملا ۳۰۱

- علی بن محمد بن ابی طاهر ۴۹
- علی مشتاقی نعمت الہی - صفاء السلطنہ ۳۷
- علی مشکوٰۃ الملک ۳۳ / ۷۵
- علی اصغر خان امین السلطان - میرزا ۳۲ / ۳۳ / ۵۷ / ۶۸ / ۷۰ / ۹۵ / ۳۰۷ / ۳۰۸ / ۳۴۱
- علی اصغر صاحب نسق - میرزا ۲۶۶
- علی اصغر صاحب نسق ۲۶۶ / ۲۷۱
- علی اصغر فقیہی ۳۷ / ۲۴۹
- علی اصغر ملاباشی ۲۹۰ / ۳۰۱
- علی اکبر برقعی - سید ۳۴
- علی اکبر حافظ - ملا ۳۷۷ / ۳۷۸
- علی اکبر حجار طہرانی ۹۲
- علی اکبر صاحب نسق - میرزا ۲۶۷
- علی اکبر فراش صفہ ۳۷۶
- علی اکبر فیض ۳۷ / ۶۹ / ۸۷ / ۱۰۸ / ۲۶۶ / ۲۸۷ / ۳۴۳
- علی رضا شیخ الاسلام - میرزا ۲۴۶
- علی رضا عضد الملک قاجار ۹۲
- علی رضا مجتہد - میرزا ۲۶۳
- علی رضا مستوفی - میرزا ۲۵۲ / ۲۵۳ / ۲۶۱ / ۲۶۴ / ۳۲۳
- علی قلی خان خلجی قمی ۲۴۳ / ۲۴۴
- علی قلی خان سپہسالار ۲۴۴
- علی قلی سلطان ذو القدر ۱۴۲
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۸۶
- علی قلی بن شاہ قلی خلیفہ ۱۴۲ / ۳۸۲
- علی محمد - سید ۲۸۶
- علی محمد - میرزا ۱۰۸
- علی محمد خازن - ملا ۳۷۶ / ۳۷۸
- علی مراد خان زند ۳۴۳
- علی نقی - میرزا ۳۵۳
- علی نقی صدر الحفاط - میر ۳۷۵
- علی نقی مدرس - میرزا ۳۱۳ - ۳۱۵
- علی نقی میرزا رکن الدولہ ۳۰۶ / ۳۰۷
- عماد کاتب ۲۱

عمر بن علی بن الحسین - ع ۱۹

عیسی بیگ موصلو ۳۶۲

عیسی القاضی ۱۴۹

غ

غرقی ۸۲/۸۱

غلامحسین خان - افضل الملک

غلامرضا ۹۲

غلامعلی - حاجی ۵۹

غیاثا ۶۰

ف

فاضل خان گروسی ۸۷

فتحعلی خان صبا ملک الشعرا ۲۶۲/۶۷/۵۲

فتحعلی شاه ۱۷۸/۱۲۷/۹۴/۹۳/۸۸/۸۷/۸۵ - ۸۳/۸۰ - ۷۸/۷۵/۷۲/۶۷/۶۶/۶۴/۶۳/۶۱/۵۶/۵۵/۵۲/۵۱/۲۹/۲۶/۲۵

۱۷۹/۱۸۱/۱۸۲/۱۸۴ - ۱۸۸/۱۸۸/۲۴۸/۲۵۱/۲۵۲/۲۶۱/۲۶۶/۲۷۱/۲۷۷/۲۸۳/۲۸۷/۲۸۹/۲۹۰/۲۹۲/۲۹۳/۳۱۰/۳۲۷/۳۲۸

۳۴۷/۳۴۵/۳۳۷/۳۳۴/۳۳۱

فتح اللہ - سید ۳۹۴

فتح اللہ شیبانی کاشانی ۹۶

فخر الدولہ ۱۸۸/۳۱

فخر الدین - سید ۲۲۷/۲۲۵/۲۲۳/۲۲۱

فخر الدین نقیب رضوی - سید ۱۹۹/۱۹۸

فخر الملوک ۳۵۰

فرهوشی ۳۶

فزونى استرآبادى ۲۱

فضل اللہ بن الحسین الصوفی ۱۲۹

فضل اللہ راوندی - سید ۱۲۸/۲۱

فوریه - جیمز ۳۸

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۸۷

ق

قائم مقام ۲۵۳/۲۵۲

قاسم قاجار ۹۱

قاضی احمد قمی ۲۲۸/۱۴۴/۱۳۰/۷۶/۵۵

قاضی جهان حسینی ۵۱/۵۰/۲۳



قاضی سعید قمی ۳۱۳

قرچقای خان ۲۴۳

قطب راوندی ۳۱۳

قهرمان میرزا ۹۴/۸۴

ک

کامران میرزا نایب السلطنه ۳۳/۶۸/۳۰۵/۳۰۶

کاظم - میرزا ۳۷۰

کریم خان زند ۱۲۴/۳۰۹/۳۱۰

کمال - ملا ۳۸۱

کمال الدین عطاء اللہ - سید ۱۹۹/۲۰۹/۲۱۰/۲۱۴/۲۱۵

کوکب ۹۳/۱۱۹

کیکاوس میرزا ۲۹/۵۲/۵۵/۲۶۲/۲۷۴ - ۲۷۶/۳۲۱/۳۴۸

گ

گزل آغا ۱۶۹

گوهر سلطان خانم - دختر طهماسب ۲۴/۲۲۸

ل

لطف اللہ کتابدار ۳۲۵

م

مجتبی عراقی ۱۹۲

محدث ارموی ۲۱

محسن - آقا سید ۳۷۱

محسن رضوی - سید ۱۲۸/۱۴۳ - ۱۴۵

محمد - میرزا سید (ناظر مزارات شاهان) ۳۰۴

محمد بن ابی طاهر بن ابی الحسین ۴۶/۴۹

محمد بن ابی الفتوح بن یحیی رضوی ۱۲۹/۱۹۷

محمد بن احمد بن جعفر عطار ۱۹۵

محمد ارباب قمی - حاجی میرزا ۳۶

محمد بخور سوزان - سید ۳۵۶/۳۵۹

محمد بیگ ۲۶۲/۲۶۳

محمد بن حسن حر عاملی ۴۰

محمد بن حسن حسینی قمی ۱۹

محمد بن حسن بن زین الدین عاملی

محمد بن حسين جاسبي هرازگاني ۱۲۸

محمد الحسيني ۵۶

محمد خان قاجار- آقا ۲۶ / ۸۸ / ۱۷۹ / ۲۳۷ / ۲۷۱ / ۲۷۲

محمد خادم- سيد ۳۳۱

محمد خطيب- حاجي سيد ۳۲۰- ۳۲۲ / ۳۷۲

محمد رازي ۳۶ / ۳۹

محمد رضوي- سيد ۳۴۳

محمد سرکار- آقا ۳۶۰

محمد سقا ۳۵۶

محمد شاه- حاجي ۳۷۰

محمد شاه قاجار ۲۹ / ۳۲ / ۵۵ / ۷۹ / ۸۱- ۸۳ / ۸۸ / ۹۰- ۹۳ / ۱۹۰ / ۱۹۱ / ۲۰۲ / ۲۴۴ / ۲۵۲ / ۲۶۴ / ۲۷۷ / ۲۹۳ / ۲۹۷ / ۳۰۶ / ۳۱۴

۳۶۷ / ۳۶۶ / ۳۲۲

محمد صاحب نسق ۲۶۷

محمد عباسي ۳۹

محمد بن علي اكبر خوانساري ۳۸ / ۱۸۹

محمد بن علي بن بابويه- صدوق ۱۸ / ۳۵

محمد بن علي بن محمد بن فادشاه رضوي (از قرن ششم) ۱۲۸ / ۱۲۹ / ۱۹۶

محمد بن علي بن محمد بن فادشاه رضوي (از قرن نهم) ۱۲۸

محمد بن محمد امين حسيني- ميرزا سيد ۲۴۷

محمد بن محمد خليل حسيني- ميرزا سيد (متولي آستانه) ۲۴۸ / ۲۵۰ / ۳۳۷ / ۳۳۸ / ۳۴۵

محمد محمدی اشتهاردی ۳۴

محمد مرعشی- مير سيد ۲۶

محمد معمار قمي- استاد ۶۵

محمد مقدس زاده ۳۷

محمد ولد ميرزا احمد حافظ- ميرزا ۳۲۷

محمد ابراهيم بن حاجي زين العابدين اصفهاني ۱۷۴

محمد ابراهيم ظهير الدوله- ظهير الدين ۱۲۳

محمد ابراهيم بن محمد اسحاق مستوفي- ميرزا ۲۵۱- ۲۵۳ / ۲۶۱ / ۲۶۲ / ۲۶۴ / ۲۹۱ / ۳۷۱

محمد ابراهيم بن محمد جعفر مستوفي- ميرزا ۲۵۱ / ۲۵۵- ۲۶۱

- محمد اسحاق مستوفی - میرزا ۲۵۱ / ۲۶۱
- محمد اسماعیل اصفهانی ۲۶۶
- محمد امین الحسینی ۱۵۶
- محمد امین بن محمد مهدی حسینی ۲۴۶ / ۲۴۷ / ۲۴۹ / ۲۵۰
- محمد امین مدرس - میرزا ۳۱۴ / ۳۱۵
- محمد باقر خلیفه سلطانی - میرزا ۲۳۵ / ۲۵۷
- محمد باقر خوانساری - سید ۳۷
- محمد باقر فخر الواعظین خلخالی ۳۷
- محمد باقر قمی - استاد ۱۰۴
- محمد باقر مجلسی ۳۶ / ۱۶۸ - ۱۷۰ / ۳۱۸ / ۳۱۹
- محمد باقر متولی باشی - میرزا سید ۲۴۹ / ۲۵۰
- محمد باقر ملاباشی خاتون آبادی - میر ۱۷۱ / ۱۷۳
- محمد تقی - میر ۲۸۶ / ۳۱۸
- محمد تقی بیگ ارباب ۳۷ / ۳۹ / ۶۹ / ۱۳۲ / ۲۶۷ / ۲۸۵ / ۳۳۲
- محمد تقی بیگ، نایب قم ۳۰۴
- محمد تقی تستری ۳۹
- محمد تقی دانش پژوه ۱۲۸
- محمد تقی رضوی ۳۷۱
- محمد تقی علی آبادی - میرزا ۳۱ / ۸۷
- محمد تقی قمی کفشار - ملا ۳۳۶ - ۳۴۰
- محمد تقی مستوفی - میرزا ۲۵۳ / ۲۵۴
- محمد جعفر بخور سوزان - میر ۳۵۶ / ۳۵۹
- محمد جعفر سرکشیک - میرزا ۳۵۹
- محمد جعفر قمی مستوفی - میرزا ۲۵۱ / ۲۵۴ / ۲۵۵
- محمد جعفر کاشانی - حاجی ۳۵۴
- محمد جعفر مدرس - میرزا ۳۱۴ / ۳۱۵
- محمد جعفر وزیر ایروان - میرزا ۲۴۴
- محمد حسن آشتیانی مستوفی الممالک - میرزا ۳۶۶
- محمد حسن خان قاجار ۸۹
- محمد حسن طباطبایی تبریزی ۳۷
- محمد حسن نادی - شیخ ۶۹

- محمد حسين بن ابى المفاخر- مير ۳۵۷
- محمد حسين بن احمد رضوى قمى- ميرزا ۲۰۲ / ۲۳۹ - ۲۴۱ / ۲۴۴ / ۲۴۵ / ۲۸۴ / ۳۱۴ / ۳۶۸ / ۳۷۱
- محمد حسين اصفهانى ۸۰
- محمد حسين پايين شهرى- شيخ ۲۴۱
- محمد حسين حجارباشى اصفهانى
- تربت پاكان، ج ۱، ص: ۶۹۰
- ۸۸ / ۸۷ / ۸۰
- محمد حسين خادم- ميرزا ۳۱۰ / ۳۱۱
- محمد حسين خادم باشى- ميرزا ۳۵۹
- محمد حسين خان- حاجى ۲۸۹ / ۳۳۶ / ۳۳۷
- محمد حسين خان كاشانى ۳۵۳ / ۳۶۷
- محمد حسين خان شاهسون شهاب الملك ۶۸
- محمد حسين بن محمد جعفر رضوى موسوى ۳۳۹
- محمد حسين مستوفى- حاجى ميرزا ۲۵۲ - ۲۵۴ / ۲۶۴ / ۳۰۳ / ۳۱۱ / ۳۶۷ / ۳۶۹ / ۳۷۶
- محمد حسين مستوفى دوم- حاجى ميرزا ۲۵۴
- محمد حسين مفلس- شيخ ۳۴ / ۳۷
- محمد حسين ناصر الشريعه ۴۰ / ۵۲
- محمد خليل حسيني- ميرزا (متولى) ۲۴۸ - ۲۵۰
- محمد رحيم ۳۶۰
- محمد رحيم- ميرزا ۲۴۷ / ۲۴۹
- محمد رضا- حاجى ۳۶۰
- محمد رضا بن اسد الله حسيني- ميرزا (متولى) ۲۴۸ - ۲۵۰ / ۲۷۵ / ۲۷۷ / ۲۷۸ / ۲۹۴ - ۲۹۶ / ۳۰۲ / ۳۱۱ / ۳۲۳ / ۳۲۸ / ۳۴۰ / ۳۴۸
- ۳۷۶ / ۳۶۸ / ۳۵۴ / ۳۵۳
- محمد رضا امامى ۱۱۳ / ۱۱۴
- محمد رضا خان قاجار قزوین ۱۸۰
- محمد رضا خلف سيد حسين ضابط- سيد ۳۳۱
- محمد رضا زهتابى ۳۶
- محمد رضا قاضى الكاء شهریار- ملا ۳۶۴
- محمد رضا بن محمد مؤمن قمى ۳۲۵
- محمد رضا مدرس- ميرزا ۳۱۴
- محمد رضى- ميرزا ۲۵۳ / ۲۵۷ - ۲۶۰
- محمد رضى بن حاجى مرداش ۱۷۴

محمد رفیع سرکشیک - میر ۳۲۶  
محمد رفیع ملازم سرکار ۳۶۰  
محمد سعید - شیخ ۳۱۷  
محمد سعید رضوی - میر ۲۳۱ / ۲۰۱ / ۲۳۴  
محمد سعید بن محمد علی قمی ۲۴۷  
محمد صادق شاملویی ۱۱۷  
محمد صادق صاحب نسق - میرزا ۲۶۶ / ۲۷۷ / ۲۷۹ / ۲۸۰  
محمد صادق مجتهد قمی - حاجی ملا ۲۵۳  
محمد صادق بن میرزا جعفر کدخدای  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۹۱  
طهران - میرزا ۱۸۹  
محمد صادق ناطق اصفهانی ۷۲ / ۵۷  
محمد طاهر قزوینی - میرزا ۱۵۷  
محمد ظهیر حافظ - میر ۲۳۶ / ۳۵۸  
محمد علی - حاجی ۲۴۵  
محمد علی ارجستانی کچویی ۳۶  
محمد علی اصفهانی ۹۰  
محمد علی بن آقا شریف - آقا میر ۳۷۱  
محمد علی حجار طهرانی ۹۲  
محمد علی حجار قمی - استاد ۸۱  
محمد علی رضوی قمی - میر ۲۳۴ / ۲۳۵  
محمد علی سرکشیک - میرزا ۳۵۹  
محمد علی شمیرانی - ملا ۳۶۰  
محمد علی صاحب نسق - میرزا ۲۶۵ / ۲۶۷ / ۲۶۸  
محمد علی صاحب نسق - میرزا ۲۶۶ / ۲۷۲ / ۲۷۴ - ۲۸۰ / ۳۷۰ / ۳۷۲  
محمد علی صحاف ۳۶۰  
محمد علی فراش ۳۶۰  
محمد علی مدرس - میرزا ۳۱۵  
محمد کاظم خان کاشانی - سرکار ۳۵۳ / ۳۶۷ / ۳۶۸  
محمد کاظم کلیددار - میر ۳۵۹  
محمد کاظم مدرس - میرزا ۳۱۵ - ۳۱۷  
محمد کاظم مدرس - میرزا ۳۱۵

- محمد کریم - آقا ۳۰۵
- محمد کریم مشرف ۳۶۰
- محمد مهدی - ملا ۳۶۰
- محمد مهدی حافظ - میر ۳۵۸
- محمد مهدی بن حبيب الله اعتماد الدوله ۲۳۳ / ۲۴۲ / ۲۴۵ - ۲۵۰
- محمد مهدی حسینی ۱۵۵
- محمد مهدی حسینی قمی ۳۶
- محمد مهدی رضوی ۳۳۹
- محمد مهدی رضوی مشهدی ۱۴۳ - ۱۴۵ / ۱۴۷
- محمد مهدی صاحب نسق - حاجی میرزا ۲۶۷ / ۲۸۰ / ۲۸۱
- محمد مهدی بن خلیل حسینی - میرزا (متولی) ۲۴۸ / ۲۵۰ / ۳۱۶ - ۳۱۸ / ۳۲۵ / ۳۳۵ / ۳۳۶ / ۳۶۹
- محمد مهدی بن محمد معصوم حسینی - میرزا (متولی) ۲۴۷ - ۲۵۰
- محمد معصوم بن محمد مهدی حسینی - میرزا ۱۵۵ / ۲۴۶ - ۲۵۰
- محمد معصوم بن محمد خلیل حسینی
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۹۲
- میرزا ۲۴۸ / ۲۵۰
- محمد مقیم خلیفه سلطانی - میرزا ۲۳۶
- محمد مؤمن صاحب نسق - میرزا ۲۶۵ - ۲۶۷ / ۲۶۹ / ۲۷۰
- محمد نصیر - ملا ۳۱۳
- محمد هادی خان قدیمی ۳۰۰
- محمد هادی کاشانی ۴۰
- محمد هاشم گیلانی - میر ۱۵۵
- محمد هاشم نجمی ۱۵۱
- محمد یحیی - میرزا ۲۰۲
- محمد یحیی رضوی نقیب ۲۳۷
- محمد یوسف بن حسن الحسینی ۲۲۸
- محمود افغان ۲۶
- محمود مستوفی و وزیر طهران - میرزا ۱۹۱
- محمود وزیر ۳۳۶
- محمود میرزا قاجار ۱۸۴
- محمود مستوفی - میرزا ۲۵۲ - ۲۵۴
- محمود معمار قمی - استاد ۵۶

- محمود مرعشی - سید ۴۰
- محمود بن محمد قمی ۶۵
- محیط طباطبایی ۲۴۶
- مرتضی - میرزا سید ۳۶۳
- مرتضی تفرشی - میر سید ۳۰۵ / ۳۰۶
- مرتضی خلیفه سلطانی - میرزا سید ۳۵۹
- مرتضی قلی خان قاجار ۱۸۲
- مرشد الدین رشید الاسلام ۱۳۳ / ۱۳۹ / ۱۹۹ / ۲۰۱ / ۲۱۳ / ۲۱۵ / ۲۱۷ / ۲۱۸ / ۲۲۲ / ۲۲۴ / ۲۲۶ / ۲۲۹ / ۲۳۰
- مریم ۱۸۴
- مریم خانم ۳۱۶
- مسافر ۱۹۵
- مسعود خازن - آقا ۳۵۹ / ۳۷۵
- مصطفی سلطان ۱۳۱ / ۳۶۱
- مصطفی - ملا ۲۸۸
- مطهر تفرشی - میرزا ۲۶۵ / ۲۶۷
- مطهر صاحب نسق - میرزا ۳۶۱
- مظفر بن احمد بن اسماعیل ۲۱ / ۴۹
- مظفر - رئیس ۱۳۶
- معصوم حسینی - میرزا ۲۴۳
- معین الدین مسعود ۲۱
- مقداد سیوری ۱۹ / ۳۲۵
- منوچهر خان معتمد الدوله ۸۳ / ۸۵ / ۹۲ / ۳۰۷ / ۳۰۸
- منوچهر ستوده ۴۱ / ۴۷
- موسی بن خزر ج ۱۷
- موسی بن ابی طالب حسینی ۳۶۸
- مولی - میرزا - عبد المولی ۳۴۲
- مهد علیا ۸۸ / ۹۱ / ۹۲
- تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۹۳
- مهدی - سید ۲۸۶
- مهدی اعتماد الدوله - میرزا - محمد مهدی بن حبیب الله حسینی
- مهدی بدایع نگار - میرزا ۳۶
- مهدی صحفی - سید ۳۴

مهدی ملک الکتاب طهرانی - آقا ۵۶ / ۶۶

مهدی منصوری ۳۵

مهدی قلی خان ۲۴۴ / ۳۵۶ / ۳۶۳

مهماد بیک موصولو ۵۲ / ۱۳۱ / ۱۳۵ / ۳۶۱

مهین بانو - سلطانم ۲۲۸

میرزا آقا ۱۰۳ / ۱۰۸ / ۱۰۹

میرزا آقا - فرزند میرزا جونی ۲۲۹ / ۲۳۰

میرزا آقا - فرزند میرزا سید احمد ۳۷۱

میرزا جونی حافظ ۳۲۹ / ۳۳۰

میرزا عمو ۷۴

میرزا میران حافظ ۳۲۷

میرزای قمی - ابو القاسم بن حسن گیلانی ۳۱ / ۲۳۸ / ۲۳۹

میمون ۱۹۵

مینورسکی ۲۲۵ / ۲۲۸

ن

نادر شاه ۲۶۵ / ۲۶۷ / ۲۷۰ / ۲۷۱ / ۳۰۹

نازونه القمی - ابو المکارم ۱۲۸

ناصر الدین شاه قاجار ۲۹ / ۳۳ / ۶۴ / ۶۹ / ۷۳ / ۷۴ / ۸۹ - ۱۰۶ / ۹۱ - ۱۱۱ / ۱۹۰ / ۱۹۱ / ۲۴۵ / ۲۵۲ / ۲۶۴ / ۲۷۷ / ۲۸۵ / ۲۹۹ / ۳۱۲

۳۴۹ / ۳۵۰

ناصر الشریعه - محمد حسین ۵۲

ناصر کبیری ۳۳۶

نبات خانم ۱۸۰ تربت پاکان ؛ ج ۱ ؛ ص ۶۹۳

ف قلی بیک ۲۴۴

ندرقلی بیک ۱۶۳

نصر الله صدر الممالک اردبیلی - میرزا ۱۱۸ / ۲۴۴ / ۲۹۵

نصر الله فراهانی - میرزا ۳۳

نصر الله فلسفی ۱۵۱ / ۱۵۲

نصیر حافظ - ملا ۳۵۸

نظام الدوله ۹۴

نظام الدین سلطان احمد رضوی ۱۴۰ / ۱۹۸ / ۱۹۹ / ۲۰۲ / ۲۰۴ / ۲۰۶ / ۲۰۷ / ۲۰۹ / ۲۱۰ / ۲۱۳ - ۲۱۵

نظام الدین محمد حسینی ۱۵۲

نظر علی بیک ۲۴۴



تربت پاڪان، ج ۱، ص: ۶۹۴

نور الاصفهاني ۶۵

نور الدين محمد ۱۴۶

نوري بيڪ بن مهتر ميرزا بيڪ بن مهتر منصور ۱۱۸

نوري شرف خانم ۱۸۰

و

وفا- ميرزا آقا ۲۴۵

وقايع نگار ۳۸۱

ولي حسيني- سيد ۶۴

ولي محمد شاملو ۳۶۴

ه

هادي آذري بيگدلي ۲۷۲

هاشم سرڪشيڪ- حاجي سيد ۳۱۰

هانري رنه دالمانى ۱۳۲/۳۶

هلاكو خان فرزند حسنعلى ميرزا ۱۸۳/۱۸۲

ي

يادگار علي فرزند خواجه شمس الدين ساوجي ۱۶۹

يحيى رضوى- ميرزا ۲۰۱/۲۳۶/۲۳۸/۲۸۴

يحيى رضوى- ميرزا ۳۵۷

يعقوب بيڪ آق قويونلو ۲۰۹

يوسف صدر اعظم آشتياني- ميرزا ۹۳

يوسف گرجي- ميرزا ۳۸۱

تربت پاڪان، ج ۱، ص: ۶۹۵

## ۲- اعلام جغرافيايى

آ

آذربايجان ۱۲۳/۱۳۲/۲۴۳

آستانه امامزاده سلطان على- اردهال ۱۴۴/۱۹۹/۲۰۶/۲۰۷/۲۱۰/۲۱۴/۲۳۹/۲۴۰

آستانه حضرت عبد العظيم- ري ۲۳/۳۸/۱۲۷/۱۵۰/۱۹۸

آستان قدس رضوى ۳۷/۷۶/۱۹۸/۲۲۵

آلمان غربى ۴۱

أ

ابرستجان ۳۸۱

ابرین غارری ۲۳۰ / ۲۲۹

اراک ۳۰

اردبیل ۱۳۲ / ۲۳

اردهال ۲۴۰ / ۲۰۶

استراباد ۲۲۸ / ۷۶

اسماعیل آباد ۳۷۳

اصفهان ۳۰ / ۳۸ / ۴۱ / ۷۱ / ۷۹ / ۹۲ / ۱۲۴ / ۱۶۶ / ۲۲۸ / ۲۴۲ / ۲۴۶ / ۲۴۷ / ۲۸۹ / ۲۹۰ / ۳۱۷ / ۳۳۶ / ۳۳۷ / ۳۵۷

النک ۳۸۱

امامزاده جعفر ۳۸۱

امامزاده جی ۸۰

امامزاده داود ۸۰

امامزاده زید ۸۰

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۹۶

امامزاده قاسم ۸۰

امامزاده محمود منصور ۳۸۱

انجمن آثار ملی ۴۶ / ۲۶

ب

بابلان ۱۵۷ / ۱۸

باجک ۳۷۹ / ۳۷۰ / ۳۶۲ / ۳۵۶

بارکرسف ۲۴۰ / ۱۴۴

بازارچه قدیمی ۳۷۲

باغ باو ۳۸۲

باغ باجک ۳۵۶

باغ بقا ۳۸۱ / ۳۶۴

باغ تکیه ۳۸۰

باغچه نو ۳۷۱

باغ خواجه ۳۶۴

باغ خواجه علی ۳۸۱

باغ دولتخانه ۳۸۱

باغ ریاح ۳۸۱

باغ زاویه بیگمی ۳۶۱ / ۳۵۶

باغ زکریا ۲۱۷

باغ سیدان ۳۸۲

باغ شاه ۳۸۱

باغ مهماد بیگ ۲۲۱

باغ میر علی ۳۸۰

باغ نقیب ۲۱۷

باغ نو ۳۵۶ / ۳۵۷

باغ و اراضی تکیه خلیفه جان بابا ۳۸۱

باغ ولی محمد شاملو ۳۶۴

باوره ۳۸۳

براوستان ۳۵۵ / ۳۶۲ / ۳۸۱ / ۳۸۲

برزآباد ۳۶۴

بروجرد ۸۰

بطلی جرد ۱۳۱ / ۲۶۵ / ۳۵۵ / ۳۶۱ / ۳۶۴ / ۳۷۰ / ۳۸۰

بندرآباد ۳۵۵ / ۳۶۲ / ۳۷۰ / ۳۸۰ / ۳۸۲

بیانآباد ۱۳۶

بی بی دختران ۱۳۱

بی بی زبیده ۸۰

بی بی فاطمه ۸۰

بیجه ۳۵۵ / ۳۶۲

بیکاباد ۳۶۴

پ

پرچون ۱۳۷ / ۲۰۲ / ۳۶۱ / ۳۷۲

پشت باره ۱۵۷

پل دختر ۱۳۲

ت

تبرته ۳۰ / ۱۲۷ / ۲۹۲ / ۲۹۴

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۹۷

۲۹۵ / ۳۱۰ / ۳۵۶ / ۳۶۴ / ۳۷۲

تبریز ۱۸ / ۳۵ / ۳۸ / ۸۰ / ۱۲۴ / ۱۳۱ / ۲۲۸ / ۳۴۸

تپه تاق ۱۳۷

تکیه حسینعلی ۳۸۱

تکيه حصاران ۳۸۲

تکيه ميرزا مسلم شاه ۳۸۳

تهران ۱۸/۳۵ - ۴۱/۱۳۰ / ۱۳۱/۱۴۶ / ۲۴۳ - ۲۴۵

تيمچه آقا سليمان ۳۶۴

ج

جعفرآباد ۱۹۱/۳۵۴ / ۳۶۲/۳۶۷

جمالان ۱۳۶

جماليه ۳۸۲

جم آباد ۲۹۴/۳۶۴

جمکران ۳۵۵/۳۶۳ / ۳۸۲

جنت سرا ۱۳۲

جنداب آباد ۱۳۶

جوردکان ۳۸۳

چ

چال قلندران ۳۸۱

چهاردانگه ۳۵۶/۳۷۲

ح

حسن آباد ورامين ۱۳۱

حصانجرد ۲۲۱

حمام شاهی ۳۵۵/۳۵۶ / ۳۶۳/۳۶۴ / ۳۷۹

حيدرآباد ۵۶/۶۴ / ۷۶

خ

خاک سفيد ۱۳۶

خاک فرج ۸۰

خان آجری ۲۸۶/۳۶۳ / ۳۶۴/۳۷۱

خان آجری قديمی ۳۷۲

خراسان ۱۷/۱۴۴ / ۲۲۵

خرم آباد صرم- خورهاباد- خور- آباد ۳۵۵/۳۶۳

خزانجرد ۱۳۷/۳۵۵ / ۳۵۶/۳۶۱

خطيرآباد ۱۳۶/۲۲۱

خمهين ۲۲۱/۳۸۲

خواجهگان ۳۸۳

خورها باد ۱۳۶

خیابان آستانه ۳۵۵

د

دار الشفا ۲۸-۳۰

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۹۸

داروپشته- نهر ۱۳۶

دانیان ۱۳۶

داودتپه ۱۳۸

درب اصفهان ۳۸۱

درب ساوه ۱۳۸ / ۱۳۱

درب کنکان ۶۴

دریوج ۳۸۱

دشتستان ۱۶۰ / ۱۵۹

دشیر ۳۷۲ / ۳۶۱ / ۲۰۲ / ۱۳۷

دودانگه ۳۶۴

دولت‌خانه ۳۸۱

دینیجان ۳۶۲ / ۳۵۵

ر

رشت ۱۲۴

رهق ۱۴۴

ری ۲۳۰ - ۲۲۸ / ۱۵۰ / ۱۳۱ / ۱۲۷ / ۲۰ / ۱۷

ز

زاویه بیگسی خانم ۲۲۱ / ۱۳۲

زاویه بیگمی ۳۷۹ / ۳۷۰ / ۳۶۱ / ۳۵۶

زاویه حسینه ۶۴ / ۵۵

زاویه منصور بیک ۳۸۰

زرند ۳۵۰ / ۳۰۶

زعفرانی ۳۶۷

زعلاباد ۱۳۷ / ۱۳۶

زنجان ۸۰

زیادآباد ۳۸۱

زیدان ۳۷۰

س

ساروق ۳۷۲ / ۳۱۰ / ۳۰

ساوج بلاغ ۲۲۸

سامرا ۸۰ / ۴۰

ساوه ۳۷۳ / ۳۶۲ / ۳۵۰ / ۳۰۶ / ۱۹۱ / ۱۶۹ / ۷۴ / ۱۷

سجاس رود ۱۳۷

سرآبی ۳۸۲

سراجه ۳۸۰ / ۳۶۷ - ۳۶۵ / ۳۶۲ / ۳۶۱ / ۳۵۳ / ۲۶۵ / ۱۳۷ / ۱۳۱

سرباغیان لنجروود ۳۶۱ / ۳۵۶

سرتومن ۱۸۶ / ۳۰

سرخاب تبریز ۱۲۴

سرداب ۳۶۴

سلطانیه ۳۷۲ / ۳۶۱ / ۲۲۷ / ۲۲۳ - ۲۲۱ / ۱۳۷ / ۱۳۱

سواران ۳۶۴

سیدان قم ۳۲۷

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۶۹۹

سید حمزه سرخاب (مزار) ۱۲۴

سیرویه ۳۷۲ / ۳۶۴ / ۳۶۲ / ۳۵۷

ش

شاه احمد قاسم (مزار) ۳۸۰

شاه حمزه (مزار) ۳۸۱

شاهرود ۸۰

شاهزاده طیب و طاهر ۳۸۱

شاهزاده محسن ۳۸۱

شاه قلی ۳۸۲

شجره ۱۹

شروان ۲۲۸

شریف آباد ۳۸۰ / ۳۷۱ / ۳۶۷ / ۳۶۲ / ۳۵۵ / ۱۲۷

شریک آباد ۱۳۶

شمس آباد ۱۳۷

شوشتر ۸۰

شهرستان ۳۸۳ / ۳۸۱

شهریار ۳۶۴ / ۲۲۸

شیراز ۱۳۱ / ۱۲۷

ص

صالح آباد ۳۶۴ / ۳۵۴

صرم ۳۶۳ / ۳۵۵

صفی آباد ۱۳۷

ط

طبرس ۲۴۵

طیشقران ۳۸۲ / ۳۸۰ / ۳۷۰ / ۳۶۲

طهران - تهران ۳۷۲ / ۱۹۱ - ۱۸۹

ع

عزیز آباد ۱۳۶

علی آباد ۳۸۰ / ۳۶۷ / ۳۶۵ / ۳۶۴ / ۳۶۲ / ۳۵۵ / ۳۵۳ / ۱۳۷

علی بن جعفر (مزار) ۳۸۰ / ۱۹۹ / ۸۰

عمران آباد ۳۵۵

عیسی آباد ۳۶۴

ف

فارس ۱۶۰ / ۱۵۹

فخر آباد ۳۶۴

فراهان ۳۷۲ / ۳۵۶ / ۲۹۵ / ۲۹۲ / ۱۸۶ / ۳۰

فرج آباد ۱۳۶

فردو ۳۷۲ / ۳۶۳ / ۳۶۲ / ۳۵۷ / ۳۵۶

فریمه ۳۶۴

فستجان ۱۳۶

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۰۰

ق

قاسم آباد ۵۶۱ / ۳۵۶ / ۳۵۵ / ۱۳۷ / ۱۳۶

قبادان بزن ۳۶۳

قبان خانی ۳۸۲

قزوان ۲۸۲ / ۳۸۰

قزوین ۲۲۸ / ۲۲۵ / ۱۴۵ / ۲۳

قلاور ۳۷۹ / ۳۶۲ / ۳۵۶ / ۲۲۱ / ۱۳۷

قل درویش ۳۸۱

قلعه نجف ۸۰

قمرود ۳۸۲ / ۳۸۰ / ۳۷۱ / ۳۶۲ / ۳۵۵ / ۱۳۶

قنات ناصری ۷۴

قندهار ۱۵۶

قهبان ۳۷۰ / ۳۶۳ / ۳۶۲ / ۳۵۷ - ۳۵۵ / ۲۲۱

قیصریه مهدی قلی خان ۳۶۴ / ۳۶۳ / ۳۵۶

ک

کاروانسرای میرزا ابو القاسمی ۱۲۷

کاشان ۳۶۷ / ۳۵۲ / ۳۳۷ / ۳۳۶ / ۳۲۴ / ۲۹۰ / ۲۸۹ / ۲۶۲ / ۱۵۱ / ۱۴۵ / ۱۴۴ / ۱۱۲ / ۲۹ / ۲۱

کاظمین ۸۰

کاظمیه - کاظمین ۲۴۵

کتابخانه آستان قدس رضوی ۱۴۵ / ۱۴۴ / ۳۷

کتابخانه آستانه مقدس قم ۳۲۵ / ۲۵۲ / ۱۹۱ / ۱۶۲ / ۱۵۶ / ۱۵۵ / ۱۴۸ / ۱۴۲

کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی - قم ۳۷۹ / ۳۱۸ / ۲۷۶ / ۲۷۵ / ۲۶۷ / ۲۶۶ / ۱۴۳ / ۱۲۸ / ۳۸ / ۳۶ / ۲۹

کتابخانه جامع گوهرشاد ۱۵۷ / ۱۴۵

کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه تهران ۲۵۳ / ۲۴۵ / ۱۳۲ / ۷۴ / ۷۲ / ۳۷ / ۳۰ / ۲۶

کتابخانه سالار جنگ حیدرآباد ۷۶ / ۶۴ / ۵۶

کتابخانه شوشتری نجف ۱۴۵

کتابخانه مجلس شورای ملی - تهران ۱۲۴ / ۴۰

کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار ۳۶

کتابخانه مدرسه فیضیه قم ۱۶۳ / ۱۵۶ / ۱۵۵ / ۱۵۰

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ۱۹ /

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۰۱

۳۲۵ / ۲۶۶ / ۲۴۴ / ۲۴۳ / ۲۲۸ / ۲۲۵ / ۱۹۸ / ۱۹۶ / ۱۸۱ / ۱۶۶ / ۱۵۹ / ۱۴۶ / ۱۴۴ / ۱۴۲ / ۱۳۲ - ۱۳۰ / ۱۲۴ / ۵۷ / ۳۹ / ۲۶ / ۲۳ / ۲۲

کتابخانه ملک ۱۲۴ / ۳۶ / ۱۹

کتابخانه ملی تهران ۲۴۳ / ۸۷

کربلا ۲۲۸ / ۸۰

کردستان ۱۸۶

کرمان ۸۰

کرمجگان ۳۶۳ / ۱۳۷

کرهرود ۲۲۸



کمال آباد ۱۳۶ / ۳۸۲

کمیدان ۳۵۶ / ۳۶۲ / ۳۸۰

کوار ۱۳۶ / ۱۳۸ / ۳۵۶ / ۳۶۱ / ۳۸۰

کوچه حکیم ۳۰۹

کهرزک ۱۳۸

کهنه ۳۵۵ / ۳۶۲ / ۳۶۴ / ۳۸۰

گک

گازران ۱۹۱

ل

لنجرود- لنگرود قم ۱۳۶ / ۱۳۷ / ۳۵۶ / ۳۶۱ / ۳۸۰

م

مازندران ۳۴۹ / ۳۵۰

مبارک آباد ۳۵۶ / ۳۶۲ / ۳۷۰ / ۳۷۹ / ۳۸۰

محمد آباد ۱۳۷

محمدیه ۱۴۵ / ۱۴۶

محمود آباد چیلانگر ۳۸۱

محمود آباد خالصه ۳۸۲

مدرسه آستانه ری ۱۵۰

مدرسه آستانه قم ۱۵۰

مدرسه آقا کافور ۱۶۶

مدرسه بالای شاهرود ۸۰

مدرسه بروجرد ۸۰

مدرسه خان ۲۴۴

مدرسه دار الشفا- تهران ۸۰

مدرسه ری ۸۰

مدرسه سامرا ۸۰

مدرسه صدر تهران ۸۰

مدرسه غیاثیه ۳۵۶ / ۳۶۴ / ۳۷۲ / ۳۸۱

مدرسه فیضیه قم ۲۸- ۳۰ / ۷۳ / ۷۵ / ۸۰ / ۹۴ / ۳۵۵ / ۳۶۳ / ۳۶۴ / ۳۷۲

مدرسه کربلا ۸۰

مدرسه محمد بیک بیگدلی ۳۸۲

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۰۲

مدرسه مرند ۳۸۲  
مدرسه مؤمنیه ۳۸۲  
مدرسه نجف ۸۰  
مدینه ۱۳۱ / ۱۹ / ۱۷  
مرادآباد ۳۷۱ / ۲۲۱  
مرند ۳۸۲  
مرو ۱۷  
مزدیجان ۳۸۱  
مزرعه علی قلی خلیفه ۳۸۲ / ۱۴۳  
مسجد اسماعیلیه اصفهان ۱۲۴  
مسجد اعظم ۱۸۱ / ۷۳ / ۴۵  
مسجد امام حسن عسکری ۱۹۹ / ۱۹۸ / ۲۸ - ۲۰۲ / ۲۰۶ / ۲۰۷ / ۲۱۰ / ۲۱۴ / ۲۱۶ - ۲۱۸ / ۲۲۰ - ۲۲۲ / ۲۲۴ / ۲۲۶ / ۲۳۱ - ۲۳۳ / ۲۳۶ - ۲۳۸ / ۲۴۰ / ۳۱۶  
مسجد جامع عتیق قم ۲۰۶ / ۲۰  
مسجد حاج علی تهران ۸۰  
مسجد حکیم رشتی تهران ۸۰  
مسجد خان سالار تهران ۸۰  
مسجد خان مروی ۸۰  
مسجد سالاری ۸۰  
مسجد شاه تهران ۸۰  
مسجد عتیق ۲۰۱  
مسجد کرمان ۸۰  
مسجد کرمانشاه ۸۰  
مسجد مادرشاه تهران ۸۰  
مسجد میرزا مسیح تهران ۸۰  
مسجد میرزا موسی ۸۰  
مسجد وزیر کاشان ۱۵۱  
مسجد یزد ۸۰  
مسجد یونس خان ۸۰  
مشهد ۱۹۵ / ۱۴۴ / ۲۴ / ۲۳  
مشهد اردهال ۲۰۶  
مشهد بارکرسف - مشهد اردهال ۱۴۴

مشهد سفلی ۳۸۱

مشهد شاه عبد الله و شاه منصور (باوره) ۳۸۳

مشهد علیا ۳۸۱

معصوم آباد ۳۳۰ / ۳۵۶ / ۳۵۷ / ۳۶۳ / ۳۷۱

مکه ۲۴۳ / ۹۶

منارجنبان اصفهان ۷۱

موزه بریتانیا ۲۲۵ / ۲۲۸ / ۲۳۰

مونیک ۴۱

مهرویان ۳۸۱

میانرود ۱۳۷

میانه ۱۳۲

میدان (قم) ۳۵۶ / ۳۸۱

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۰۳

میدان بزرگ ۳۶۳

میل سربند ۱۳۸

میم ۳۶۳

ن

نجف ۱۸ / ۱۹ / ۳۵ / ۳۷ / ۴۰ / ۸۰ / ۱۴۵ / ۱۹۶

نجیب آباد ۱۳۶

نخجوان ۱۴۷

نهایوند ۳۵۰

و

وازکروود ۱۳۶ / ۱۳۷

ورامین ۱۳۱

وزارت معارف و اوقاف و فواید عامه ۲۸۰

ویسبادن ۲۴۳

ه

هستجه علیا ۳۸۰

هسته ۳۸۰

همدان ۳۷۲

هند ۳۰۹

ی

### ۳- کتابها

أ

احوال حضرت فاطمه معصومه ۳۴

اربعین ۳۱۳

استقصاء الاعتبار ۱۵۶

اصول کافی ۳۱۲

الفیه ۱۵۵

ب

بدر فروزان ۳۶

پ

پندنامه ۲۸۷

ت

تحریر القواعد المنطقیه ۱۴۵

التقیح الرابع ۱۹

ج

جوامع الجامع ۱۹

ح

حاشیه تحریر القواعد المنطقیه ۱۴۵

حاشیه جعفریه ۳۲۵

حاشیه بر حواشی شریفیه بر لوامع- الاسرار ۱۴۵

حاشیه بر لوامع الاسرار ۱۴۵

حرمت ریش تراشی- رساله در ۳۱۵

حیات الست ۳۵

خ

خصائص العظیمیه ۱۹۲

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۰۵

ر

رد صوفیان- رساله در ۳۱۵

رعایت صله رحم و سادات- رساله در ۱۴۶

روض الجنان ۱۵۰

ز

زاد المسافرین ۱۴۴

زندگانی حضرت معصومه ۳۴

زندگی نامه حضرت معصومه ۳۴

زواهر الحکم ۱۲۷

س

سفرنامه ناصر خسرو ۲۵۳

سمااء الاسماء ۲۴۴

ش

شجره ۱۴۶

شرح ارشاد ۱۴۶

شرح جعفریه ۱۴۶

شرح فروع کافی ۱۶۲

شرح مواقف سلطانیه ۱۵۷

ص

صحیفه سجادیه ۱۵۶

ق

قواعد ۱۹

قوانین ۲۳۸

ک

کشاف ۶۲

کشف البراهین ۱۲۸

کشف البیان ۶۲

کلام الملوک ۸۷

کنز العرفان ۳۲۵

ل

اللغز ۱۲۲

لوامع الاسرار ۱۴۵

م

مجالس ۱۲۸

مختلف ۳۱۸

مراسم ۱۴۴

مقنعه ۱۵۵

مکارم الاخلاق ۱۵۵

ن

نهج البلاغه ۱۵۶

و

وافی ۲۴۷

تربت پاكان، ج ۱، ص: ۷۰۶

#### ۴- مأخذ

آ

آثار باستانی آذربایجان ۱۳۲

آثار تاریخی کاشان و نطنز ۱۵۱

آثار الحجّه ۱۷/۳۶

آثار ملی اصفهان ۱۶۶

آثار الوزراء ۲۱

آینه دانشوران ۱۲۴

أ

احسن التواریخ ۵۰

اربعین الحسينیه ۳۶

از خراسان تا بختیاری ۳۶/۱۳۲

اسدیه در نسب ۵۰

اسناد آستانه ری- آستانه ری، مجموعه اسناد و فرامین ۱۹۸

اسناد مصور اروپاییان ۵۸/۱۱۳

اسنی المطالب ۱۷

اعیان الشیعه ۶۹/۱۴۶/۱۹۶

امل الامل ۱۴۶/۲۴۲/۲۴۶

انجم فروزان ۳۶/۱۳۲

انوار المشعشعین ۳۶

ایران زمین ۳۶

ب

بحار الانوار ۳۶/۱۴۴-۱۴۶

بحیره ۲۱

بدایع الانوار ۳۶

بررسی های تاریخی - مجله ۱۲۴ / ۲۲۵ / ۲۲۸ / ۲۳۰

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۰۷

بوارق ۳۶

بیاض منشآت و ترسل ۱۶۴

ت

تاریخ آل سلجوق ۲۱

تاریخچه اوقاف اصفهان ۱۲۴ / ۱۶۶

تاریخ دار الایمان قم ۲۷ / ۶۹ / ۱۳۲ / ۲۶۷ / ۲۸۵ / ۳۵۳

تاریخ سلطانی ۱۴۶

تاریخ طبرستان ۳۵

تاریخ قم - فیض ۳۷ / ۶۹ / ۱۱۳ / ۲۰۲ / ۲۳۹ / ۲۸۵ / ۳۰۹

تاریخ گزیده ۳۵

تاریخ مختصر کتابخانه آستانه حضرت عبد العظیم ۱۵۰

تاریخ مذهبی قم ۳۷

تاریخ نو ۲۷ / ۲۹ - ۳۲ / ۹۴

تاریخ و جغرافیای قم - سفرنامه قم ۳۸ / ۱۲۴

تبصره المسافرین ۲۶ / ۳۷ / ۱۳۲

تحفه العالم ۳۷ / ۱۳۲

تحفه الفاطمیین ۳۳ / ۳۴ / ۳۹ / ۵۳ / ۱۹۹ / ۲۰۲ / ۲۳۹ / ۲۴۹ / ۲۵۳

تحفه الفقراء ۳۷ / ۱۳۲

تذکره - نصر آبادی ۱۴۶ / ۲۰۱ / ۲۴۳ / ۳۲۴۴ / ۲۴۶

تذکره شعرای معاصرین - فیض ۲۶۶ / ۳۳۱

تذکره القبور گزی ۱۷۱

تذکره الملوک ۱۲۴ / ۲۲۵ / ۲۲۸

ترجمه کتاب قم ۱۸ - ۲۰ / ۳۵ / ۱۹۵ / ۱۹۶ / ۳۲۴ / ۳۵۲

تلخیص مجمع الاداب ۲۱ / ۱۹۶

ث

ثواب الاعمال ۱۸ / ۳۵

ج

جامع التواریخ ۲۲ / ۳۵ / ۱۳۰

جامع الروات ۱۹۵  
جدی فروزان ۳۷  
جنات ثمانیه ۳۷  
جنه النعیم ۱۲۲ / ۳۷ / ۳۱  
جنگ خاتون آبادی ۲۴۳  
جنگ شعراء فیض ۳۲۱ / ۲۴۵  
جنگ شماره ۱۱۳ د دانشکده ادبیات دانشگاه تهران ۷۲  
جنگ شماره ۱۶۲ کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی قم ۲۴۸  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۰۸  
جنگ شماره ۱۹۴۰ کتابخانه ملی تهران ۳۱۳  
جنگ شماره ۴۸۰۸ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ۲۴۴  
جنگ منشآت آقا حسین خوانساری ۱۹۸ / ۱۲۴  
جهان آرا- رطب اللسان ۳۱

ح

حیاء الامام موسی بن جعفر ۱۳۲ / ۳۷

خ

خاندان فتحان ۳۲۴ / ۱۳۰  
خراج و جرائح ۳۱۳  
خریده القصر ۲۱  
خلاصه البلدان ۲۴۶ / ۳۷ / ۱۹  
خلاصه التواریخ ۲۲- ۲۴ / ۱۳۰- ۱۳۲ / ۱۴۲ / ۱۴۴ / ۱۴۶ / ۲۲۵ / ۲۲۸ / ۲۴۳  
خلد برین ۲۴

د

دائرة المعارف جواهر کلام ۱۳۲  
دبستان فرصت ۷۱  
دره نادره ۲۶  
دریای سخن ۳۷  
دستور الملوک ۱۲۴ تربت پاکان ؛ ج ۱ ؛ ص ۷۰۸  
تور الوزراء ۲۱  
دیوان ابیوردی ۲۱  
دیوان ارجانی ۲۱  
دیوان امیر معزی ۲۱



دیوان راوندی ۲۱

دیوان سروش ۳۳/۲۹

دیوان سنائی ۲۱

دیوان قدرت ۲۰۰/۱۴۶

ذ

ذریعه ۳۸/۶۹/۱۴۴-۱۴۶/۱۸۴/۲۴۴/۲۴۶/۳۲۵

ذیل عالم آرا ۲۴/۱۱۲/۱۲۵/۲۴۶

ر

راحة الصدور ۲۱

راهنمای قم ۳۲/۳۴/۵۲/۵۶/۶۵/۱۲۴/۱۳۲/۱۹۳/۲۴۵

راهنمای کتاب- مجله ۳۷۹

رجال قم ۳۷/۶۹/۱۳۲

رجال کشی ۱۹۵

رطب اللسان ۳۱

روضات الجنان ۳۷/۱۴۴/۱۴۶

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۰۹

۲۴۲/۲۴۶/۳۱۴

روضه الصفا ۲۵/۲۷/۳۱/۳۲/۱۸۵/۲۹۰

روضه الصفویه ۲۴

ریاحین الشریعه ۳۸

ریاض الرضا ۳۸

ریاض العلماء ۲۴۲/۲۴۶/۳۱۴

ریحانه الادب ۵۷

ز

زبور آل داود ۲۶

زندگانی شاه عباس اول ۱۴۳/۱۵۱/۱۵۲

زندگانی و شخصیت شیخ انصاری ۶۹

زیارات ۳۸

زینة المدایح ۳۰

س

سازمان اداری حکومت صفوی ۲۲۵/۲۲۸/۲۴۲

سفرنامه آدام اولئاریوس ۶۸

سفرنامه اوژن فلاندن ۳۸  
سفرنامه پیترو دلاواله ۳۸/۲۵  
سفرنامه تهران به شیراز ۳۸  
سفرنامه جملی کاری ۳۸/۲۵  
سفرنامه شاردن ۱۶۶  
سفرنامه قم ۲۷/۳۸/۶۹/۱۱۸/۱۲۴/۲۰۲/۲۲۱/۲۵۱-۲۵۵/۲۵۹/۲۶۲/۲۸۵  
سفرنامه مادام دیولافوا ۳۸  
سفینه البحار ۱۷/۳۹  
سفینه المحمود ۱۸۴/۲۶۲/۴۰۹  
سلجوق نامه ۲۱  
سه سال در دربار ایران ۳۸  
سیاحت درویشی دروغین ۳۸  
سیاحت نامه شاردن ۲۵/۳۹/۵۸/۶۸/۱۱۳/۱۲۵/۱۵۷/۲۴۲/۲۴۳/۲۴۶

ع

عالم آرای عباسی ۱۴/۵۰/۱۳۰/۱۴۲/۲۲۵  
عباس نامه ۲۴/۱۵۷  
عرائس الجواهر ۴۶  
العراضة فی الحکایة السلجوقیه ۲۱  
عمدة الطالب ۱۹۶  
عیون اخبار الرضا ۱۸/۳۵/۶۶

غ

غایة الاختصار ۱۹۶  
تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۱۰  
الغدیر ۱۷

ف

فارس نامه ناصری ۱۳۱/۱۸۴  
فرمان ترکمانان قراقویونلو و آق-قویونلو ۳۹/۲۰۲  
فرهنگ ایران زمین ۳۷-۳۹/۱۳۲  
فرهنگ جغرافیایی ایران ۱۳۲  
فرهنگ سخنوران ۲۴۴  
فرهنگ نامه های عربی به فارسی ۲۴۴  
فضول فخریه ۱۹۶

- فهرست بناهای تاریخی و اماکن باستانی ایران ۳۹
- فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی ۱۴۵
- فهرست کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه تهران ۲۵۳
- فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی ۲۴۶/۲۴۲
- فهرست کتابخانه مدرسه سپهسالار ۲۶۲
- فهرست کتابخانه مدرسه فیضیه قم ۱۹۲/۱۵۶/۱۵۰
- فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ۳۲۵/۲۶۶/۲۴۴/۱۵۹/۱۲۴
- فهرست کتابخانه ملک ۱۲۴/۱۹
- فهرست کتابخانه ملی تهران ۳۱۳/۸۷
- فهرست کتاب‌های اهدائی مشکوه به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ۱۴۴
- فهرست کتابخانه‌های شهرستانها ۱۵۷/۱۴۵
- فهرست کتب خطی کتابخانه‌های اصفهان ۱۴۶
- فهرست مخطوطات مکتبه الاوقاف العامه بی‌غداد ۳۲۴
- فهرست میکرو فیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ۳۲۴/۲۴۴/۱۲۴
- فهرست نسخه‌های خطی فارسی ۳۲۴

ق

قاموس الرجال ۱۷/۳۹

قم در قرن نهم هجری ۳۹/۱۲۸/۱۳۱/۱۴۴/۱۹۶/۱۹۸/۳۲۴

قم را بشناسید ۳۹

ک

کافی ۱۹۵

کامل الزیارات ۱۸/۳۵

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۱۱

کاوه - مجله ۴۱

کتاب تاورنیه ۲۵/۳۹

کتابچه تفصیل احوالات دار الایمان قم ۳۹/۱۳۲

کتابچه تفصیل و حالات دار الایمان قم ۲۷/۳۹/۱۳۲

کتابچه ثبت موقوفات و خالصه‌جات دوره ناصری ۳۰/۱۴۳/۳۱۱/۳۷۹

کتاب‌شناسی آثار مربوط به قم ۳۲۴/۳۴۳

کشف البراهین ۱۲۸/۱۴۴/۱۴۵

کشف الظنون ۱۴۵

گ

گلستان هنر ۷۶ / ۶۴ / ۵۵

گنجینه آثار تاریخی اصفهان ۱۶۶

گنجینه آثار قم ۳۹

گنجینه الجوامع ۲۶۷

گنجینه دانشمندان ۳۹

گنجینه نشاط ۱۸۱

گیتی گشا ۱۲۵ / ۲۷

ل

لباب الانساب ۱۹۶

اللؤلؤة الثمينة ۱۷

م

مآثر سلطانی ۵۶ / ۳۲

مآثر سلطانیه ۲۷ - ۲۹ / ۳۱ / ۷۲

مآثر الکبراء ۴۰

المآثر و الآثار ۶۹

مثالهای صدور صفوی ۱۵۰ / ۳۳۱ / ۲۳۳ - ۲۳۶ / ۲۴۶ / ۲۵۷

مجالس المؤمنین ۱۴۶ / ۱۴۴ / ۲۱

مجمع التواریخ ۱۹۵ / ۱۲۵ / ۲۶

مجمع الرجال ۱۹۵

مجمع الفصحاء ۱۸۴ / ۱۸۲

مجله معهد المخطوطات العربیة ۱۹

مجمل التواریخ ۱۲۵

مجموعه زندگانی چهارده معصوم ۴۰

مجموعه شماره ۱۹۳۷ کتابخانه مدرسه فیضیه قم ۳۸۷

مجموعه شماره ۲۴۵۴ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ۱۵۹

مجموعه شماره ۲۵۹۱ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ۲۴۴

مجموعه شماره ۴۴۷۶ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ۲۶۶

مجموعه منشآت شماره ۸۹ کتابخانه

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۱۲

عمومی رشت ۱۲۴

مجموعه منشآت شماره ۲۲۰ ج دانشکده ادبیات تهران ۷۴

مختار البلاد ۲۳۹ / ۲۰۲ / ۱۳۲ / ۶۹ / ۵۲ / ۴۰

مرآت الاحوال ۴۰

مستدرک الوسائل ۴۰

المسلسلات ۱۷

مشاهد العترة الطاهرة ۴۰ / ۱۳۲

معارف اسلامی - مجله ۴۱ / ۴۷

معجم رجال الفكر و الادب في النجف ۶۹

مكارم الاثار ۱۸۴

منتخب اكمال الدين ۱۶۳

منتخب التواريخ خراسانی ۴۰ / ۱۳۲

منتخب التواريخ معینی ۲۲

منتقلة الطالبية ۱۹۶

منتهی الامال ۱۷ / ۴۰ / ۱۴۶

موارد الانحاف ۱۹ / ۱۴۴ / ۱۹۶

مؤلفین کتب چاپی ۱۹۲

ن

ناسخ التواريخ ۲۷ / ۳۱ / ۴۰ / ۱۸۴

نسائم الاسحار ۲۱ / ۲۲

نسخه‌های خطی ۱۲۴ / ۱۲۷ / ۱۵۰ / ۱۵۹ / ۳۲۵

نظری به تاریخ آذربایجان ۱۳۲

نقاوه الاثار ۲۴ / ۱۲۵

نقباء البشر ۶۹

النقض ۲۰ / ۲۱ / ۳۵ / ۱۹۵

و

وحید- مجله ۲۴ / ۱۵۰ / ۲۴۳

وسائل الشیعه ۴۰ / ۱۹۵

وقایع السنین ۲۵ / ۲۶ / ۱۵۶ / ۱۵۷ / ۱۷۱ / ۱۷۵ / ۲۴۴ / ۲۴۷

ه

هشت سال در ایران ۴۱

همیشه بهار ۲۴۵

هنر و مردم- مجله ۱۲۸

ی

یادداشت‌هایی از زندگی خصوصی ناصرالدین شاه ۴۱

## اسناد تولیت تفویضی

در صفحه ۲۴۹ از سه سند مربوط به تولیت تفویضی به اجمال سخن رفت و تنها آگاهی که درباره آنها تا آن هنگام در دست بود نقل گردید.

پس از چاپ متن کامل هر دو مجلد کتاب عکس هفت سند از اسناد تولیت تفویضی به دست افتاد که چون فرصت چاپ متون آنها نیست به این یادآوری با چاپ عکس پنج سند از آن جمله اکتفا می‌رود این چنین:

۱) فرمان شاه سلطان حسین مورخ رمضان ۱۱۲۹ در واگذاردن تولیت آستانه به میرزا سید حسن ولد مرحوم میرزا محمد امین قاضی سابق دار السلطنه اصفهان نواده میرزا مهدی وزیر سابق دیوان اعلی.

۲) فرمان شاه سلطان حسین مورخ ذح - ۱۱۳۴ در تنفیذ همو در مقام تولیت آستانه قم [با اشاره به این که «موافق اسناد و ارقامی که سلاله السادات مشار الیه در دست دارد اکثر اوقات منصب مزبور با مومی الیه و اجداد و اقوام او بوده»].

۳) فرمان شاه طهماسب دوم مورخ ج ۲ - ۱۱۴۲ در تفویض تولیت آستانه از ابتداء تخاقوی ئیل به میرزا محمد رحیم ولد میرزا محمد مهدی به دستوری که به والد او مفوض بود.

۴) فرمان فتحعلی شاه مورخ ج ۱ - ۱۲۲۷ در تفویض تولیت به میرزا اسد الله با اشاره به درگذشت میرزا سید محمد متولی پیشین در این تاریخ.

۵) فرمان فتحعلی شاه مورخ ۱۲۴۷ در تفویض تولیت به میرزا محمد رضا.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۱۴

دو فرمانی که عکس آنها چاپ نشد عبارت است از:

۶) فرمان مورخ ۱۲۸۴ از ناصر الدین شاه در مورد تولیت میرزا سید حسین.

۷) فرمان مورخ ۱۳۱۷ از مظفر الدین شاه در تفویض تولیت به میرزا سید محمد باقر.

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۱۵

سند شماره ۱

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۱۶

سند شماره ۲

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۱۷

سند شماره ۳

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۱۸

سند شماره ۴

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۱۹

سند شماره ۵

تربت پاکان، ج ۱، ص: ۷۲۰

## دو استدراک مربوط به صفحه ۱۴۵ این مجلد

(۱) خطی که از سید محسن رضوی در کناره آخرین برگ نسخه شماره ۷۰۱ دانشگاه از مراسم سلار هست تاریخ ۹۲۴ دارد. ببینید فهرست مشکوٰۃ ۵: ۲۰۱۴.

(۲) سوادى از سیاهه موقوفات بقعه محمدیه در اداره اوقاف قم دیده شد با سجل و تصدیق میرزا ابو الفضل مجتهد قمی مورخ محرم ۱۲۶۶ براساس اصل وقف نامه قرن دهم از میرزا محمد مهدی رضوی مورد سخن، بانی بقعه و مدفون در آن، که این اصل در خاندان مدرس آستانه مضبوط است.

متن این سند به ایضاح چندین نکته مهم تاریخی کمک می کند و از این رهگذر به خصوص در مبحث جغرافیای تاریخی شهر در پیش گفتار مجلد دوم این کتاب بسیار سودمند می بود لیکن چون متأسفانه پس از چاپ هر دو مجلد به دست افتاد امکان استفاده و استخراج و چاپ متن آن در این اثر دست نداد.

مجموع این موقوفات بیست فقره است که نمونه را دو فقره نخست ملخصاً ذکر می گردد:

\* همگی یک درب باغ مشجر واقعه در خارج درب کنکان مدینه المؤمنین قم مشهور به باغ امیر علی و سیکل آباد و باغ پشن که این هر سه باغ یک باغ شده.

\* همگی یک درب باغ محاط علیه مشجر واقعه در خارج درب ساوه من دروب مدینه المؤمنین قم مشهور به باغ سرطاحونه مع ربع باغ حماط.

## درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحيم

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البيت عليهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های

همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز:

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه [www.ghaemiyeh.com](http://www.ghaemiyeh.com) جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۰۲۴۵۰۳۳۵)

ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی /مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: [www.ghaemiyeh.com](http://www.ghaemiyeh.com) ایمیل: [Info@ghaemiyeh.com](mailto:Info@ghaemiyeh.com) فروشگاه اینترنتی:

[www.eslamshop.com](http://www.eslamshop.com)

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳-۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور

کاربران ۲۳۳۳۰۴۵ (۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایند انشاءالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳، شماره کارت: ۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳ و شماره حساب شبا: IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰

۵۳-۰۶۰۹-۰۶۲۱ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان - خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام - هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنت غیبت ما، او را از ما جدا



کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کرم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلى الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می‌گشایی که آن بینوا، خود را ببدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی‌گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».



مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

# گامی

WWW



برای داشتن کتابخانه های تخصصی  
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

**[www.Ghaemiyeh.com](http://www.Ghaemiyeh.com)**

[www.Ghaemiyeh.net](http://www.Ghaemiyeh.net)

[www.Ghaemiyeh.org](http://www.Ghaemiyeh.org)

[www.Ghaemiyeh.ir](http://www.Ghaemiyeh.ir)

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

